Kövekbe épített hitvallás

A Nyíregyházi Evangélikus Nagytemplom

Kövekbe épített hitvallás

A Nyíregyházi Evangélikus Nagytemplom

Poslanie kameňov a živých kameňov

Confession of Stones and Living Stones

Glaubensbekenntnis der Steine und der lebendigen Steine

NYÍREGYHÁZI EVANGÉLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG

Nyíregyháza
2011.

Megjelent a Nagytemplom felszentelésének 225 éves jubileuma alkalmából

Kiadó: A Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség
H-4400 Nyíregyháza, Luther tér 14.
Telefon: +36 42 508 770
E-mail: nyiregyhaza@lutheran.hu
Web: http://nyiregyhaza.lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Dr. Kovács László Attila
Szerkesztette: Sallai Gábor

ISBN 978-963-08-2369-2

A szerkesztésben és írásban közreműködő munkatársak:
Adámi László, Demcsákné Balczó Ildikó, Garai Péter,
Kopka János, Dr. Kovács László Attila, Laborci Dóra, Sallai Gábor

Fotó: Adámi Márta, Beregszászi János, Csutkai Csaba, Garai Péter, Sallai Gábor

Dokumentumok: SZ.SZ.B.M. Levéltár
NY.EV.E. Levéltár
Jósa András Múzeum

Fejezetek összefoglalóit fordították:
Szlovák: TIT fordító iroda, Nyíregyháza
Angol: Dr. Vrauko Tamás
Német: Dr. Barabás László

3D látványtervek: Balogh Gábor és Major Nándor
Műemlék felmérési rajzok: BME Építészettörténeti és Elméleti Intézet Dúzs Sándor, Kern Orsolya, Török Gábor
Tervezés és nyomdai előkészítés: E-Content Solutions (econtent.hu), Budapest

Nyomdai munkák: COLOR PACK Zrt., Nyíregyháza

A kötet megjelenését támogatták:
A Magyarországi Evangélikus Egyház Északi Egyházkerülete,
A Nyíregyházi Evangélikus Nagytemplomért Alapítvány,
Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata

Készült Nyíregyházán 2011-ben

© 2011 | Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség | Minden jog fenntartva

Nyíregyházi Evangélikus Nagytemplom

Dr. Fabiny Tamás
az Északi Evangélikus
Egyházkerület püspöke

Lectori Salutem!

A nyíregyházi evangélikusság múltja és a város története elválaszthatatlanul összefonódott egymással. A 18. század derekán betelepülő békési tót evangélikusok kis hívő és egyben példamutatóan értékteremtő közössége egy mai nagyváros alapjait fektették le. A gyülekezet és a Nagytemplom történetét olvasva, el kell, hogy gondolkozzunk, mi, kései utódok. Bámulatra méltó az a töretlen hűség, amellyel a nyíregyházi evangélikusok több évtizedes hátrányos megkülönböztetés és a gyülekezeti életet ellehetetleníteni akaró hivatalos pofonok hosszú sora ellenére is töretlenül kitartottak hitük és céljuk mellett. A mögöttük lévő megaláztatásokkal és nehézségekkel nem törődve templomot építettek és iskolát, szolgálva ezzel a lelkek üdvét, és kiművelt emberfőket adva a településnek és a hazának.

A nyíregyházi Nagytemplom valóban kövekbe épített hitvallás mind a mai napig: a Krisztushitben meggyökerezett, tántoríthatatlan elvhűség és élni akarás hitvallása. Azé a megalkuvásmentes keresztyén hité, amely dacol a szembeszéllel, és amely a negatív tapasztalatok ellenére sem süllyedt soha csüggedésbe, avagy közönybe és apátiába. Olyan hitvallás ez, amely megszólít minket, és kérdést szegez a ma egyházának: hová tűnt ez a belső tűz, hová az áldozatkészségre sosem rest élni és tenni akarás? A Nagytemplom ma is áll, és éppen ezért ez a hitvallás ma is élő. Csak legyen szemünk, fülünk erre a hitvallásra! Ebben nyújthat segítséget mindannyiunk számára ez a szép és nívós kiadvány.

Nyíregyháza az egykori püspöki székhely ma az Északi Evangélikus Egyházkerület legnagyobb gyülekezete. Olyan neves elődeim szolgáltak itt, mint például Geduly Henrik és Túróczy Zoltán püspökök, akiknek egyházunk iránti szeretete és pásztori példaadása mai napig példaképül szolgálnak számomra.

Kívánom minden kedves olvasónak, hogy vegye kézbe a kötetet, és merítsen erőt az ebben feltáruló gazdag és személyes elköteleződésre hívó hitvallásból!

Akkor vagyunk méltók elődeinkhez, ha a templomépítők buzgalma és korábbi nemzedékek hűsége ránk is jellemző. Így aztán nemcsak a kövek, hanem az „élő kövek” (1 Péter 2,5) hitvallása is valóság lehet.

Erős vár a mi Istenünk!

Poslanie kameňov a živých kameňov

Lectori Salutem!

Minulosť nyíregyházskeho evanjelicstva je neoddeliteľne spletené s históriou mesta. Malé spoločenstvo hodnoty vytvárajúcich békešských slovenských evanjelických veriacich, ktorí tu boli osídlení v polovici 18. storočia, položili základy dnešného veľkého mesta. Čítajúc dejiny kongregácie a Veľkého kostola treba, aby sme sa my, neskorší potomkovia, zamysleli. Počudovaniahodná je neoblomná vernosť, s ktorou nyíregyházski evanjelici aj napriek niekoľkodesaťročnej negatívnej diskriminácii a dlhého radu úderov zo strany úradov usilujúcich sa o znemožnenie života kongregácie nezlomne vydržali stáť pri svojej viere a svojich cieľoch. Nezaoberajúc sa za nimi sa nachádzajúcimi ťažkosťami a ponižovaním stavali kostol a školu, čím slúžili spáse duší a poskytovali mestu a vlasti vzdelané osobnosti. Veľký kostol v Nyíregyháze je až do dnešného dňa skutočne poslaním zasadeným do kameňa: poslanie princípu neoblomnej vernosti a vôle žiť, zakorenené do viery v Krista. Tej kresťanskej viery bez oportunizmu, ktorá vzdoruje protivetru, a ktorá aj napriek negtatívnym skúsenostiam nikdy neupadla do odradzovania alebo do ľahostajnosti a apatie. Je to poslanie, ktoré nás osloví a položí otázku cirkvi dneška: kam sa podel tento vnútorný oheň, kam sa podela vôľa prinášať obety, vôľa vždy niečo spraviť a žiť?
Veľký kostol stojí aj dnes, a práve preto toto poslanie žije aj v súčasnosti. Len aby sme mali oči a uši otvorené pre toto poslanie! V tomto nám všetkým môže poskytnúť pomoc táto pekná publikácia.

Nyíregyháza, bývalá biskupská stolica, je dnes najväčšou kongregáciou Severného evanjelického cirkevného obvodu. Predo mnou tu slúžili takí významní biskupi, ako napríklad Henrik Geduly a Zoltán Túróczy, ktorí sú mi až do dnešného dňa príkladom lásky k našej cirkvi a preukazovania príkladu pastoračnej oddanosti.

Želám každému milému čitateľovi, aby vzal do rúk tento zväzok a naberal silu z poslania vyzývajúceho na osobné a bohaté zaviazanie sa!

Vtedy sme hodní našich predchodcov, keď húževnatosť staviteľov kostola a vernosť predchádzajúcich generácií bude charakteristická aj pre nás. A potom nielen poslanie kameňov, ale aj „živých kameňov" (1 Peter 2,5) môže byť skutočnosťou.

Silná pevnosť je náš Boh!

Dr. Tamás Fabiny
Biskup Severného evanjelického cirkevného obvodu

Confession of Stones and Living Stones

Lectori Salutem!

The past of the Lutheran congregation of Nyíregyháza and the history of the town are inseparable from each other. The small but creative and hard-working group of Slovakian Lutheran settlers arriving from Békéscsaba in the mid-18th laid down the foundations of a modern city. When reading the history of the congregation and their great church we, modern-time descendants must think about this history profoundly. The relentless faith with which the Lutherans of Nyíregyháza insisted on their religion and their goals in life, despite decades of adverse discrimination, the hostility of the authorities, is really admirable. Ignoring all the humiliations and hostilities, they built a church and a school, serving the redemption of the soul and giving educated people to their community and the entire nation. The Great Church of Nyíregyháza is a real confession carved and built into stones: a confession of relentless belief in Christ, a symbol of deeply rooted religious faith and of will to survive and live on. This relentless faith defies all hostility, attacks and adversity, and never gives way to pessimism, indifference and apathy. This faith is our calling, and it challenges the church of today: where is the internal fire, where is the sacrifice, the readiness to toil and live? The Great Church still stands, so the confession is still alive. All we need is ears and eyes to see and hear the confession! This beautiful volume may afford help to all of us to see and hear the confession.

Nyíregyháza, formerly an episcopal see, is now the home of the largest congregation of the Northern Diocese. My renowned predecessors who served here include Bishops Henrik Geduly and Zoltán Túróczy, whose devotion to their church and pastoral work is an example for me today. I hope that many people will find strength and inspiration in the spiritual wealth this volume has to offer!

We will only be worthy of our ancestors if we are also characterized by the devotion of the church builders and the faith of the preceding generations. In this way the confession of not only the stones, but that of the "living stones" (1 Peter 2:5) may become a reality.

"A mighty fortress is our God."

Dr. Tamás Fabiny
Bishop of the Northern Diocese

Glaubensbekenntnis der Steine und der lebendigen Steine

Lectori Salutem!

Die Geschichte des evangelischen Glaubens und die der Stadt sind unzertrennlich miteinander verflochten. In der Mitte des 18. Jahrhunderts hat sich hier eine kleine Glaubens- und gleichzeitig beispielhafte Wertegemeinde niedergelassen und die Grundlage der heutigen Großstadt gelegt. Beim Lesen der Geschichte der Kirchengemeinde und der Großen Kirche sind wir späteren Nachkommen zum Nachdenken verpflichtet. Diese ungebrochene Treue ist bewundernswert, mit der die Lutheraner in Nyíregyháza sich an ihrem Glauben und ihren Zielen ungebrochen festgehalten haben trotz unzähliger Diskriminierungen und obwohl die Ämtern immer wieder das Gemeindeleben behinderten. Ungeachtet der erlittenen Erniedrigungen und Schwierigkeiten haben unsere Vorfahren Kirche und Schule errichtet, zum Seelenheil der Gläubigen und gleichzeitig zur Hebung des Bildungsstandes der Stadt und der Nation. Die Große Kirche in Nyíregyháza stellt wahrhaftig ein in Stein geformtes Glaubensbekenntnis bis zum heutigen Tag dar: das Glaubensbekenntnis der im Christusglauben verwurzelten, unerschütterlichen Überzeugungstreue und der Lebensbejahung. Dieses Bekenntnis des christlichen Glaubens ist von jedem Opportunismus frei und trotzt der den Gegenwinden und versinkt ungeachtet der negativen Erfahrungen nicht in Kleinmut oder Gleichgültigkeit und Apathie. Es ist ein Glaubensbekenntnis, welches uns anspricht und eine Frage an die heutige Kirche richtet: Wohin ist das innere Feuer verschwunden, wohin der sich auch vor der Opferbereitschaft nicht scheuende Lebens- und Tatendrang? Die Große Kirche steht auch heute noch und gerade deswegen ist dieses Glaubensbekenntnis auch heute noch lebendig. Allein wir sollen Augen und Ohren für dieses Glaubensbekenntnis! Dazu soll diese schöne und anspruchsvolle Publikation für uns alle Hilfestellung leisten.

Nyíregyháza, der einstige Bischofsitz, stellt heute die stärkste Glaubensgemeinde in der Evangelischen Superintendentur Nord. Namhafte Vorgänger haben hier ihren Dienst geleistet wie die Bischöfe Henrik Geduly und Zoltán Túróczy, deren Liebe für unsere Kirche und Hirtenhingebung für mich bis zum heutigen Tag vorbildlich sind. Ich wünsche einem jeden geneigten Leser, er möge diesen Führer in die Hand nehmen und Kraft schöpfen aus diesem reichhaltigen und zu einer persönlichen Verbundenheit einladenden Glaubensbekenntnis, welches hier dargestellt wird.

Wir werden unseren Vorfahren gerecht, wenn die Inbrunst der Kirchenbauer und die Treue vorangegangener Generationen auch für uns bestimmend sind. So kann das Glaubensbekenntnis nicht nur der Steine, sondern auch das „der lebendigen Steine" (1 Petrus 2,5) Realität werden.

Ein feste Burg ist unser Gott!

Dr. Tamás Fabinyi
Bischof der Evangelischen Superintendentur Nord

A templomépítő evangélikusok

Evanjelickí stavitelia kostola v Nyíregyháze

Lutheran Church Builders in Nyíregyháza

Kirchenbauer Lutheraner in Nyíregyháza

Demcsákné Balczó Ildikó

Lutheran Church Builders in Nyíregyháza

Bevezetés

„Emlékezz vissza az útra, amelyen vezetett Istened, az ÚR…” (5Móz 8,2) és az „Áldjad, lelkem az Urat és ne feledd el, mennyi jót tett veled” (Zsolt 103,2) igék nemcsak 1-1 ember számára szóló figyelmeztetések, hanem érvényesek közösségekre vonatkozóan is.

Korunk egyik betegsége az elmagányosodás, a gyökértelenség, annak érzete, hogy szélsodorta falevél az életem, nem tudom honnan jöttem és hová tartok: a jelen múló pillanat, a jövőt nem ismerem. Ezzel szemben a keresztyén ember tudja, hogy élete nem a véletlenek sorozata, hanem Valaki tervet készített életére és kegyelmes kezében tartja a jelenét és jövőjét, Akinek hálával tartozik múltjáért, sőt köteles emlékezni hűségére, irgalmas tetteire.

Úgy hisszük, hogy gyülekezetünk közel 258 és templomunk 225 éves története is kötelez minket a hálás emlékezésre. Megszívlelendők azok a sorok, melyeket 1842-ben a nyíregyházi eklézsia – akkor már majdnem százéves – történetét összefoglaló mű elé írt Kállay Ferencz:

„Nagy haszna van a históriai összehasonlításoknak, mert a régiség tudásának betse azok által kiemelve van úgy, hogy bátran el lehet mondani, hogy a régiség alapos ismérete nyújthat legbiztosabb kúlcsot a jelenlét megértésére. A történt dolgokon gondolkodás csak úgy eshetik meg, ha annak a régiség ismerete szolgál alapul, mert mint Cicero böltsen mondja, mindig gyermek marad az ember, ha nem tudja, mik születése előtt történtek”.

A mi szándékunk is az, hogy egyházközségünk múltját felelevenítsük, nem azért, hogy visszasírjuk a „régi szép időket”, hanem azért, hogy erőt merítsünk őseink hitéből, helytállásából, mai küzdelmeink felvállalásához. Hisszük, hogy az, aki elődeinket minden nehézségen átsegítette, és egyházközségünket mindeddig megőrizte, hatalmas arra, hogy kegyelmét ránk is kiárassza, egyéni és gyülekezeti életünket megújítsa.

„ …Meg kell írni ezt a jövő nemzedéknek, hogy dicsérje az Urat az újjáteremtett nép.” (Zsolt 102,19)

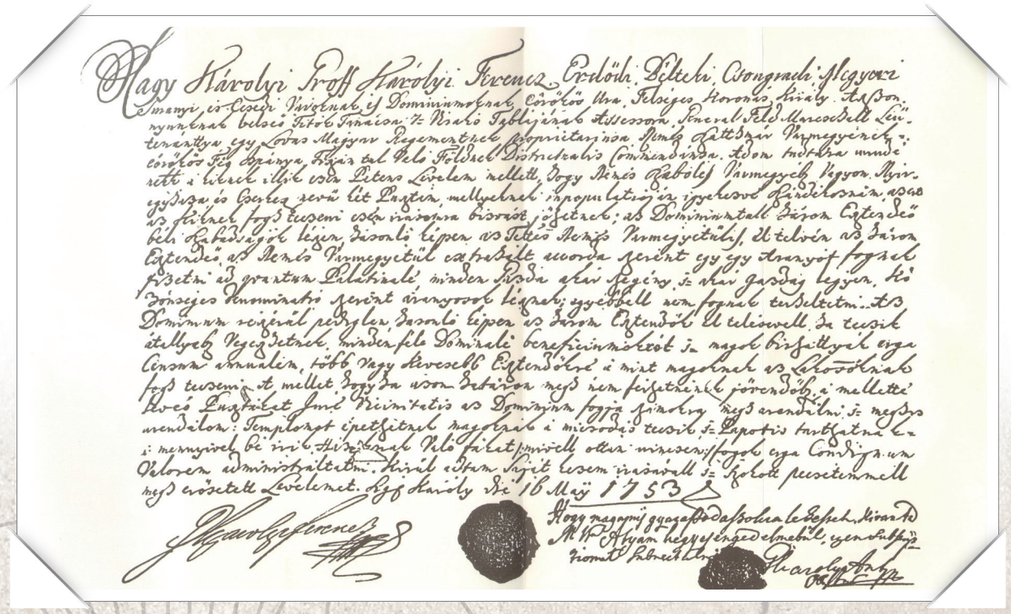

Károlyi gróf meghívó levele
Count Károlyi's Invitation letter

A kezdetek

A Károlyi család címere
The coat of arms of the Károlyis

A 18. század közepén Nyíregyháza jelentéktelen falu volt, gróf Károlyi és báró Palocsay családok birtokában. Lakosai a földművelésben ügyetlenek, törvényes dolgaikban restek voltak, az uraságoknak járó fejadót pedig rendszertelenül fizették. Károlyi Ferenc gróf hosszas fontolgatás után, új telepesek idehozatalával akart javítani az áldatlan helyzeten. Az 1752. április 19-én megtartott közgyűlés elé terjesztette azon szándékát, hogy ide új, „iparkodóbb” lakosokat akar hívni. Kérése először aggodalmat váltott ki a többi földbirtokosból, de amikor Károlyi *„betsületére fogadta”*, hogy a vármegye jobbágyai közül egyet sem fog elcsábítani, akkor jóváhagyást nyert terve. Végül 1753. áprilisában lett közhírré téve a szomszédos megyékben a betelepülés lehetősége.

Hogyan jutott el ez a hír Békés megyébe? Történt, hogy Károlyi gróf Hódmezővásárhelyen járt, s visszafelé Szarvason váltott lovakat. Miután volt egy kis ideje, magához hivatta a város több gazdáját, és előadta nekik terveit, ecsetelve a várható előnyöket. Megígérte az evangélikus hitű gazdáknak, hogy közbenjár szabad vallásgyakorlásuk ügyében, lelkészt tarthatnak, egyházi épületeikhez ingyen fát ad nekik.

Tetszett a javaslat a gazdáknak, és nemsokára ezután közakarattal nemes Petrikovits Jánost küldték el a grófhoz Nagykárolyba a részletek tisztázására.

Gróf Károlyi Ferenc és Petrikovits János
Count Ferenc Károlyi and János Petrikovics

Útja sikeres volt, küldetését becsülettel teljesítette, így 1753 nyár végén 300 gazda, Békés megye öt településéről elindult az új haza, Nyíregyháza felé.

Családjaikat még nem hozták, csak mezőgazdasági eszközeiket, hogy az őszi vetést már elvégezhessék. A jólelkű Károlyi gróf kölcsön vetőmaggal is ellátta őket, így reménykedve tekintettek az új tavasz felé, melytől sorsuk jobbrafordulását várták…

Az első nehézségek

A fényt mindig követi az árnyék, jó napokra sokszor rosszak következnek. Így volt ez nemegyszer egyházközségünk életében is. A 300 szarvasi, békéscsabai, mezőberényi, orosházi és tótkomlósi gazda a nyíregyházi határban 1753 őszén a vetést elvégezte, s valószínűleg hazamentek a családjaikhoz.

A Békés megyei földbirtokosok – elsősorban Harruckern báró – féltek a tömeges elvándorlástól, s így a gazdák közül jó néhányat „a legocs-

mányabb tömlöcbe" vetettek, hogy így a többieket elijesszék.
Harruckern János ellenségessége kissé érthető, hiszen 30 évvel korábban Zólyomból, Gömörből, Abaújból és máshonnan ő hozott Szarvasra szlovák ajkú, evangélikus telepeseket a szabad vallásgyakorlás ígéretével, s most nem szívesen vált volna meg tőlük.

Rabtársaik sorsán szomorkodtak az emberek, de tenni értük nem mertek. Egy bátor ember akadt – méltó arra, hogy nevét megemlítsük – Reguly Sándor „oskolatanító", aki Károlyi grófhoz fordult esedező levélben, melyre meg is érkezett a válasz: a békési alispánnál kieszközölte a foglyok szabadon bocsátását.

Ez szigorú megfenyítés után meg is történt, de Nyíregyházára csak azzal a feltétellel engedték el őket, hogy háromévi adót lefizetnek régi földesuraiknak.

A másik nehézség itt várta őket: báró Palocsay özvegye, Pethő Rozália megharagudott Károlyi Ferencre az „önkényes intézkedései miatt, szándékainak bosszus szívvel ellenére dolgozott" és régi jobbágyait pártfogolta.
Ezek vérszemet kapva, az új telepeseket „bosszantották, csúfolták, munkáikat gátolták" egyszóval, ahol lehetett megkeserítették életüket.
Szabolcs Vármegye vezetése is újabb terhet rakott rájuk: az elbocsátott lusta, régi telepesek 700 váltóforint adóhátrálékának megfizetését az új gazdákra rótta. Ezek békességet és nyugalmat óhajtva becsülettel lefizették az idegen adósságot is.

Az új telepeseknek ez a tette váratlanul megfordította a közhangulatot, még Palocsayné is megenyhült irányukban és szántóföldjei fele részét bérbe adta nekik.

Harc az evangélikus vallás gyakorlásáért

A Békés megyéből érkező tót származású, evangélikus hitű telepesek 1753 nyarán Károlyi Ferenc gróf hívására, a szabad vallásgyakorlás ígéretével érkeztek Nyíregyházára.
Vandlik Márton csabai lelkipásztor tudomást szerzett az áttelepülésről, és nyilván arra gondolt, hogy ahol nyáj van, ott pásztornak is lenni kell. Tény az, hogy levélben felajánlotta szolgálatait a földesúrnak. Károlyi gróf 1753. augusztus 3-án keltezett levelében a jelentkezést jó szívvel elfogadta, de feltételül szabta azt, hogy előtte Őfelségétől – Mária Teréziától – erre engedélyt kér. Vandlik Márton nem várta meg ezt a hosszadalmas és esetleg kétséges kimenetelű eljárást, hanem még az év szeptemberében Nyíregyházára érkezett. Itt a híveket „templomház" építésére bátorította, s abban el is kezdte a lelkészi szolgálatokat, sőt még Szatmár és Bihar megyékben is imitt-amott prédikált, az evangéliumi hiten lévőknek.

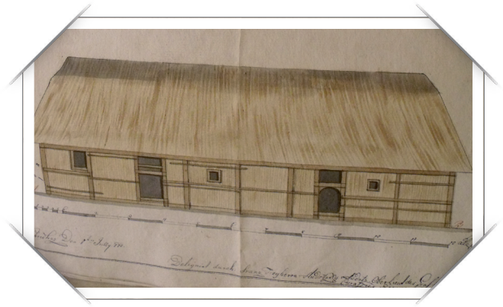

A „Pajtatemplom" tervei (részlet)
The plan of the "barn church"

Ennek híre ment más megyékbe is, és a szabadabb vallásgyakorlás reményében újabb telepesek érkeztek Nyíregyházára. Tudomást szerzett mindezekről a tokaji plébános, és a vármegyénél bepanaszolta az evangélikusokat. A vármegye urai nem siettek ellenintézkedéseket tenni, mert nyilvánvalóan megkedvelték a szorgalmas, hitükből eredően erkölcsös gazdákat, s nem akarták megkeseríteni életüket. Ezért viszont az egri püspök a bécsi kancelláriánál jelentette fel a vármegyét, ahonnan hamarosan szigorú parancs érkezett: az evangélikus prédikátort még a megyéből is el kell űzni, s az imaházat földig le kell rombolni! Elsőként Károlyi gróf sietett telepeseit e nagy veszélyről értesíteni. Őseink még azon az éjjelen lebontották szeretett imaházukat, s a harangot (már az is volt!) Sulyán Ádám tanyáján a szénaboglya alá rejtették.

A gróf Vandlik Mártont Debrecenbe vitette, s ott ellátásáról nagylelkűen gondoskodott. 1754 decemberében a vármegye közgyűlése is „alázatos kérelmet" nyújtott be a nyíregyházi evangélikusok ügyében mind a budai helytartótanácshoz, mind magához a királynőhöz, de sikertelenül.

Az elárvult gyülekezetet Johanidesz Márton tanító igyekezett pásztorolni: házaknál tartottak titkos összejöveteleket, könyörgéseket. Ezt beárulták a vármegyének, így ő is eltiltatott ettől a szolgálattól, s félénk ember lévén visszaköltözött Mezőberénybe.

Az igazi veszedelem csak most következett elődeinkre: Mária Terézia, a Károlyi grófnak írt levelében megparancsolta, hogy evangélikus jobbágyait bocsássa el! A gróf ekkor 12 gazdát Nagykárolyba hivatott, ahol könnyek között ismertette velük a levél tartalmát. Micsoda kétségbeejtő helyzet: régi helyükre vissza már nem költözhettek, de akkor mi lesz velük? Két emberük, Reguly Sándor és Mekis János – az akkori út és közlekedési viszonyok között – még a bécsi kancelláriát is megjárta, de eredménytelenül, sőt még a személyes szabadságuk is veszélybe került.

Közben az egri püspök utasítására az orosi plébános igyekezett az evangélikusokat hatáskörébe vonni, s ezt olyan erőszakosan tette, hogy a 12 gazda 1756. január 10-én a grófhoz ment panaszra. Ahol legnagyobb a baj, ott közel a segítség! Károlyi a hallottakon olyan mélységesen felháborodott, hogy személyesen ment fel Bécsbe, hogy szenvedő népének „békét és kegyelmet" eszközöljön ki a királynőnél. Emberszerető Istenünk a jó ügy mellé állt! A teljes erejét és minden befolyását latbavető gróf útja reményen felüli sikerrel járt. Őseink engedélyt kaptak arra, hogy naponta (!) könyörgésre összegyülekezhessenek és sátoros ünnepeken az úrvacsora kiszolgáltatására lelkészt hívjanak. Károlyi a jó hírrel nagycsütörtökön egyenesen Debrecenbe ment, s a száműzött Vandlik Mártont húsvét előtt Nyíregyházára küldte.

Milyen nagy lehetett az öröme őseinknek, az elképzelhetetlen! A húsvétot négy napon keresztül „nagy ájtatossággal" ünnepelték az uraság csűrjében, minden elmaradt keresztelőt és esküvőt megtartottak.

Változó évek, lelkész-változások. (1756-1769)

Húsvét után a földesúr Nagykárolyba hivatta Vandlik Márton lelkészt, néhány tekintélyes gazdával együtt, és világosan eléjük tárta az eklézsiát megillető jogokat: egy tanítót tarthatnak, aki a mindennapi éneklést és könyörgést vezeti, de más papi feladatot nem láthat el. Sátoros ünnepekre hívhatnak csak lelkészt – három napra –, aki az úrvacsorát is kiszolgáltathatja, ezen felül mást nem tehet!

1759-ig, tehát három évig Vandlik tiszteletes ezt be is tartotta, de utána látni szerette volna, hogy mi történik akkor, ha bővíteni merészeli a pásztori működését? Az Úr megjutalmazta bátorságát! A sátoros ünnepeken túl, hosszabb ideig maradhatott a gyülekezetben, melynek újra volt imaháza, igaz csak nádból, de sajátjuk volt.

Végezte a keresztelési, esketési, temetési szolgálatokat is háborítatlanul. Hat év volt a „felüdülés" időszaka, 1766-ig Vandlik Márton első lelkészünk nyugalomba vonulásáig tartott ez a szabadság.

Az újabb viharfelhők második lelkészünk, Beck János érkezésével gyülekeztek eklézsiánk felett. Beck János ugyanis látva azt, hogy menynyire szoros a kis imaház a hívek számához képest, nagy buzgalommal megtágíttatta. Erre megindult a támadó gépezet: a kállói plébános panaszt tett az egri püspöknél, az a budai helytartótanácsnál, ahonnan hamarosan megjött a vármegyéhez a szigorú parancs Beck János elmozdítására. Újra az történt, mint már nem először, hogy a vármegye vezetősége az erkölcsös, szorgalmas őseink mellé állt, és hathatós közbenjárásuk gyümölcseként a parancs megenyhült: vallás dolgában ezután senki ne merjen újítani! Beck János nem sokáig örülhetett ennek, mert 3 hónap múlva, 1768. március 26-án meghalt.

Sárkány tiszteletes, akit Szikszóról helyébe hívtak, csak néhány hónapig szolgált, mert idős kora és „gyakori gyengélkedése" miatt őt Tircs János váltotta fel Gömör megyéből, Géczefalváról érkezve. Csak egy hónap nyugodt működés adatott meg neki, mert a helytartótanács 1768. augusztus 14-én keltezett parancsa újra teljesen megnyirbálta lelkészi jogait, és híveit. Dolhay nevű plébános alá rendelte minden egyházi szolgáltatást illetően. A krónika szerint Tircs Jánost ez a bánat emésztette fel, és három hónap múlva meghalt. Hívei éjjel, 1769. február 8-án temették el őt.

Ezután újra teljes kilátástalanság lett úrrá a lelkeken. Az, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák, hogy hitük szerint élhessenek, hogy saját lelkészük keresztelje, eskesse és temesse őket, fontosabb volt számukra a háznál, földnél, megélhetésnél. Így az a szándék érlelődött elődeinkben, hogy mindent itt hagyva, a délvidéki Szerémségben keressenek új hazát. Készek lettek volna lemondani a biztos kenyérről, azért, hogy a mennyei kenyérből szabadon részesülhessenek.

Gyötrelmes évek: 1769-1783

Az elvándorlás kétségbeesett lépésének megtétele előtt, igyekeztek minden követ megmozgatni, hogy maradhassanak. Nem sajnálták a fáradságot arra, hogy kérelmezzék a lelkésztartást Károlyi Antalnál (az időközben elhalálozott Ferenc gróf fiánál), a vármegyénél és egyidejűleg Mária Terézia császárnőnél. Az eredmény mindenütt rideg elutasítás volt. Elődeinket viszont nem olyan fából faragták, hogy ilyen könnyen feladták volna az igaz ügyért folytatott küzdelmüket.

Újólag „kegyelemért esdekeltek" a császárnőnél. E többszöri kérelmezéssel annyit elértek, hogy Mária Terézia meghagyta, hogy a Nyíregyházi ágostai hitvallású lelkeket írják össze, és küldjék fel ezt a bécsi udvarhoz.

Ez haladéktalanul meg is történt. Talán érdemes megismernünk ennek az 1769-es népszámlálásnak az adatait. 3804 evangélikus „lélek" volt, ebből 509 telkes gazda, 427 féltelkes, 895 asszony, 1725 gyerek, a szolgák és szolgálók együttesen 248-an voltak. A császárnő utasítására a budai helytartótanácstól 1770. október 16-án olyan értelmű rendelet érkezett, hogy amennyiben az evangélikusok az esketés, temetés utáni járandóságot a nagykállói katolikus plébánosnak megfizetik, akkor saját lelkészükkel elvégeztethetik a szolgálatot. A stóla kétszeri megfizetését zokszó nélkül vállalták a hívek, s nagy örömmel megtanácskozták, hogy Tapolcsányi Györgyöt hívják meg Köviből. Az 1770. évi karácsonyi istentiszteletet már ő tarthatta. Sajnos rövid ideig tartott az öröm és a reménység. Még egy hónap sem telt el, s a kállói plébános máris tiltakozott a vármegyénél a lelkész beiktatása ellen.

Az atyai Ferenc gróf már nem élt, nem volt, aki jóindulatra hangolta volna a vármegye urait, a budai helytartótanács messze volt, így a helybeli plébános befolyása volt a döntő. (Tudvalevőleg akkor a vármegye székhely még Nagykálló volt.) Az eredmény: a vármegye Tapolcsányit eltiltotta a papi funkciótól, sőt elrendelte, hogy Nyíregyházáról is „kitakarodni kényszeríttessék".

Mit tehettek szegény evangélikusok? Amit eddig: kérvényt nyújtottak be újra őfelségéhez. A remélt eredmény elmaradt. Tapolcsányi György lelkész 12 éven át, 1783. augusztus végéig csak tanítóként szolgálhatott, mikor is „ereje megfogyatkozván, az eklézsiától búcsút vett".

II. József címere
The coat of arms of Emperor Joseph II

Az 1781. év rendkívüli, sorsdöntő volt a magyarországi protestantizmus életében. Mária Terézia halála után, fia, a trónra lépő II. József kiadta az un. türelmi rendeletet.

Edictum Tolerantie 1781
The Edict of Tolerance, 1781

A rendeletnek az volt a lényege, hogy ahol azt legalább száz nem katolikus család kérelmezi, ott engedélyezni kell a templom és az iskola építését, valamint lelkész és tanító alkalmazását.
Eleinte még sok megszorítás kísérte ezeket az engedményeket, így például az, hogy az „oratoriumok" (imaházak) csak torony és harang nélkül, és csak udvari bejárattal épülhetnek.

A templomépítés (1781-1786)

Úgy érzem, hogy ebben a részben ki kell lépnem e sorok írójának egyszerű tárgyilagosságából, hiszen most nem a gyülekezeti történelmünk egy korszakáról kell írnom csupán, hanem meghatott és megrendült lélekkel vallani a csodáról: egy nép, az alig több mint 5000 fős evangélikus tirpákság, erejét meghaladó feladatot vállal, mégis felépíti álmai templomát, hihetetlen áldozatkészséggel és Istenbe vetett rendíthetetlen bizalommal.
Közel 30 nehéz év állt mögöttük, harcoltak a földdel, harcoltak a megélhetésért, de mindenekelőtt küzdöttek az evangéliumi hitük szerinti, szabad vallásgyakorlat engedélyezéséért. Lehet, hogy sokszor elcsüggedtek, de nem adták fel a reményt! A történelem Ura – aki azt ígérte, hogy „a reménység pedig nem szégyenit meg".

II. József türelmi rendeletét a helytartótanács 1781. október 29-én hirdette ki az egész országban.
A sokat szenvedett és megalázott Tapolcsányi György pásztorolta egyházközség vezetői, kérelmet adtak be, már 1782. március 10-én, melyben „esedeznek, hogy engedtessék meg nekik templomot építeni, és annyi papot tartani, amennyi szükséges."
Míg az engedélyre vártak, addig sem tétlenkedtek a hívek. Még az év augusztusában írásba foglalták a felajánlásokat az építendő templomra, mely adományok 4 rhénes forinttól 100 forintig terjedtek. Arra is kötelezték magukat „hahogy pedig meg nem adnánk, vagy megadni nem akarnánk, adunk hatalmat... a communitásnak (egyházközségnek) hogy bármely tekintetes nemes vármegyei tisztjeivel rajtunk és maradékunkon megvehesse és megvétethesse."
Mennyit ért egy rhénes forint? Összehasonlításul: egy „temetés prédikációval" 15 garas, egy gyerek évi tandíja 5 garas volt.

A következő két oldalon a levéltárban talált kimutatások szerinti 662 adakozó nevét láthatjuk.
(SZSZBML. IV.A.1.F2.N44.**1782.**)

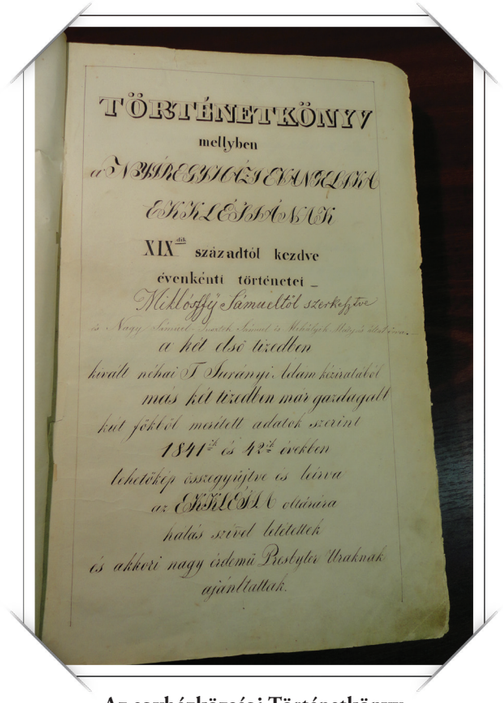

Az egyházközségi Történetkönyv
The history book of the parish

Mária Terézia ezüst tallér 1780.
A silver piece of Empress Marie Theresia

Nyíregyháza faluban lakó Ágostai Hitvallású családok adományainak összesítése az építkezés szükségleteire, a lelkész és a tanító évenkénti eltartására.

Építkezés szükségleteire		Felajánlás évenkénti eltartásra							
		Lelkész				Tanító			
		Készpénz		Búza	Rozs	Készpénz		Búza	Rozs
RF	K	RF	K	Pozsonyi mérő		RF	K	Pozsonyi mérő	
1496	**40**	**56**	**5**	**232.75**	**465.50**	**30**	**30**	**116.38**	**232.75**

1. A templomépítő evangélikusok

Az adakozó családok névjegyzéke:

Adami András
Ajler Konrád
Ambrusz András
Ambrusz György
Ambrusz János
Ambrusz János
Ambrusz Márton
Ambrusz Mihály
Ambrusz Pál
Antal András
Arnesz Pál
Asztalos Tamás
Augusztin Mihály
Babinszki János
Babinszki Márton
Bakai János
Bakai Pál
Balai János
Balás Gergely
Balás György
Balás György
Balás János
Balás János
Balás János
Balás Márton
Balás Mátyás
Balcsik János
Bálint György
Bálint János
Bálint Tamás
Balla György
Balog János
Barborás György
Barcs György
Bartho András
Bartho János
Bartos Jakab
Barzó János
Belicza Mihály
Bellicza János
Bellus András
Bencs György
Bencs István
Bencsik János
Benke György
Benke János
Benko András
ifj. Benko András
Benko István
Benko István
Benko János
Benko János
Berer Lajos
Bertka Mátyás
Berzoviczi János
Bobály András
Bodnár János
Bogár György
Bogár Márton
Bogár Pál
Bogár Tamás
Boldisár János
Bóllya János
Boros János
Brezniczki János
Brezovi Márton
Brlas György
Brtka János
Bukoviczki Mátyás
Bukoviczki Mihály
Chrnko György
Clemen András
Csankovszki András
Csebjár János
Csehán György
Csehán Mihály
Cselovszki János
Csemán Márton
Csenger János
Csernák Márton
Csernik Mihály
Csernyik István
Cserven János
Cses János
Cses Márton
Cseszticzki István
Cseszticzki Pál
Csikós Márton
Csordás János
Csupek András
Czensznák Márton
Czesznák Jakab
Czinkoczki György
Czinkoczki István
Czinkóczki János
Czirják András
ifj. Czirják András
Dániel Mátyás
Danko János
Debrooszki Pál
Debrovszki Ádám
Dedinszki György
Deli János
Desko Pál
Dióssy György
Dióssy József
Dióssy Tamás
Disko János
Djuisko György
Djurcsán András
Djurcsán Mátyás
Djurcsán Pál
Djuris György
Djuris János
Djuris Mátyás
Djuris Pál
Djurisko András
Djurisko János
Djurisko Márton
Djurján András
Djurján Mátyás
Dlhos János
Dojcsák István
Drga Mihály
Drinovszki Jakab
Drinovszki Mátyás
Duchar Pál
Dulianszki Márton
Duszko Ádám
Fabbo Mátyás
Fábri György
Fábri József
Fábri Mátyás özvegye
Fábri Sámuel
Farkas György
Farkas Mátyás
Fedor János
Ferencz Márton
Ferenczi Pál
Fertall János
Filo György
Filyik János
Fizel László
Fraczel András
ifj. Franczel András
Frankó György
Franyó János
Franyo Mátyás
Frcska János
Frcska Mátyás
Furman Ádám
Gabuly András
Gabuly Mátyás
Gáfrik György
Gáfrik Tamás
Gaft György
Gajdos András
Galath Ádám
Gali János
Gálik András
Gallovics András
Garai György
Garai György
Garai Pál
Gavallér János
Gazsó Márton
Gerhad György
Gessko Pál
Gincsai Ádám
Gincsai András
Gincsai György
Gincsai János
Gombár Jakab
Gombos Mátyás
Graff András
Gregus János
Gutyán Pál
Gutyán Péter
Gyulianszki János
Gyurisko Tamás
Hanák János
Hankóczi Márton
Hankovszki János
Harmanoszki Andor
id. Harmanovszki János
ifj. Harmanószki János
Havrán János
Henzel Márton
Henzel Pál
Hibján György
Hirsch András
Hladko János
Hlavács János
Hlusovszki János
Hoch János
Hoch Pál
Hodján János
Hodjan Márton
Hok Pál
Holec András
Holecska Ádám
Holik Bálint
Holik György
Holubicz Mátyás
Homollya Mihály
Hornyák András
Hornyák János
Hornyák János
Hrabovszki György
Hrancsár Ádám
Hrcsár Mihály
Hrebinár Mátyás
Hrestyák János
Hrncsár György
Hronecz Mihály
Hudácsik Ádám
Hudácsik Márton
Hudák Ádám
Hudik Pál
Humpovszki Mihály
Hurai Mihály
Huszka György
Huszman András
Huszman Márton
Ilávszki János
Ilcsik Márton
Irsanszki János
Isai Márton
István György
István Márton
Istvánik János
Jakubecz Pál
Jakus Márton
Jancsura János
Janiga Mihály
Janoso György
Janovszki György
Jánovszki János
Jánovszki Mátyás
Jarko János
Jarkó Márton
Jávor Márton
Jéger Mihály
Jeszenszki Ádám
Jónás Jakab
Jósvai János
Joszt Miklós
Juhász Pál
Kabach János
Kabba Márton
Kacska János
Kacska Miklós
Kánya György
Karasz István
Karasz Pál
Kármán György
Károllyi András
Karpik István
Kazár György
id. Kazár János
ifj. Kazár János
Kazár Pál
Kazlik János
Kecskeménti János
Kecskeméti Mihály
Keczko János özvegye
Keczko Mihály
Kegli Sámuel
Kelemant Márton
Kelement György
Kelement István
Kerekréti András
Kerekréti István
Kerekréti János
Khalupki Pál
Király György
Kis János
Kiselly Márton
Kiskereszki János
ifj. Kiskereszki János
Kiskereszki Márton
Kiss István
Kiss Mihály
Kiss Tamás
Kiszel András
Kiszel Márton
Kiszelly János
Klaudenyi Sámuel
Klement Márton
Klement Márton
Klka András
Klka Jakab
Klucsar János
Kocsik András
Kocsis István
Koczka Jakab
Koczka Péter
Kokavecz Pál
Kolimár István
Korbel János
Kordován Márton
Koreny János
Koreny Mihály
Koreny Pál
Korponai János
Kosa János
Koska György
Koska István
Koska Márton
Kóssa Pál
Kostal András
Kovács Ádám
Kovács Csosba János
Kovács György
Kovács György
Kovács György
Kovács Hostisoszki Pál
Kovács János
Kovács János
Kovács Pál
Kozsuch András
Kőszegi András
Kőszegi György
Kőszegi Mihály
Krajcsovicz György
Krajecz György
Krajsovicz János
Kresztanko András
Kresztanko Mátyás
Krsztanko János
Kubányi József
Kubinyi Mátyás
Kubka Pál
Kukucska György
Kukulka Mátyás
Kunaj Márton

Az adakozó családok névjegyzéke:

Kuppfersmid György
Kurbel Mátyás
Kusnir János
Kvakka András
Kvakka Mátyás
Lácz János
Laczkovszki János
Laczkovszki Márton
Laczó András
Laczo Mátyás
Laczo Pál
Ladányi Ádám
Ladányi Jakab
Lakatos Jakab
Laurencsik Ádám
Laurencsik Mátyás
Laurincsik György
Lehoczki György
Lehoczki Jakab
Lehoczki Mátyás
Lehoczki Mihály
Leng István
Lentvorszki György
Lentvorszki János
Lentvorszki Tamás
Lipcsei Márton
Lipovszki András
Lippai Márton
Lipták György
Lipták György
Lipták Jakab
Liskán András
Liskán János
Liskán Márton
Liskán Pál
Ljeszkovszki András
Lóczi János
Lóczi Mihály
Lojek Pál
Lomen György
Lomen János
Loyek András
Ludvinyi János
Lukács György
Luppa János
Lustik András
Lustik János
Machás András
Machas János
Machas Mátyás
Mackó Mátyás
Macsánszki János
Magera János
Magna János
Magyar György
Magyar István özvegye
Magyar János
Magyar Lukács
Makranczi György
Malla Jakab
Manczel János
Markó Ádám
Markó András
Marko György
Márkus György
Martinovszki András
Márton András
Masán Márton
Matte András
Mattó Jakab
Matto János
Mattó János
Matto Mihály
Mazor György
id. Mazuch János
ifj. Mazuch János
Melich Pál
Merkovszki György
Merkovszki Mihály
Michalik Tamás
Micholecz Mihály
Mihalik János
Mihályi Pál
Miholecz György
Miskolczi Mátyás
Mitovszki János
Mitovszki Mihály
Mlinar János
Mlinarcsik János
Molitorisz István
Molitorisz Pál
Molnár András
Molnár György
Molnár György
Molnár Jakab
Molnár Tamás
Molnár Tamás
Monoczki György
Moraucsik György
Morauszki András
Morauszki János
Moravcsik János
Moravszki György
Moravszki János
Motoska Mihály
Moucsan János
Moucsán János
Mráz Márton
Mráz Márton
Mráz Péter
Murell Mátyás
Nagy György
Nagy István
Nagy János
Nagy János
Nagy János
Nemecz Mihály
Nemes János
Ondercha János
Oravecz András
Osztroluczki János
Palis András
Palmán özvegye
Palotai János
Palotai József
Pankuch András
Pápai György
Paulik Tamás
Pazár György
Pelech András
Petrikovics György
Petruska Mihály
Piliszki János
Pivarcs János
Pivarcs Mihály
Pivko György
Pochoraszki György
Pócsik Márton
Polacsik Mátyás
Potoczki Márton
Potoczki Mátyás
Povasanecz János
Praviczki Pál
Prekopa András
Pristyák András
Pristyák János
Psenicska András
Puskar János
Racskó Ádám
Racskó Jakab
Racskó János
Racskó Mátyás
Rausz György
Rausz János
Rausz Mátyás
Rebro András
Reguli Sándor
Reha Mihály
Repka János
Ressei János
Ridikauczik János
Sági Pál
Sajben János özvegye
Sajben Márton
Sallángi János
Sallángi Mátyás
Salling György
Sándor György
Schullek János
Sebék András
Sebék János
Sebék Mihály
Seffer János
Simcsik István
Simcsik Mátyás
Sipos János
Skolnyik János
Skorka András
Skrván György
Skubán György
Smid János
Soltész György
Soltész István
Soltész Mihály
Soltisz Pál
Soncz János
Sonkollya András
Springer János
Sramko János
Sramko Tamás
Stevko Ferenc
Strbik János
Stribniczki Mihály
Sturman Márton
Suhajda György
Sullyán Ádám
Süveg Pál
Svorcz Mátyás
Szabó András
Szakács András
Szakáll Gergely
Szakos János özvegye
Szalai György
Szalai Mihály
Szalánczi István
Szalánczi Mihály
Szárszki Márton
Szaszki György
Száz János
Szekeres János
Szekretár András
Szelko András
Szikora András
Szikora János
Szikora János
Szikora Mihály
Szikora Pál
Szikszai András
Szikszai György
Sziszák Pál
Szmolár György
Szmolár János
Szmollyár János
Szokoll Mátyás
Szolár János
Szolár Mihály
Szolár Mihály
Sztankó János
Sztankó Márton
Sztanko Mihály
Sztepar János
Sztrehouszki György
Sztreszouszki János
Sztribornyi András
Szuchács György
Szuchacs Mihály
Szuchanszki György
Szuchanszki János
Szuchanszki Pál
Szuchi János
Szudiczki György
Szurovcsak Mihály
Tanczura Ádám
Tanczura János
Tarczali András
Tarczali János
Terkell János
Tímár János
Tomasovszki György
Tomasovszki Márton
Tomasovszki Mihály
Tomasovszki Pál
Tomis János
Toriszki János
Tóth György
Toth János
Tóth János
Tóth János
Toth Mátyás
Tóth Miklós
Török András
Török György
Török György
Trabach András
Trabach György
Trnik János
Trnyik András
Trsztyánszki András
Trsztyánszki Márton
Trsztyánszki Mátyás
Trsztyánszki Tamás
Turcsán György
Turcsán István
Turjanszki Mihály
Udjan György
Vajda Mihály
Valasik György
Valent Pál
Vallyó János
Vallyó Mihály
Vandlik János
Varga András
Varga György
Varga György
Varga János
Varga János
Varga János
Varga Mihály
Varga Mihály
Varga Pál
Vásárhellyi Mihály
Vazseczki András
Veczán János
Veczán Mátyás
Veczán Mihály
Venerszki György
Veres Mihály
Viassz Mátyás
Vidovánszki András
Vidovanszki János
Vietorisz Ádám
Vinkler Ferenc
Vitálly András
Vitálly László
Vitovszki Márton
Vrba János
Vrbovszki Pál
Vrbovszki Tamás
Vrska Mihály
Zajácz András
Zajácz György
Zajácz György
Zajácz János
Zajácz Simon
Zatureczki András
Zavaczki András
Zavaczki János
Zelenjanszki Jakab
Zelenjanszki János
Zelenjanszki Márton
Zelenjanszki Pál
Zomborszki András
Zomborszki János
Zsaludka Márton
Zsido János
Zvara Pál

A Helytartótanács 1783. április 14-én kelt leirata Szabolcs vármegyének[1]
The letter from the Governor's Council to Nyíregyháza, dated 14 April 1783

A várt engedély, több mint egy év után, 1783. április 14-én érkezett meg, és bizony csalódást okozott! Többek között ez állt benne: „A nyilvános gyakorlattal bíró imaház tervezete, amilyen imaház a kérvényezőket ***nem igen illeti meg***, általuk elkészíttetett és beküldetett; ugyan megkerestetnek, hogy a piac felőli oldal minden ***felesleges pompa nélkül*** építtessék s csakis a ***szükségnek szolgáljon***." A Giuseppe Aprilis olasz építész tervezte templomot tehát túl nagynak és pompásnak ítélték és a második lelkész tartása iránti kérelmüket sem teljesítették.

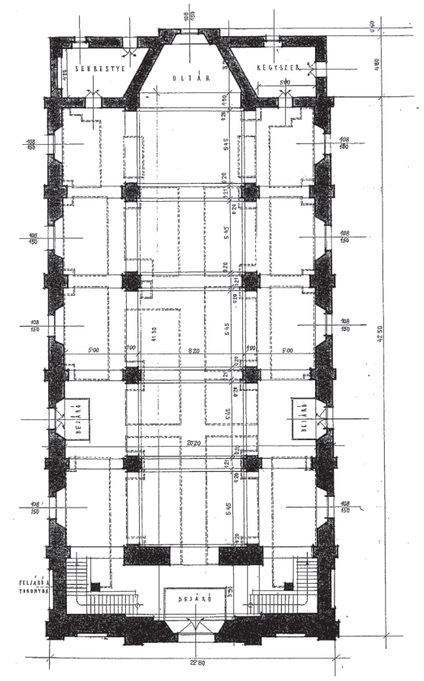
SEKRESTYE
OLTÁR
KÉGYSZER
PADÁK
PADÁK
PADÁK
PINCÉK
PINCÉK
PINCÉ

mesterrel. Ugyanezen a napon Bónis László vármegyei küldött megszabja a főbb méreteket: „Az épületnek hossza légyen 22 öl, szélessége 12 öl.” (1 öl = 1,86m)
Másnap, 1784. március 25-én történik meg az alapkő letételének ünnepélyes aktusa. 150 évvel később jubileumi igehirdetésében Paulik János igazgatólelkész ezt mondta: „Irigylem azt a 150 évvel ezelőtt volt elődömet Schmál Sámuel akkori evangélikus lelkészt, akinek az Úr azt a gyönyörű szerepet juttatta, hogy letehette ennek a templomnak az első alapkövét.”
A templom méretei lenyűgözőek, ma is ámulatba ejtenek, ha belépek. Egy kis gyülekezet hogyan foghatott bele egy ilyen, erejét meghaladó vállalkozásba? Az utódokra gondoltak, növekvő, virágzó gyülekezetnek építettek? Vagy a hatóságok szándékosan szabtak teljesíthetetlen feltételt, hogy megakadályozzák a megvalósítást? A forrásmunkák ellentmondóak, de nem is ez a lényeg. Az igazán csodálatra méltó az a szent merészség, lelkesedés és áldozatkészség, mely a tervet keresztülvitte! Milyen kincsek rejlettek azokban a szívekben, amelyek egy ilyen vállalkozás végrehajtásához szükséges anyagi kincseket előteremtették? Mindenki megtette, ami tőle telt, a családok elküldték munkabíró tagjaikat, és azok segédkeztek az építésnél. Takarékos gazdaasszonyok előadták a lassanként összegyűjtött garasokat, forintokat, ha kellett megkoplalták az áldozathozatalt. Az örökkévaló Isten mindig megáldja a bátor, győzelmes hitet, megjutalmazza a benne bízókat.
A csoda bekövetkezett, az akkori építési technológia mellett, és szállítási körülmények között két és fél év alatt elkészült a templom. Igaz, torony nélkül, fehérre meszelve, mégis külső megjelenésével és belső arányaival nagyszabású elgondolást mutat, pilléreken nyugvó boltozatai a maradandóságot idézik.

1786. október 22-én, 225 évvel ezelőtt, templomszentelési ünnepre gyülekezett az egyházközség apraja-nagyja. Milyen nagy volt a hála a szívekben, hogy dicsőítették Istenüket! Hagyományaink szerint olyan nagy volt az örömük, hogy a délelőtti, ünnepi istentiszteletről haza sem mentek, hanem énekelve együtt maradtak új templomukban az esti istentiszteletig. Bizonyára megfogadták a zsoltáríró felszólítását: „Adjatok hálát az Úrnak, mert jó, mert örökké tart szeretete!... Nagy csodákat művel egymaga, mert örökké tart szeretete.” /Zsolt 136,1;4/
Ez az örökkévaló szeretet tartja a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközségünket közel 258 éve, őrzi 225 éves templomunkat.
Mi, mai gyülekezet boruljunk le hálával a Szentháromság Isten elé, és hajtsuk meg fejünket templomépítő őseink példaadó hitbuzgalma és áldozatkészsége előtt! Hirdessék ezek a kövek, még sok nemzedéken át Isten dicsőségét.

Az V. Ferdinánd által aláírt privilégium levél
The Letter of Privilege, issued by Emperor Ferdinand V.

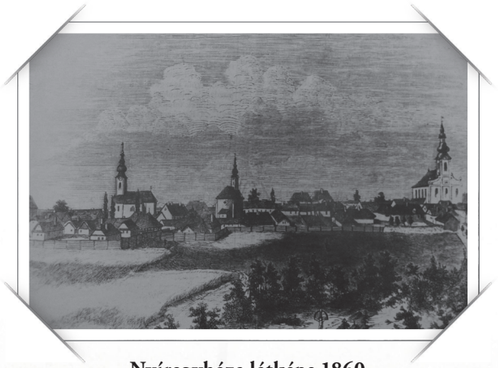

Nyíregyháza látképe 1860
A view of Nyíregyháza, 1860

[1] SZSZBML, IV. A. 1. Fasc. 2. No. 77. 1783.

1. Evanjelickí stavitelia kostola v Nyíregyháze

Zhrnutie

Slová „Spomeň si na cestu, po ktorej ťa viedol tvoj Boh, Pán…” (5Móz 8,2) a „Požehnaj duša moja Pána a nezabudni koľkokrát ti spravil dobre” (Žalm 103,2) sú nie len upozornenia pre jednotlivých ľudí, ale platia aj v súvislosti so spoločenstvami. Takmer 258 ročné dejiny našej kongregácie a 225 ročná história nášho kostola nás zaväzuje spomínať s vďakou. Pozoruhodné sú riadky, ktoré v roku 1842 Ferencz Kállay napísal pred dielom zhrňujúcim dejiny – vtedy už takmer storočného – kostola v Nyíregyháze: „Historické porovnávania majú veľký úžitok, pretože česť antických vedomostí, je vyzdvihnutá ich prostredníctvom tak, že s odvahou možno povedať, že dôkladné poznatky antiky môžu poskytovať najbezpečnejší kľúč k pochopeniu súčasnosti”. Aby sme sa mohli podujať na zápasy dneška, potrebujeme načerpávať silu z viery a schopnosti obstáť našich predchodcov.

Veríme, že to, čo našim predchodcom pomohlo preklenúť ťažkosti a doteraz zachovalo našu cirkevnú obec, je obrovské pre to, aby svojou mi-

losťou zaplavilo aj nás a obnovilo život jedincov a kongregácie.

Začiatky

V polovici 18. storočia bola Nyíregyháza bezvýznamnou dedinou, ktorú vlastnili rodiny grófa Károlyiho a baróna Palocsayho. Jej obyvatelia boli nešikovní v obrábaní pôdy, leniví v zákonných záležitostiach a nepravidelne platili dane prislúchajúce panstvu. Gróf Ferenc Károlyi po dlhom zvažovaní chcel tento nepožehnaný stav napraviť privedením nových osadníkov. Na zhromaždení, ktoré sa konalo 19. apríla 1752, predložil svoj zámer, že sem chce zavolať nových „usilovnajších” obyvateľov. Jeho žiadosť sprvoty vyvolala obavy u ostatných statkárov, avšak keď Károlyi „sľúbil na svoju česť”, že spomedzi župných nevoľníkov nikoho neodláka, bol jeho plán schválený. Na koniec bola v susedných župách v apríli 1753 vyhlásená možnosť osídlenia.
Stalo sa, že keď gróf Károlyi bol v Hódmezővásárhelyi, na spiatočnej ceste v Sarvaši vymenil kone. Keďže mal trocha voľného času, dal si k sebe zavolať niekoľko gazdov mesta a predložil im svoje plány. Gazdom vyznávajúcim evanjelickú vieru prisľúbil, že im pomôže vo veci voľného vykonávania náboženstva, môžu mať farára, na cirkevné budovy zadarmo dostanú drevo.
Gazdom sa tento návrh zapáčil a onedlho potom z vôle verejnosti vyslali ku grófovi šľachtica Jánosa Petrikovitsa, aby vyjasnili podrobnosti.
Jeho cesta bola úspešná, poslanie si čestne splnil, preto koncom leta roku 1753 sa 300 statkárov z piatich obcí Békéšskej župy – Sarvaš, Békéšská Čaba, Mezőberény, Orošháza a Tótkomlóš – vybralo do nového domova, do Nyíregyházy. Svoje rodiny si zatiaľ nezobrali, len poľnohospodárske nástroje, aby mohli vykonať jesennú sejbu. Dobrosrdečný gróf Károlyi im požičal osivo, preto s nádejou očakávali príchod novej jari, od ktorej očakávali, že sa im osud na lepšie obráti. Avšak po svetle vždy nasleduje tieň, po dobrých dňoch veľakrát prichádzajú zlé. Tak to bolo viackrát aj v živote nových osadníkov. Z jednej strany statkári Békéšskej župy prekážali gazdom v príchode do Nyíregyházy, z druhej strany sa spomedzi miestnych pánov obyčajne našiel taký, ktorý robil mrzutosti novým osadníkom.

Zápas o vykonávanie evanjelického náboženstva

Slovenskí osadníci evanjelického vierovyznania pochádzajúci z Békéšskej župy prišli v lete roku 1753 na pozvanie grófa Ferenca Károlyiho do Nyíregyházy s prísľubom, že môžu slobodne vykonávať svoje náboženstvo. Prišiel s nimi aj čabský kňaz Márton Vandlik. Veriacich nabádal na postavenie „kostolného domu”, v ktorom začal vykonávať kňazské služby, ba dokonca aj v Satmárskej a Biharskej župe sem-tam robil kázne veriacim vyznávajúcim evanjelickú vieru.

O tomto sa zvesť rozšírila aj v iných župách a v nádeji na voľnejšie praktizovanie náboženstva prišli do Nyíregyházy noví osadníci. Keď sa o tom dozvedel tokajský farár, podal na župe na evanjelikov sťažnosť. Župní páni sa neponáhľali s prijatím protiopatrení, pretože si zjavne obľúbili usilovných gazdov, ktorých mravnosť vyplývala z ich viery, a nechceli im strpčiť život. Preto egerský biskup podal na župu oznámenie u viedenského kancelára, odkiaľ za krátku dobu prišlo prísne nariadenie: evanjelického kazateľa treba zo župy vyhnať a kostol treba zrovnať so zemou! Ako prvý sa gróf Károlyi ponáhľal upozorniť osadníkov na blížiace sa veľké nebezpečenstvo. Naši predkovia ešte v tú noc zbúrali milovaný kostol a zvon (už aj ten tam bol!) ukryli v stohu slamy na usadlosti Ádáma Sulyána.
Gróf dal Mártona Vandlika peviezť do Debrecínu, kde sa oňho veľkodušne postaral. V decembri roku 1754 aj župné zhromaždenie podalo vo veci nyíregyházskych evanjelikov „pokornú žiadosť” ako na budínskej guvernérskej rade, tak aj sa obrátili na samotnú kráľovnú, avšak bez úspechu. Osirotenú kongregáciu sa snažil pestovať učiteľ Márton Johanidesz: v domoch organizovali tajné stretnutia, orodovania. Aj toto bolo župe prezradené, preto aj jemu zakázali vykonávať túto činnosť, a pretože bol bojazlivým človekom, vrátil sa naspäť do Mezőberényu.
Keď sa obťažovania začali zosilňovať, gróf Károlyi sa rozhodol, že osobne pôjde do Viedne, aby u kráľovnej požiadal o mier a milosť pre trpiaci národ. Využijúc všetku svoju silu a vplyv sa cesta grófa skončila s neočakávaným úspechom. Naši predkovia dostali povolenie každodenne (!) sa zhromažďovať na orodovanie a cez veľké sviatky aby si na odslúženie večery Pána zavolali kňaza. Na veľký štvrtok išiel hneď Károlyi s dobrou zvesťou do Debrecínu a vyhnaného Mártona Vandlika poslal pred Veľkou nocou do Nyíregyházy.
Nevieme si predstaviť, aká veľká bola radosť našich predkov! Veľkú noc „s veľkou pobožnosťou” slávili štyri dni v panskej stodole, spravili všetky vynechané krsty a sobáše.
Po Veľkej noci si dal zemepán zavolať Mártona Vandlika a niekoľkých vážených gazdov do Nagykárolya a jasne im vysvetlil práva kostola: môžu mať jedného učiteľa, ktorý bude viesť každodenné modlitby a spev, avšak nemôže vykonávať ostatné kňazské úlohy. Na veľké sviatky si môžu pozvať len kňaza – na tri dni – ktorý môže odslúžiť aj večeru Pána, okrem tohto nemôže nič iné robiť!
Po krátkych, pomerne kľudných rokoch sa opäť zosilnili útoky podnecované zo strany farára v Nagykálló, nasledovali roky plné utrpenia.
Avšak našich predkov nie z takého dreva vystrúhali, aby svoj zápas o skutočnú vec len tak ľahko vzdali. Znova a znova „prosili o milosť” aj cisárovnej. Niekoľko násobným prosením dosiahli to, že Mária Terézia povolila, aby spísali duše augustínskeho vierovyznania v Nyíregyháze a potom to poslali na viedenský dvor.
To sa okamžite hneď aj stalo. Možno si zaslúži, aby sme sa oboznámili s údajmi tohto sčítania ľudu z roku 1769. Bolo 3804 evanjelických „duší”, z toho 509 gazdov s pozemkom, 427 s polpozemkom, 895 žien, 1725 detí, sluhovia a slúžiaci spolu 248.
Na príkaz cárovnej 16. októbra 1770 peišlo od budínskej guvernérskej rady nariadenie, v zmysle ktorého, ak evanjelici príspevky po zosobášení, pohrebe zaplatia katolíckemu farskému úradu v Nagykálló, môže tieto služby vykonávať ich vlastný kňaz. Toto dvojnásobné platenie veriaci prijali bez jediného slova a zavolali si kňaza.
Rok 1781 bol mimoriadny a rozhodujúci v živote protestantizmu v Maďarsku. Po smrti Márie Terézie sa na trón dostal jej syn, Jozef II., ktorý vydal takzvané nariadenie o trpezlivosti. Podstatou nariadenia bolo, že tam kde to aspoň sto nekatolíckych rodín žiada, treba povoliť stavbu kostola a školy, ako aj zamestnanie kňaza a učiteľa.

Zo začiatku boli tieto povolenia sprevádzané mnohými obmedzeniami, ako napríklad, že „oratóriá” (domy na modlenie) sa môžu stavať len bez veže a zvona a len s vchodom do dvora.

Stavba kostola (1781-1786)

Jeden národ, pozostávajúci z evanjelických trpákov o niečo viac prvyšujúcich 5000 osôb, sa podujal na úlohu presahujúcu jeho sily, no predsa sa mu podarilo postaviť vysnívaný kostol, s neuveriteľnou schopnosťou prinášať obeti a neoblomnou dôverou v Boha.
Nariadenie o trpezlivosti vyadné Jozefom II. guvernérska rada dňa 29. októbra 1781 vyhlásila v celej krajine.
Vedúci cirkvi už 10. marca 1782 podali žiadosť, v ktorej „prosia, aby im bola povolená stavba kostola a mať toľko kňazov, koľko je treba.”

Zakiaľ čakali na povolenie, ani vtedy nezostali veriaci nečinní. Ešte v auguste toho roku spísali ponuky na stavajúci sa kostol, ktoré sa pohybovali od 4 rhén forintov do 100 forintov. Tiež sa zaviazali, „že ak by sme nedali, alebo by sme dať nechceli, dáme moc communite (cirkevnej obci), aby ktorýkoľvek vážený šľachtic mohol na nás a na našom zvyšku kúpiť a dať kúpiť.”

Očakávané povolenie po viac ako jednom roku prišlo 14. apríla 1783 a veru prinieslo skla-

manie! Okrem iného bolo v ňom uvedené: „Plány domu na modlenie pre verejnosť, na aký dom na modlenie žiadajúci nemajú žiadny nárok, ktorý bol ich prostredníctvom vyhotovený a odoslaný; hoci priblížia, že strana obrátená k trhu nech je postavená bez zbytočného prepychu a nech slúži len potrebám. " Čiže kostol plánovaný talianskym architektom Giuseppe Aprilisom bol posúdený ako príliš veľký a prepychový a nesplnili ani žiadosť týkajúcu sa zamestnania druhého kňaza.

Naši predkovia zakalení množstvom ťažkostí to nenechali len tak: keď budínska guvernérska rada bola taká lakomá, obrátili sa na cisára, apelujúc na jeho „vrodenú milosť a milosrdenstvo." V žiadosti z 23. júna 1783 žiadali nasledovné: „Prosíme o povolenie na verejné vykonávanie nášho náboženstva a spolu s tým o oslobodenie od akéhokoľvek podriadenia sa rímskokatolíckemu úradu a od platenia dane, na možnosť postavenia veže a kostola z tvrdého materiálu, na používanie zvona, ako aj na zamestnanie dvoch kňazov a troch učiteľov, na ktoré nás zaväzuje počet duší ľudu a z toho vyplývajúce potreby. "

Nový elán dal prípravným prácam fakt, že 26. septembra 1783 prišiel z Felsősajó nový kňaz Samuel Schmál. On usmerňoval starostlivú prípravu.

Podľa zvykov trpácki gazdovia zapriahli na vozenie kameňa 60 konských povozov, skoro ráno vyrazili do Bodrogkerestúru, namáhajúc sa na zablatených poľných cestách už aj noc nastala, kým naložené rebrináky dorazili.

Začiatkom roku 1784 sa jedna po druhej pripravovali zmluvy s tesárom, kupcom dreva, vypaľovačom tehál. 24. marca 1784 uzavrie cirkevná obec zmluvu o stavbe kostola s krajským inžinierom Ignácom Krichbaumom a murárskym majstrom Leopoldom Bertnicsekom. V ten istý deň László Bónis, krajský delegát, určí hlavné rozmery: „Dĺžka budovy nech je 22 siah, šírka 12 siah." (1 siaha = 1,86 m)

Na druhý deň, 25. marca 1784 sa uskutoční akt slávnostného položenia základného kameňa. O 150 rokov neskôr v jubilejnej kázni farár-riaditeľ János Paulik povedal: „Závidím môjmu predchodcovi pred 150 rokmi, Samuelovi Schmálovi, vtedajšiemu evanjelickému farárovi, ktorému dal Pán tú nádhernú rolu, že mohol položiť prvý základný kameň tohto kostola."

Rozmery kostola sú fascinujúce, ešte aj dnes je človek nimi uchvátený. Tento skúšaný ľud, ako sa mohol dať na také, silupresahujúce podnikanie? Každý spravil čo mohol, rodiny poslali práceschopných členov a títo pomáhali pri stavebných prácach. Šetrné gazdiny dali pomaly usporené groše, forinty, keď bolo treba, odriekaním priniesli obetu. Večný Boh vždy požehná smelú, víťaznú vieru, odmení tých, ktorí v neho veria.

Stal sa zázrak, popri vtedajšej stavebnej technológii a za daných dodávacích podmienok bol kostol za dva a pol roka hotový. **Pred 225 rokmi dňa 22. októbra 1786** sa na sviatok posvätenia kostola zišli starí aj mladí z celej cirkevnej obce. Aká veľká vďačnosť bola v ich srdciach, ako len velebili Boha! Podľa zvykov bola radosť taká veľká, že po dopoludňajšom slávnostnom uctievaní Boha nešli domov, ale zostali v kostole spolu spievajúc až do večerného uctievania Boha. Pravdepodobne poslúchli výzvu pisateľa žalmov: „Chválte Pána, lebo je dobrý, lebo jeho láska trvá naveky!.... Sám robí veľké zázraky, lebo jeho láska trvá naveky. " /Žalm 136,1;4/

Táto večnetrvajúca láska drží naše Nyíregyházske evanjelické cirkevné spoločenstvo takmer 258 rokov, chráni náš 225 ročný kostol.

My, dnešná kongregácia s vďakou padnime na kolená pred Bohom – Svätou trojicou a skloňme hlavy pred príkladnou neoblomnou vierou a schopnosťou prinášania obety našich predkov, ktorí kostol postavili! Nech tieto kamene aj ďalším generáciám hlásajú slávu Boha.

1. Lutheran Church Builders in Nyíregyháza

Summary

"Remember how the LORD your God led you all the way" (5Moses.8:2), and "Bless the LORD, O my soul, and forget not all his benefits" (Psalms.103:2)–these words are not just simple warnings for the individual, they apply to the entire community. The 258 years of history of our congregation and the 225 years of history of our church oblige us to gratefully remember our forefathers. We should read the lines written by Ferencz Kállay in the introduction to the work summing up the–then almost hundred years old–parish in 1842: "Historical comparisons are of great use for us, since only being familiar with old things will help us in finding the key to understanding the things of our days." In order to be able to face the problems of our age we need to find strength and determination from the faith and moral courage of our ancestors.

We believe that He, who helped our ancestors through all hardships and difficulties, has preserved our parish until the present day, shall share His grace with us, helping us along in our individual lives and renewing our congregation.

The Beginnings

In the mid-18th century, Nyíregyháza was but an insignificant village, in the domain of the Count Károlyi and Baron Palocsay families. Its inhabitants were not very skillful in cultivating the land, and they paid their taxes to the landlords irregularly. After a long consideration, Count Ferenc Károlyi wanted to improve the situation by inviting new settlers to the area. On the 19th of April 1752, he submitted to the General Assembly his intentions of bringing new, "more industrious" settlers to the land. Initially, the other landlords were not in favour of the idea, but when Károlyi swore to "his true and full honour" that he was not going to lure away any serfs within the county, the landlords finally gave their consent to the plan. In April 1753, the possibility of settling in the domains of the Károlyis was advertised in the neighbouring counties.

At that time Count Károlyi went to Hódmezővásárhely, and en route back home, he changed horses at Szarvas. As he had some time to spend there, he invited several of the prominent farmers of the area, and told them about his plans. He promised the Lutheran farmers that he would use his influence to ensure the freedom they needed to practice their religion. They were also promised that they would have the possibility of keeping a minister and they would be given timber to construct their religious buildings.

The farmers liked the idea, and soon after they appointed Noble János Petrikovits as an envoy to go to Nagykároly and discuss the details with the count.

The negotiations were successful, so late in the summer of 1753, three hundred farmers, coming from five settlements of Békés county–Szarvas, Békéscsaba, Mezőberény, Orosháza and Tótkomlós–set out to their new homeland, Nyíregyháza. At that time they did not yet bring their families, only their agricultural tools, in order to sow the grain crops. The benevolent Count Károlyi porovided them with sowing seeds, to be paid for later. The new settlers were looking into their future with confidence and great expectations. The bright future, however, was not that close. The landlords of Békés county did not like the idea that farmers left the county, and tried to impede their migration. Many of the landlords of Szabolcs county also found ways of making the life of the newcomers a misery.

Fight for the Freedom of Practising the Evangelical Faith

In the summer of 1753, the Lutheran tót (ethnic Slovakian) settlers leaving Békés county came with the promise that they were going to be free to practise their religion in Nyíregyháza. Márton Vandlik, minister from Békéscsaba also came with them. He encouraged his flock to erect a "churchhouse," and he started his service, sometimes preaching to Lutherans in Szatmár and Bihar counties.

The news of religious tolerance attracted new settlers to Nyíregyháza. When the Catholic priest of Tokay was informed about it, he complained at the authorities of the county. The lords of the county, however, did not hasten to take measures against the Lutherans, as they really liked the hardworking Slovakians who had strict religious beliefs and strict morals. As nothing happened for a while, the Bishop of Eger complained at the Chancellery in Vienna, which issued a strict order: the minister was to be driven out of the whole county, and the churchhouse was to be demolished! Count Károlyi was the first to warn his new settlers about the grave danger. Our ancestors pulled down the churchhouse during that very night, removed the bell–they did have a bell at that time!–and hid it under a haystack at the farm of Ádám Sulyán.

The count helped Márton Vandlik to escape to Debrecen, and supported him generously during his stay there. In December 1754, the General

Assembly of the county, in an effort to help the Lutherans, submitted a "humble petition" to the Governor's Council in Buda and to the Empress herself, to no avail. The teacher, Márton Johanidesz tried to substitute for the missing pastor, and they held clandestine meetings and prayers at the houses of various members of the congregation. This was reported to the authorities, so it was forbidden for him to continue. Being a gentle and timid soul, Johanidesz moved back to Mezőberény.

As the harassment of Lutherans became more intensive, Count Károlyi decided to go to Vienna personally, to beg the Empress to give peace and mercy to his people. The Count used all his power and influence, and his mission was finally more successful than expected. Our ancestors were granted a permission to gather together for prayer every day (!) and at holiday they were allowed to call a minister for the Holy Communion. On Good Thursday, Károlyi hurried directly to Debrecen with the good news, and sent the exiled Márton Vandlik to Nyíregyháza before Easter.

The joy of our ancestors can hardly be described! They celebrated Easter for four days with "great devotion" in the barn of the landlord, making up for all postponed baptisms and weddings.

After Easter the landlord summoned minister Márton Vándlik and some of the prominent farmers to Nagykároly, and plainly informed them about the rights granted to the congregation: they were authorized to have one teacher, who leads the daily prayer and singing, but is not allowed to perform any other ecclesiastic duty. They were only authorised to call a minister on holidays, for a period of two or three days, who may perform service at the Holy Communion, but that was all the minister was allowed to do. After a few peaceful years, the attacks of the Catholic priest of Kálló became more intensive again, and a troublesome period followed. Yet again, our ancestors did not give up, they stood up for their rights. They submitted requests and petitions to the Empress, "begging for mercy", and with their repeated efforts they achieved that Empress Maria Theresia finally ordered a conscription of the Lutherans of the Augustan Confession living in Nyíregyháza. This happened without delay, and the list was sent to the Court in Vienna.

Perhaps it is useful to know some of the details of the conscription of 1769. The number of Lutheran souls was 3804, out of them 509 were farmers with their own farm, 427 of them had half a farm, the number of women was 895, there were 1725 children, and 248 servants. By instruction of the Empress, the Governor's Council in Buda issued a decree that if the Lutherans were willing to pay the price of weddings and funeral to the Catholic priest of Nagyjálló, they may employ their own minister for the services. The decree was date on the 18th of October 1770. The congregation accepted the obligation of double payment without complaint, and called a minister to Nyíregyháza.

The year of 1781 A. D. was a very important date in the history of Hungarian protestantism. After the death of Maria Theresia, her son, Joseph II ascended the throne, who issued his famous Decree of Tolerance.

The decree stipulated that wherever any group of at least 100 non-Catholic people so requests, they shall be authorized to build a church and a school, and have a teacher and a pastor of their own.

At the beginning there were many restrictions added to the decree, e. g. the "oratories" (houses of prayer) were allowed to be built without a tower and a bell, and they were to have an entrance through the yard and not directly from the street.

Building a Church (1781-1786)

A community of barely more than 5,000 people, the Lutheran tirpáks (as the settlers of Slovakian origin came to be called) undertook a task almost beyond their capabilities and resources, but finally, with their faith in God and with a great sacrifice, they built the church of their dreams.

Emperor Joseph II's Decree of Tolerance was announced by the Governor's Council for the whole nation on the 29th of October 1781.
On the 10th of March 1782, the leaders of the parish submitted a request, in which they "begged for a permission to have a church built and to keep as many clergymen as necessary."
While they were waiting for the permission, they were not idle. In the august of the same year, they laid down in an official document the rules of donations for the church to be built. The donations expected from the members of the congregation ranged from 4 to 10 "rhénes forint" (Hungarian equivalent of the German Rheinische Gulden). They committed themselves in the following way: "should we be found unwilling or lazy to pay up the said amount of money, we hereby authorize… the communitas (congregation) to send any of the respectable officers or officials of the county to collect the money from us or from our descendants."
The permission arrived more than a year later, on 14 April1783, and caused a grave disappointment among the members of the parish!
It included, among other things, the following: "The house of prayer for public use–the applicants are not really worthy of and deserving such a house–should be constructed without any unnecessary splendour and ornamentation on the side facing the marketplace. The house should therefore serve the barest necessity." The church, designed by Giuseppe Aprilis, was found to be too large and too luxurious. The request to keep a second minister was rejected as well.
Our ancestors, trained in hardships and difficulties, decided to apply directly to the Emperor, trusting in his "well-known graciousness and generosity," and do not deal with the Governor's Council any more. In their application sent to the Emperor on 23 June 1783, they requested the following: "We humbly beg for the right to publicly exercise our religion, to be exempted from all subordination and taxation to the Roman Catholic parochus, for the the construction of a church and a tower made from solid material, the use of a bell. Furthermore, we humbly request the right to employ two ministers and three teachers, as the number of our community obliges us to do so."
The arrival of a new minister on 26 September1783 gave a new impetus to the preparatory works. The new minister's name was Sámuel Schmál, and he came from Felsősajó.
In accordance with our ancient traditions of joint work, there were sometimes as many as sixts ox cart at a time transporting stone, leaving for the quarries at Bodrogkeresztúr, struggling with the muddy dirt roads, and often it was midnight by the time they got home with their loaded carts.
Early in 1784, contracts were made with craftsmen, wrights, timber traders and brick-bakers. On 24 March 1784, the parish entered into a contract with Ignác Kirchbaum, chief architect of the county, and Leopold Bertnicsek, master mason. On the same day, László Bónis, a member of the General Assembly of the County, determined the major dimensions of the buildings: "The length of the building should be 22 fathoms, and its breadth 12 fathoms." (1 fathom = 1,86m)
The next day, on 25 March 1784, the ceremony of laying the foundation stone took place. 150 years later, János Paulik director-minister said the following in his jubilee address: "From a disrance of one and a half century, I am envious of my predecessor, Sámuel Schmál, then Lutheran minister here, because God gave him the beautiful role of laying down the foundation stone of this church."
The dimensions of the church are impressive. How was that possible, that a community with some many trials and tribulations, so many problems, difficulties and hardships, embarked on the venture of erecting such a beautiful and great church? Everybody did their best, the families sent all their members able to contribute to the joint effort, and their helped during the construction. Housewives produced some money they had saved over the previous years, and stinted themselves when necessary, for the success. The Almighty God shall always bless the brave, triumphant faith and those who trust Him.
The miracle was made reality. Despite the primitive construction and transportation technologies of the time, the church was ready in two and a half years time. 225 years ago, on the 22nd of October 1786, the whole comngregation gathered together for the celebration of the consecration of the new church. How great was the joy in their hearts, when they were praising their Lord! It was recorded that they did not go home from the morning service, but they stayed together, singing their songs in their new church until the time of the evening service came. They must have listened to the author of the psalm, and gave "thanks to the Lord of lords: for his mercy endureth for ever" (Psalms136,1:4).
This eternal love has preserved and kept together the Lutheran congregation of Nyíregyháza for nearly 258 years, and has preserved our church for 225 years.
We, today's members of the congregation, should pay our gratitude to the God of Trinity, and pay our respect to the devotion and sacrifice of our church building ancestors. Let these stones continue to talk about the glory of God for many years to come!

1. Kirchenbauer Lutheraner in Nyíregyháza

Zusammenfassung

Die Bibelworte „Und gedenke des ganzen Weges, den dich der HERR, dein Gott, geleitet hat…“ (5 Mose 8,2) und „Lobe den HERRN, meine Seele, und vergiss nicht, was er dir Gutes getan hat” (Psalm 103,2) sind nicht nur Mahnworte für das Individuum, sie gelten auch für Gemeinschaften. Durch die 258-jährige Geschichte unserer Kirchengemeinde und 225-jährige Kirchengeschichte sind wir zu dankbarer Erinnerung verpflichtet. Ferenc Kállay, der 1842 die historische Zusammenfassung der Geschichte der damals bereits seit fast hundert Jahren bestehenden Kirchengemeinde schrieb, beginnt mit folgendem Mahnwort: „ Die historischen Vergleiche haben großen Nutzen, weil der Werth des Wissens um das Alterthum dadurch in der Weise hervorgehoben ist, dass wir muthig behaupten können, die gediegenen Kenntnisse über das Alterthum reichen den untrüglichen Schlüssel zum Verständnis der Gegenwart“. Um den heutigen Herausforderungen standhalten zu können, sollten wir aus dem Glauben und der Standhaftigkeit der Vorfahren Kraft schöpfen.

Wir glauben, dass der, der unseren Vorfahren über alle Hindernisse geholfen und unsere Kirchengemeinde bis jetzt bewahrt hat, mächtig genug ist, seine Gnade auch uns angedeihen zu lassen und sowohl unser persönliches als auch das Kirchenleben zu erneuern.

Die Anfänge

In der Mitte des 18. Jahrhunderts war Nyíregyháza ein bedeutungsloses Dorf im Besitz der Familien des Grafen Károlyi und des Freiherrn Palocsay. Seine Einwohner waren im Ackerbau ungeschickt, in ihren Rechtsangelegenheiten träge und entrichteten den Gutsherren das Leibgeld nur unregelmäßig. Graf Károlyi wollte nach langen Überlegungen durch die Anwerbung neuer Siedler der misslichen Situation Abhilfe verschaffen. Der am 19. April 1752 abgehaltenen Stadtversammlung unterbreitete er seine Absicht, neue „strebsamere“ Einwohner hierher zu holen. Sein Wunsch löste bei den übrigen Gutsbesitzern zuerst Zweifel aus, aber als er „auf seine Ehre gelobte“, keinen von den Leibeigenen des eigenen Komitats zu verlocken, wurde sein Plan genehmigt. Schließlich im April 1753 wurde in den benachbarten Komitaten die Möglichkeit der Zuwanderung bekannt gemacht.

Als Graf Károlyi Hódmezővásárhely besuchte, wechselte er auf dem Rückweg die Pferde in Szarvas. Da er sich dort eine gewisse Zeit auf hielt, ließ er mehrere Landwirte der Stadt zu sich kommen und trug ihnen seine Pläne vor. Den Landwirten lutherischen Glaubens versicherte er, sich für die freie Religionsausübung einzusetzen, sie könnten eigene Pfarrer haben, für die kirchlichen Bauten würde er unentgeltlich Holz stellen.

Den Landwirten gefiel das Angebot und so entsandten sie durch einen gemeinsamen Beschluss den Adeligen János Petrikovics zu dem Grafen nach Nagykároly um die Einzelheiten zu klären.

Der Besuch war erfolgreich und er wurde seiner Mission gerecht. So machten sich Ende des Sommers 1753 300 Landwirte aus fünf Gemeinden im Komitat Békés – Szarvas, Békéscsaba, Mezőberény, Orosháza und Tótkomlós - nach der neuen Heimat, nach Nyíregyháza, auf.

Ihre Familien nahmen sie vorerst nicht mit, nur die landwirtschaftlichen Geräte, um die Feldarbeiten im Herbst bereits verrichten zu können. Der gutmütige Graf Károlyi stellt ihnen leihweise auch Saatgut zur Verfügung, so blickten sie hoffnungsvoll dem nächsten Frühjahr entgegen und ersehnten ein besseres Los Auf Licht aber folgt Schatten, den guten Tagen folgen häufig schlechte. So erging es nicht nur einmal auch den sich hier Niedergelassenen. Auf der einen Seite wurde die Umsiedlung nach Nyíregyháza durch die Gutsherren im Komitat Békés gehindert, andererseits gab es auch unter den hiesigen Würdenträgern immer welche, die den neuen Siedler Schwierigkeiten bereiteten.

Kampf um die Ausübung des Lutherischen Glaubens

Die Siedler slowakischer Herkunft und lutherischen Glaubens aus dem Komitat Békés kamen im Sommer 1753 dem Ruf des Grafen Károlyi folgend mit der Zusicherung der freien Religionsausübung nach Nyíregyháza. Auch Márton Vandlik, der Pastor aus Csaba kam mit ihnen. Er ermunterte die Gläubigen ein „Kirchenhaus“ zu errichten, in dem er die Pfarrdienste auch begann. Er predigte sogar hier und da in den Komitaten Szatmár und Bihar den Gläubigen lutherischer Religion.

Dies sprach sich auch in anderen Komitaten herum, und in der Hoffnung auf eine freiere Religionsausübung zogen weitere Siedler nach Nyíregyháza. Davon nahm der Pfarrer in Tokaj Kenntnis und erhob Klage bei dem Komitat gegen die Lutheraner. Die Herren beim Komitat waren nicht sehr bemüht Gegenmaßnahem einzuleiten, da ihnen die offensichtlich die fleißigen und aufgrund ihrer Religion tugendhaften Menschen lieb geworden waren und sie wollten ihnen das Leben nicht erschweren. Deswegen zeigte aber der Bischof in Eger das Komitat bei der Hofkanzlei an, die bald den rigorosen Befehl aussprach: der lutherische Prediger sei sogar aus dem ganzen Komitat zu verjagen, und das Gebetshaus dem Boden gleichzumachen. Als erster bemühte sich Graf Károlyi die Siedler über die drohende Gefahr zu benachrichtigen. Unsere Vorfahren bauten noch in derselben Nacht ihr geliebtes Gebetshaus ab und versteckten die Glocke (auch die hatten sie bereits!) sie in einem Heuschober auf dem Gehöft von Ádám Sulyán.

Der Graf ließ Márton Vandlik nach Debrecen bringen und kümmerte sich großzügig um seinen Unterhalt. Dezember 1754 reichte auch die Komitatsversammlung eine „ehrfürchtige Bittschrift“ in der Angelegenheit der Lutheraner in Nyíregyháza dem Statthalterrat in Buda und der Königin selbst ein, aber ergebnislos. Um die verwaiste Kirchengemeinde bemühte sich der Lehrer Márton Johanidesz: sie hielten geheime Zusammenkünfte und Gebete in den Häusern ab. Er wurde beim Komitat denunziert, so dass man ihm diese Dienste verwehrte. Als schüchterner Mensch zog er nach Mezőberény zurück.

Mit der Zunahme der Belästigungen entschloss sich Graf Károlyi in Wien persönlich vorstellig zu werden und bei der Königin für sein leidtragendes Volk Frieden und Gnade zu erwirken. Der seine volle Kraft und sämtlichen Einfluss einsetzende Graf war über seine Erwartungen weit hinaus erfolgreich. Unsere Ahnen durften sich demnach täglich (!) zu gemeinsamen Gebeten versammeln und an großen Feiertagen einen Pfarrer einladen, um das Abendmahl zu reichen. Károlyi fuhr mit der guten Nachricht am Gründonnerstag direkt nach Debrecen und sandte den verbannten Márton Vandlik noch vor Ostern nach Nyíregyháza.

Es ist unvorstellbar, wie groß die Freude der Vorfahren gewesen sein durfte! Die Ostertage wurden vier Tage lang mit tiefer Andacht in der Scheune des Gutsherrn gefeiert, sämtliche Taufen und Hochzeiten wurden nachgeholt.

Nach Ostern ließ der Gutsherr Pfarrer Vandlik und einige angesehenen Landwirte zu sich nach Nagykároly kommen und klärte die Kirchengemeinde über die ihnen zustehende Rechte auf: sie können einen Lehrer unterhalten, der das alltägliche Gebet und den Gesang leitet, aber andere seelsorgerische Funktionen nicht wahrnehmen darf. Zu großen Festtagen dürfen sie einen Pfarrer kommen lassen – nur für drei Tage -, der auch das Abendmahl reichen, andere Tätigkeiten darüber hinaus aber nicht ausüben darf! Nach kurzen, verhältnismäßig friedlichen Jahren wurden die durch den Pfarrer in Nagykálló angeregten Anfeindungen wieder stärker, es folgten qualvolle Jahre. Unsere Vorfahren waren aber aus gutem Holz geschnitzt und gaben den Kampf für ihre gerechte Sache nicht so leicht auf. Wieder und wieder reichten sie „Gnadengesuche“ auch an die Kaiserin ein. Durch diese Bittschriften erreichten sie, dass Maria Theresia anordnete, die Lutheraner Augsburgischen Bekenntnisses schriftlich zu erfassen und diese Liste nach Wien zu schicken.

Dem kamen sie unverzüglich nach. Es lohnt sich die Daten dieser Erhebung aus dem Jahre 1769 kennen zu lernen. Es gab 3804 Lutheraner, davon 509 Grundbauern, 427 Halbgrundbauern, 895 Frauen, 1725 Kinder, Diener und Dienstmädchen zusammen 248. Am 16. Oktober 1779 kam vom Statthalterrat in Buda auf Anweisung der Kaiserin eine Verordnung folgenden Inhalts: wenn die Lutheraner die Gebühren für die kirchlichen Amtshandlungen wie Taufe, Vermählung und Bestattung an den katholischen Pfarrer in Nagykálló zahlen, dann können sie diese Dienste von ihrem eigenen Pfarrer verrichten lassen. Diese doppelte

Verrichtung der Stolgebühren nahmen die Gläubigen ohne zu klagen auf sich und riefen ihren Pastor zu sich.

Das Jahr 1781 war ein außerordentliches Jahr und ein Wendepunkt für die Protestanten in Ungarn. Nach dem Tod von Maria Theresia gab ihr Sohn, der Thronfolger Josef II. das sog. Toleranzedikt heraus.

Der Kern des Edikts bestand darin, dass in den Gemeinden, in denen mindestens einhundert nichtkatholische Familien den Antrag stellen, der Kirchen- und Schulbau, des weiteren der Unterhalt eines Pfarrer und eines Lehrers genehmigt werden müsse.

Anfänglich gingen noch zahlreiche Einschränkungen mit diesen Zugeständnissen einher, so z.B. dass die „Oratorien" (Gebetshäuser) nur ohne Turm und Glocke und nur mit einem Zugang vom Hof errichtet werden konnten.

Der Kirchenbau (1781-1786)

Die Bevölkerung kaum mehr als 5000 Lutheraner Seelen, nahmen eine ihre Kräfte übersteigende Aufgabe auf sich, baute doch die Kirche ihrer Träume auf, mit unglaublicher Opferbereitschaft und fester Hoffnung auf Gott.

Das Toleranzedikt vom Josef II. wurde durch den Statthalterrat am 29. Oktober 1781 landesweit verkündet. Der Vorstand der Kirchengemeinde reichte bereits am 10. März 1782 eine Bittschrift ein, in der sie „ansuchen, ihnen gestatten zu mögen eine Kirche zu errichten und so viele Pfarrer zu unterhalten, wie es nur erforderlich sei".
Auch während der Zeit, in der sie auf die Genehmigung warteten, waren die Gläubigen nicht untätig. Noch im August wurden die Verpflichtungen bezüglich der zu errichtenden Kirche aufgelegt, diese reichten von vier bis einhundert Gulden. Sie haben sich auch dazu verpflichtet, den Kirchenvorstand oder die Komitatsverwaltung zu ermächtigen, den eventuellen Fehlbetrag ihnen oder ihren Nachkommen gegenüber einzutreiben. Die erwartete Genehmigung traf nach über einem Jahr, am 14. April 1783 ein und sorgte für Enttäuschung!

Unter anderen Dingen stand darin, dass die Pläne für das Gebetshaus, welches den Antragstellern wohl nicht zusteht, nun fertig gestellt sind, sie werden aufgefordert, die Seite zum Markt hin ohne jegliche Verzierung zu gestalten, es soll ein reiner Zweckbau werden. Die von dem italienischen Architekten entworfene Kirche wurde also für zu groß und zu pompös erachtet, auch dem Wunsch nach einem zweiten Pfarrer wurde nicht stattgegeben.

Die durch die Schwierigkeiten hart gesottenen Vorfahren ließen es nicht dabei bewenden: wenn der Statthalterrat in Buda so knauserig war, wandten sie sich an den Kaiser und appellierten an seine „angeborene Gnade und Gütigkeit". Im Majestätsansuchen vom 23. Juni 1783 baten sie um freie Religionsausübung, Befreiung von jedweder Unterordnung und der Zahlungspflicht der Stolgebühren gegenüber dem katholischen Pfarrer, Baugenehmigung einer Kirche mit Turm aus festem Material, Glockennutzungsrecht, weiterhin um den Unerhaltsrecht von zwei Pfarren und drei Lehrern, da die Bevölkerungsstärke und die daraus resultierenden Bedürfnisse sie dazu zwängen.
Einen neuen Schwung erhielten die Vorbereitungsarbeiten durch den Zuzug eines neuen Pfarrers, Pfarrer Sámuel Schmál, am 26. September 1783 aus Felsősajó. Die weiteren sorgfältigen Vorbereitungen wurden von ihm koordiniert.

Den Überlieferungen nach stellten die Tirpak-Bauern gleichzeitig 60 Gespanne für den Steintransport auf die Beine und machten sich in den frühen Morgenstunden auf den Weg nach Bodrogkeresztúr. Sie quälten sich auf den unbefestigten Straßen ab und es wurde schon Mitternacht, als die schwer beladenen Wagen ankamen.

Anfang 1874 wurde ein Vertrag nach dem anderen mit dem Zimmermann, Holzhändler, und dem Ziegelbrenner geschlossen. Am 24. März 1784 wird der Vertrag zwischen der Kirchengemeinde, dem Komitatsingenieur Ignác Krichbaum und dem Maurermeister Leopold Bertnicsek zum Kirchenbau unterzeichnet. An demselben Tag werden vom Delegierten des Komitats László Bónis die Hauptausmaße festgelegt: „Die Länge des Gebäudes soll 22 Klafter, die Breite 12 Klafter betragen." (1 Klafter = 1,86 m)

Am folgenden Tag, am 25. März 1784 erfolgt der Festakt der Grundsteinlegung. 150 Jahre später sagte János Paulik als leitender Pfarrer in seiner Jubiläumspredigt: „Ich beneide meinen Amtsvorgänger vor 150 Jahren, den lutherisch-evangelischen Pfarrer Schmál, dem der Herr die wunderschöne Aufgabe zuteil werden ließ, den ersten Grundstein zu dieser Kirche zu legen."

Die Ausmaße der Kirche sind überwältigend, auch heute wird man ins Staunen versetzt. Wie konnte sich dieses geprüfte Volk nur so eine seine Kräfte übersteigende Aufgabe vornehmen? Ein jeder tat alles, was in seinen Kräften stand, die Familien schickten ihre arbeitsfähigen Angehörigen, die an der Baustelle mit anfassten. Die sparsamen Hausfrauen gaben ihre schwer gesammelten Groschen hin. Wenn es sein musste, litt man Hunger wegen der großen Opferbereitschaft. Der immerwährende Gott segnet immer den mutigen, siegreichen Glauben und lässt die Gläubigen nicht allein.

Das Wunder trat ein: trotz der damaligen eingeschränkten Bautechnologie und unter der schwierigen Transportverhältnisse wurde die Kirche in zweieinhalb Jahren fertig gestellt. **Am 22. Oktober 1786, vor 225 Jahren** versammelte sich Groß und Klein zum Kirchweihfest. Wie groß war die Dankbarkeit in den Herzen, wie stark das Bedürfnis, ihren Gott zu lobpreisen! Nach der Überlieferung war die Freude so groß, dass die Gläubigen nach dem Gottesdienst am Vormittag nicht nach Hause gingen, sondern in ihrer neuen Kirche bis zum abendlichen Gottesdienst singend zusammenblieben. Wohl wurden sie dem Wort des Psalmdichters gerecht: „Danket dem Herrn, denn er ist freundlich; denn seine Güte währet ewig … Der große Wunder tut alleine; denn seine Güte währet ewiglich." (Psalm 136, 1;4)

Diese immerwährende Liebe trägt unsere Lutherisch-Evangelische Kirchengemeinde in Nyíregyháza an die 258 Jahre und wacht über unsere 225 Jahre alte Kirche.

Wir, die heutige Kirchengemeinde sollten dankerfüllt vor der göttlichen Dreifaltigkeit auf die Knie fallen und unser Haupt vor der beispielhaften Frömmigkeit und Opferbereitschaft unserer Kirchbauer-Vorfahren beugen! Mögen diese Steine noch viele Generationen hindurch Gottes Ruhm verkünden.

The Tirpáks

Tirpákok

Életkép egy város hőskorából (részlet)

Trpáci

The Tirpáks

Die Tirpaken

Dr. Vietórisz István

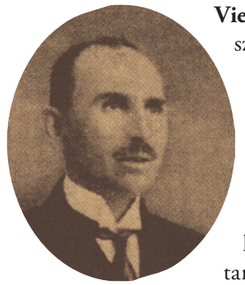

Vietórisz István 1879. szeptember 28-án született Nyíregyházán, Vietórisz Dániel csizmadia és Csefó Júlia gyermekeként. Legidősebb bátyja volt az a Vietórisz József, aki költőként, fordítóként, tanárként majd gimnáziumi igazgatóként szerzett magának megbecsülést Nyíregyházán. 1908-ban szerzet ügyvédi diplomát Budapesten, ezt követően szülővárosában praktizált. Az első világháború idején frontszolgálatra vezénylik, századosi rangban szerel le. 1918-1934-ig Nyíregyháza város főügyésze, ezt követően védőügyvédként tevékenykedik. 1944-ben rövid ideig újra főügyész, majd visszatér a védőügyvédi gyakorlathoz. 1965. június 25-én halt meg Nyíregyházán.

Vietórisz István előszava a Tirpákok. Életkép egy város hőskorából című könyvéhez:

„AZ OLVASÓHOZ.

Nem történetet írtam. Ne keressen tehát senki e munkában adatbéli hibát; ha keres, előre megmondom, fog találni.
A templomépítés, a várossá fejlődés alapjainak megvetése, a város kialakulása azonban valóságok, amikről adatokat szolgáltatnak Schmál Sámuel az időbeli esperes-lelkész feljegyzései, s a város és a vármegye levéltárában található egynémely okmányok, összeírások; és valóság az a néhányszáz családnév, amelyeket a nyíregyházi ág. h. ev. egyháznál az 1783-1790. évekről vezetett anyakönyvekből halásztam ki. Célom az volt, hogy a 18. század közepén ide telepített, vagy ide költözött, különböző (leginkább tót) nyelvű családokból összeálló és itt eggyé forrt lutheránus őslakosságnak, a tirpáknak, sajátos, sok örök értéket kitermelt lelkületét, s akkor még teljesen idegen nyelve mellett is egyszerű, becsületes magyar érzését a város fejlődésének kezdő korába beállítva, megmutogassam a szíves olvasónak. Ebben aztán teljes hűségre törekedtem.”

A szerző

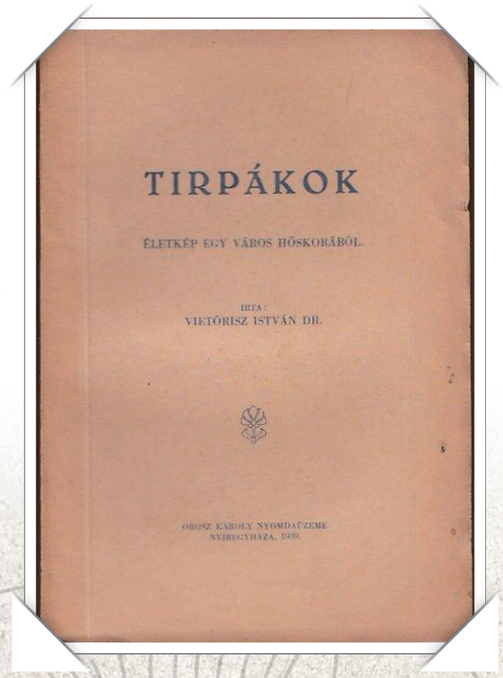

Tranoscius énekeskönyv
Tranoscius songbook

Dr. Vietórisz István:
Tirpákok. Életkép egy város hőskorából.

(Részletek)

HARMADIK ÉNEK

Jönnek a kőszekerek, jószág, ember lecsigázva.
Út közepén a fogat, csülökig híg sárba dagasztván,
A gyalogösvényen lóg-ballag az ember előre.
Hosszu a sor, lomhán majd félmérföldnyire nyúlik.
És a középtájon caplat Kádárfija Ádám.

Késő éjszaka lett, hogy a kővel elértek a gazdák
A falu széléhez, hol az őr épp tízre kiáltott.
Megtudván, hogy akik jönnek, közjóba törődtek,
Kőfuvaros gazdák, nosza, rögtön méri az utcát,
Fut befelé, minden ház ablakján bekopogtat:
„Héj, kivilágítást, mert jönnek a kővel a népek!”
Lett kivilágítás, a kis ablakokon kisugárzó
Mécsesek adtak fényt annyit, hogy az útca sötétjét
Meglássák, akik ott cihelődnek az utca-latyakban.
Végig az utcákon kiabálás, lett nosza élet,
„Hozzád!” „Tülled!” amint a szekér járása kívánta;
Még aki félholt is, felszedte magát s kikukucskált,
Még inkább aki ép és férfi, segíteni siet most,
Hogy legalább itthon mentsék fel a kőlerakástól,
Akik a hosszu uton már minden erőt beleadtak.
Kurta Macsás uram ott intéz, rendelkezik újra;
Párszáz lépés még, azután helyben lesz az oszlop.
Legnehezebb párszáz lépés ez az életük óta.
Végre az él „befutott” és sorban a többi szekér is.
Fáklyás emberek ott állván, a helyet mutogatják –
És míg gazdáik lovaiknak az abrakot adják,
Hányja le már a követ kúpokba a sok segítő kéz…
Éjfél lett, mire a legutolsó kő a helyén volt…

NEGYEDIK ÉNEK

Vége a zord télnek, csak utolsót fúj a világra,
Megmozdulnak a fák, a hideg szél rázza kegyetlen.

Néki az életnek! Tervek most válnak igazzá.
Néki a munkának! Vér duzzad még az erekben –
És a szívekben hit, szeretet szent lángja világol.
Ezt látom szemetek fényén, ti nagy Ősök. Erős hit,
Mély szeretet hangzik minden tettben, szavatokban.
Pápay György volt főbíró úr ebben az évben,
Míg a nagy egyházat Cseh János egyengeti útján.
Sokszor a téli napok látták őket tusakodván:
Mitévők legyenek, hogy a köznek dolgai kint-bent
Járjanak úgy, mint kell, mindenben szép sikerekkel.
És a tanács minden tervét az okos vezetőknek
Szent egyetértésben kívánja sikerre segítni.
Már az egész télen sokszor tárgyaltak a templom
Terveiről, a hívek már mindent összeadóztak;
Hozzákezdeni kell – most erről folyt vita ott bent.
Kis Bukovinszky hamar kész volt a tanács velejével:
„Embereink szépen telehordták pénzzel a láddát,
Munkát oly buzgón vállaltak, ezen haki foltot
Látna, keresne, velem gyűlnék meg a gáncs baja, vélem.
Most, hogy az eszközről nem kell gondolni, belássuk:
Vajh’ elegendő-e egy pásztor egy ekkora nyájnak?
Két tanító ha elég lesz-e oly ménkő nebulónak?
Indítványozom is, hogy először elég tanítóról,
Lelkiatyáról – s úgy gondoskodjunk az akolról.
Vagy pedig összekötöm mindkét végét a dolognak;
Templomot építsünk, de kisebb mértékre, miként ez,
S akkor lesz vagyonunk, hogy a lelkeket is kisegitsük.”
Pápay főbíró tüstént, mint héjja csapott rá:
„Egy igazítással helybenhagyom ezt a beszédet,
S indítványát elfogadom Bukovinszky uramnak,
Ám akként, hogy azért a templomot úgy ahogy itt van,
Tornyostól együtt már most belekezdve, csináljuk,
S lelkészt és tanitót választunk még a híveknek.
Már azaz úgy hogy előbb Őfelségének, Atyánknak,
Jóakaratját és kegyes írását beszereztük.
Ami meg illeti azt, hogy a templom olyan kicsi légyen
Ezt nem ajánlom azért, mert így van az engedelem rá.
Kell is a községnek, hisz napról-napra nagyobb lesz.
És hogy széthúzás sorainkat meg sose bontsa,
Mondja ki azt a tanács, hogy holnap reggeli nyolckor
Templom alapkőjét, mint illő, ünnepi módon
Elhelyezi. S kérjük fel a mérnök urat szeretettel,
Intézkedni szives legyen ott, ahol és ahogyan kell.
Ásanak északról, ahová a követ letehessük.
Lelkiatyánkat is itt kérjük, hogy a kő letevését
Ünnepi szózattal végezze, beszélve a néphez.”

***

Egyértelmüleg így döntött a tanács. Mire felkelt
Lelke a községnek, Schmál Sámuel úr, s belekezdett:
„Isten jóságát látom minden szavatokban,
Ami a templomról, ami szólt papról, tanítókról;
Mind szükséges. Azért, hogy az Isten megsegitette
Népét lélekkel s hozzá szép földi javakkal:
Néki azért hálát kell mondani minden időben.
Ami az én munkám leszen ebben a kőletevésben,
Szívesen elvégzem s a beszédet is úgy alakítom,
Minden benne legyen, mit ilyenkor a lélek igényel”…
Ez hát ennyibe ment. Reggelre az árok a dombon
Várt a hivekre, s jött, aki csak bent volt a tanácsban,
Jött a tanyákból is, ki a hírt hallotta időben,
A falu népéből el nem maradott a beteg sem.

***

Felzendült az erős Várunk – magas égre könyörgőn.
És mikor elhangzott, Schmál esperes úr oda állott,
Kézbe vevén a Szentírást és egy kalapácsot:
„Istenem, édes Atyám! Hallgasd meg a szót ajakamról

És kérésem szent füledet ma is el ne kerülje.
Hála Neked, hogy e nép sóhajtását Teneszedbe
Vetted s száz akadály, vész el nem tudta temetni
Népedet. Itt állunk, hogy Néked házat emeljünk,
Melyben igaz tanitás hangozzék minden időben.
Istenem, áldd meg a hont, mely kincseit ontja minékünk!
Istenem; áldd a királyt, ki a népet akarja emelni!

Végül az uj templom legyen áldott, el ne kerülje
Ezt meg a bennevalót soha Istene! Itt bevül éljen!
És aki hűs cseppet bízvást keres itt az Igéből,
Azt megkapja s üdén, vígan távozzon e helyről
Álljon örökkön e ház; ima légyen alapja, meg erkölcs!"
Szép nagy kockakövet tartott a kezében a mester. –
És mikor esperes úr bádogba helyezve egy írást,
Melyre a nagy napnak története volt örökítve,
Ezt beletette a kő elkészített üregébe:
Így a követ letevé az alapnak az északi sarkán
És kalapácsával háromszor ütött le a kőre.
Míg ez megtörtént, szent ének szállt fel az égbe
Hívei ajkáról, zengvén hálát az Atyának
És a Fiúnak, a Szentléleknek örök szeretettel…

*

És ásó, kalapács ismét megcsendül a munkán;
Ássa a mély alapot kétszáz is jó segitő kéz,
Úgy, ahogy azt deszkák sokasága mutatja ki renddel.
Rögtön a mesterek is rakják az alapfalat – és már
Azt hiszi, Bábelt lát, aki távol nézi a sürgést…

ÖTÖDIK ÉNEK

Épül a szent hajlék; az alapja kilátszik a földből.
Régen a várfalakat készítették oly erősre.
Ette a sok követ és bő mésszel a sok habarékot.
A homokot hozzá csak a kállai út közeléből,
Kis távolságról, fuvarozták helybe a gazdák.
Most, hogy a földből már az egész alap ujnyira látszik,
Lassúbb tempóval, lépvést, megy a munka előre,
Mert a nyers köveket kell most ügyesen kifaragni,
Szép kockákat előbb mértékkel a kőre jegyezve:
Mind egyforma magas legyen és fekvése legyen jó;
Hossza lehet más-más, csak a hézag kőre találjon,
Hossza megyen lefelé. Ezt már így szokta a mester.
Így a kövek kötnek szorosan, s a fel így legerősebb.

*

Jó félölnyi magas kőfal lett készen a nyárig.
Feljebb tégla sorol gyorsabban. Cseng az ütéstől,
Mert sima vályogföld az anyagja, kigyúrta keményen
Téglavető sokaság s módján égette a mester…
Már állványokat is húznak fel a falho' kivül, bent:
Vastag a fal, rakják két oldalról figyelemmel
Dolgozik itt a derékszög, a függőón, meg a lejtő;
Hajszálnyit se szabad léctől ki-beállni, ha nézik;
Rendetlen téglát a legény igazít kalapáccsal.

Városi sok fiatal felváltva segít, hol a téglát,
Hol meg a ládákban kifulásig hordja a maltert.
Ingyen a jómódú, a szegény hat nap csak ötért kap
Kis fizetést, hogy a koszt árát otthon kifizesse.
Lelkiatyánk, mondom, sokszor kijön egy pipaszóra,
Kompareál hozzá hol egyik, hol más a tanácsból.
Még a vicispán úr sem restelt erre kerülni,
Szolgabíró uramat küldvén ki előre. Üzente:
Látni akarja, miként tud e nép a parancsra felelni?
És lehetetlent hogy tesz lelkesedés lehetővé?
Ott a tanács, mind ott van az épületen, mikor éppen
Trombitaszó jelzé, a vicispán úr s a kíséret
Itt van a községben, már porzik a Kállai utca.
Hát szeme-szája elállt a megyének, - erőfeszítését
A föld népének látván, meg a mély hitet abban.
Edzett szívében részvét kelt ehhez a néphez.
Pápay főbíró szép üdvözlő szavait sem
Tudta megérdemlett fontossággal viszonozni.
„Mekkora lelkierő és mekkora hit! Sose hittem,
Hogy kicsiny ember ilyen lélekkel járjon a földön!
Ezt a magas kormány tudtára fogom magam adni."
Esperes úrral a szót forgatván, számokat írt fel,
Mert semmitsem akart a közöltekből kifeledni.
A faluházában tartott azután uriszéket.
Majd az ebéd folyamán, hol az egyház fővezetői
Szintén ott voltak, - s uraságát képviselé a
Két uradalmi ügyész, - itt ismételten a legszebb,
Legszeretőbb szókkal méltatta az egyszerü népet
És magas érzését, szívét emez egyszerü népnek.

*

HATODIK ÉNEK

Készül a szentegyház. Tornyát már megszabaditják
Rengeteg állványtól, látszik, csinosan kipucolták,
Végin aranygomb ül, tündöklő csillag az égig –
Úgy ragyog, úgy mosolyog hiveink arcán is az érzés,
Messze tanyákra mikor látják fényben kiragyogni.
Lassan húzódnak lefelé, s im, nyár elejére
Eltünnek végkép a falaktul a csúnya gerendák –
S állt szent házunk, mint gyémántvár áll a mesékben.
Még szebb volt az a csepp, mit öröm sajtolt a szemektől,
S hála az Isten iránt, hogy a szent célt megsegitette.
Már belül is készen van a kőmives, ablakok, ajtók
Már helyükön vannak s az üvegmunkát befejezték, -
Most a padok – s néhány hónap multával a templom
Némi hiányokkal céljának megfelelő lesz.
Orgona nem lesz még, csak egész kicsi, egyszerü oltár
Lesz egyelőre, harang sem igen jut több a toronyba,
Bár hely volna elég, de fogyóban már a tehetség.

*

A vezetőséget mostmár új gondok emésztik:
„Vége felé közeleg munkánk" – inspektor uram szól –
„El kell rendezünk avatását ünnepi módon.
Esperes úr legyen oly szíves, vegye kézbe a dolgot,
S a fiatal káplán segitésével kimutassák,
Kik lennének azok, kiket elhívnunk kötelesség
S tisztesség, hogy a jó hírünkön csorba ne essék."
Esperes úr haladék nélkül szolgál a nevekkel:
„Gondolkodtunk már és össze is írtuk a listát,
Hosszú sor levelet meg is írtunk, útnak ereszténk.
Most csak azok lesznek még, kik magasan mifelettünk
Állnak, azért postán nem küldhetjük levelünket –
Küldöttség vigye ezt. Vezetőink lesznek a posták.
Gondolom, így kellend elmenni a földesurakhoz,
Így instálni megyénk vezetőségét az alispán
Úr útján, azután egyházunk főügyelőit,
Már akik itt közelebb vannak, hogy az út ne legyen sok.
Ezt káplánommal mi előkészítjük, azonban
Itthon is úgy kell majd mindent rendezni, hogy itten
Semmi zavar ne legyen, - szállás, koszt - mind
[kimutassák.
Erre talán jó lesz, ha a gondnok uram maga mellé
A tanitó urakat s fiatalságunk javarészét
Rendelvén, nyilvántartják, vendég hova szállhat?
S mindent jó idején bejelentenek itt a tanácsnak."
Ennyibe ment. Holnap folytatják. Most befejezték.
Gondnok urunk legalább addig megszerzi a gárdát…

*

Hát mama, készüljünk. Legalább hat nap beletellik:
Küldöttségbe megyünk jegyző úrral hivogatni.
Ősszel avatjuk a szentházat s a kegyelmes urunkat
Grófi családjával hívjuk meg az ünnepi torra.
Úgy készülj minden készséggel holnaputánra,
Hogy korareggel a kis Barzó-fiu itt lesz előttünk
Négylovas, ekhóval boritott, könnyű szekerével.
Innen a jegyző úr házához s onnan az útnak.
Ünneplő dókám ládába tegyed s ami még kell –
Négy embernek koszt, hogy a kisbírót ne feledjük,
Mert az ajándékot neki kell majd hozni utánunk,
Amikor a kastély lépcsős házába bemennénk.
Már ezután ama nagy napig ez lesz a nóta falunkban:
Úgy készítsük elő, hogy az ország erre tekintsen
S mindenek elmondják: szép volt ez a munka, dicső volt.
Mások másfele – párnap alatt zúg, mintcsak a méhkas,
Községünk s aki nem félholt, mind részt vesz a munkán.
Már a beosztás kész, pontos, mindenki helyén van –
S égi Atyánk ha segit, szép ünnepe lesz fiainknak."

Ősnemes ág sarját tisztelte megyéje az élen:
Csak termetre kicsiny Vay Józsefet, abbul az ágbul,
Mely Vaja községben sok századok óta virágzik.
Pattogtatja szavát, de szemében a szíve sugárzik:
„Értem kelmeteket, ha lehet, magam ott leszek én is,
Vagy ha nem, úgy küldök magamért valakit, magas
[embert.
Hallottam hírét, micsodás nagy templomot épit
Egyházuk s mi csodás buzgóság fűti a népet.
Mindent elmondott, aki volt hivatalban elődöm."
Jegyző úrral előbb szól még pár szót az adóról
És a nagy álmokról, miket ébren sző a közönség.
„Ebben is istápjok leszek ott, hol kell a segitség."

Gróf uram is, hiszem, elmegyen, ott lesz, mert nagy
[örömmel
Vette a hírt, hogy erős-lelkü nép él falujában.
Most mégcsak falu, bár… no, de nem mondom, kitudódik
Majd idején, mért járt a kegyelmes Bécsben ezúttal?
Most az urak nálam szállnak meg, az asztalom is vár.
Reggel a jó Isten segedelmével haza mennek."

*

El sem hangzott még a szüret zaja, perdül a nagydob,
Hirdeti messze vidék népének az ünnepi órát,
Nyíregyháza dicső napját, amikor felavatják
Istennek házát, amelyet szív és veritékes
Munka teremtett meg, buzgóság, áldozat érlelt,
S íme, ragyog fényben, magasan; fel az ég fele vonván
Lelkedet, óh ember, hogy a gőgödet itt megalázhasd.
Látszik az utcákon, hogy a község ünnepi díszben
Várja a vendégek sokaságát, mert a por eltünt
Háza előtt minden gazdánk bőven belocsolta –
És maguk a házak mosolyognak, friss a ruhájuk,
Minden gazdasszony sietett a nagymeszeléssel.
Még lobogó is leng a nagyobb házak tetejéről.

*

Nemcsak a külső volt ma csodás szép, ünnepi díszben,
Bévül is ünnepi díszt öltött, mutatott kicsiny és nagy.
Minden házba jutott vendég, azt nagy szeretettel
Fogja körül a család és házuktól ami tellett,
Nemcsak teljesitik kívánságát, - megelőzik.
Nézd meg az embereket - ragyog arcuk a boldog örömtől,
Már korareggel amint húzódnak a templom elébe.
Fentről egy ragyogó nap küldi le szende sugárát,
Itt lent perzsel a tűz melegével száz meg ezer szem.
Boldog nép ez a nép, az önérzet fűti a mellét
És megelégültség s Istenbe vetett bizodalma.
Senkisem aggódik, mindenkinek arca mosolygó –
És a mosolygás átragad arra is, aki ma jött csak
És kíváncsi szeszély, vagy az ujság ingere hozta…

*

Végre a paplakról hosszú papsor feketéllik,
Sok nemes úr azután, kik az egyházban viselének
Tisztséget magasabb polcon, s akik isteni szikrát
Hordtak a keblükben, föld népe iránt meleg érzést,
Éltes püspök urunk levelet küld. Rendeletére
Képibe Ratkóról Coroni Frigyes esperes úr jött.
Megjelenésével megnyerte szivét a hiveknek
A kerület próbált inspektora, Szirmay István

Építette fel ezt, noha, mint látjuk, nagy a templom.
Mekkora megtagadás és mekkora lélekerővel
Kapcsolatos szeretet, buzgóság, nélkülözés, hit
Húzta fel e falakat! Most erről itt ne beszéljünk.
Nőtt ez a pálma a súly nehezéke alatt fel az égig.
Munkánk még nem egész, mint látni, hiányzik az oltár,
Szószék is kell még s odafent még orgona sincsen
És a toronyba' se szól, csak egy árva, kicsinyke
[harangunk –
S mégis a költségünk már eddig Rajna-forintban
Majdnem húszezerig rúg fel s lesz hét, ami még kell.
Istennel kezdtük, könyörögjük az Ő segedelmét;
Ő segit is, mi pedig, gyarlók, leborulva imádjuk!"
Itt elvágta a szót s a közönség éneke tört fel.
Elhagyván a helyét, megy a ratkai esperes úr most
A kis emelvényhez, mit az ő részére csináltak,
S felmenvén, ott várt, míg az ének végire értek.

Végül az oltárnál Schmál esperes úr szava hangzott;
Buzdító szavait küldötte a pásztor a nyájhoz:
Hitben erős legyen és Istennek igaz hive mindig –
És tisztelje a föld urait, kiket Isten előttük
Járókká rendelt, - úgy élhetnek nyugalomban,
S boldogságuk is úgy lesz teljes a földön, a mennyben.
A Miatyánk s az Erős Várunk befejezte az órát…
Míg a nagy ünnep folyt a falak közt, kint a harangszó
Zúgott folytonosan s mozsarak durrogtak a téren,
Hirdetvén szanaszét kezdődését uj időknek
És a kitartásnak diadalmát száz akadályon.

*

Majd kiesett. Az volt a beszédnek a magja különben,
Hogy privilégiumot kap a község, városi rangot!
Itt van az értesítés; a diploma sem marad el hát,
Néhány hét, - de az év elején feltétlenül itt lesz.
„Én magam itt állok, fejemet meghajtva e népnek
Ősnagysága előtt s első leszek, aki köszöntöm.
Adjon az ég, - sok ilyen fiat adjon az árva hazának!"

*

Úgy teszek érte, hogy egy sem lesz rontója szavamnak:
Tirpáknak csúfolt a világ? Én büszke vagyok rád,
Egyszerü, hűséges, dolgos munkása hazámnak!
Egyszerü, hűséges, dolgos munkása hazámnak:
Ez volt, ez marad ő ezután is minden időben.
Itt a homok közepén veritékét ontva, jövődért
Él-hal, küzd ez a nép, érted, te szegény Magyarország!
Ezt fogadom s így lesz!"
„Vivát!" zúgott a tanács rá.
„Úgy lesz!" S a poharak csengése között ez a jó hír
Átrepül a falakon, ki az utcák tömkelegébe…

*

Este a városban mindenhol örömtüzek égtek…

Esperes úr tüstént készen volt. Visszavezette
Híveit a kezdet sóhajjal telt idejébe,
Amikor elnyomatás volt részük; senkise merte
Még álmodni sem azt, hogy e ház majd állni fog itten -
Még igazán lelkészt is alig tarthattak a hívek.
Nem volt más bizodalmuk: az Isten után – uraságuk.
Térdre borúlunk Isten előtt s hajtsuk meg a zászlót
Két nagy férfiunak; kik e népet rossz idejében
Pártolták, küzdvén mellette a szent igazáért.
Sajnos, csak porukat tisztelhetjük, de az emlék
Szívünk tábláján örök érvénnyel ragyog és él."
…Sírt az egész község, mikor emlékeztek a jókról…
Majd a beszéd fonalát közelebbre legombolyitotta:
Szólt a törekvésről, mely a hívek lelki világát
Hosszú éveken át foglalkoztatta: miként kell
Hozzá kezdeni, hogy nekik is legyen itt imaházuk?
Ekkora templomot ők nem akartak, a méreteket nem
Ők szabták, nekik így engedték – és ez a nép így

Szállt a zsolozsma, mikor jöttek s mire mind oda értek,
Elhal az énekszó. Csend lett. Majd hangzik a papság
Ajkáról nyujtott énekkel az ároni áldás.
Erre az esperes úr bekopogtatván, kinyitotta
A templom kapuját s azon át legelőször a papság
Lépett bé, azután az urak s úgy végül a köznép.
Ott mindenki helyet foglalt énekkel az ajkán.
Úrvacsorát osztott legelőször az úgy hevenyészett
Oltárnál a hívek részére az esperes úr. Majd
Hosszú zöld asztalt hoztak be a fővezetőknek,
Mellé Pápay úr meg az esperesek telepedtek,
S többek is a főkből, ahogyan kívánta az illem.
„Közgyülést tartunk" – szólt Pápay úr, „hogy az Istent
Dícsérvén, házát boldog szívvel felavassuk.
Gyenge az én szavam itt, torkomra szorúl a nagy érzés:
Én, érdemtelen, ily körben majd szót se lelek tán,
Mellyel az itt lévő urakat kedvemre köszöntsem.
És ne vegyék zokon azt a magas polcon helyezettek,
Ha neveket most nem sorolok fel s összemarokkal
Szórom eléjük a mély hálának gyenge virágját.
Isten hozta közénk, érezzék úgy magukat, mint
Otthon; az itt töltött idejük legyen üdvösen áldott.
Megnyitom a gyülést. Schmál esperes úr lesz olyan jó,

És ismerteti most, szentegyházunk hogyan épült?"

*

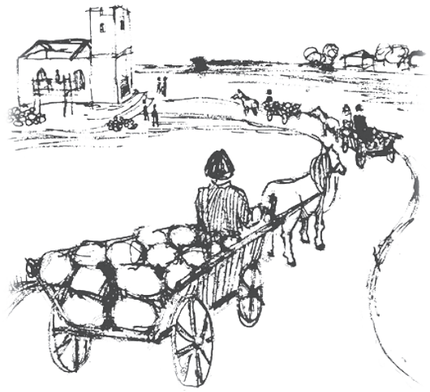

Tirpákia

Mester Béla:
Hová lett Szmoljár Gyurka?
Egy tabáni vecserkázás következményei

(Részlet)

Sokáig úgy hittem, hogy Vietórisz *Tirpákok* című eposza az idősebbik fiú, az irodalmár József XIX. század végi, talán a millenniumra írott műve. Kezembe véve a kötetet, a címlapon írottak – 1896 helyett 1939, József helyett István – először lelomboztak: mi közöm lehet egy verselgető jogász anakronisztikus kísérletéhez. Azonban, észrevétlenül belemerülvén a költő nyíri homokon termett hexametereibe, egyre inkább érteni véltem a meglepő, a világirodalomban mindeddig egyedülálló szándékot: pacifista eposszal, az ősök vére helyett izzadtságuk megörökítésével megalapozni ***Tirpákia*** identitását. (A Tirpákia Vietórisz kifejezése, lásd Harmadik ének, 248. sor [III/248].)
Midőn már a *„háború ördöge dúl országokat"* 1939 Európájában, a megidézett tirpák ősök világában az ígéret szerint ***„Nem vért látunk majd, üszkök csak a tűzhelyen égnek; / Annál több veriték áztatja puhára a földet"*** (Előhang/16-17).
Az eposz témája a közösség identitását megalapozó cselekvés, az evangélikus templom először erőn fölülinek tűnő megépítése. Ez még nem kellene, hogy föltétlenül erőszakmentességet jelentsen: Gilgames cédruserdei kalandja óta számos eposzi harc célja éppen az építőanyag. A tirpák hősöket azonban nem éri különösebb baj nagy vállalkozásuk, a kőhordás során. Olyan előkészületekkel indulnak pedig, mint egy expedíciós hadsereg. Íratlan szabály szerint a gazda maga képviseli övéit, a gazdaságot és az uralmat feleségére hagyva – mint megannyi Tróját ostromló akháj király. A bokortanyák és a falu népességét közösséggé, majd rövidesen várossá a templomépítés szakrális vállalkozása teszi. A szentségből, dacára a néha előkerülő imakönyveknek és a bölcs Nesztorként megnyilatkozó Schmál Sámuel esperes úrnak, keveset érez az olvasó. A tirpák közösség célja a maga módján tisztelni Istent, de ebből a hangsúly mindvégig a maga módján van. Ennek rendelődik alá a szöveg kulturális hátterében mindvégig érezhető protestáns szenvedéstörténet is. A mű elején, már a táj bemutatásakor közösségi sérelemként szembesülünk a saját templom hiányával: *„A Csaba utcáról kanyarodnak a templom előtt le, / Hej, nem övék az, nem, másoknak hagyta az őskor, / Volt hisz', volt nekik is, de le kellett bontani régen, / […] / Tán odakint a Sulyán-portán lappang a harangja"* (I/81-88). Később is az építés munkájának közösséget alapító gesztusa áll az előtérben: tirpákká, „tűrővé" az lehet, aki részt vállal az építéssel járó szenvedésekből. A gömöri származású üldözött protestáns, Kádárfija Ádám azzal válik befogadott menekültből teljes jogú tirpákká, hogy elsőként ajánlja föl ökrösszekerét az építőkő szállítására, és becsülettel teljesíti is a vállaltakat: *„Hogyha ti tűrtetek, én se maradtam hátul a sorban, / A 'tirpák' nevet én is azon joggal vehetem fel, / Mint ti s atyáitok. Ezt közösen fogjuk mi viselni"* (III/168-170). A sikeres templomépítés emeli majd a tirpák szót vállalt önelnevezéssé, a közösségi identitás részévé: ***„Tirpáknak csúfolt a világ? Én büszke vagyok rád"*** **(VI/441)**.

Forrás: A Vörös Postakocsi című folyóirat (2009. tavasz)

2. Trpáci

Zhrnutie

Písomnosť Béla Mestera o epose Istvána Vietórisza s názvom Trpáci (Úryvok)
Uverejnený bol v časopise Vörös Postakocsi (Červený poštový vagón) (jar 2009.)

Dlho som si myslel, že epos Vietórisza s názvom Trpáci je dielom staršieho syna Józsefa, literárneho teoretika, z konca XIX. storočia alebo možno napísaného na tisícročné jubileum. Zobral som zväzok do rúk a na titulnej strane - rok 1939 miesto 1896, István miesto Józsefa – ma najprv odradili: čo ma po anachronickom pokuse básniaceho právnika. Avšak, nebadane sa zahľbiac do hexametrov plodiacich na nyírskom piesku básnika, som začal chápať prekvapujúci, v svetovej literatúre doteraz ojedinelý zámer: pacifickým eposom, zvečnením potu, miesto krvi predkov zabezpečiť budúcnosť identity Tirpákii. (Tirpákia je výrazom Vietórisza, pozri Tretí spev, 248. riadok (III/248).)

Keď už *„diabol vojny zúri v krajinách”* Európy v 1939, podľa sľubu vo svete vyvolaných trpáckych predkov ***„Krv potom neuvidíme, tlejúce drevo len v kachliach horí; / O to viac znoja zmáča pôdu domäkka”*** (Előhang/16-17).
Témou eposu je činnosť zabezpečujúca identitu spoločenstva, postavenie evanjelického kostola, ktoré sa sprvoty zdalo byť nad všetky sily. Toto by ešte bezpodmienečne nemalo znamenať oslobodenie od násilia: od dobrodružstva Gilgama v cédrovom lese je cieľom početných bojov eposov práve stavebný materiál. Avšak trpáckych hrdinov počas ich veľkého podujatia, nosenia kameňov, nepostihne až také zvláštne zlo. Do práce sa pustia s takými prípravami, ako jedna obrovská expedícia. Podľa nepísaného pravidla sám gazda zastupuje svojich, gazdovstvo a panovanie nechajúc na svoju manželku – tak ako veľa akhájskych kráľov útočiaci na Trójju. Zakrátko potom sakrálne podujatie stavania kostola spraví mesto z obyvateľstva usadlostí a dediny. Zo svätosti, navzdor niekedy sa objavujúcim modlitebným knihám a pánovi dekanovi Samuelovi Schmálovi, vyjadrujúcemu sa ako múdry Nestor, pociťuje čitateľ len málo. Cieľom trpáckeho spoločenstva je svojím spôsobom si vážiť Boha, ale tu je dôraz stále na samotnom spôsobe.

Tomuto sa podriaďujú aj udalosti protestanského utrpenia, ktoré možno vycítiť v kultúrnom pozadí textu. Na začiatku diela, už pri predstavení krajiny sa ako ublíženie spoločenstvu konfrontujeme s chýbaním vlastného kostola: *„Z ulice Csabovej pred kostolom zatáčajú dole, / Hej, to nie je ich, nie, iným to zanechal pravek, Veď mali, mali aj oni, ale museli ho dávno zbúrať, / […] / Hádam tam vonku na Sulyanovom dvore sa skrýva jeho zvon”* (I/81-88). Aj neskôr stojí v popredí gesto stavebnej práce zakladajúcej spoločenstvo: trpákom, „trpiacim” môže byť ten, ktorému sa ušlo z utrpenia sprevádzajúceho stavanie. Ádám Kádárfija, prenasledovaný protestant pochádzajúci z Gemeru, sa z prijatého utečenca stáva plnoprávnym trpákom vtedy, keď ako prvý ponúkne svoj volský záprah na vozenie stavebného kameňa a čestne si plní to, na čo sa podujal: *„Keď ste vy trpeli, ja som tiež nezostal pozadu, / Meno „trpák” si môžem aj ja zobrať tým istým právom, /Ako vy a vaši otcovia. Toto budeme my spoločne nosiť”* (III/168-170). Úspešné stavanie kostola potom slovo trpák vyzdvihne na prijaté vlastné pomenovanie, na súčasť identity spoločenstva:

„Svet ma prezýval trpákom? Ja som na teba pyšný” (VI/441).

2. The Tirpáks

Summary

Béla Mester's essay on István Vietórisz's epic titled *The Tirpáks* (Excerpt)
Originally published in the literary journal Vörös Postakocsi in the spring of 2009

I used to believed that Vietórisz's epic *The Tirpáks* was the work of the elder brother, József, the author, who produced it at the end of the 19th century, perhaps for the occassion of the Millennial celebrations. When I picked up the volume, and saw the year—1939 instead of 1896—and the name—István, instead of József—I was first disappointed. What have I got to do with an anachronistic poetic attempt of a lawyer, who is an amateurish poet? However, as I began to read the hexameters produced on the sand hills of the Nyírség region, I understood more and more of the author's surprising intention, perhaps unique in literature. He wished to write a pacifistic epic, to lay the foundations of *Tirpákia* with the sweat, and not the blood of the ancestors. (*Tirpákia* is Vietórisz's expression, Canto 3, line 248 (III/248).

When "the dogs of war are unleashed on the countries" in Europe in 1939, the ancestors promise that they would only use fire in the hearth and they would water the land with their sweat (Foreword /16-17).
The topic of the epic is joint action, laying the foundations of a community through the construction of the Lutheran church. The task is, at the first sight, beyond the means of the people. That is, in itself, no guarantee for refraining from violence: since Gilgames's adventure in the forest of cedars, the purpose of many an epic fight is obtaining building material. The *Tirpák* heroes are, however, fortunate to escape any trouble during their venture o obtaining the necessary building materials, and transporting the stone to the building site. They make preparations that are similar to those of an expeditionary army. According to the unwritten law of the community, the head of the household represents his own family and relatives, leaving the land and the farm to the care of his wife—similarly to the Greek kings who made a siege on Troy. The people of the scattered farms and of the village is forged into a community by the sacred venture of erecting a church. That is what turned the small village into a town soon after. Today's people, unfortunately, will sense little of the sacred spirit of that time, despite what they find in the contemporary prayer books and the words of minister Sámuel Schmál, who spoke like a wise Nestor in those days. The goal of the Tirpák community is to pray to their God in their on way—and emphasis is on their own way. The history of Protestant suffering, always there in the cultural background of the epic, is subordinated to that common objective. At the beginning of the epic, when the landscape is described, we are confronted with the painful lack of a church, and we learn that there had been a church there, but people were forced to demolish it, and hide the bell (I/81-88). Later, the construction of the church as an activity forming a community out of the local people will be the focus of the work. Those who partake in the suffering that comes with the construction work will become *Tirpáks*, that is, sufferers. Ádám Kádárfija, a Protestant driven away from his homeland in Gömör county (today Slovakia), was just a refugee who came to the Nyírség, and will only be a Tirpák on his own right when he is the first to offer his ox cart for the transportation of stone for the new church (III/168-170). The successful construction of the church is what converts the word Tirpák, originally often used in a derogative meaning by outsiders, a voluntarily adapted name, and a part of the identity of the community:

"Do they mock you with the word Tirpák? I am proud of you" (VI/441).

2. Die Tirpaken

Zusammenfassung

Béla Mester über das Epos „Tirpaken" von István Vietórisz
(Auszug)

Lange Zeit war ich der Meinung, dass das Epos „Tirpaken" von Vietórisz ein Werk des älteren Sohnes, des Literaten József aus dem ausgehenden 19. Jahrhundert sei, geschrieben vielleicht zum Millennium. Als ich den Band zur Hand nahm Hand, wurde ich von den Deckblattdaten – statt 1896 steht1838, statt József steht István – eines Anderen belehrt und fragte mich nach dem Sinn einer Auseinandersetzung mit den anachronistischen Versuchen eines Juristen. Aber unversehens vertiefte ich mich in die auf dem Sand in der Nyírség gewachsenen Hexameter des Dichters, und begann zunehmend die überraschende, in der Weltliteratur bisher einmalige Absicht zu begreifen: durch ein pazifistisches Epos, statt durch Blutvergießen, durch die Verewigung des Schweißes der Ahnen will der Autor die Identität des **Tirpakenlandes** fundieren. (Tirpákia - etwa Tirpakenland – ist ein Ausdruck von Vietórisz, siehe Dritter Gesang, Zeile 248 (III/248).)

Da in Europa des Jahres 1939 „des Krieges Teufel Länder wühlte", in der heraufbeschworenen Welt der Tirpák-Ahnen laut Versprechung „Werden wir

kein Blut sehen, Glut funkt nur auf den Herden;/ Umso mehr Schweiß tränkt weich den Boden“ (Vorrede/16-17).

Die Thematik des Epos ist die identitätsstiftende Handlung für die Gemeinschaft, der Bau der lutherisch-evangelischen Kirche, der zunächst die Kräfte zu übersteigen scheint. Das bedeutet aber noch nicht auf jeden Fall Gewaltlosigkeit: seit dem Abenteuer von Gilgamesch im Zedernwald ist in den Epen gerade das Baumaterial Ursache zahlreicher Kampfhandlungen. Den Helden der Tirpaken stößt aber während ihres großen Unterfangens, des Steintransports, kein besonderes Unglück zu. Sie treffen zwar Vorkehrungen wie ein Expeditionsheer. Nach den ungeschriebenen Regeln vertritt der Bauer selbst die Seinen, das Gut und die Herrschaft seiner Frau überlassend – lauter Achaier-Könige, die Troja belagern. Die sakrale Unternehmung des Kirchbaus macht erst die Bevölkerung der Gehöfte und des Dorfes zu einem Gemeinwesen, dann bald zu einer Stadt. Vom Heiligtum bekommt der Leser, trotz der zuweilen erwähnten Gebetbücher und Sámuel Schmál, der sich als der weise Nestor offenbart, wenig mit. Ziel der Tirpák-Gemeinschaft ist es, Gott auf ihre Weise zu huldigen, aber die Betonung bleibt bis zum Ende auf „ihre Weise“. Dem bleibt auch die protestantische Leidensgeschichte, die als kultureller Hintergrund stets zu spüren ist, untergeordnet. Beim Auftakt, gleich bei der Vorstellung der Landschaft werden wir mit dem Fehlen der Kirche als gemeinschaftlicher Beeinträchtigung konfrontiert. Auch später steht der gemeinschaftsstiftende Sinn der Bauarbeiten im Vordergrund: Tirpák, „Erleidende” kann nur diejenige Person werden, der die mit dem Kirchenbau einhergehenden Schwierigkeiten zuteil werden. Der aus Oberungarn flüchtige Protestant, Ádám Kádárfija, wechselt vom aufgenommenen Flüchtling zu einem vollberechtigten Tirpák erst dadurch, dass er als erster sein Ochsengespann für den Steintransport anbietet und seinen selbst auferlegten Verpflichtungen verlässlich nachkommt: „Als ihr geduldet habt, bin ich in der Reihe auch nicht hinten geblieben, / Den Namen ’Tirpák’ kann ich mit gleichem Recht annehmen, wie ihr und eure Väter. Das werden wir gemeinsam tragen.” (III/168-170). Der erfolgreiche Kirchenbau hebt nun den Ausdruck ’Tirpák’ zu einer angenommenen Selbstbezeichnung, einem Teil der gemeinschaftlichen Identität.

Wirst du von der Welt als Tirpák verspottet? Ich bin stolz auf dich” (VI/441).

Quelle: Die Zeitschrift „A Vörös Postakocsi” [Die Rote Postkutsche] (Frühjahr 2009)

Tirpák telepes és felesége
A Tirpák – Slovakian – settler and his wife

Tirpák fejkendő
Tirpák bandana

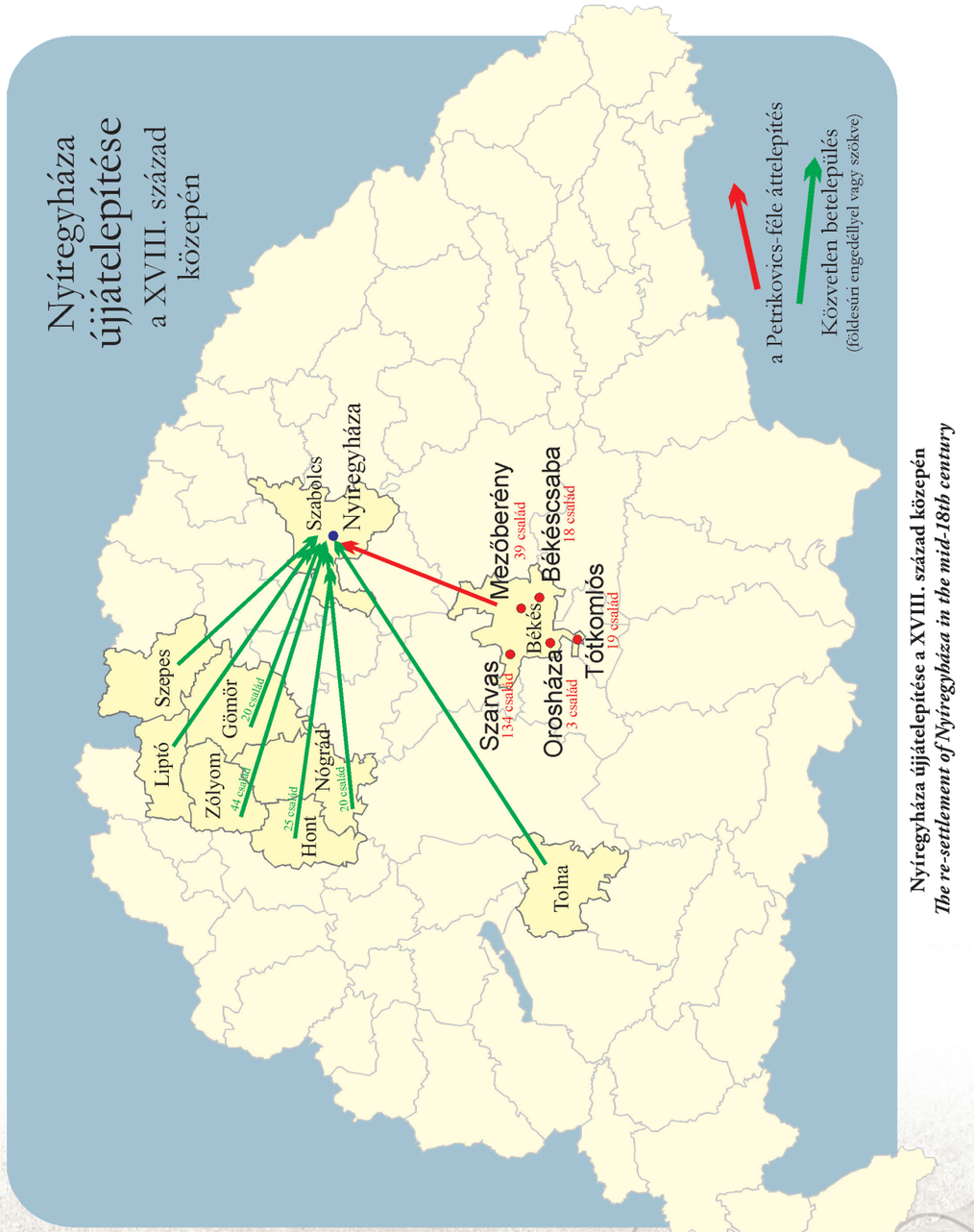

Nyíregyháza újjátelepítése a XVIII. század közepén
The re-settlement of Nyíregyháza in the mid-18th century

Küzdelmünk az iskoláért

Do kameňov Boj kongregácie o školy

The Fight of Our Congregation for Its Schools

Kampf unserer Gemeinde für die Schulen

Kopka János

Hosszú évszázadokig utat mutató csillag az a szívet-lelket melengető hősi tett, amelyet a templom építésén túl kapott a jelen és a jövő nemzedéke. 1753-ban ugyan nem szerepelt az idetelepítő földesúri pátenslevelében az iskola, mégis a papjuk mellett tanítójukat is elhozták új hazájukba, a majdnem teljesen pusztasággá változott Nyíregyházára a Szarvasról, Békéscsabáról és más településről útba indult, a holnap reménységével felvértezett tótajkú magyarok.
Példás az a küzdelem és az önzetlen előrelátás, amelyet több mint negyedszázad alatt, a bölcs földműves emberek magukkal hoztak. A templom és az iskola, az evangélikusság és a jövő megalapozása, a tudás által szervesen összetartozó fogalmak. A nyíregyházi evangélikus vallású telepesek története egy és ugyanaz az egyház és annak iskolái történetével. Ugyanabban az időben állítottak nádból templomot, amikor iskolát, ugyanakkor kezdték meg keservekkel teli, de végül is áldást gazdagon termő erőfeszítésüket hitük megmaradásáért, templomukért és gyermekeik iskoláztatásáért.
Nyíregyházára érkeztük első pillanatában Vandlik Márton lelkész és Johanidesz Márton tanító neve szervesen összeforrt az egyház és iskolája nyíregyházi meggyökerezésével. S bár a lelkészt évekre sikerült száműzniük az ellenreformáció zászlóvivőinek, az itt maradt tanító vette a kezébe az egyházi ügyeket is. Évtizedek hányattatását követően, az 1790-ben kiadott törvény kimondj: a protestánsoknak szabadságukban áll a jövőben azon helyekre is, melyben szükségesnek vélik iskolákat minden további folyamodás nélkül felállítani.

Tanyai iskola
A school among the farms

Ez után állították fel újabb elemi iskoláikat városunk evangélikusai, amelyekben tanítottak írást, olvasást, számolást, katekizmust. Először családi házaknál működődhettek az iskolák, amelyekben a tanító igyekezett a gyerekek mellett a felnőtteket is pásztorolni.

Az egyház nyíregyházi története fényesen bizonyítja, hogy mindezt olyan kiváló emberek tették, akik a kor legjelesebb oktatási intézményeiben szerezték magasfokú ismereteiket, s akiket a nemes szolgálatra való önzetlenség jellemezett. **1789-ben** *„három oskola épület van. Egy újabb Mihály Mátyásé – égetett téglából, külön álló, melyben két előszoba, konyha, kamrapincze, kert, az épület hátulsó részén az oskola elég tágas és világos. Másik régebbi épület: melyben kettőnek lakása és oskolája foglaltatik egy fedél alatt hasonlóan égetett téglából épült. Északi részén van két előszoba, konyha, kamra pincze, hátul pedig a leányok oskolája tágas és alakalmas, és az udvaron hizó, tanítók saját kölcségén szereztek. Déli részén ugyan annyi szobát foglal magába, az udvaron hizó melyet mind a két tanitó maga költségén szerzet…”* - olvashatjuk a Nyíregyházi Evangélikus Egyház Levéltárában, a **Nyíregyháza Evangélika Eklézsiának Történetkönyve** lapjain.

1789-ben újabb két iskolát létesítettek, 1802-ben pedig még egyet. Ezeket a természetes lakosságnövekedés és a folyamatos betelepedések tették szükségessé. Az 1804-es szuperintendánsi vizitáció így írja le az iskolaépületeket: *„…Ujabb Mihóky Mátyásé égetett téglából és külön álló, melyben két első szoba, konyha, kamra, pince és kert…”* A város akkori és a bokortanyákon létesített későbbi tanodák szinte mindegyike rendelkezett tanítói földdel, kerttel, amelyek a tanulók és a felnőtt népessége oktatását is szolgálták. A tantárgyakat abban az időben általában tót (szlovák) nyelven tanították, mivel a lakosság többsége ezt a nyelvet beszélte. A nagyobb fiúk tantárgyai olvasás, vallás, szenthistória, számadás, földleírás, deáknyelve, a nagyobb leányok ezek mellett természethistória és szépírás voltak. (A leányiskola alapítása ritkaságnak számított ebben a korban!)
1804-ben már három rendes és három segédtanítót alkalmaztak a város evangélikusai 817 tanulóhoz. Rendes tanítók Mihóky Mátyás, Jurányi Ádám és Király János, segédtanítók Balog András, Nagy János és Karasz András voltak. A tanítók rátermettségét a tanulók tudásán is igyekeztek mérni, amely alkalmak az év végi ünnepélyes közvizsgálatok voltak. Az itt rosszul szerepelt tanítót a gyülekezet elbocsátotta, ilyen esetek azonban csak nagyon ritkán fordultak elő. A jó tanító viszont számíthatott az egyház gondoskodására, a pénz fizetségen kívül szállást, földet, terményt és tűzifát, valamint a nagy ünnepeken külön jutalmat is biztosítottak részükre.
Mind a szűkebb értelemben nevezett város, mind a külterületek népességgyarapodása miatt tartotta szükségesnek az úgynevezett oldaliskolákat és az iskolák felügyeletét az 1820-ban létesült, a presbitérium által szervezett hat tagú iskolaigazgatóság. Az újabb – Pazonyi, Serház- és Szarvas utcán, és a Búza téren nyitott - iskolákban tanítók híján az oktatást írástudó iparosokra bízták, akik a lelkészektől és a tanítóktól szereztek alapismereteket a tanításhoz.
1829-ben már hat rendes iskola volt a gyülekezet tulajdonában. Több tudós tanító oktatta a nyíregyházi gyerekeket, így Susztek Sámuel, **Tudós Nagy Sámuel**, utóbbi **magyar, tót és német nyelven prédikált, orgonált és énekelt**. Kollmann Sámuel tanítótársával indította el a vasárnapi iskolát a már végzettek számára. **Tevékeny harcosa volt az 1846-ban megnyílt kisdedóvó létesítésének.** Mikuss Sámuel lelkészszel három kötetbe rendezte az egyházi iratokat, amelyet levéltárunk értékes leveles köteteként tart számon. **Mikuss Sámuel 1843-tól tót - magyar ABC-s könyvben vezette be az evangélikus elemi iskolai oktatást.**
1847-ben 1255 gyermek tanulhatott a gyülekezet kilenc iskoláiban.

Tanyai Iskolák

1864-ben nyílik meg Nyíregyháza első öt tanyai iskolája a Nádasi- a Vajda-, a Sulyán-, a Sipos-, és a Bedő bokorban összesen 283 tanulóval. Egy év múlva indult meg a tanítás a Manda-, az Újtelekiés a Varga bokrokban. Nagy ünnepnek számított mindez a bokortanyák lakossága életében. Különösen a tanévet záró vizsgák, a szülők által is kísért kirándulások, a közös nagytemplomi ünnepi alkalmak, a konfirmációk voltak mindenkit megmozgató örömteli események.
Az 1900-as évek első felében újabb hatalmas tanyai iskolaépítést szorgalmazott Geduly Henrik püspök és Paulik János igazgató lelkész. Felsősóskut, Rozsrét, Salamon- és Kistelekbokor, majd Szarvassziget, Felsősima, Puposhalom, Manda, – Benkő-, Magyar-, és Tamásbokor kapott iskolákat. **Az utolsó tanyai iskola 1937-ben Cigánybokorban nyitotta meg kapuit.** Az egyház 24 kerületi iskolájában ekkor már 1630 gyerek szerzett hasznos ismereteket az általános tudáson kívül a gazdálkodás, a kertészet, a korszerű földművelés, a leányok pedig háztartás, a kézimunka és az egészségnevelés témaköreiben. Ezeket az iskolákat a város és a tanyák lakói a legmesszebbmenőkig támogatták, anyagi hozzájárulásukon kívül a természetbeni juttatások szerteágazó módjain.

Központi Általános Iskola

Ma is a város legnagyobb, legszebb és kivitelezésében, stílusában is legértékesebb általános iskolája a már 1835-ben elhatározott, de monumentalitása okán Alpár Ignác tervei alapján csak 1892. szeptember 17-én megépült és ünnepélyesen felszentelt épület.

Az Evangélikus Általános Iskola fő épülete
The Lutheran Elementary School

Az emeletes, gyönyörű díszes tanácskozó teremmel, könyv- és szertárakkal, tornateremmel és tíz tanteremmel átadott intézmény százhatvanezer akkori forintba került, amely a hívek adakozása, alapítványok és bankkölcsön révén valósulhatott meg, jelezve a nyíregyházi evangélikusság kiapadhatatlan elhívatottságát az oktatásáért vállalt áldozatkészségének. Alapító atyáink ekkor elhangzott szavai, mely szerint az itt tanítók ne csupán tanítsanak ebben az épületben, hanem neveljenek a jóra, a szépre, a hit megismerésére, a tudományok elsajátítására – máig érvényesek, a jövőbe mutatnak.

Gimnázium

Az 1800-as évek elején hatalmas fejlődésnek indult a Nyíregyházán az evangélikus iskolák ügye. Bizonytékaként az itt települt evangélikusság műveltség- és tudás iránti igényének vetődött fel az olyan iskola létesítésének szüksége, ahol a gyermekek tudását szélesíthetik, csiszolhatják, s bizonyos tudományokat is elsajátíthatnak. Felajánlások születtek, amelyből megvehették az ehhez kellő telket a mai Luther ház déli sarkán.
A „professzori iskola" emlékére táblát is állított a hálás utókor. Az oktatás Karlovszky Józsefnek az eperjesi akadémiáról ideköltözött professzornak a vezetésével kezdődött meg. A professzori iskola, célját a nyíregyházi gyülekezet az alábbi levélben fejtett ki:

„Főleg azt óhajtjuk, hogy az iskolai ifjúságunk igazi keresztény erkölcsre, mint parancsolatok, mind szép példaadás által úgy vezettessék, hogy igaz vallás ismerete és erkölcsi szép serénysége mindenekben kitűnjék. A többi tanulmányokra pedig akként fordítassék gond, amint azt az idő szelleme fogja javallani, de a honi nyelv gyakorlását és a tanítását mindenek fellett kívánjuk."

Karlovszky professzor után **Greguss Tamás**, majd a nyíregyházi születésű **Jurányi Sámuel** Lőcsén, Debrecenben és Bécsben is képzett professzor vette át az iskola vezetését.
A két évfolyamos középiskola 1806-os alapításának köszönhető városunk legpatinásabb iskolájának, a nagy múltú Kossuth Lajos Evangélikus Gimnáziumnak keletkezése. A tiszai evangélikus püspöki kerület legnagyobb gyülekezete korán belátta, hogy a hazai közművelődés és természetesen az itt élők jövőjének kedvező alakítása iránt alapvető kötelessége van a magasabb képzettség előmozdítása tekintetében. Így a „professzori iskola" alapozta meg a gimnáziumi tanítást, s a későbbi fejlesztést.

Riszdorfer János, Nyíregyháza főjegyzője, – akinek a város sokat köszönhet-, kezdeményezésére szavazott meg a városi képviselőtestület a gimnázium alapjára nagy összegű alapítványi segélyt. Így létesült az algimnázium (első tanára Palánszky Sámuel) után újabb lakossági áldozat és némi államsegély nyomán, s épülhetett meg az főgimnázium reprezentatív épülete.

A Főgimnázium reprezentatív épülete
The impressive building of the chief secondary school

Kmety György

Geduly Henrik

Vietórisz József

Krúdy Gyula

Kállay Miklós

Szalay Sándor

Balczó András

Szabolcs vármegye egyetlen teljes középiskolája. Ide a távoli vidékekről is özönlött a tanulni vágyó ifjúság. A gimnázium első igazgatója **Martinyi József**, tudását Európa leghíresebb akadémiáin, egyetemein szerezte. Tanárai között találjuk a város utcáinak immár nevet is adó tudós nevelőket, így **Leffler Sámuelt**,
Vietórisz Józsefet, s **Geduly Henrik**et, a későbbi püspököt és városi történetírót is. Tanítványai között volt a hazai és a nemzetközi tudományos és művészeti élet több kiválóságát találjuk. Így például **Kmety György** 1848-as honvédtábornokot, **Krúdy Gyula** írót, **Kállay Miklós** miniszterelnököt, **Szalay Sándor** atomfizikus- akadémikust, színművészetünk, képzőművészetünk, irodalmunk számos jelesét, s a máig páratlan dicsőséget szerzett öttusasport ötszörös világ és olimpiai bajnokát **Balczó András**t. Ez az intézmény társadalmi, felekezeti és vagyoni megkülönböztetés nélkül fogadta tanulói közé az ifjakat, s az evangélikus egyházra mindig is oly jellemző tolerancia itt a mindennapi oktatás- nevelés alapvető kritériuma volt. Jelentős szerepet töltött be az iskola a Nyíregyházán akkoriban kialakuló polgárság felkészítésében, önálló gondolkodásra nevelésben, a szolgálni tudás, a hivatásszeretet, a hazaszeretet, a haladás értékeinek lélekben történő elültetésében. A **Kossuth Lajos**ról 1890-ben elnevezett gimnázium a szabadság szellemiségét hordozta magában. Azt a hitelvet vallotta és minden cselekedetében terjesztette, amit a vallásalapító Luther Mártontól és egyházától örökölt. S amelyet alapítói önzetlen alázattal és rengeteg áldozattal emeltek magas tudományos és társadalmi rangra.

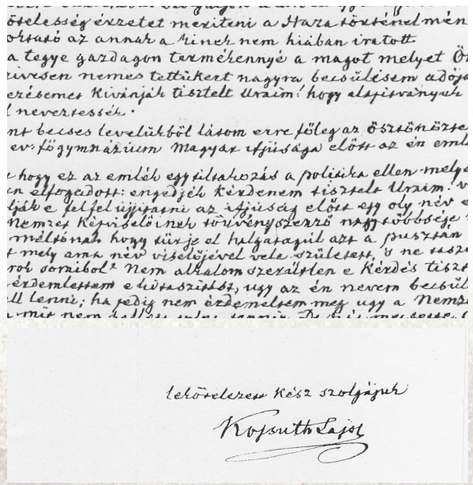

Kossuth levele
Kossuth's letter

Kossuth Lajos

„Tisztelt Uraim!

Közel három havi távollétem alatt oly halom iromány gyülemlett össze szállásomon, hogy csak e napokban vehettem tudomást múlt év augusztus 26-án hozzám intézett becses levelükről, melyre van szerencsém ezennel válaszolni.

Követésre méltó példát állítottak fel Önök, tisztelt Uraim! midőn a symbolikus értelemmel felruházott Martius 15-két megünnepelve ama nagy idők emléke iránt táplált kegyeletüknek egy olyan nemes alapítvány elhatározásával adtak kifejezést, mely arra van szánva, hogy derék városukban nemzedékről-nemzedékre buzdításul szolgáljon a tanuló ifjúságnak honszeretetet és hazafiúi kötelességérzetet meríteni a Haza történelmének ismeretéből. Nagy oktató az annak, akinek nem hiába iratott.

Isten áldása tegye gazdagon termékennyé a magot, melyet Önök vetének. Fogadják szívesen nemes tettükért nagyrabecsülésem adóját.

Önök beleegyezésemet kívánják, tisztelt Uraim! hogy alapítványok az én szerény nevemről neveztessék.

Önöket, miként becses levelükből látom, erre főleg az ösztönözte, hogy a nyíregyházi ágostai ev. főgimnázium magyar ifjúsága előtt az én emlékem évenként felújíttassék.

Mellőzve azt, hogy ez az emlék egy tiltakozás a politika ellen, melyet a Magyar Nemzet 1867-ben elfogadott: engedjék kérdenem, tisztelt Uraim! vajjon jó számításnak gondolják-e fel-felújíttatni az ifjúság előtt egy oly név emlékét, melyet a Magyar Nemzet képviselőinek törvényszerző nagy többsége még csak arra sem tartott méltónak, hogy tűrje el hallgatagul azt a pusztán névlegessé vált minőséget, mely ama név viselőjével vele született s ne tasztísa Öt ki a Magyar polgárok sorából? Nem alkalomszerűtlen e kérdés, tisztelt Uraim! mert ha megérdemlettem a kitaszítást, úgy az én nevem becsületének paizsán foltnak kell lenni; ha pedig nem érdemeltem meg, úgy a Nemzet olyasmit tett velem, amit nem kellett volna tennie. De hát megtette. Az a név, melynek emlékét Önök fel-fel akarják újítani az ifjúság előtt, egy oly ember neve, aki mint kitaszított pária végzi életét. Legyen érdemletten, legyen érdemtelenül: én kételkedem, hogy egy ily név emlékének fel-fel újítása jól választott mód lehessen az ifjúság buzdítására. De ezt az Önök megitélésére kell biznom.

Kételyem, melyet talán egy érzékenyen fájó seb sajgása adott tollam alá, nem old fel azon kötelesség alól, hogy megtiszteltésnek tekintsem Önök szándékát s lekötelezettnek valljam magamat a jó indulat által irántam, melyről tanúságot teszen. Hanem engedjék megjegyeznem, hogy ha az Önök alapítványa az én nevemről neveztetnék, az nem felelne meg a tényállásnak s az én beleegyezésem után úgy nézne ki, mintha az idegen tollakkal akarnék ékeskedni. Ha azonban irántami jóindulatuk azt kívántatja Önökkel, hogy alapítványuk az én szerény nevemmel hozassék kapcsolatba, a nehézség, melyet említék, el lenne hárítva, ha az, amit Önök alapítottak, nem Kossuth-alapítványnak, hanem Kossuth-emlékalapítványnak neveztetnék, mert ez azt jelentené, hogy (érdemletten vagy érdemtelenül ez nem tartozik a dologra) voltak, akik indíttatva találták magukat egy nemes célú alapítványt téve, azt az én szerény nevemmel hozni kapcsolatba, ami megfelelne a szándéknak, melynek Önök becses levelükben kifejezést adnak; míg ellenben az, ha az alapítvány az én nevemről neveztetnék, idővel, midőn az emlékezetek elmosódnak, azon magyarázatra adhatna alkalmat, hogy én tettem az alapítványt, holott nem is tettem s nem is vagyok oly anyagi helyzetben, hogy tehetném.

De legyen úgy, amint Önök jónak látják, megjegyzésemet minden fenntartás nélkül alárendelem az Önök akaratának.

Megújítva irántam tanúsított jóindulatukért őszinte köszönetemet, maradok kiváló nagyrabecsüléssel Önöknek tisztelt Uraim!

lekötelezett kész szolgájuk:
KOSSUTH LAJOS."

Hasonló célokat tűzött ki és követett az 1917 szeptemberében megnyílt Evangélikus Leánygimnázium. A reformáció kezdetének négy évszázados jubileumán elindult képzés saját épület hiányában sokáig a központi elemi iskola és a püspökség helyiségeiben kapott helyet. S csak 1935-ben sikerült megvásárolni a Jósa András utcai telket, amelyen megépülhetett az egyemeletes gimnázium. Az iskola első 25 esztendejében az egyházi főhatóság püspökei Geduly Henrik, Domján Elek és Túróczy Zoltán voltak, első igazgatója Popini Albert lett, s olyan kiváló tanárok tanítottak, mint Ambrózy Géza és Fehér Gábor.

1836-ban, az egyházi rimaszombati gyűlésén határoztak „Egy Oskola Tanítókat Képző Intézet" felállításáról Nyíregyházán. A helyszín kiválasztásában döntő szempont volt ennek a városnak háromnyelvűsége (német, szlovák és magyar), amely nyelveket mindenütt a térségben használhatták a tanítók. A tanítás nyelve itt végül magyar lett, de a szlovák tanítására is megadták a lehetőséget. Elindult a gyűjtés, amelyben mindenek előtt a nyíregyházi egyházközség, s a város vezetése mutatott példát. A gyülekezet pénzzel, a város földterülettel járult az intézet megépítéséhez. A képző megnyitására csak 1847-ben került sor, a felsőmagyarországi egyházközségek csak vontatottan és kevéssé tudtak a célra áldozni. Keresni kellett az első igazgatót is: több esztendei kísérletezést követően lett a megfelelő ember Emericzy Lajos, aki Késmárkon, Eperjesen, majd Göttingában, illetve szászországi tanulmányúton készült fel a feladatra. A források szerint vasszorgalommal dolgozott, két évig egyedül tanította a szlovák nyelvet és még az ének- zenét is. A képzés azonban pénzhiány és a szabadságharc következtében elakadt – a diákok honvédnak álltak. Végül a Bach-korszak tanügyi intézkedése miatt szünetelt a tanítás, amely 1860-ban indulhatott meg újra.

Kollégium

Már 1828-ban szerveznek alapítványi segédlettel tápintézetet a nehezebb helyzetben élő diákok részére, ezért meglepő, de valóság, hogy az 1925-ig működő intézménynek az iskolai létszámhoz képest csak 4–10 %-ban voltak ilyen kedvezményezettjei. 1929-től már van az iskolának önálló diákotthona állami segítséggel. Banki kölcsön terhével, a gimnáziummal szemben, a homlokzaton az irredenta politikát támogató Rothermere nevével: 40 fő befogadására készen. Sajnos az igen magas tartásdíjat (havi 80–100 pengő) kevesen vállalhatták, így olykor az otthon felét-kétharmadát más iskolák diákjai vették igénybe. A háború idején az angol lord nevét nem használták már, 1944 őszén a két főépületet rommá pusztították a harcok. 1944. november 2-án az igazgató Szijas Pált, két másik iskolai kollégával együtt elhurcolták. Később az iskolánk diákjai csak kollégiumi helyet kaptak, önálló kollégiumban nem élhettek. Erre majd az újra egyházi időben kerülhetett sor: 2001-ben az elemi iskola udvarának sarkában, az Iskola utcai bejárattal, a templom közelében. A kollégium 130 férőhelyes, 3 ágyas szobákkal. Az építkezés költségeihez a város is hozzájárult 42 millió forinttal.

Óvoda

Az oktatás fejlesztéséért folytatott küzdelem újabb fejezeteként született egyházközségi határozat a nyíregyházi kisdedóvó felállításáért. Farbaky Dániel lelkész és Kralovánszky András egyházközségi felügyelő javaslatára Nagy Sámuel tudós tanító buzgó közreműködésével egy alapítványt hoztak létre 1843-ban, amit színielőadások, bálok bevételéből és egyéni felajánlásokból gyarapítottak. A hozzájárulás jelentős részét pedig a város adta. Létrehozták a Kisdedóvó Intézeti Választmányt, amely kidolgozta az óvodai nevelés rendjét, s célját az iskolai előkészítésben fogalmazták meg. Elsőrendűen fontos volt az erkölcsi, értelmi-hazafias nevelés. Amely nem zárta ki, hogy a gyermekek a magyar mellett a tót (szlovák) nyelven is jártasságot szerezzenek. **Nyíregyháza első óvodája 1846-ban nyitotta meg kapuit** a szegényebb és a tehetősebb rétegek gyermekei számára. Gremerczy Andor „óvó bácsi" – valószínűleg a szabadságharc miatt- csak két évig vezette az óvodát, amely bizonyos szünet után 1849 nyarán nyílhatott meg újra, ismét egy férfi: Domján Sándor vezetésével.

Nyíregyháza ma iskolaváros, megyeszékhely, lakóinak száma meghaladja a száztízezret. Ez mindenek előtt a városalapító tirpákságnak köszönhető. Elsőrendűen szerepe volt ebben a szorgos, hitéhez, vallásához, családjához, közösségéhez és nem utolsó sorban iskoláihoz ragaszkodó, azokat szüntelenül

fejlesztő gyülekezetnek. Amely gyerekeit, utódait az egyházi és világi törvények ismeretére, tiszteletére oktatta- nevelte. Olyan mértékű iskolafejlesztésnek lehetünk tanúi a város újratelepítésének két és fél évszázada során, amellyel megelőztük hazánk számos történelmi városát. Méltán lehetünk büszkék alapító őseinkre. E hatalmas ívű fejlődést megtörte ugyan az 1948-as államosítás, a több mint negyven esztendős kényszerszünet, de az újraindult egyházi iskolaépítkezés jelentős erőfeszítést tesz, hogy az erkölcsi etikai veszteséget pótolja. Nehéz munka vár ebben az egyházra, papságára, az oktatás, nevelés embereire, s az egész gyülekezetünkre, de bizonyosak vagyunk abban, hogy a jelen és a tervezett jövő már több mint remény. Iskoláink újra benépesülnek. Célunk nem változott a mögöttünk hagyott évtizedek óta.

Ma is azt óhajtjuk, hogy:

„…iskolai ifjúságunk igazi keresztény erkölcsre, mind parancsolatok, mind szép példaadás által úgy vezettessék, hogy igaz vallás ismerete és erkölcsi szép serénysége mindenekben kitűnjék. A többi tudományokra pedig akként fordíttassék gond, amint, azt az idő szelleme fogja javallani…”

Küzdelmes két és fél évszázad áll a nyíregyházi evangélikuság mögött. Akadályok és gátak sokaságán keresztül építette fel templomait és iskoláit ez a gyülekezet. A kezdetektől szigetként állva a tenger hullámainak meg- megújuló ostromát. Óriási erőfeszítéssel építette a jövőt, a mi jelen életünket. Intett a jóra, a bölcsességre, a mások iránti szeretetre, türelemre, a felekezeti békére, a takarékos és szorgalmas, az istenfélő magatartásra. Sokan a kevésbé műveltektől és tehetősektől a legmagasabb képzettségű és vagyonúakig vezették ezt a várost bölcs előrelátással. Ma, Istenünk nyíregyházi hajléka e szép jubileumán kötelességünk rájuk, az örök békesség honában nyugvókra emlékezni.

Az általános iskolai díszterem előtere
The corridor leading to the cermonial hall of the school

Dísztermi ünnepségről távozóban...
Leaving the ceremonial hall

3. Do kameňov boj kongregácie o školy

Zhrnutie

Srdce, dušu zohrieva aj zápas o vzdelávanie detí, na ktorý sa podujal tento usilovný a šetriaci ľud, ktorý presťahujúc sa si založil nový domov a cirkevné spoločenstvo. Už hneď v samých začiatkoch po tom, ako sa sem presťahovalo, prevádzkovalo obyvateľstvo blízko kostola elementárne školy, v ktorých učitelia sa miesto vyhnaných farárov starali aj o duše veriacich. Zákon z roka 1790 aj tu vytvoril nový stav, ktorý taktiež protestantom umožnil bez akýchkoľvek žiadostí zakladať potrebné školy.
Evanjelická kongregácia Nyíregyházy bohato využívala túto priaznivú príležitosť. V roku 1802 sa vyučovalo už v šiestich elementárnych školách, o ďalšie dva roky neskôr zamestnávali piatich učiteľov. Jedna po druhej vyrastajúce „bočné školy” a malé školy založené v usadlostiach na samote (ktoré slúžili aj ako miestnosti na modlenie) znamenali veľký sviatok v živote obyvateľstva Nyíregyházy. Tu sa za účasti rodičov konalo slávnostné ukončenie školského roka, spoločné výlety, iné spoločenské stretnutia, pracovanie v záhrade, racionálne hospodárenie, oboznámenie sa so zákonmi a nariadeniami, dievčatá sa tu naučili pravidlá hygiény a vedenia domácnosti. Toto všetko sa uskutočňovalo za aktívnej účasti učiteľov. Ako napomínali zakladatelia mesta: povinnosťou učiteľa nie je len učiť, ale aj vychovávať, ukázať čo je dobré a pekné, nabádať na spoznávanie viery a osvojovanie si poznatkov vedy.

Začiatkom 19. storočia sa zvýšilo tempo napredovania vo veci evanjelických škôl v Nyíregháze. Naša kongregácia založila takzvanú „profesorskú školu”, ktorá neskôr zodpovedala prvým dvom triedam na gymnáziu. Toto viedlo k vytvoreniu podgymnázia a potom hlavného gymnázia, ktoré v roku 1890 bolo pomenované podľa Lajosa Kossutha. Vynikajúci učitelia a tisícky študentov slávnych v celej krajine tu skončili svoje štúdiá v priebehu mnohých rokov. Šľachetné ciele si vytýčilo založenie pedagogickej školy, sprevádzané početnými obeťami, ktorá síce s prekážkami, no so značným duchovným a mravným prínosom vychovávala učiteľov pre evanjelikov mesta a širšieho okolia. Cirkev – spolu s vedením mesta – zriadila ďalšiu strednú školu. Evanjelické dievčenské gymnázium sa na 400. výročie reformácie otvorilo v súkromných domoch, resp. v budovách elementárnej školy a biskupstva, potom na konečnom mieste na ulici Jósa Andrása.

Plodom ďalšieho zápasu nášho cirkevného spoločenstva bola prvá detská škôlka mesta. Táto inštitúcia otvorená v roku 1846 za cenu početných divadelných predstavení, bálov, súkromných darov a príspevkov mesta, si za najdôležitejší cieľ vytýčila prípravu detí na školu. Založením tohto zariadenia naša cirkev vytvorila všetky stupne vzdelávania. K zlomu v rozvoji došlo v roku 1948 následkom znárodnenia, a trval štyri desaťročia. Po prevrate režimu časť našich škôl začala pracovať znova pod krídlami cirkvi, s takými istými cieľmi, ktoré im vytýčili naši šľachetní predkovia.

3. The Fight of Our Congregation for Its Schools

Summary

The struggle fought by the community of hard-working settlers for their schools still warms the heart and soul of their descendants. They created new homes, a new parish and schools for their children. Soon after their arrival they started to operate elementary schools near the church, and when their ministers were driven away from the flock, the teachers took over the role of the clergymen. The law of 1790 created a new situation, as Protestants were also allowed to set up their schools without any petition or application.
The Lutheran congregation of Nyíregyháza made a good use of the advantageous new regulations. In 1802, education was going on at six schools. The so-called side-schools, that is, the small schools opened at the groups of farms clustered around Nyíregyháza, served as houses of prayer as well. The opening of a new school was opened, local people rejoiced and celebrated. Parents attended the celebrations of the schools, children went on excursions and other community programmes. Children were taught gardening, farming, young girls learned household skills, hygienics, laws and

regulations. Teaching all this was the duty of the teachers. The city founding fathers wanted the teachers not only to teach their pupils to science, but to educate them, to bring them up in a good religious and community spirit.

In the early 1800s, Lutheran schools in Nyíregyháza underwent a spectacular development. Our parish established what they referred to as "professorial schools." These institutions were the forerunners of the first two classses of the secondary school. From that, there was an organic development leading to the junior secondary school, and finally to the secondary school that was named after Lajos Kossuth in 1890. Generations of excellent teachers have taught at the secondary school, and thousands of students that later became famous all over the country have been educated among the walls of the "alma mater." A teacher training institution was established, and it also required a great sacrifice from the community. Teachers were taught there for the city and for the entire region. The parish, in cooperation with the city, established another secondary school. The Evangelical Girls' Grammar School was opened at the 400th anniversary of Reformation. Initially the new school was hosted by private homes and the premises of the bishopric. They later found a final place in András Jósa street.

The first kindergarten in the town was also a fruit of the efforts of the Lutheran parish. They organized theatrical performances, balls, collected donations from private individuals and the local government of the town also contributed. As a result, the kindergarten was opened in 1846. The purpose of the new institution was preparing children for school. With the kindergarten, every level of education was available. The organic development was broken for a period of forty years, when schools were nationalized in 1948. Since the change of the system in 1990, several of our former schools continue their work at the bosom of the church again, with the original mission and objectives laid down by our noble ancestors.

3. Kampf unserer Gemeinde für die Schulen

Zusammenfassung

Der Kampf, den die fleißigen und sparsamen Bewohner - die durch die Umsiedlung eine neue Heimat und Gemeinde gegründet hatten - für die Bildung ihrer Kinder auf sich genommen haben, ist wirklich herzerwärmend. Sie haben ihre Grundschulen nahe an der Kirche schon am Anfang ihrer Besiedlung in Betrieb genommen. Deren Lehrer haben für die weggejagten Geistlichen auch die Seelsorge der Gläubigen übernommen. Das Gesetz aus 1790, das auch für die Protestanten die Gründung der für notwendig erachteten Schulen ohne irgendwelche Gesuchen möglich gemacht hatte, hat auch hier eine neue Lage geschaffen.
Die evangelische Gemeinde von Nyíregyháza hat diese günstigen Möglichkeiten reichlich wahrgenommen. Im Jahr 1802 fungierten schon sechs Grundschulen im Bezirk, und innerhalb von zwei Jahren wurden fünf weitere Lehrer engagiert. Die „Beischulen" und die kleinen Schulen an den so genannten Gebüschgehöften (die die Gemeinschaft von mehreren Gehöften bedeuten), galten als großes Glück im Leben der Nyíregyházer Bevölkerung. Sie dienten auch als Gebetssäle. In diesen Schulen fanden die feierlichen Schuljahrsabschlüsse – unter Teilnahme auch der Eltern statt sowie die gemeinsamen Ausflüge und andere gemeinschaftliche Versammlungen, außerdem die Ausbildung für die Gärtnerei, sinnvolle Wirtschafts-, Haushaltskunde- und Hygiene für Mädchen, und die Unterrichtung der Kenntnisse bezüglich der Gesetze und Verordnungen. Diese Ausbildungen erfolgten immer mit der aktiven Teilnahme der Lehrkräfte. Die Mahnung der Stadtgründer lautet: „Die Lehrkräfte sollen nicht nur unterrichten, sondern müssen die Lehrlinge auch für das Gute und Schöne, für die Erkenntnis des Glaubens und Erwerbung der Wissenschaften erziehen".

Am Anfang des 19. Jahrhunderts hat das evangelische Schulwesen große Fortschritte erfahren. Unsere Gemeinde hat die so genannte „Professorschule" ins Leben gerufen, die den ersten zwei Klassen des späteren Gymnasiums gleichzusetzen waren. Dies hat zur Gründung des Untergymnasiums, dann zur Errichtung des Hauptgymnasiums geführt, das ab 1890 den Namen von Lajos Kossuth trägt. Dank der Arbeit von hervorragenden LehrerInnen, im Laufe der Jahre haben Tausende von SchülerInnen hier maturiert, von denen einige später Ungarnweit berühmt wurden. Die Errichtung der Lehrerbildungsanstalt, die auch viele Opfer verlangt hat, setzte ehrgeizige Ziele, und zog – durch manche Schwierigkeiten gehindert - gutausgebildete LehrerInnen für die Stadt und für die evangelischen Gemeinden des Bezirks heran. Die Kirche und die Stadtverwaltung errichteten zusammen eine neue Mittelschule: das Evangelische Mädchengymnasium wurde anlässlich des 400-jährigen Jubiläums der Reformation in Privathäusern, bzw. in den Gebäuden der Elementarschule und des Bistums eröffnet, später fand es seinen endgültigen Platz in der Jósa–András-Straße.

Ein Erfolg der nächsten Anstrengungen unserer Gemeinde ist der erste Kindergarten der Stadt; diese Einrichtung - welche durch Schauspielaufführungen, Bälle, Privat- und städtischen Spenden ermöglicht und 1846 eröffnet werden konnte - betrachtete als wichtigstes Anliegen die Vorbereitung für die Schule. Mit dieser Einrichtung wurden in unserer Kirche alle Stufen der Bildung realisiert. Durch die Verstaatlichung der Schulen 1948 ist die Entwicklung für etwa vier Jahrzehnte unterbrochen; nach der Wende (1990) setzt ein Teil unserer Schulen ihre Arbeit wieder im Rahmen der Kirche fort, mit denselben hochgesteckten Zielen vor Augen, die unsere engagierten Vorgänger vorgegeben haben.

Az Óvoda munkatársainak eskütétele (2009)
Swearing in the staff of the kindergarten (2009)

A 2001-ben feszentelt
Luther Márton Kollégium főbejárata
The main entrance to Martin Luther Students' Hostel, consecrated in 2001

Tornaóra az általános iskolában
PE lesson at the elementary school

Baroque Centuries – the Building of the Great Church

Barokk évszázadok – a Nagytemplom épülete

Barokové storočia – budova Veľkého kostola

Baroque Centuries – the Building of the Great Church

Barocke Jahrhunderte – Das Gebäude der Großen Kirche

Garai Péter

Bevezető gondolatok

A nyíregyházi evangélikus Nagytemplom több szempontból is különleges helyet foglal el egyházunk és a város történetében. Hazánk második legnagyobb evangélikus temploma és a város legrégibb, ma is álló épülete, ám monumentális méretei mellett térformája és főként díszes belső kialakítása teszi egyedivé. Az évszázadok folyamán a liturgikus tér építészetileg egyre gazdagabbá vált, amelynek egybeforrt történeti rétegei sajátosan egyedi élményt nyújtanak az ide betérőknek. Írásomban ezt az elcsendesedésre indító hangulatot, a kövek, a formák és a fények üzenetét próbálom megragadni és feltárni egy építész szemével.

Építészeti előzmények

A lutheri reformációt követően kezdetben a középkori templomok belső terét alakították át a megváltozott liturgikus igényeknek megfelelően. Új, önálló épületek a 17. századtól kezdve jelentek meg, elsősorban német földön. Az építészek főként a katolikus hagyományból táplálkoztak: megmaradt a keletre tájolt alaprajz és a hosszházas elrendezés, a nyugati oldalon általában egy, középre helyezett homlokzati toronnyal.[1] A szentély mérete jelentősen csökkent – sokszor csupán jelzésszerűvé vál –, a mellékoltárok és az oldalkápolnák teljesen eltűntek.[2] Az igehirdetés hangsúlyának növekedése miatt a szószék az északi (evangéliumi) oldalon maradt, de közelebb került az oltárhoz, jelentős keresztirányú tengelyt képezve – ezt az elrendezést német földön „Querkirche” (azaz „haránt irányultságú templom”) névvel illették. Az épületek tömege és formája egyszerűsödött, átlátható belsők megalkotására törekedtek. Fontossá vált és megerősödött a tér egységesítésének szándéka, valamint az oltár és a szószék felé egyformán igazodó berendezési képlet megtalálása.[3]
Mivel Luther írásaiban nem fektetett le merev, határozott elveket az új templomok kialakítására vonatkozóan – csupán a liturgia reformjával kapcsolatban említette érintőlegesen a művészeti kérdéseket –, ezért az építészek számára viszonylag nagy lehetőség nyílt a kísérletezésre. Leonhard Cristoph Sturm (1669-1719) elsőként foglalkozott a téma elméleti megalapozásával, célja a liturgikus igényekhez minél tökéletesebben illeszkedő elrendezés megtalálása volt. Műveiben a centrális alaprajz és tömegforma különféle változatai mellett érvelt, ezzel korának úttörő jelentőségű teoretikusává vált. Görög kereszt, nyolcszög, sőt háromszög, T és kör alakú ideálterveket készített, amelyek közös jellemzője volt a gyakran egységbe foglalt oltár és szószék központi, a tér minden pontjából jól látható elhelyezése, valamint a férőhelyek növelése érdekében többszintes karzatok alkalmazása.[4] A korábbi templomokhoz képest az épületek szélessége nőtt, hosszúsága pedig csökkent. Sturm elképzelései számos centrális jellegű és teremszerű templomban öltöttek testet az építőmesterek működése nyomán,[5] így alakult ki a „Predigtkirche” típusa, amely nevében is mutatta az igehirdetés fontosságát.[6] Ezek az elvek hosszú időn át iránymutatóként szolgáltak; hatásuk Európa-szerte, így idővel hazánkban is érezhetővé vált.
A magyar templomépítészet alakulása szempontjából a másik fontos inspiráló forrást a Franciaországból a 17. század elején elüldözött protestánsok, a hugenották imaházai jelentették. Az Európa számos országába menekülő telepesek új hazájukban a centrális alapformák mellett négyszögletes alaprajzú, hosszházas, körbefutó karzatos épületeket emeltek népes gyülekezeteik számára. Ennek legelső és legnagyobb hatású példája a Párizs melletti Charenton településen 1607-ben, Jacques II. du Cerceau tervei szerint épült nagyméretű imaház volt, amelyet egy tűzvész után 1623-ban, eredeti formájában építettek újjá Salomon de Brosse vezetésével.[7]
A barokk kor példaadó szakrális épülete, a Giacomo Barozzi de Vignola tervezte római Il Gesú jezsuita templom (1575-1584) torony nélküli, háromhajós, hosszházas, tört vonalú oromzatos tömege is fontos stílusbeli előképet jelentett – igaz, többszörösen redukált formában. Az intenzív ellenreformáció jegyében a bécsi udvari kamara építészei többféle típustervet készítettek, elsősorban a 18. század folyamán újra betelepített magyarországi falvakban építendő római katolikus templomok számára[8], amelyek azonban az evangélikusok számára is mintává váltak. Ezek testesítették meg számukra az „igazi” templomformát, hiszen a hosszú üldözetés és a „szükségleti építészet” időszaka után egyenjogúságukat a hasonló tömegalakítás révén is bizonyítani kívánták. Mindezen fő áramlatok és előképek sajátos ötvöződéséből táplálkozott a lassan kibontakozó hazai protestáns templomépítészet.[9]

Az evangélikus városi „nagytemplomok” megszületése hazánkban
Luther hazai követői évszázadokig szigorú korlátozások mellett gyakorolhatták hitéletüket, a királyi Magyarországon csupán az 1681-ben központilag kijelölt, ún. artikuláris (törvény által meghatározott) helyeken építhettek imaházat, amelyek nem készülhettek templomot idéző formában és művészi kivitelben.[10] Az ország többi részén sorsuk a város, vagy a megye döntésétől, illetve a földesúr vallásától, jóindulatától függött. II. József császár 1781. október 25-én kelt és 29-én kihirdetett Türelmi Rendelete (Edictum Tolerantiae) alapvető változást jelentett és óriási lehetőséget nyitott az evangélikusok számára, hitüknek immár materiális formában történő kifejezésére – bár kezdetben csak korlátozott formában:[11] „...úgy akarjuk, hogy az ágostai és a helvét hitvallásúaknak, valamint a görög szertartású nem egyesülteknek minden olyan, nyilvános vallásgyakorlattal nem bíró helyen, ahol van száz nem katolikus család, s van elegendő, törvényes úton biztosított fedezetük imaházak, lelkészlakok, tanítólakások építésére, ... legyen szabad ... magán imaházakat oly módon felépíteni, hogy ezeknek se tornyuk, se harangjuk, se közútról nyíló bejáratuk – olyan, mint a nyilvános templomoknak van – ne legyen...”[12] – olvashatjuk a rendeletben. Hazánkban elsőként a felvidéki Bazin gyülekezete kapott templomépítési engedélyt, 1782. október 18-án. Mályusz Elemér adatai szerint 1782-1784 között 141, 1782-1787 között összesen 218 engedélyt adtak ki szerte az országban.[13] Az eljárás rendjét valamelyest könnyítette, hogy 1785-től mindez a megyék feladata lett a Helytartótanács helyett. Végül az 1790-91-es országgyűlésen rendezték megnyugtatóan a protestánsok templomépítési és -használati szabadságát.[14]
A nyíregyházi Nagytemplom is a Türelmi Rendeletnek köszönheti létét, sok kortársához hasonlóan. Ekkoriban alakult ki a monumentális városi nagytemplomok típusa, amelyek jól érzékeltették az addig elnyomott gyülekezetek erejét és öntudatát.[15] Elrendezésükben, formavilágukban a korábban említett nyugati hatások játszottak szerepet, emellett egy-egy hazánkban alkotó külföldi mester tevékenysége is jelentős lehetett, mint ahogyan az Nyíregyháza esetében is történt. A hatóságok sokszor igyekeztek hátráltatni a munkát, újabb és újabb akadályokat gördítve az építők útjába.
Ennek ellenére e korai korszakban több, igen szép alkotás született és maradt fenn napjainkig. A Walch Mátyás tervei alapján 1774-1776 között emelt pozsonyi (német) Nagytemplomot[16] a soproni (1782-1783)[17], a kőszegi (1783)[18], a rozsnyói templom (1784-1786, Joseph Mayer)[19], a győri Öregtemplom (1784-1785, Grossmann József)[20], majd a szarvasi Ótemplom (1786-1788, Kimnach Lajos)[21] és a mezőberényi Német templom (1787-1789)[22] követte. Az 1790-1796 között épített reprezentatív iglói templom[23] különlegessége a latin kereszt alaprajz és a centrális jellegű térszervezés a szentély mellett a három egyenrangú homlokzatot pedig tört ívű oromzatok zárják le.
Az említett épületek közös jellemzője a későbarokk-copf jelleg, a téglalap alakú, háromhajós, boltozatos kialakítás, valamint a vaskos, falazott oszlopokon nyugvó karzatok alkalmazása, amelyek – a keleti oldal kivételével – általában körbefutnak a belsőben. A korábbi évszázadokra jellemző bazilikális rendszer[24] alkalmazása helyett a hajók belmagassága nagyjából azonossá vált, így legtöbbször csarnoktemplomokról[25] beszélhetünk. A középső hajó szélessége megnőtt, az oldalhajók általában jóval kisebb méretűek lettek; ez is a tér egységesítése irányába tett lépéseket mutatja. Míg Sopronban a 7,4 méter széles főhajóhoz 5,0 méteres oldalhajók társulnak, addig Békéscsabán a főhajó 13 méter széles, az oldalhajók szinte jelzésszerűek, 3,5 méteresek.[26] Ezek a templomterek – a díszes római katolikus enteriőrökkel szemben – elsősorban rendet, letisztultságot sugárzó építészeti kialakításukkal hatnak; ennek érvényesülését segítik a homogén fehér tónusú falfelületek.[27]
A hosszanti elrendezésű épületekre ekkoriban még jellemző volt a szentély keleti irányba történő tájolása, ám ez később egyre inkább veszített jelentőségéből. Ebbe az imént vázolt körbe illeszkedik a nyíregyházi Nagytemplom is, amelynek méreteit csak a kétemeletes karzatokkal megépült, immár klasszicizáló (empire) jegyeket mutató békéscsabai Nagytemplom (1807-1824)[28] múlja felül, amely jelenleg is a legnagyobb evangélikus templom hazánkban. Ez az épülettípus egyszerűbb formában és kisebb méretben, a falvakban is gyorsan elterjedt, amelynek szép példája többek között Kapolcs (1783)[29], Izmény (1784-1785)[30] és Felsőnána temploma (1789-1791).[31] Az utóbbi két példa esetében a karzatok oszlopokon állnak, a terek pedig síkmennyezetesek.

A nyíregyházi Nagytemplom építése

Az 1782-ben már 5412 lelket számláló nyíregyházi gyülekezet a Türelmi Rendelet kibocsátását követően azonnal reagált a megváltozott helyzetre. 1782. március 10-én elküldték templomépítési kérelmüket a Helytartótanácshoz, amely 1783. április 14-én megérkezett válaszában túlságosan nagynak, díszesnek ítélte a Giuseppe Aprilis itáliai mester készítette tervezetet és nem járult hozzá a megvalósításhoz: *„a nyilvános gyakorlattal bíró imaház tervezete, amilyen imaház a kérelmezőket nem igen illeti meg, általuk elkészíttetett és beküldetett; ugyanők megkerestetnek, hogy a piac felőli oldal minden pompa nélkül építtessék és csakis a szükségletnek szolgáljon…”*[32]

Őseink ezt nem hagyták annyiban, június 23-án kelt folyamodványukban egyenesen a császárhoz fordultak, ily szavakkal: *„Felség! Hogy milyen ok és elhatározás alapján kérelmezzük vallásunk szabad gyakorlatának újból való megengedését és e célból a nép számához szabott méretű, szilárd anyagból templom és ehhez csatolandó torony építését, továbbá a római katholikus parochusnak mindennemű alárendeléstől és stólafizetéstől való felmentést: szent Felséged előző évi kérvényünk idecsatolt másolatából bővebben meg fogja érteni.”*[33] Az alispán és a vármegye képviselői a kérést pártolóan terjesztették fel, s az udvar végül engedélyezte a templom felépítését. Figyelemre méltó a közösség bátorsága és elszántsága, hiszen az ekkor még érvényben lévő toronyépítési tilalom ellenére a császártól személyesen épp e rendelkezés figyelmen kívül hagyását kérték. 1784. március 24-én a város legmagasabb pontján, a hajdani kuruc kori temető helyén kitűzték az épület fő méreteit[34], amely a rendelkezés szerint 22 öl (41,72 m) hosszú és 12 öl (22,76 m)[35] széles lehetett (ez nagyjából megfelel a mai templomhajó külső méreteinek). A hagyományok szerint a hatóságok azért szabtak a település és a gyülekezet akkori lélekszámához képest óriási méreteket, hogy ezzel teljesíthetetlen feladat elé állítsák a törekvő közösséget.[36] Március 25-én *„az első alapkő a templom éjszaki szegletében letétetett”*[37] *Tolcsvay Bónis László* alispán, vármegyei küldött, *Komjáthy Mihály* helyettes szolgabíró, *Csepei Zoltán Pál*, valamint számos előkelőség és a hívek népes serege jelenlétében, *Schmál Sámuel* lelkész szolgálatával.

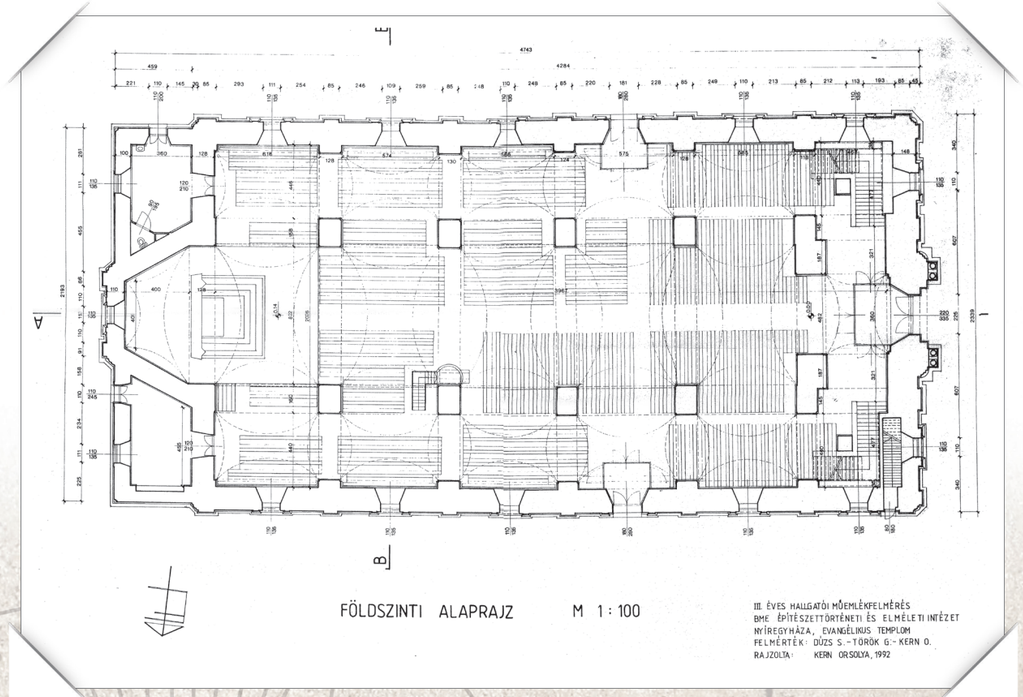

A Nagytemplom méretezett alaprajza
To-scale ground plan of the Great Church

A tavasz és a nyár folyamán sorra születtek a szerződések a különféle mesterekkel, kereskedőkkel, fuvarosokkal – ezek a dokumentumok döntően olasz és német nyelven íródtak.[38] Az építkezést *Kriechbaum Ignác* vármegyei mérnök vezette, az ácsmunkákat *Johann Georg Oswaldt* tokaji mester, a kőfaragó munkákat pedig *Lertz Márton* sátoraljaújhelyi mester végezte, aki korábban Nagykállóban is dolgozott.[39] A kőműves munkákra *Bertnicsek Leopold*dal szerződtek, ám valamilyen nézeteltérés miatt hamarosan megváltak tőle és a megbízást Kriechbaum-nak adták.[40] Az építkezéshez szükséges tölgyfa anyagot *Guthy Imre* tiszaszalkai fakereskedő szállította.[41]

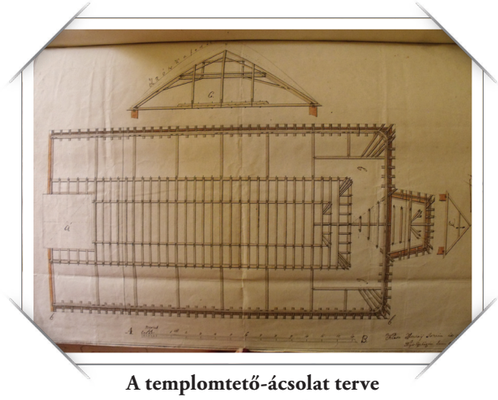

A templomtető-ácsolat terve
A plan for the scaffolding

A korabeli műszaki és szállítási viszonyokhoz képest a templom igen hamar, két és fél év alatt felépült, 1786. október 22-én szentelte fel *Coroni Frigyes* esperes.[42] Az építkezés teljes költsége 11.358 forintra rúgott, ehhez járult még a felére csökkentett tokaji hídvám, amely további 2000 forintot tett ki.[43] *Dr. Vietórisz István* Tirpákok című művében így ír az építkezésről:

„Készül a szentegyház. Tornyát már megszabaditják
Rengeteg állványtól, látszik, csinosan kipucolták,
Végin aranygomb ül, tündöklő csillag az égig –
Úgy ragyog, úgy mosolyog híveink arcán az érzés,
Messze tanyákra mikor látják fényben kiragyogni.”[44]

A rövid építési idő – az Aprilis testvérek korábbi nemesi, kegyúri munkáival összehasonlítva – jól jelzi a hívek összefogását, elszántságát, valamint azt a hatalmas, szinte emberfeletti áldozatot, amit őseink a templom felépítéséért hoztak. A korabeli összeírásban 662 adakozó (családfő) nevét olvashatjuk. A hagyományok szerint a gazdák egyszerre hatvan ökrös szekérrel is hordták Bodrogkeresztúrról a bányászott követ.[45] A legutóbbi felújítás alkalmával végzett falkutatások megmutatták, hogy a mintegy 1,5-1,6 méter vastag falak és a pillérek valóban teljesen kőből épültek, csak mintegy másfél-két méterenként találhatóak bennük kiegyenlítő téglasorok. Az öt sukk (kb. 1,6 m) széles kő alapra 3,5 sukk (kb. 1,1 m)[46] magasságig a falak szorosan illesztett, faragott kőből készültek,[47] a minél biztonságosabb teherátadás és stabilitás érdekében. A boltozatokat viszont kizárólag égetett téglából, középen kétirányú erősítő bordákkal készítették, hiszen a kisméretű elemekkel jobban meg lehetett formálni a kívánt íves felületet. A toronytest felső része teljes egészében téglából épült, oldalfalait belülről teherhárító ívek és fülkék könnyítik. A toronyórák szintjén, a mennyezethez rögzítve égtájakat jelző vasnyilak találhatók, amelyek iránya az épület tökéletes keletelését mutatja.

Égtájakat jelző vasnyilak
Iron arrow, indicating directions

Az építőmester és művei

A templom terveit az itáliai Bergamo városától északra található kicsiny alpesi településről, Carona-ból származó Giuseppe Aprilis (Aprile) itáliai mester készítette[48], aki testvérével, Salvatore Aprilis-sal (1731-1771) már a 18. század közepe óta működött a környéken. Salvatore tervei szerint épült fel 1754-1768 között Sátoraljaújhelyen az egykori zempléni vármegyeháza (ma Városháza). Közös munkájuk a nagykállói Szent Péter és Pál római katolikus templom (1753-1783), a Kállay György megrendelésére készült kállósemjéni

kastély (1763), valamint a fő művüknek tekinthető egykori szabolcsi vármegyeháza Nagykállóban (1769-1784, ma Pszichiátriai Intézet). A hosszan elhúzódó építkezéseket testvére halála után Giuseppe fejezte be, majd 1777-1778-ban Biri községben Kállay János számára emelt kúriát (ma községháza). Az építési idény alatt, tavasztól (áprilistól) őszig tartózkodott Magyarországon, majd télre hazatért Itáliába a Tokaj-Buda-Bécs-Milánó útvonalon.[49] Megbízásának körülményeit nem ismerjük, a gyülekezet vezetői feltehetően a vármegye nemessége vagy tisztviselői révén kerülhettek vele kapcsolatba. A nyíregyházi evangélikus templom volt utolsó és legnagyobb önálló munkája, amelynek eredeti tervei sajnos nem maradtak ránk. Korábbi épületeinek tanulmányozása ezért fontos támpontot adhat az eredeti külső megjelenés felvázolásához. Dr. Vietórisz István Tirpákok című költeményében így mutatja be az építendő templom tervét:

„Itt van a terv", mondá, „szép terv, méltó kivitelre,
Szó nem elég csengő, hogy a szerzőjét kidicsérje.
Külseje: egyszerűség, tömegével hatna leginkább,
Ámde arányaiban nemes összhang tárul előnkbe,
Tornya is úgy illik hozzá, hogy kár feszegetni…"[50]

A késő barokk templom

Az épület a Türelmi Rendelet és a császártól jött „engedelem" előírásainak megfelelően, az engedélyezett méretekkel, egyszerű kiképzéssel és szerény kapuval készült el. Az eredetileg a főbejárat felett elhelyezett, latin feliratú kőtáblát (kronosztikon) a későbbi átalakítások során az 1818-ban épített sekrestye nyugati falába, az északi kőkeretes kapu fölé építették be.

A latin szöveg így hangzik: „DOMVS ORATIONIS AVTORITATE REGIS IOSEPHI AB EVANGELICIS EXTRVCTA", magyar fordításban: *„Ez az imádság háza, amelyet József király engedélyével az evangélikusok állítottak."* A felirat kiemelt római számait összeolvasva a berendezés elkészültének évét (1788) kapjuk meg. A keresztvasas, rátett virágdíszes, kovácsoltvas ajtószárnyak M T monogramja a gyülekezet akkori felügyelője, Trstyánszky Márton nevét őrzi, aki egy ideig a város helyettes főbírói tisztségét is betöltötte.[51] Hasonló kiképzésűek – betűk nélkül – a felvidéki Szomolnokon készült ablakok zsalutáblái is, az egyszerű, dísztelen falfelületek és a kis kiülésű párkányok pedig a templom eredeti megjelenését villantják fel számunkra.

A sekrestye kapu feletti kőtábla
Stone table above the sacristy

A Történetkönyv így emlékezik meg az ajtón látható betűkről: *„Ezen külső vas ajtón látható M. T. betűk Trsztyénszky Mihály akkori inspector nevét jelentik, de amellyeknek kinyomatása az Ekklézsia tudta nélkül történvén, rosszallatott."*[52]

Kovácsoltvas ajtószárnyak és zsalutáblák
Wrought iron gates and shutters

A torony építését több forrás 1796-ra datálja, ám erre vonatkozó közvetlen utalást nem találunk a fennmaradt dokumentumokban. Miklósffy Sámuel Történetkönyve a templom 1804-es állapotának leírásánál ezt a tényt nem említi, ugyanakkor az 1837-es év a következő bejegyzéssel kezdődik: „Torony óra – Ezt mint Schmal protoc. 278. lapon bizonyítja, Steiner János sztószi órás 1788ban 250 Rfért készítette."[53] (Stósz az egykori Abaúj vármegyében található). Giuseppe Aprilis eredeti terve is tornyos épületről szólt a feljegyzések szerint, Szabolcs vármegye elöljárósága pedig már 1786-ban engedélyt adott toronyóra felszerelésére. Az 1786-os év folyamán hivatalosan is megszűnt a toronyépítés tilalma,[54] a nyíregyházi közösség pedig már az 1783-ban beadott felségfolyamodványában kifejezetten torony építését is kérte, amit vélhetően meg is kapott. 1788-ra azonban mindenképpen állnia kellett a toronynak, hiszen ekkor szerelték fel az első órát. Szerkezeti elhelyezkedéséből adódóan legfeljebb csak a tetősíkon túlnyúló részei épülhettek volna meg utólagosan. Minden bizonnyal a császári engedelem a tirpákok esetében 1783-ban még kivételt tett, ám mire a templom felépült, maga a korlátozás is érvényét vesztette.
Az épületről ismert legkorábbi építészeti ábrázolás a későbbi tervezett toronymagasítás kétféle változatát bemutató, Lipniczky Imre nyíregyházi kőművesmester által szignált, 1840-ből származó terv, amelyen a főhomlokzat jelenik meg.[55]

A főhomlokzat oromzatának részlete
A detail of the main facade

Ezen a homlokzat síkjából alig kilépő torony sarkai a mai állapothoz hasonló, legömbölyített formát mutatnak, a széleket pedig a vízszintes párkányok által megszakított falsávok[56] tagolják, amelyek legfelül korinthoszi fejezetben végződnek. A 34 méteres magasságban elhelyezkedő záró órapárkány[57] kialakítása is a maival megegyezőnek tűnik. A torony alsó szintjén jellegzetesen barokk, ún. lant-, vagy hegedűablak[58] nyílt, amit 1927-1928-ban szüntettek meg az új óra és harangjáték elhelyezésekor – a nyílás fülkéje belülről még jól érzékelhető.

A Lipniczky Imre szignálta tervlap
The plans, signed by Imre Lipniczky

Bár a terven a főhomlokzatot két oldalról lezáró féloromzat a tető hajlásszögét követi, a ma is látható lendületes, tört ívű vonalvezetés és a fekvő ellipszis alakú padlásablakok jellegzetes barokk elemek, amelyek az építőmester-páros nagykállói épületein is megjelennek.[59] A homlokzatok legutóbbi felújításakor a sarkokat lezáró kő tobozok nem kerültek vissza a helyükre, hiányuk bántó az összképben. A falfelületek tagolása – az 1840-es terv ábrázolása alapján – a sarkokon és a széleken enyhe kiülésű falsávokkal, vízszintesen pedig hangsúlyos osztó-, és főpárkánnyal[60] történt, amelyek a jelenlegieknél jóval egyszerűbbek, keskenyebbek és kisebb kiülésűek voltak. A szegmensíves[61] záródású ablakok kőkeretei és a földszinti kovácsoltvas rácsok barokk koriak.[62] A nyílásokban eredetileg vörösfenyőből készült ablakszárnyak helyezkedtek el[63], a mai

cinkkeretes üvegezés a 19. század második felében készült el. A tetőszerkezetet vörösfenyőből építették, amelyet Dobsináról szállított zsindellyel fedtek be. A tornyot zöldre festett zsindellyel borították, amelynek ormát 1804-ben „a császári sas megaranyozott csillaggal", a kontyolt tető keleti végének csúcsát pedig egy zászlós húsvéti bárány ékesítette – utóbbi ma is látható.[64]

Az egykori leírások szerint a templom eredetileg igen puritán, kívül-belül fehérre meszelt volt,[65] amelyet például a békéscsabai Nagytemplom belső teréhez hasonlónak képzelhetünk el[66]. Némileg árnyalja a képet, hogy a Történetkönyv 1804-es leírása szerint Nyíregyházán az oszlopok „márványszínre festettek"[67], tehát a maihoz hasonlóak voltak. A viszonylag kisméretű nyílások a templom erődszerű megjelenését hangsúlyozzák, az „Erős vár a mi Istenünk" lutheri jelmondat szellemében. Bár a széles ablakállás több korabeli templomra is jellemző, itt a hatalmas méretek miatt – az épület tömegéhez képest – eltörpül az ablakfelületek aránya, ezért a belsőre sokszor a középkori szakrális tereket idéző, sejtelmes derengés jellemző, amit az 1910-ben készített, sötét tónusú díszítőfestés tovább fokoz. 1

A hat boltszakaszból[68] álló, háromhajós csarnoktemplom belső tere elsősorban monumentalitásával hat, amely összességében 20,3 méter széles és 39,7 méter hosszú.[69] Kiterjedése mindkét irányban nagyjából kétszer akkora, mint a korabeli falusi templomok jellemző méretei. 2

A korábban már említett, nagyobb városi „kortársaival" összehasonlítva azt láthatjuk, hogy míg Békéscsaba belső tere 22,4 x 39,0 méter, addig ez Sopron esetében 19,4 x 33,25 méter, Győrben 19,0 x 26,5 méter, míg a mezőberényi Német templom „csupán" 13,0 x 29,0 méteres alapterülettel büszkélkedhet.[70] Nyíregyházán a 4,5 méter széles oldalhajókat elegáns kosárgörbét[71] leíró boltívek szegélyezik, a hajók között elhelyezkedő vaskos, kissé súlyos hatású, 1,3x1,6 méteres pillérek a várszerű jelleget erősítik; méretük pontosan megfelel a kőművesek építési szerződésében foglalt értékeknek: 4 sukk szélesek és öt sukk vastagok.[72] A karzatszintet lapos csehsüvegboltozatok[73] tartják, amelyeket az oszlopok vonalában kosáríves hevederívek[74] és falpillérek tagolnak; itt a földszinten a legnagyobb belmagasság 4,6 méter. 3

A templomteret félköríves hevederívek közé szerkesztett, eltérő magasságú csehboltozatok (függőkupolák)[75] sora fedi le, amelyek záradéka[76] a padlószinttől mérve középen eléri a 13,7 métert, az oltár feletti mezőben pedig a 14 métert. Az oldalhajók jóval alacsonyabbak, finoman jelezve a főhajó kiemelt szerepét - a boltozatok magasságkülönbsége a padlástérben járva érzékelhető igazán. 4

A boltozatok, a pillérek és az ívek ritmikus sora az oltár felé vonzza, „sodorja" a tekintetet. Az oszlopok kelet-nyugati irányú távolsága általában 5,65-5,80 m között mozog, ám a legkeletibb boltmezőnél eléri a 6,15 m-t - ez a finom, alig észrevehető építészeti gesztus is a keleti oldal kitüntetett helyzetét sugallja. A 8,2 méter széles főhajót a nyolcszög három oldalával záródó, 5,3 méter mélységű, keletelt szentély zárja le, a hangsúlyos főtengely vég-, illetve csúcspontjaként. Ehhez csatlakozik a kelet felőli második pillér északi oldalán elhelyezkedő szószék, egy kisebb, keresztirányú tengelyt képezve. Ez a kettős irányultság leginkább a padsorok elrendezésében figyelhető meg: az oltár és a szószék „vonzáskörzetében" lévő padok „befordulnak", északi, illetve déli irányba tekintenek, a tér többi részének hagyományos, kelet felé forduló kialakítása helyett. Ez az elrendezés biztosítja, hogy a hívők a szószéket és az oltárt is egyformán jól láthassák, azonban az oldalhajókban ülve - bizonyos helyzetekből - a pillérek már kitakarják 5 a látványt.

Különlegesség, hogy eredetileg a templom karzatai teljesen körbeölelték a teret – igaz, a keleti és a nyugati oldalon lévők csak fából készültek: „A templom köröskörül chorus vagy karzattal van ellátva, mellyek közzül kettő hosszabb a templom éjszaki 's déli oldalán, erős anyagból, más kettő kisebb 's fából való, egyike oltár megett, a mesterlegények ülőhelye, alabástrom színre kifestve és arannyal kiékesítve; másika pedig az orgonát környékezi, hol az oskolai ifjúság szokott ülni."[77] Ez az elrendezés ősi formájában még inkább mutatta a rokonságot a charentoni hatást mutató imaházakkal.[78] A fa karzatok 1802-ben kapták az alabástrom színt.[79] A nyugati karzatot az új orgona építése előtt, 1910-ben bontották le, a keleti megszüntetésének időpontja nem ismert, ám ennél jóval korábban történhetett, mivel az oltár csak utána kerülhetett mai helyére.

A Történetkönyv 1804-es állapotot rögzítő leírásában azt olvashatjuk, hogy „a templom közepén két gyertyatartó függ, egyik fából, a másik üvegből", továbbá „a második bolthajtáson az oltár felett Jakab 1,22 mondat van leírva."[80] A hivatkozott bibliai idézet így hangzik (az 1990-es protestáns fordítás szerint): „Legyetek az igének cselekvői, ne csupán hallgatói, hogy be ne csapjátok magatokat." A templombelső eredeti hangulatának, színvilágának felvázolását tovább gazdagíthatják az alábbi adalékok: 1815-ben Schafárik András lakatos „vas rostélyzatot" készített a karzatokra[81], amelyeket Sporer József „akadémiai márványos és aranyozó" fehérre festett, a rács rózsáit és szőlőfürtöket idéző gerezdjeit pedig bearanyozta[82]. Ma is ez az összefonódó félköríves elemekből összeálló rács látható, a „rózsák" felett levelek is megfigyelhetők. 1816-ban Zieger János nyíregyházi lakatos megalkotta az oltár körüli rácsozatot[83], amelyet a következő év júliusában aranyozott be Király János tanító és Mezihradszky földmérő gyakornok.[84] A rácsot plasztikusan formált bimbók és virágok díszítik, amelyek aranyozása mára igen megkopott.

Az oldalkarzat díszrácsának részlete
The ornamented railing of the side choir

1817. január 18-ára készült el az oltár előtti, fekete bőrrel bevont térdeplő zsámoly, ugyanezen év októberében pedig egy sárospataki kőfaragó a templom padozatát a korábbi, Gömörből származó „zaluzsányi égetett tégla" helyett négyszögletű kőlapokkal rakta ki.[85] 6

A templom padlóburkolatának részlete
A detail of the floor of the church

Láthatjuk, hogy a templom felépülte után a gyülekezet erejéhez mérten folyamatosan gazdagítani igyekezett közösségben megélt hitéletének helyszínét. Ezen törekvéseiket, szépérzéküket, a művészet hasznosságáról vallott elképzeléseiket jól jellemzik Miklósffy Sámuel gondolatai: „Hijába mondod, minek az a sok czifraság a templomba? mert az, ha csak czélszerű, csudálatosan hat az érzékekre, 's inkább gerjeszt ahitatosságot, mint a puszta falakat mutató 's raktárhoz hasonló templom."[86] 1818. áprilisában szállították a köveket Tokajból a templom szentélyéhez és az oldalhajókhoz csatlakozó sekrestye és „kegyszer tároló" építéséhez, a tetőt pedig Lyon János Miskolc környéki mester 60 mázsányi palakővel fedte be.[87]

1820. november elsején „egy nagy szélvész a torony gombját lerántotta"[88], a megrongált szerkezetet Horváth István tokaji ácsmester javította ki 1822 augusztusában, a zsindelyfedést pedig zöld-fehér színűre festette. Már ekkor említik az épületen lévő „villámfogót" (más néven conductort), amely a torony csúcsáig is felnyúlt;[89] ezt Ducsay János és Safárik György kovácsok javították ki. A torony rézgombját id. Benkó István bronzműves öntötte újra, és Szűcs János (hajdú)dorogi festő aranyozta be.[90] A feljegyzések ekkor már napot és csillagot említenek, ahogyan az ma is látható.[91] A gömbben 2001-ben talált I. sz. irat tanúsága szerint 1822. szeptember 28-án fejeződött be a toronysisak helyreállítása[92]. 1823-ban a tornyot a templom padlásától elrekesztették, a harangház felé boltozatot, az őrök részére pedig pihenő fülkét építettek.[93] A toronytestbe vezető lépcsők a belső tértől

1 **A déli oldal látképe az orgonakarzatról**
A view to the southern side from the organ loft

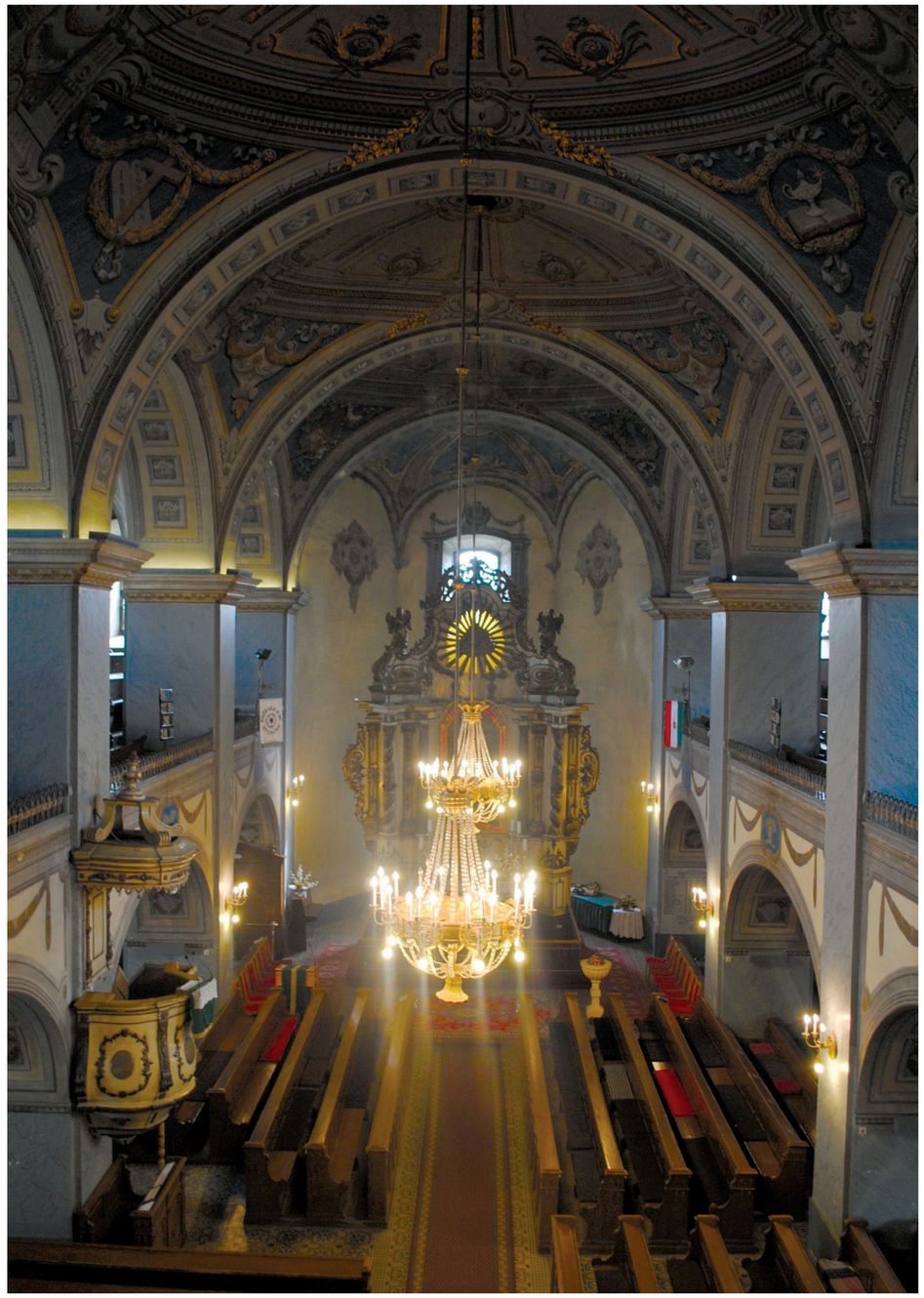

2 **A templombelső az orgonakarzat középtengelyéből**
The interior of the church, seen from the middle of the organ loft

3 **A templombelső az orgonakarzat középtengelyéből**
The organ loft

5 **A templomi padok részlete**
A detail of the church benches

4 **A déli karzat egy boltszakasza**
A segment of the arch of the southern choir

6 **Az oltár körüli díszrács részlete**
A detail of the ornamented railing around the altar

teljesen elzártan futnak, bejáratuk kívülről, az északi oldalról nyílik - ez azzal magyarázható, hogy a 19. század folyamán a tornyot a városban fellobbanó tüzek megfigyelésére és az emberek riasztására használták.

A torony padlásszintjén ma is jól megfigyelhető a keleti oldal íves nyílásának utólagos befalazása, a sarkokon pedig a falakat vízszintesen összefogó falkötővasak. 1824 őszén Schadeberg Kristóf nyerges mester a régebben elkészült, nyitható vas zsalugátereket megtisztította a rozsdától és lefestette.[94]

Földrengés, renoválások, újabb tervek és lassú gyarapodás

1829. július 17-én, majd 1830. augusztus 20-án kisebb földmozgásokat észleltek Nyíregyházán, a feljegyzések szerint „a toronyban a legkisebb harang megkondult", de komolyabb kár ekkor nem keletkezett.[95] Az alapkőletétel 50. jubileumának évében, 1834. október 15-én viszont óriási földrengés rázta meg a várost. A templom boltozatai megrepedtek, a falakról vakolat és festék hullt. A károkat felmérők jelentése szerint „felülről majd nem minden bóltívén lehete keresztül nézni a templomba."[96] Az előző években kolerajárvánnyal, tűzvésszel és éhínséggel[97] sújtott lakosság nehezen tudta előteremteni a helyreállításhoz szükséges forrásokat. Bár a korábban Egerben dolgozó olasz mesterek igen merésznek tűnő, állványzat építését nem igénylő ajánlatot tettek, ezt az egyházközség igen drágának találta. Végül 1836-ban Lipniczky Imre helybeli kőművesmester költséges fa „állást" és zsaluzatot emelve, vakolattal töltötte ki a keletkezett réseket. Az elöljárók panaszkodtak, hogy a faanyag jóval többe került, mint maga a szerkezet kijavítása.[98] A szentély boltozatán és emeleti ablakfülkéjén ma is méretes repedés látható – egyes hagyományok szerint még 1834-ből való –, emellett szinte minden hevederíven[99], boltmezőben megfigyelhetünk újabbakat – a közelmúltban készített statikai szakvélemény szerint ezek főként a Luther utca intenzív közúti forgalma miatt keletkeztek.[100]

1839-től kezdve foglalkozott a gyülekezet a templom újrafedetésének és a torony magasításának lehetőségével. Ezzel kapcsolatban több mester járt a helyszínen és tett ajánlatot, például „Povolny (Ferenc) Debreceni építőmester (1777-1848) megvizsgálta az egyházi épületeket." A fedés anyagaként rézlemez, „vaspléh" (bádog), „Schiefer-kő" (természetes pala) és cserép egyaránt szóba került[101] – a felsorolásból jól látszik, a korábbi tűzveszélyes zsindely helyett biztonságosabb megoldást szerettek volna találni. Hosszan elhúzódó viták és várakozások után végül a cseréptető és a torony rézlemezzel történő újrafedése mellett döntöttek.[102]

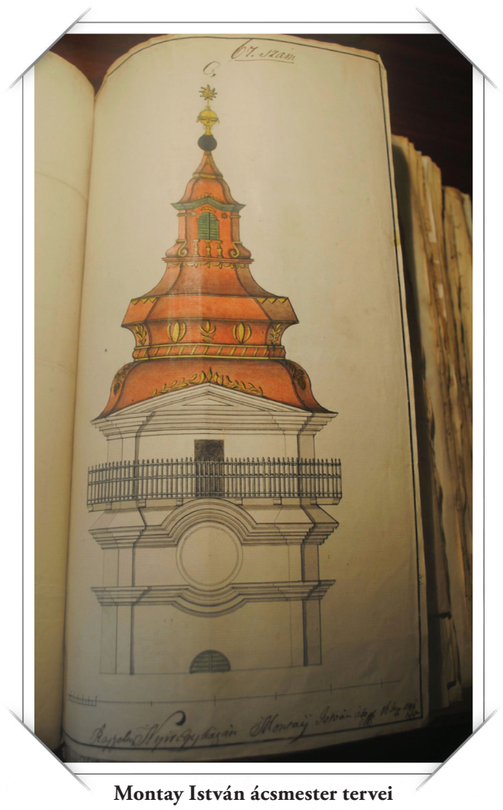

Montay István ácsmester tervei
Designs made by master wright István Montay

Lipniczky Imre szignálta azt a korábban már említett, 1840. augusztus 13-i keltezésű tervlapot is, amely a torony magasításának kétféle változatát mutatja. A bal oldali verzió nagyméretű, késő barokk ízű, kosáríves[103] záródású kilátó nyílásokat, míg a másik az Alföldön gyakori, várostornyot idéző, körüljáró erkélyes tornyot mutat.[104] Feltehetően az utóbbi változatot támogathatták többen, mert a Történetkönyvben ezt olvashatjuk: „falai feljebb emeltetvén, az eperjesi torony mintájára folyosó is legyen."[105] A rajzot több forrás is 1825-re datálja, ám ez tévedés, hiszen a lap alján jól olvasható a dátum. Lipniczky tervéhez kapcsolódóan Montay István helybeli ácsmester 1841. januárjában a toronytest timpanonokkal lezárt, erkélyes kialakítását mutató elképzelést is készített, továbbá a sisak többféle változatának rajza, sőt egy teljes fedélszék alaprajz is megtalálható a feljegyzések között.[106] Ezek között szerepel a toronysisak mai formájára leginkább emlékeztető terv is.[107] A források Montay mellett Duchon tokaji és Barta József nagyváradi ács nevét és ajánlatát is említik.[108] Végül a tervezett magasítás nem valósult meg, ám maga a sisak érdekes kérdést vet föl. Vajon ekkor készült volna a ma látható törtvonalú, tagolt forma? Ez lehetséges, hiszen a Történetkönyv szerint az átépítéskor a torony szerkezetének csak a fő elemei maradtak meg, illetve fedése továbbra is a festett zsindely maradt.

A mesterek kiválasztása és az általuk bemutatott mintadarabok elfogadása igen lassan ment. 1842. május 15-től kezdve Hlavács János kassai ácsmester az apagyi erdőből származó faanyaggal javította a tetőszerkezetet[109]. A feljegyzések alapján megerősítette a kötőgerendákat[110], kicserélte a függőleges oszlopokat és a szarufákat[111], így szinte a teljes fedélszék újjászületett.

Padlástérben a tető ácsolata
The attic

Alaprajza, elrendezése hasonlít a mai konfigurációra; elképzelhető, hogy ebből az időszakból származik a ma látható faanyag egy része, amelyet később is többször javítottak. Az átalakítás terveit Holecz András Borsod vármegyei mérnök készítette[112]. A sokáig esélyesnek tűnő Waisz szatmári cserépégető helyett[113] végül a nyíregyházi Czapkay Sámuel készítette el az új fedés elemeit[114], amit Kováts József szatmári kályharakó mester mázolt sárga színűre még 1841 nyarán[115], felrakásuk azonban csak 1843 nyarán történt meg. Összesen 91.900 cserép és 300 kúpcserép került föl a tetőre. Schmogrovits Kristóf ezüstműves újraaranyozta az 55,5 méteres magasságban elhelyezkedő, mintegy méternyi átmérőjű toronygömböt, a már korábban is foglalkoztatott Schadeberg Kristóf nyerges mester pedig a zsalugátereket és a csillag rúdját festette feketére. Pásztor Dániel helybeli lakatos új „villámfogót" szerelt fel, Tainel Samu rézműves pedig két új vízelvezető csatornát készített a keleti oldalra.[116] A munkákkal 1843. november 5-re készültek el teljesen, amikor is „templom fedetési hálaünnepet" tartottak.[117]

1848. február 6-án hasadások tűntek fel a boltozatokon, amelyeket Lipniczky Imre kőműves mester a fedélszék kötőgerendáinak megerősítésekor fellépő, erőteljes rezgéseket okozó „pörölyözésnek" tulajdonított.[118] A jegyzőkönyvek szerint az 1832-es földrengés okozta repedések 1864. május 4-én a falakon is megjelentek[119], ezek kijavításának módját nem ismerjük. Mindez az akkori földmozgás óriási erejét és utóhatását mutatja.

1853-1854 folyamán (Tisza) Bercelről hozott új zsindely került a templomra[120]; a korábbi, tűzveszélyes építőanyaghoz való visszatérés oka nem ismert. A torony szerkezetét Király Mihály, Sipos György és Nagy Mihály javította 1854 nyarán, Novák József nyíregyházi mester pedig új, festett bádogfedést készített a toronyra a korábbi zsindely helyett.[121] Hasonló bádogfedést kaptak a sekrestyeépületek is, a korábbi természetes palakő helyett. Reinecke Ágoston helybeli könyvkötő mester aranyozta újra a torony gömbjét, a csillagot és a keresztet.[122] Ez utóbbi érdekes megjegyzésnek tűnik, hiszen az 1822-es felújítás alkalmával nap-motívumot és csillagot említettek, 1843-ban pedig csak a csillag rúdjának újrafestését.

1865-ben Sexty József városi mérnök kövezetet és támfalakat tervezett és épített a templom köré[123], amelyek valószínűleg azonosak lehetettek a ma látható kőfalakkal. Ezen év áprilisában Gaál József építész bemutatta a régi elkorhadt fa ablakok helyére készített „czink ablakrámák" terveit.[124] A gyülekezet vezetői kezdetben idegenkedtek a korban szokatlan és viszonylag költséges megoldás miatt, ám az építész megtekintésre ajánlotta az 1861-1864 között felépült miskolci zsinagóga hasonló kialakítású (és jóval nagyobb méretű) ablakait, amelyeket szintén ő maga alkotott.[125] A példa ereje és az anyag időtállóságának ígérete végül meggyőzte a küldöttséget, csak azt kötötték

ki 1866 júliusában, hogy az üvegek „kisujjnyi vastagságúak" legyenek.[126] 1866 végén építették be az új ablakokat, amelyek keretei azóta is jól bírják az időjárás viszontagságait, viszont a hőingadozás miatt az üveglapok több helyen kidomborodtak a vékony osztóbordákkal együtt.
1867. március 25-én döntött a gyülekezet vezetősége új kapuk és belső szélfogó építmények készítéséről.[127] Ez a munka is hosszan elhúzódott, a terveket 1869. június 20-án mutatta be az ismeretlen mester[128], a nyílászárókat és a félköríves, üvegezett építményeket minden bizonnyal 1870-1872 között alkotta meg. A feljegyzésekben ez után már csak azt olvashatjuk, hogy Soszka János 1872 nyarán ezüstfehér színűre lefestette az elkészült darabokat.[129] A szolidan díszített fa szerkezetek üvegszemeit filigrán osztóbordák tagolják, a tömör fa kapukat pedig rozetták, ovális és félköríves keretezésű mezők gazdagítják. A vasalatokat és az önműködő csukószerkezetet - az ajtószárnyakon lévő kis táblák tanúsága szerint - Tárczai Endre nyíregyházi lakatos készítette.

A toronygömb, a nap és a csillag
The orb, the sun and the star

A templom százéves jubileuma

A 19. század második felében – a vasútépítésnek (1859), a kiegyezésnek (1867) és a megyeszékhellyé válásnak (1876) köszönhetően – gyors fejlődésnek induló város evangélikussága körében egyre nőtt az igény a templom külső díszítése iránt. A tervbe vett felújítással méltó módon kívántak megemlékezni a közelgő évszázados jubileumról, bizonyságot téve az egyházközség gyarapodásáról. 1883. május 24-én bízta meg a gyülekezet vezetősége id. Király Sándor (1840-1906)[130] építészt, a korszak híres és sokat foglalkoztatott építési vállalkozóját a hajó rézlemezzel történő lefedésére és villámhárító elhelyezésére. Elsőként 1883. július 29-én helyezték fel újra a Kulcsár Károly által Miskolcon megaranyozott gömböt és csillagot.[131] Id. Király Sándor nevéhez fűződik a Dózsa György u. 6. sz. alatti egykori eklektikus ház, a hajdani Európa Szálló (1880), illetve az 1944-ben felrobbantott Szarvas utcai zsinagóga romantikus-keleties elemeket hordozó épülete (1880), valamint ő vezette a református templom építkezését is. Bujtoson ekkoriban téglaégetővel rendelkezett, több korabeli vállalkozóhoz hasonlóan (pl. Barzó Mihály).[132]

Főbejárat feletti felirat
Inscription above the main entrance

A tetőfedés elkészülte után, 1885-ben az alsószászországi származású Mehlhouse János Gottlieb építőmester kapta meg a felkérést a külső homlokzatok architektúrájának megtervezésére, aki már az 1860-as évek közepétől dolgozott Nyíregyházán és feltehetően az 1850-es évek második felében érkezhetett a városba. Mehlhouse nevéhez fűződik a Rákóczi u. 4. sz. alatti, egyemeletes Gredig-ház (1866), a sóstófürdői Svájci Lak (1866), a késő romantikus református templom (1873-1883), továbbá a Benczúr tér-Színház utca sarkán álló, egykor a városi csendőrségnek, majd a Hungária gőzfürdőnek is helyet adó, 1891-ben emelt épület (ma Helyőrségi Klub).[133] A mester 1871-ben részt vett a Városháza tervpályázatán, ám nem az ő elképzelése lett a nyertes.[134]
Az evangélikus templomra a kor szelleméhez igazodóan reprezentatív historizáló (eklektikus) tagolásrendszert tervezett, amelynek fő elemei a hangsúlyos függőleges, korinthoszi fejezetű pilaszterek[135], valamint a nyílások gazdag keretezései, amelyek igen plasztikussá teszik az épület megjelenését, különleges árnyékhatásokat előidézve a falakon. A 14,5 m magasságban elhelyezkedő főpárkányt[136] lefelé fogsorral és frízmezővel megnagyobbítva klasszikus hármas rendszerűvé alakította át, a szintek közötti osztópárkányt is jóval szélesebbé és tagoltabbá tette. A szegmensíves[137] lezárású, kőkeretes ablakokat ún. aediculák[138] övezik, kétoldalt kisebb, korinthoszi fejezetű pilaszterekkel, a földszinten fogsoros timpanonnal, az emeleten szegmensíves oromzattal lezárva, középen papírtekercset idéző, lendületes hatású, barokkos motívummal. A földszinti kőkeretek fölött finoman megmunkált levél-, és füzérdíszeket figyelhetünk meg. Az erőteljes könyöklőpárkányok alatti ablakkötényeket[139] gyémántkváderek[140], valamint az emeleten rozetták is díszítik. Az északi és déli oldal hat nyílástengelye közül a földszinten – nyugat felől a harmadik axisban – kosáríves oldalbejáratok nyílnak, tükrös[141] pilaszterekkel és a mellette lévő ablakokkal harmonizáló timpanonnal övezve. 7
Az átalakítás leglátványosabb eleme a nyugati főbejárat új kapuépítményének megalkotása volt, amely nagy mélységű, díszes keretbe foglalta a kosáríves, kőkeretes nyílást. A templomépítést megörökítő feliratos kőtáblát ekkor helyezték át a sekrestye keleti falára. A kaput kísérő tükrös falfelületeket korinthoszi oszloppárok övezik, klasszikus párkánnyal és nagy kiülésű, érdekes, csonka timpanonnal megkoronázva, amely kiemeli a felette elhelyezkedő emeleti ablakot. A fríz mezőben evangélikus köszöntésünk, az ERŐS VÁRUNK AZ ÚRISTEN felirat olvasható aranyozott betűkkel, az alatta lévő mezőt arabeszket[142] idéző dús, növényi indás motívumok töltik ki, amelyek egyedi ízt adnak a kapuépítménynek.
Építészetileg szorosan ehhez kapcsolódik az emeleti toronyablak, amelyet a többitől eltérően kis oszlopokon nyugvó, erőteljes szegmensíves szemöldökpárkány keretez. Az ablak alatti kötényt mélyített tükrök, gyémántkváderek, kétoldalt pedig gazdag, lefutó volutás[143] díszek gazdagítják. A kapuépítményt és a fölötte elhelyezkedő nyílást eltérő színezése is kiemeli környezetéből. A torony alsó részeinek tükrös falsávjai és a féloromzatok keretezett mezői is ebből az időszakból származnak. 8

A templom sarkainak Aprilis-féle domború legömbölyítése megmaradt, ám azt az új tagolási rendhez igazították. A legutóbbi felújítás alkalmával végzett falkutatások kiderítették, hogy a párkányok, tagozatok döntően téglából, a finomabb díszítmények gipszből készültek.[144] Kőlábazat eredetileg is volt a templomon két láb magasságban[145], amelyet az 1885-85-os átalakításkor téglából rakott tagozatokkal takartak el. Az idők során átnedvesedett, tönkrement, a 20. század második felében betonköpennyel megerősített sáv bontása után 2003-ban készült el az eredetihez hasonló, sárgásfehér tónusú riolit burkolat. A fennmaradt gyülekezeti jegyzőkönyvek alapján a homlokzatok átalakításának kivitelezését is id. Király Sándor végezte.[146] Mehlhouse Jánossal minden bizonnyal jó kapcsolatban állhatott, hiszen a református templom építkezése is épp ekkoriban zajlott, ahol szintén együtt tevékenykedtek.

A templom keleti homlokzata a szentéllyel
The eastern facade and the sanctuary

A centenáriumi ünnepségekhez kapcsolódóan rendezték a templom környékét, ekkor készült az épületet övező kovácsoltvas rács, amely Csengery Sámuelné szül. Szekeres Julianna adományából valósulhatott meg. A jótékony lelkületű asszony 1889-ben földszintes Kálvin téri házát óvoda céljaira ajánlotta fel (ma a Tudomány és Technika Háza áll a helyén). Ezt az északi oldalon, a toronyfeljárat közelében sokáig öntöttvas tábla hirdette,[147] amely azonban a kerítés legutóbbi felújítása és újrafestése során eltűnt. A rácsozat eredetileg a főhomlokzat előtt is végighúzódott, nagyjából a mai lépcsősor vonalát követve, csupán középen és kétoldalt nyíltak rajta bejáratok, kétszárnyú kapukkal lezárva; ez jól megfigyelhető a régi ábrázolásokon,

7 **A nyugati főbejárat építészeti kompozíciója**
The architectural composition of the western entrance

8 **A torony részlete dél felől**
A detail of the tower, view from the south

képeslapokon. A mai elrendezést 1960 körül alakították ki, ekkor került a templom elé a két, stilizált pálmatörzset idéző kandeláber is.

A belső neobarokk jellegű kifestése

A százéves jubileumra elkészült külső átalakítás érintetlenül hagyta a belsőt, amely lényegében még eredeti színvilágát őrizte. A ma látható, evangélikus templomoknál igen szokatlan díszítőfestés – gazdagságát tekintve – egyedülálló egyházunk épített örökségében. Az erre vonatkozó döntések hátterét, mozgatórugóit csak sejthetjük, feltehetően szerepet játszott benne a folyamatosan gyarapodó gyülekezet reprezentációs igényének növekedése, amely találkozott az építészetben és a képzőművészetekben a millennium időszakában tetőző, különféle történeti stílusokat felelevenítő és vegyítő historizmussal (eklektikával). Emellett az 1753-as újratelepítéskor evangélikus többségű városban a 19. századtól gyors ütemben növekedett a római katolikusok aránya, akik 1902-1904 között építették fel reprezentatív neoromán stílusú templomukat a Kossuth tér főtengelyében.[148] A két felekezet közötti fokozódó versengés leginkább talán az építkezésekben nyilvánult meg, s ez nagy inspiráló erőt jelenthetett a polgárosodó evangélikusság számára, a templombelső díszesebb, „méltóbb" kialakítására.

A nagy vállalkozást az épület külső „burkának" rendbetétele előzte meg, a készítendő belső kifestés legteljesebb védelmének biztosítása érdekében. 1909 márciusában Jancsurák P. újrafestette a templom körüli vasrácsot[149], majd a tetőszerkezet felújítására is sor került.[150] Májusban ajánlatokat kértek vállalkozóktól a homlokzatok „Lutz Edeféle bazalt festékkel" történő renoválására[151], amelyet Janosószky Lajos és Cambel János szobafestők nyertek meg és végeztek el.[152] A jegyzőkönyvben említett cég a századforduló környékén alakult Budapesten, Lutz Ede és Társa Lakk-, és Festékgyár Rt. néven még 1948-ban is működött.

Több forrás a város híres szülöttéhez, Benczúr Gyula (1844-1920) festőművész nevéhez köti a belső kialakítás koncepcióját, ám a rendelkezésre álló adatokból mást olvashatunk ki. A gyülekezeti jegyzőkönyvek alapján a mester 1909. október 17-én „megnézte templomunkat és az átalakítására vonatkozó terveket"[153], valamint „az átalakításra vonatkozólag kifejezte véleményes javaslatát."[154] Ebben többek között jóváhagyta az oltár átalakítás nélküli megtartását, így azt ma is eredeti formájában láthatjuk. A belsőre vonatkozó elképzelések tényleges kidolgozását és végleges formába öntését Gróh István (1867-1936) végezte. Fiatal korában a nyíregyházi evangélikus főgimnáziumban, majd 1896-tól az Iparművészeti Főiskolán tanított[155], s ilyen minőségében készítette el az enteriőr átalakításának terveit is. A középkori magyar falfestmények kutatójaként széles látókörrel és nagy tudással rendelkezhetett ezen a területen. A Nyíregyházához szintén kötődő Hibján Györggyel közösen már 1908-ban füzetet adtak ki felméréseikről és a tervezett kifestéssel kapcsolatos elképzeléseikről.[156] Gróh István 1909. áprilisában küldte meg a terveket az egyházközségnek.[157] Az épület eredeti stílusához kapcsolódóan jó érzékkel alakították ki azt a neobarokk arculatot, amely a templombelső hangulatát ma is alapvetően meghatározza. A kifestést főként Gróh István főiskolai tanítványai végezték; ő maga vezette őket, de részt is vett a hatalmas munkában, amely mindössze 10 hónapot vett igénybe.[158]

Fontos építészeti beavatkozás volt 1910 nyarán a nyugati karzat egy boltszakasszal történő kibővítése a Rieger Ottó által készített új orgona számára[159], amelynek lendületes vonalvezetése és plasztikus formálása szintén az egységes koncepció részét képezte. Az átalakítás terveit Gróh István 1910. február 17-én mutatta be a gyülekezet vezetőinek.[160] Az eredeti fából készített karzatot lebontották, az új vízszintes vasbeton lemez alátámasztásához pedig a meglévő oszlopok közé elnyújtott, lapos kosáríves boltövet építettek be, fölé pedig hullámzó ívű működő balusztrád[161] került, amelynek közepébe aranyozott füzérdíszekkel övezett márványtáblát helyeztek ERŐS VÁRUNK AZ ÚRISTEN felirattal.

A bővítés a reprezentatív orgona elhelyezése miatt vált szükségessé, ugyanakkor az alatta kialakult tér sötétebbé vált. A karzat vízszintes alsó felületét kazettás mennyezetet idéző, hálós mintázattal festették ki.

Ezzel egy időben alakították át a karzatra felvezető lépcsőket is, amelyek ekkor kapták mai formájukat. Ehhez az L alak sarokpontjába egy kisebb pillért építettek és az erre szerkesztett ferde boltozatra támaszkodnak a fa lépcsőfokok. Feltehetően ebből az időből származik az orgonakarzatot leválasztó, levéldíszes kovácsoltvas korlát is, legalábbis szerkezete és kapcsolatai ezt sugallják.

Templombelső látványa a karzat alól
The church interior, as seen from below the choir

A belső felületek díszítése – a hatásfokozás barokk elve szerint – alulról felfelé haladva fokozatosan gazdagodik, a motívumok mindegyike illuzionisztikus[162] módon, térbeli hatást keltve készült. A protestáns hagyományoknak megfelelően csak növényi díszek, bibliai jelképek és építészeti elemek alkotják a kompozíciót, amelynek uralkodó színei a szürke, az okker, az arany és a kék különböző árnyalatai. Az oldalhajók földszintjén a szürke, az okker és az arany dominál, a boltozatok széleit aranyozott levelek sora kíséri, az ablakok rézsűsen szélesedő fülkéinek oldalain növényi díszek találhatók építészeti elemekből komponált, festett keretben.

Az orgonakarzat levéldíszes rácsa
The railing of the organ loft, decorated with leaves

Karzatfelirat
Inscription on the choir

A külső falakhoz csatlakozó keskeny hevederíveken[163] mélyítettnek tűnő mezők és rozetták váltakoznak.

A déli oldalhajó egyik ablakfülkéje
A window niche on the souther transept

A hajók közötti oszlopokat és az oldalhajó boltszakaszait[164] összekötő kosáríves boltövek záradékait szőlőlevelekből és szőlőszemekből álló koszorúk, a széleit pedig aranyló búzakalászokból font koszorúk ékesítik; köztük festett, tükrös[165] keretezésű falmezőket és rozettákat láthatunk.

Festett rozettadíszek a déli karzat boltívén
Painted rosetta decorations

Az oldalkarzatok hevederívei fölötti falmezők közepén festett dísztáblák helyezkednek el, amelyekben kék alapon felváltva növényi díszeket és bibliai aranymondásokat figyelhetünk meg, a tér adott részének liturgikus funkciójához igazodóan. Az oltár közelében, egymással szemben ez a két vigasztaló, bátorító ige olvasható arany betűkkel: „Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és megterheltettetek, és én megnyugosztlak titeket." (északi oldal), illetve: „A ki eszi az én testemet és issza az én véremet, az énbennem lakozik és én is abban." (déli oldal). A szószék közelében pedig az alábbiak láthatók: „Tudakozzátok az írásokat, mert nektek ugy tetszik, hogy azokban örök életetek vagyon." (északi oldal), illetve: „Az Isten lélek, és a kik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják." (déli oldal). A táblákat kagyló-, és levéldíszek koronázzák meg, amelyekhez kétoldalt térhatású, búzakalászokból font, neocopf[166] jellegű füzérdíszek csatlakoznak.

Térhatású, festett dísztábla
3D-effect painted plaque

A minták olyan élethűen, plasztikusan festettek, hogy síkbeli voltuk csak közelről és oldalról nézve „lepleződik le". A szürke alaptónusú, márványerezetet idéző oszlopokat hangsúlyos fejezetek zárják le, amelynek éleit vízszintes aranyozott csíkok, alsó részét pedig okker és narancsvörös árnyalatú, leveles-virágos festések élénkítik.
A boltmezők közötti hevederíveken négyzetes kazettákba foglalt rozetták sorakoznak, ritmikus ismétlődésük lendületet kölcsönöz a felületeknek, felfelé, illetve az oltár felé vezetve a tekintetet. Az emeleti ablakokat gazdag architektonikus[167] keretezések övezik, a fülkék oldalfalain kagyló-, és virágdíszek, a boltíveken pedig koszorúk és levéldíszek láthatók rozettákkal övezett, 9 10 festett keretben.

Az oldalhajók boltozatainak kifestése mindenhol azonos, a négy részre osztott, ovális mezőkben füzéreket, koszorúkat, levéldíszeket, vázákat és építészeti elemeket figyelhetünk meg, a felülethez igazodó perspektivikus módon megalkotva. A mennyezet uralkodó színei a szürke, az okker, a kék és az arany. Sajnos sok helyen beázások nyomai és vakolathiányok láthatók. A leggazdagabb a főhajó mennyezetének díszítőfestése, itt a boltszakaszok mintái kisebb részletekben térnek el egymástól. A mezők döntő részét elfoglaló ovális, hat részre osztott felületen mindenhol koszorúk találhatók, az északi és a déli oldalon plasztikus hatású, íves oromzattal lezárt fülke-építmények állnak egymással szemben, amelyekben neocopf jellegű, füzérdíszes vázák helyezkednek el. 11

Lendületes, égbetörő formájuk tovább tágítja a teret, a boltozatok széleit pedig levéldíszek ékesítik. Egyedül a kék hátterű alsó sarokmezők mintái térnek el egymástól, a fali dísztáblákhoz hasonlóan boltszakaszonként váltakozva füzér-, levél-, és szalagdíszes kartusok[168], illetve bibliai jelképpárok követik egymást. 13

Utóbbiak elhelyezése a főhajó különböző részeinek liturgikus funkciójához kapcsolódik: az oltár felett közvetlenül aranyló búzakoszorúban kenyér, illetve szőlőszemek és -levelek övezte kehely látható, utalva az itt kiszolgáltatott úrvacsora szentségére. 16

A szószék felett elhelyezkedő, kőtáblák előtt álló kereszt az Ó-, és Újszövetséget, a nyitott könyvön égő lámpás pedig az Élet Könyvét és Isten szavát szimbolizálja – azt az örömhírt, amit az igehirdetésben hallhatunk. Az orgona feletti boltmezőben, viszonylag rejtett helyzetben egy „erős vár", illetve egy kereszt bújik meg töviskoszorúval és nádszállal – utóbbiak a passió jelképei. A felsorolt jelképek mindegyikét az égboltra utaló kék háttér keretezi, amely Isten szavának örökérvényűségét, mindenséget átfogó szeretetét és uralmát idézheti fel számunkra. 14 15 18 19

A díszítőfestés mellett a belső tér maga és a berendezés is megújult: 1910 októberében Kovács György vállalkozó elkészítette a templom új padlóburkolatát, amelyhez színezett cementlapokat használt.[169] Az eltérő minták és felületi megmunkálások jól elkülönítik egymástól a padok által elfoglalt – homogén sárga színű lapokkal jelölt – területeket a közlekedő sávoktól[170], amelyeket díszes bordűr-(szegély-)elemek kereteznek. Az itt megjelenő fő árnyalatok a fehér, a sárga és a kék. A burkolat több helyen hiányos, a későbbi javítások alkalmával nem az eredeti elemekkel pótolták azokat. A ma látható padok is a belső kifestés időszakából származnak, Gróh István tervei alapján készültek.[171] Érdekesség, hogy az északi karzat padsorai között jóval nagyobb a szintkülönbség, mint a déli oldalon, így ez a karzat egészen az emeleti ablakok fülkéjének kezdetéig ér. A padok az 1970-es évek táján kapták mai, barna színüket; előtte jellegzetes, natúr fa felületei voltak[172], amelyek az idő múlásával együtt nemesedtek, 5 sötétedtek.

A padsorok homlokfelületeit függőleges sávok tagolják, köztük mélyített ovális mezőkkel és rozettát idéző apró díszekkel. A padok végeit volutákra[173] emlékeztető módon képezték ki. A két neocopf jellegű csillár és az oszlopokon látható, egységes formavilágot mutató falikarok valószínűsíthetően szintén az 1910-es átalakítás idején kerültek a templomba. 17

A neocopf jellegű csillár
The chanelier, Louis XVI style

Az orgonakarzat előtti boltmező záradékán látható egy harmadik, tervezett csillár helye, amely azonban nem készült el, feltehetően anyagi nehézségek miatt. A padláson még a beépített leengedőfelhúzó vasszerkezet is megfigyelhető. A kívül-belül újjászületett templomot 1910. december 18-án szentelte fel újból Materny Lajos tiszavidéki főesperes.
Az orgona mögött, a torony keleti oldalát tartó pillérek és a köztük lévő kosáríves[174] nyílás feletti falmezőben, a boltozat vonala alatt templomépítő őseink kevésbé ismert „üzenete" rejtőzik.

A gót és latin betűkkel írt, mára igen megkopott felirat nehezen olvasható az előtte elhelyezkedő orgona építménye miatt, azonban távolabbról szemlélve néhány évszám és családnév jól kivehető. A felső sorokban az 1786-os dátum mellett feltűnik többek között a Benko, Jeszenszki, Kovács, Lisskány, Pápai, Smolar, Szikora, Sztrichovszky, valamint a Tomasovszky név, a dél felé eső oldalon Schmal lelkész nevével bezárólag. A felirat minden bizonnyal a templomépítésben jelentős szerepet vállaló családfők nevét örökíti meg. Ez alatt, a boltív déli oldalán lévő, szlovák nyelven írt gót betűs sorok Garaj József 1910. november 21-én tett 1000 koronás adományának állítanak emléket. A nyugati karzat 1910-ben történt bővítése előtt ez a falfelület még teljes egészében látható volt; egy alapos felújítás és kutatás megőrizhetné az utókor számára a gyülekezet és a templom történetének eme érdekes szeletét.

9 **Festett szőlőkoszorú**
Painted grape wreath

10 **Emeleti ablakfülke festett díszítései**
Painted decorations on a windows niche, upstairs

11 **A déli karzat boltozatának részlete**
A detail of the arch of the southern choir

12 **A főhajó boltozatának egy szakasza**
A segment of the arch of the main nave

13 **Aranyozott levélmotívumok**
Guilded letters

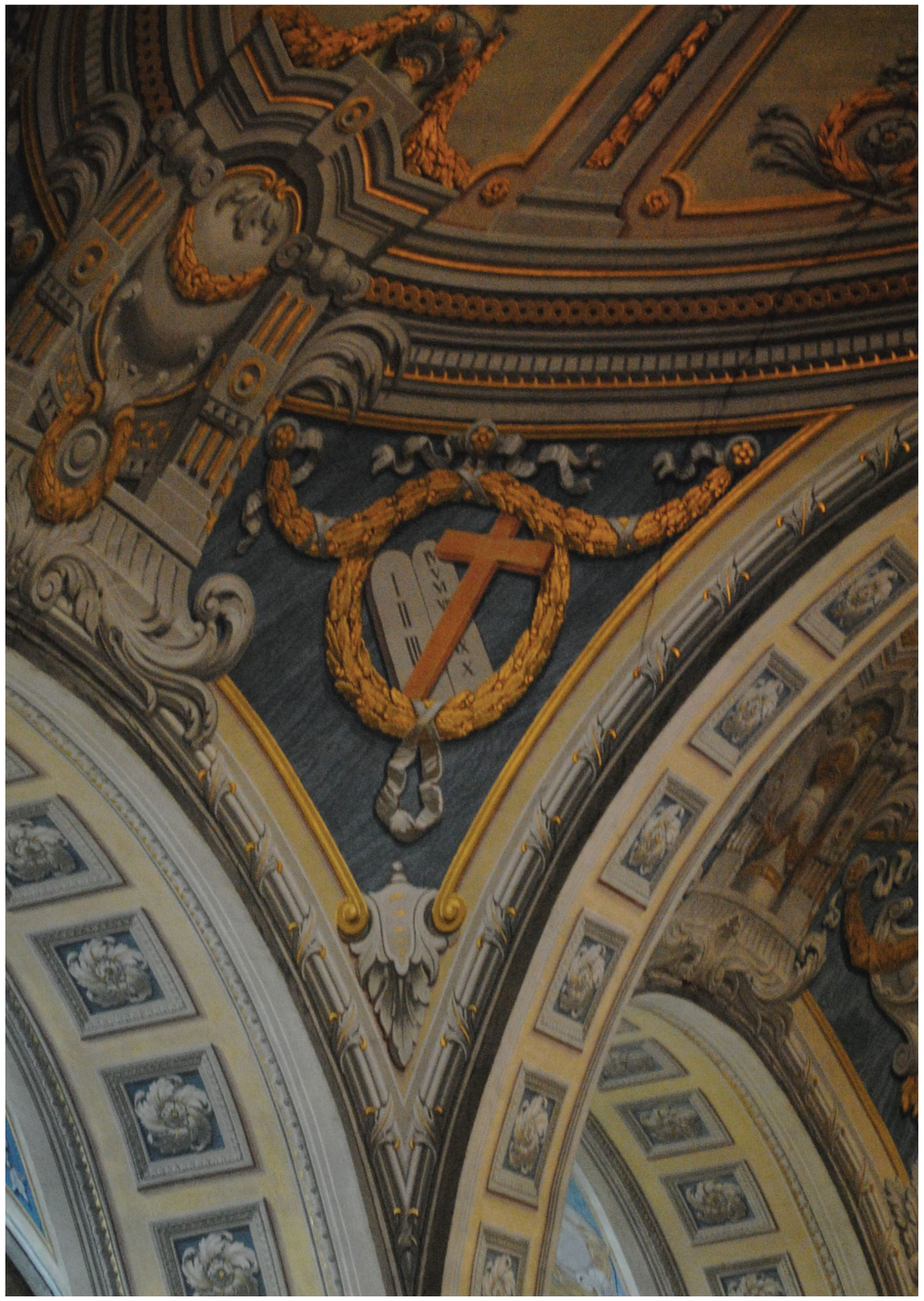

14 **Kereszt és kőtábla motívuma a főhajó boltozatán**
Cross and stone table on the arch of the main nave

15 **Lámpás és könyv motívuma a főhajó boltozatán**
The lamp and the book on the arch of the main nave

16 **Az oltár feletti boltmező díszítőfestése**
The decorative painting on the arch above the altar

17 **A főhajó egy boltmezője csillárral, alulnézetből**
The single part of the nave with a chandelier, from bottom-view

18 **Az „erős vár” motívuma az orgonakarzat feletti boltozaton**
The symbol of the ”strong fortress” on the arch above the organ loft

19 **A passió jelképei az orgonakarzat feletti boltozaton**
Symbols of passion on the arch above the organ loft

További renoválások a 20. században

1936-ban, a templom felszentelésének 150. évfordulója alkalmából teljesen felújították a külsőt, a források szerint a homlokzati architektúra ekkor nyerte el végleges formáját[175], ám hogy ez valójában milyen díszítőelemeket foglalhatott magában, részletes korabeli leírások hiányában már nem rekonstruálható. Feltehetően csak kisebb mértékű beavatkozásokról lehetett szó, hiszen az évszázados jubileum alkalmából készített rajz, illetve a század első feléből fennmaradt képeslapok tanúsága szerint az akkori külső megjelenés döntően megegyezett a maival. Egyetlen szembeszökő különbség látható a 20. századi képeslapokon: a torony zsalugáteres ablakai alatt négyszögletes tükrös mezők, az órapárkány alatt pedig széles íves tagozatok futottak végig – ezek ma már nem láthatók.
A homlokzatokat 1977-ben nem lélegző, műanyag adalékos festékkel újították fel, amely a természetes kiszáradást gátolva vizesedéshez vezetett. Az épület 1985-ben kapott rézlemez tetőt, előtte a templomhajót pala héjazat fedte.[176] Az 1990-es évek elején készült el a földszinten a padfűtés rendszere, amelynek kialakításához a hajók közötti pillérek síkjából kiálló fém elosztó „dobozokat” kellett elhelyezni. Szintén ide, a hevederívek indításai alá kerültek a hangosítás berendezései, az ezeket összekötő vezetékek pedig a boltívek szélein vezetve „kígyóznak” végig, kissé rontva a belső tér látványát az oldalhajóból nézve.

Az orgona feletti feliratos mező
Inscriptions above the organ

A 2001-ben elvégzett legutóbbi renoválás során a fedélszéket kijavították, a szükséges helyeken megerősítették, a tornyot és a sekrestyéket pedig újrézlemez fedéssel látták el. A torony szerkezetének felújítását a Nyír-Architekt Kft. készítette el, Rácz Miklós vezetésével. A torony gömbjét, a nap-, és a csillag-motívumot Balogh Géza szobrász-, és festőművész aranyozta újra, amelyet 2001. augusztus 29-én helyeztek vissza a Mikó-Fém Kft. munkatársai.[177] A homlokzatok rekonstrukciójának tanulmány-, és engedélyezési tervét Szabolcsiné Rezsőfi Ágnes építészmérnök készítette, a kivitelezést az Isobau Építőipari Csoport végezte. A falakról teljes egészében leverték a jelentős mértékben károsodott vakolatot, helyére lélegző ásványi vakolat és festékréteg került, valamint gondoskodtak az utólagos vízszigetelésről is. A homlokzati tagozatokat megtisztították, kiegészítették, újrafestették és rézlemezfedéssel látták el – az ablakpárkányokkal együtt –, így a templom külső „burka” immár teljes egészében újjászületett.

Befejező gondolatok

A nyíregyházi evangélikus Nagytemplom különleges emléke, ősi tanúja egyházunk és a város történetének. Az eltelt évszázadok alatt a gyülekezet igyekezett megőrizni és lehetőségei szerint gazdagítani ősei örökségét. 2011-ben, a templom felszentelésének 225. jubileumát ünnepelve nekünk sem lehet más feladatunk, mint eredeti szépségében megőrizni és gyarapítani azt, amit apáink buzgó, áldozatos munkával megalkottak és ránk hagyományoztak. A közeljövő nagy feladata lesz a belső tér felújítása, a díszítőfestés rekonstrukciója, amelyre már hosszú idő óta készül az egyházközség. Ahogyan a nyíregyházi gyülekezet és a templom teljes története Mindenható Istenünk nemzedékeken átívelő kegyelméről és őseink Belé vetett szilárd, a nehézségek idején is kitartó hitéről tanúskodik, úgy nekünk, a 21. században élő utódoknak is hasonló állhatatossággal kell ragaszkodnunk az egyetlen és igazi Sarokkőhöz, Krisztushoz, akire alapozva reménnyel és bizalommal teli jövőt építhetünk.

JEGYZETEK

Levéltári források

BESZÉLŐ KÖVEK 1934
V. I.: Töredékes adatok templomunk építésének történetéhez. In: Beszélő kövek. Jubileumi kiadvány, Nyíregyháza, 1934. március, p.17-30.

JEGYZŐKÖNYV 1848-1863
Egyházi gyűlések jegyzőkönyvei 1848-1863, E/6 2.

JEGYZŐKÖNYV 1864-1878
Sz. Nyíregyháza városa kebelbeli ág. h. evang. anyaszentegyház közgyűléseinek jegyzőkönyve 1864ik év jan. 9től 1878-ig, E/6 3.

JEGYZŐKÖNYV 1878-1895
A nyíregyházai ág. ev. anyaszentegyház tanács-, és közgyűléseinek jegyzőkönyvei 1878. szept.-től 1895. év végéig. E/6 4.

JEGYZŐKÖNYV 1909-1921
A Nyh. Ág. H. Ev. Egyház-egyháztanácsi és képviselőtestületi gyűléseinek lemásolt jegyzőkönyvei 1909. jan. 1-től 1921. év aug. 20-ig.

„LEVELESKÖNYV” 3
Nyh. Ekkl. Levéltára, 3. kötet, 1811-1841.

„LEVELESKÖNYV” 4
Nyíregyh. Ev. Ekkl. Levéltára, 4. kötet, 1841-1851.

REZSŐFI 1999
Szabolcsiné Rezsőfi Ágnes: Evangélikus templom felújítása, Nyíregyháza. Műszaki leírás, 1999.

TORONYGÖMB 1822
A toronygömbben talált I. sz. irat fénymásolata és magyar fordítása. Az eredetit írta Schulek Gáspár, 1822. szept. 28.

TORONYGÖMB 1883
A toronygömbben talált III. sz. irat digitális változata. Az eredetit írta Riszdorfer János, 1883. júl. 29.

TÖRTÉNETKÖNYV
Miklósffy Sámuel: TÖRTÉNETKÖNYV, mellyben a NYÍREGYHÁZI EVANGELIKA EKLÉSIÁNAK XIXdik századtól kezdve évenkénti történetei Miklósffy Sámueltől szerkesztve és Nagy Sámuel, Susztek Sámuel és Mihályik Mátyás által írva... (készült 1837-1855 között)

Irodalom

BALCZÓ 2001
Demcsákné Balczó Ildikó: Egyházközségünk rövid története. Evangélikusok Nyíregyházán. Cikksorozat a „Hírmondó” gyülekezeti lapban, 2001.
http://users3.ml.mindenkilapja.hu/users/nyiregyhaza/uploads/2001-Templomtortenet-Hirmondo.pdf

BALCZÓ 2003
Demcsákné Balczó Ildikó: Érdekességek a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség 250 éves történetéből. in: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2003. 3. sz. (XXXVIII. évf.), p. 314-324.
http://www.szszbmo.hu/szemle/2003-ev/cat_view/52-xxxviii-evfolyam-2003-ev/54-3-szam

DERCSÉNYI 1992
Dercsényi Balázs-Foltin Brúnó-G. Györffy Katalin-Hegyi Gábor-Winkler Gábor-Zászkaliczky Zsuszanna: Evangélikus templomok Magyarországon. Hegyi & Társa Kiadó, Budapest, 1992.

ELLWARDT 2008
Kathrin Ellwardt: Evangelischer Kirchenbau in Deutschland.
Michael Imhof Verlag GmbH, Petersberg, 2008.

KEMÉNY-GYIMESY 1944
Kemény Lajos-dr. Gyimesy Károly: Evangélikus templomok. Országos Luther Szövetség Munkaközössége. Athenaeum, Budapest, 1944.

KOPKA 2008
Kopka János (szerk.): Nyíregyháza templomai, kápolnái, imaházai.
Kelet Press Kiadó és Sajtóügynökség, Nyíregyháza, 2008.

KOROKNAY 1971
Koroknay Gyula: Nyíregyháza művészettörténeti emlékei.
Nyíregyházi Kiskönyvtár 6., Nyíregyháza, 1971.

KRÄHLING 2004
Krähling János: Evangélikus templomok a mai Magyarországon. Veszendő templomaink III.
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.

KRÄHLING 2009
Krähling János: Adalékok a hugenotta imaháztípus magyarországi elterjedéséhez - A Charenton-típus. In: Műemlékvédelem, 2009/4. szám, p. 190-196.

MARGÓCSY 1986
Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák II. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza Városi Tanács V. B., 1986.

MARGÓCSY 1989
Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák III. Néhány új fejezet a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza Városi Tanács V. B., 1989.

MEZEY 1998
Mezey Barna (szerk.): A magyar állam-, és jogtörténet forrásai. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

VIETÓRISZ 1939
dr. Vietórisz István: Tirpákok. Életkép egy város hőskorából. Orosz Károly nyomdaüzeme, Nyíregyháza, 1939. Hasonmás kiadás: Kelet-Press Könyv-, és Lapkiadó, Nyíregyháza, 2001.

ZÁDOR 1984
Zádor Anna: Építészeti szakszótár.
Corvina Kiadó, Budapest, 1984.

1 DERCSÉNYI 1992, p.XXXVII.
2 KRÄHLING 2004, p.15-16.
3 KRÄHLING 2009, p.192.
4 ELLWARDT 2008, p.54-55.
5 ELLWARDT 2008, p.55-56.
6 KEMÉNY-GYIMESY 1944, p.172.
7 KRÄHLING 2009, p.190-191.
8 KEMÉNY-GYIMESY 1944, p.171.
9 DERCSÉNYI 1992, p.XXXV.
10 KEMÉNY-GYIMESY 1944, p.84-85.
11 KRÄHLING 2004, p.17.
12 MEZEY 1998, p.190-191.
13 KEMÉNY-GYIMESY 1944, p.91.
14 KEMÉNY-GYIMESY 1944, p.92.
15 DERCSÉNYI 1992, p.XXXVII.
16 A Pozsonyi Evangélikus Egyházközség története, http://www.ecavba.sk/historia_hu.php
17 DERCSÉNYI 1992, p.140.
18 DERCSÉNYI 1992, p.135-136.
19 Rövid ismertető a rozsnyói evangélikus templomról, http://www.retep.sk/roznava/kostol-ev/kostol-evh.php
20 DERCSÉNYI 1992, p.134.
21 DERCSÉNYI 1992, p.140.
22 DERCSÉNYI 1992, p.137.
23 Igló a Wikipédián, http://hu.wikipedia.org/wiki/Igl%C3%B3, ill. ld. KEMÉNY-GYIMESY 1944, p.186.
24 Az ókori római törvénykezési csarnokok nevéből származó, kiemelt főhajóval épített tér, ld. ZÁDOR 1984, p. 19., 21.
25 Közel egyenlő magasságú hajókkal kialakított, a késő gótika korából származó tértípus, ld. ZÁDOR 1984, p.30.
26 KEMÉNY-GYIMESY 1944, p.177-178.
27 DERCSÉNYI 1992, p.XXXVII.
28 DERCSÉNYI 1992, p.131-132.
29 KRÄHLING 2004, p.249-253.
30 KRÄHLING 2004, p.55-59.
31 KRÄHLING 2004, p.48-51.
32 BESZÉLŐ KÖVEK 1934, p.20.
33 BESZÉLŐ KÖVEK 1934, p.21.
34 BALCZÓ 2001, http://users3.ml.mindenkilapja.hu/users/nyiregyhaza/uploads/2001-Templomtortenet-Hirmondo.pdf
35 A korszakban általánosan használt hosszmérték a bécsi öl volt, amely 1,89648 méterrel egyenlő.
36 BALCZÓ 2001
37 TÖRTÉNETKÖNYV, p.25.
38 BESZÉLŐ KÖVEK 1934, p.24.
39 REZSŐFI 1999
40 KOROKNAY 1971, p.23.
41 BESZÉLŐ KÖVEK 1934, p.25.
42 VIETÓRISZ 1939, p.103-104.
43 BESZÉLŐ KÖVEK 1934, p.24.
44 VIETÓRISZ 1939, p.92.
45 BALCZÓ 2001
46 1 sukk egyenlő a két ököl és az egymás felé fordított két hüvelykujj együttes hosszával, kb. 30-35 cm. Német eredetű.
47 BESZÉLŐ KÖVEK 1934, p.27.
48 KOROKNAY 1971, p.23.
49 Biri története, http://www.biri.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4&Itemid=2
50 VIETÓRISZ 1939, p.18.
51 MARGÓCSY 1986, p.221.
52 TÖRTÉNETKÖNYV, p.102.
53 TÖRTÉNETKÖNYV, p.303.
54 KEMÉNY-GYIMESY 1944, p.92-93.
55 „LEVELESKÖNYV" 4, 70. szám
56 Más néven lizéna, kismértékben kiemelkedő, fejezet és lábazat nélküli falpillér, ld. ZÁDOR 1984, p.42.
57 A tanulmányban szereplő épületméretekhez ld. REZSŐFI 1999. mellékletének felmérési tervlapjait.
58 A barokk kor kedvelt ablakformája, nevét a hangszert idéző kontúrjáról kapta. Főként templomokon gyakori.
59 KOROKNAY 1971, p.25.
60 Az osztópárkány az épület szintjeit választja el, a főpárkány pedig a homlokzatot zárja le, ld. ZÁDOR 1984, p.96, 76.
61 Lapos körszeletív, amelyet egy középpontból szerkesztenek. ld. ZÁDOR 1984, p.111.
62 REZSŐFI 1999
63 JEGYZŐKÖNYV 1864-1878, p.81.
64 TÖRTÉNETKÖNYV, p.26.
65 BALCZÓ 2001.
66 DERCSÉNYI 1992, p.11-13.
67 TÖRTÉNETKÖNYV, p.26.
68 A boltozat egységnyi darabja, amelyet falak vagy boltövek (hevederek) határolnak, ld. ZÁDOR 1984, p.24.
69 A tanulmányban szereplő épületméretekhez ld. REZSŐFI 1999. mellékletének felmérési tervlapjait.
70 KEMÉNY-GYIMESY 1944, p.177-178.
71 Más néven kosárív: több, különböző középpontú és sugarú ívből szerkesztett lapos ívforma, ld. ZÁDOR 1984, p.77.
72 BESZÉLŐ KÖVEK 1934, p.25., 1 sukk: kb. 30-35 cm, ld. 46
73 Félgömbből kimetszett, tetszőleges méretű négyszögre szerkesztett, lapos térlefedési mód, ld. ZÁDOR 1984, p.31.
74 A boltozat vonalát megvastagítva követő, erősítő boltöv, ld. ZÁDOR 1984, p.24., 63.
75 Félgömbből kialakított, félkörívekkel határolt, kedvelt barokk boltozási mód, ld. ZÁDOR 1984, p.31.
76 A boltozatok legmagasabb, középső pontja, ld. ZÁDOR 1984, p.124.
77 TÖRTÉNETKÖNYV, p.26-27.
78 KRÄHLING 2009, p.194.
79 TÖRTÉNETKÖNYV, p.10.
80 TÖRTÉNETKÖNYV, p.27.
81 TÖRTÉNETKÖNYV, p.89.
82 TÖRTÉNETKÖNYV, p.93.
83 TÖRTÉNETKÖNYV, p.93.
84 TÖRTÉNETKÖNYV, p.96.
85 TÖRTÉNETKÖNYV, p.98.
86 TÖRTÉNETKÖNYV, p.98.
87 TÖRTÉNETKÖNYV, p.102.
88 TÖRTÉNETKÖNYV, p.134.
89 TÖRTÉNETKÖNYV, p.275.
90 TORONYGÖMB 1822
91 TÖRTÉNETKÖNYV, p.159-160.
92 BALCZÓ 2001
93 TÖRTÉNETKÖNYV, p.711.
94 TÖRTÉNETKÖNYV, p.175.
95 TÖRTÉNETKÖNYV, p.241.
96 TÖRTÉNETKÖNYV, p.290.
97 TÖRTÉNETKÖNYV, p.276-277.
98 TÖRTÉNETKÖNYV, p.291.
99 A boltozat vonalát megvastagítva követő, erősítő ív, ld. ZÁDOR 1984, p.24, 63.
100 REZSŐFI 1999
101 TÖRTÉNETKÖNYV, p.335-336.
102 TÖRTÉNETKÖNYV, p.337.
103 Három vagy több, különböző középpontú és sugarú ívből szerkesztett lapos ívforma, ld. ZÁDOR 1984, p.77.
104 „LEVELESKÖNYV" 4, 70. szám
105 TÖRTÉNETKÖNYV, p.337.
106 „LEVELESKÖNYV" 4, 67, 68, 69. szám
107 „LEVELESKÖNYV" 4, 68. szám, a baloldali, szürkével színezett rajz.
108 TÖRTÉNETKÖNYV, p.381.
109 TÖRTÉNETKÖNYV, p.414.
110 A fa fedélszékeket alulról összefogó, nagy keresztmetszetű vízszintes gerenda, ld. ZÁDOR 1984, p.86.
111 Szarufa: a tetőfedést hordozó, ferde helyzetű gerenda, ld. ZÁDOR 1984, p.110-111, ill. TÖRTÉNETKÖNYV, p.410.
112 TÖRTÉNETKÖNYV, p.414.
113 TÖRTÉNETKÖNYV, p.381.
114 TÖRTÉNETKÖNYV, p.382.
115 TÖRTÉNETKÖNYV, p.408.
116 TÖRTÉNETKÖNYV, p.412.
117 TÖRTÉNETKÖNYV, p.414.
118 JEGYZŐKÖNYV 1848-1863, p.22.
119 JEGYZŐKÖNYV 1864-1878, p.30.
120 TORONYGÖMB 1883., ill. ld. JEGYZŐKÖNYV 1848-1863, p.161-162.
121 TÖRTÉNETKÖNYV, p.414., 710., ill. ld. JEGYZŐKÖNYV 1848-1863, p.137.
122 JEGYZŐKÖNYV 1848-1863, p.141., ill. ld. TÖRTÉNETKÖNYV, p.710.
123 JEGYZŐKÖNYV 1864-1878, p.108.
124 JEGYZŐKÖNYV 1864-1878, p.112-113.
125 JEGYZŐKÖNYV 1864-1878, p.108.
126 JEGYZŐKÖNYV 1864-1878, p.188.
127 JEGYZŐKÖNYV 1864-1878, p.229.
128 JEGYZŐKÖNYV 1864-1878, p.321.
129 JEGYZŐKÖNYV 1864-1878, p.489.
130 A Nyíregyházi Északi Temető X/39. számú családi sírboltjának obeliszkjén olvasható adatok alapján.
131 TORONYGÖMB 1883
132 MARGÓCSY 1989, p.116.
133 MARGÓCSY 1989, p.50-52.
134 KOROKNAY 1971, p.28.
135 Fejezettel lezárt, a falból különböző vastagságban kiemelkedő pillér, ld. ZÁDOR 1984, p.42.
136 Más néven koronázópárkány: a homlokzatot lezáró hangsúlyos, vízszintes építészeti tagozat, ld. ZÁDOR 1984, p.76.

137 Lapos körszeletív, amelyet egy középpontból szerkesztenek. ld. ZÁDOR 1984, p.111.
138 Jelentése: „ház”. Oromzattal és oszlopokkal övezett fülke vagy azt utánzó nyíláskeretezés, ld. ZÁDOR 1984, p.8.
139 Az ablak alatt elhelyezkedő, általában díszített mező, ld. ZÁDOR 1984, p.6.
140 Csiszolt gyémántra emlékeztető, gúlaszerűen kiemelkedő felület, ld. ZÁDOR 1984, p.58.
141 Faltükör: általában hosszúkás, elnyújtott, mélyített vagy keretezett falfelület.
142 Arabeszk: levelek, indák, virágok együtteséből kialakított díszítmény, ld. ZÁDOR 1984, p.14.
143 Voluta: csigavonalú díszítőmotívum, az ión és korinthoszi oszlopfők jellegzetes eleme, ld. ZÁDOR 1984, p.124.
144 REZSŐFI 1999
145 1 bécsi láb= 31,6 cm, ld. TÖRTÉNETKÖNYV, p.26.
146 JEGYZŐKÖNYV 1878-1895, p.262, 265.
147 „Ezen rácsot ajándékozta CSENGERY SÁMUELNÉ szül. Szekeres Julianna, MDCCCLXXXV”, ld. MARGÓCSY 1986, p.223.
148 MARGÓCSY 1989, p.40.
149 JEGYZŐKÖNYV 1909-1921, p.34, 54, 64.
150 JEGYZŐKÖNYV 1909-1921, p.64, 69.
151 JEGYZŐKÖNYV 1909-1921, p.63.
152 JEGYZŐKÖNYV 1909-1921, p.67, 71.
153 JEGYZŐKÖNYV 1909-1921, p.97.
154 JEGYZŐKÖNYV 1909-1921, p.100.
155 Magyar Életrajzi Lexikon I. kötet, http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC04834/05475.htm
156 MARGÓCSY 1989, p.223.
157 JEGYZŐKÖNYV 1909-1921, p.56.
158 MARGÓCSY 1989, p.223.
159 JEGYZŐKÖNYV 1909-1921, p.137.
160 JEGYZŐKÖNYV 1909-1921, p.128.
161 Klasszikus építészeti elem, más néven kőbábos korlát, ld. ZÁDOR 1984, p.18.
162 Térbeli formák ábrázolása sík felületen árnyékolással és a perspektíva segítségével, ld. ZÁDOR 1984, p.15.
163 Hevederív: a boltozat vonalát megvastagítva követő, erősítő ív, ld. ZÁDOR 1984, p.24, 63.
164 A boltozat egységnyi darabja, amelyet falak vagy boltövek (hevederek) határolnak, ld. ZÁDOR 1984, p.24.
165 Faltükör: általában hosszúkás, elnyújtott, mélyített vagy keretezett falfelület.
166 Copf stílus: a füzérdíszt előszeretettel használó késő barokk stílusáramlat, a neocopf ennek 20. század eleji felélesztése, ld. ZÁDOR 1984, p.29.
167 Jelentése: „építészeti jellegű”, itt az alkalmazott forma, tagolóelem jelzője, ld. ZÁDOR 1894, p.14.
168 Kartus: címerpajzsra emlékeztető keretezés, ld. ZÁDOR 1984, p.69.
169 JEGYZŐKÖNYV 1909-1921, p.161.
170 REZSŐFI 1999
171 JEGYZŐKÖNYV 1909-1921, p.56.
172 REZSŐFI 1999
173 Voluta: csigavonalú díszítőmotívum, az ión és korinthoszi oszlopfők jellegzetes eleme, ld. ZÁDOR 1984, p.124.
174 Három vagy több, különböző középpontú és sugarú ívből szerkesztett lapos ívforma, ld. ZÁDOR 1984, p.77.
175 REZSŐFI 1999
176 REZSŐFI 1999
177 BALCZÓ 2001

A főbejárati oszlopfők
Column heads of the main entrance

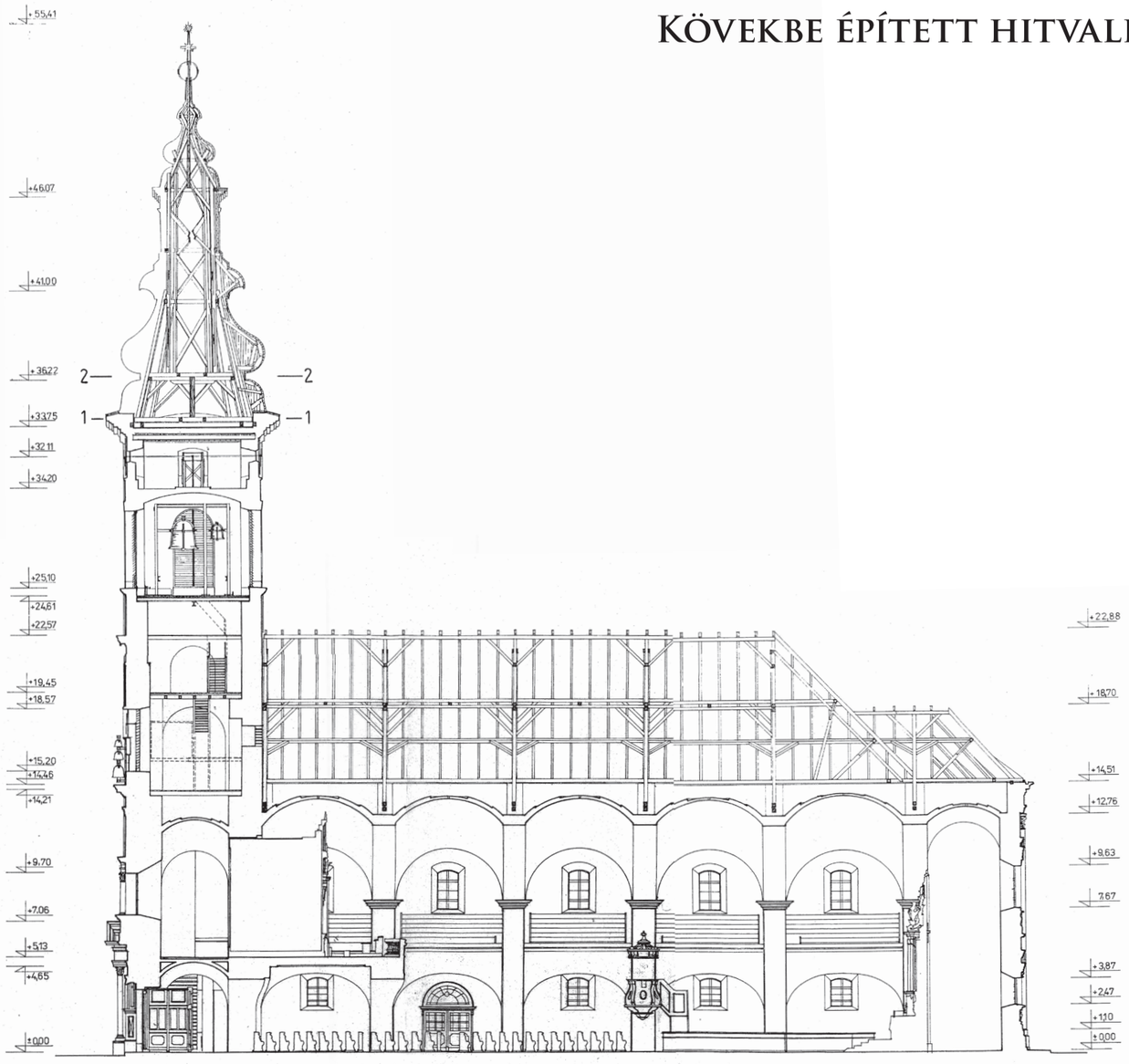

A nagytemplom hosszmetszete (méretezett felmérési rajz)
Longitudinal section of the Great Church

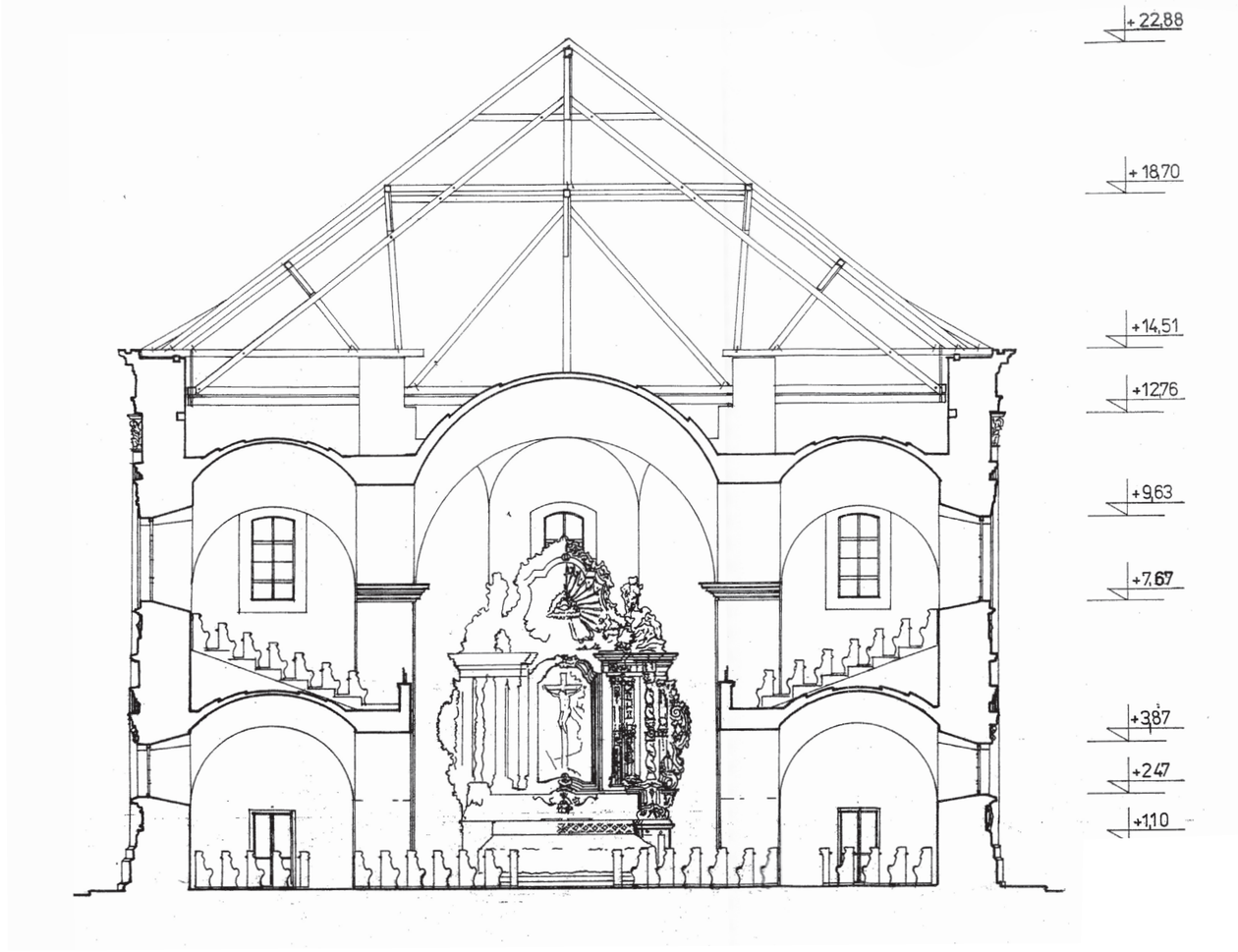

A nagytemplom keresztmetszete (méretezett felmérési rajz)
Cross section of the Great Church

Stilizált pálmatörzs kandeláber
A stylized palm trunk, supporting a lamp

Nyugati főbejárat a harangjátékkal
The western entrance with the carillon

Délnyugati látkép a templomról
Southwestern view of the church

A Nagytemplom esti fényben
The Great Church by night

A templom előtti lépcsőfeljáró
The stairway to the Great Church

A kovácsoltvas ráccsal övezett épület délkeletről
The wrought iron railing around the building, south-eastern view

A Luther-tér látképe a Hadzel-tér felől
The view Luther square, asseen from Hadzel square

Toronymagasan a jubileumi sárkányeregető verseny győztese
The winner of the jubilee kite flying competition

Déli kapu
The southern gate

A toronyóra számlapja
The dial of the church clock

4. Barokové storočia – budova Veľkého kostola

Zhrnutie

Evanjelický Veľký kostol z viacerých hľadísk zaujíma osobitné miesto v dejinách našej cirkvi a mesta. Je druhým najväčším evanjelickým kostolom štátu a ešte dnes stojacou najstaršou budovou mesta, avšak popri monumentálnych rozmeroch ho jeho forma a hlavne vnútorné ozdobné vytvorenie robia ojedinelým. V priebehu storočí sa liturgický priestor z hľadiska architektúry stal stále bohatším, jeho zrastené vrstvy udalostí poskytujú prichádzajúcim návštevníkom osobitý zážitok.
Pri tvorbe evanjelického typu kostola zohrávalo spoločnú úlohu viacero inšpirujúcich zdrojov. Vzhľadom na to, že Luther vo svojich písomnostiach nezaznamenal meravé, konkrétne princípy vzťahujúce sa na tvorbu nových kostolov, naskytla sa architektom veľká príležitosť na pokusy. Cieľom nemeckého majstra Leonharda Cristopha Sturma (1669-1719) bolo nájdenie usporiadania, čo najdokonalejšie zapadajúceho do požiadaviek liturgie, vo svojich teoretických dielach vypracoval rôzne varianty centrálneho pôdorysu a masovej formy. Zhotovil ideálne plány tvarov: grécky kríž, osemuholník, dokonca trojuholník, T a kruh, ktorých spoločným znakom bolo centrálne umiestnenie jednoty oltára a kazateľnice, ako aj využitie viacúrovňového chóru v záujme zvýšenia miest. Na začiatku 17. storočia z Francúzska vyhnaní protestanti, Hugenoti, utiekli do mnohých krajín Európy, kde pre ľudnaté kongregácie stavali budovy hlavne so štvorcovým pôdorysom, podlhovastého tvaru, s chórom dookola, ktorých vzorom bol rozmerný dom modlenia nachádzajúci sa v Charenton v blízkosti Paríža. Popritom architekti komory viedenského dvora vypracovali viac druhov typových plánov v jednoduchom barokovom štýle pre rímskokatolícke kostoly stavané v priebehu 18. storočia v znovu osídlených obciach, ktoré sa stali vzorom aj pre evanjelikov. Tieto im stelesňovali „ozajstnú" formu kostola, veď po dlhom období prenasledovania chceli svoju rovnoprávnosť dokazovať aj prostredníctvom podobnej masovej tvorby. Zo svojského zlievania všetkých týchto hlavných prúdov a obrazov čerpalo pomaly sa rozvíjajúce domáce protestanské staviteľstvo kostolov. Evanjelický Veľký kostol v Nyíregyháze, podobne ako mnohí jeho súčasníci, ďakuje za svoju existenciu Nariadeniu o tolerancii (Edictum Tolerantiae), vydanú cisárom Jozefom II. dňa 25. októbra 1781. V tom období sa vytvoril typ monumentálnych mestských veľkých kostolov, medzi ktorými sú také pekné stavby ako bratislavský (nemecký) Veľký kostol (1774-1776), šopronský (1782-1783), kőszegský (1783) a rožňavský kostol (1784-1786), győrsky Starý kostol (1784-1785), sarvašský Starý kostol (1786-1788) a mezőberénysky Nemecký kostol (1787-1789), ako aj kostol v Igló (1790-1796). Spoločnými črtami týchto stavieb sú charakter neskorý barok-cop, obdĺžnikový pôdorys, trojloďové, klenuté vypracovanie, ako aj použitie chórov umiestnených na masívnych, murovaných stĺpoch, ktoré – okrem východnej strany – sú vnútri postavené dokola. Vnútorná výška lodí je obyčajne rovnaká, preto vo všeobecnosti môžeme hovoriť o sieňových kostoloch. Šírka hlavnej lode sa zväčšila, bočné lode mali obyčane o veľa menšie rozmery. Tieto kostolné priestory v prvom rade pôsobia architektúrou vyžarujúcou poriadok, čistotu, ich uplatňovaniu napomáhajú homogénne biele povrchy stien.

Nyíregyházska kongregácia po vydaní Nariadenia o tolerancii sa 10. marca 1782 sa obrátila na Guvernérsku radu so žiadosťou o postavení kostola, ktorá projekt zhotovený talianskym majstrom Giuseppe Aprilisim posúdila ako príliš veľký a prepychový a nedala súhlas na jeho zrealizovanie. Naši predkovia to nenechali len tak a 23. júna 1783 sa so svojou žiadosťou obrátili priamo na cisára a za krátku dobu dostali od dvora povolenie. 25. marca 1784 so službou farára Samuela Schmála položili základný kameň. Vzhľadom na technické a dodávacie pomery vtedajšej doby bolo kostol pomerne skoro, za dva a pol roka postavený a 25. októbra 1786 vysvetený dekanom Frigyesom Coronim. Krátka doba výstavby jasne dokazuje súdržnosť, rozhodnosť veriacich, ako aj obrovskú, takmer nadľudskú obetu, ktorú v záujme postavenia kostola priniesli. Podľa tradícií gazdovia vozili vydolovaný kameň z Bodrogkeresztúru naraz na šesťdesiatych volských záprahoch. 1,5-1,6 metrov hrubé steny a 1,3 x 1,5 metrové stĺpy medzi loďami boli vyhotovené z tesne priliehajúcich, tesaných kameňov, klenby boli vyformované z pálených tehiel, v strede s dvojsmernými pevniacimi rebrami. Horná časť veže bola celá postavená z tehiel, bočné steny sú z vnútornej strany odľahčené odťažujúcimi oblúkmi a výklenkami.
Najstarším známym architektúrnym zobrazením stavby je projekt pochádzajúci z roku 1840, predstavujúci neskôr plánované zvýšenie veže, pod ktorý sa podpísal Imre Lipniczki, murársky majster z Nyíregyházy, a na ktorom sa uvádza hlavné priečelie, veža sotva vystupujúca z roviny priečelia ukazuje zhruba už jej súčasnú formu. Povrchy stien boli na rohoch a krajoch pôvodne členené miernymi pruhmi, vodorovne ich delili výrazné deliace a hlavné rímsy, ktoré boli o mnoho jednoduchšie a užšie, ako sú dnešné. Kamenné rámy okien ukončených segmentovým oblúkom a kované mreže na prízemí sú barokového štýlu. V otvoroch boli pôvodne vsadené okenné krídla zo smrekového dreva, súčasné zasklenie so zinkovým rámom bolo zhotovené v období rokov 1865-1866. Budovu pôvodne pokrýval šindeľ.
Podľa vtedajšieho popisu bol kostol pôvodne veľmi puritánsky, zvonku-zvnútra olíčený nabielo a možno si ho predstaviť tak, že vyzeral podobne ako vnútorný priestor Veľkého kostola v Békešskej Čabe. Podľa popisu z roku 1804 boli stĺpy „natreté mramorovou farbou", čiže sa podobali na súčasné. Vnútorná časť sieňového kostola pozostávajúceho z troch lodí a šiestich oblúkov pôsobí v prvom rade svojou monumentálnosťou, ktorá je 20,3 m široká a 39,7 m dlhá. Pomerne malé otvory v stenách zvýrazňujú pevnostný charakter kostola, v duchu lutheránskeho kréda „Silná pevnosť je náš Boh". Kvôli obrovským rozmerom sa pomer povrchu okien zdá miniatúrnym, preto je pre vnútornú časť veľakrát typické tajomné svitanie, ktoré ešte viac stupňuje ozdobné líčenie tmavej farby zhotovené v roku 1910. Bočné lode s výškou 4,6 m a šírkou 4,5 m sú zakryté plochou českou kužeľovitou klenbou a lemované elegantnými oblúkmi v tvare kriviek na koši, nad nimi sa nachádzajú stupňované bočné chóry. Kostolný priestor je zakrytý radmi českej klenby rozdielnej výšky, umiestnených medzi polooblúkmi. Záver klenieb v strede sa od podlahy nachádza vo výške 13,7 m, v časti nad oltárom dosahuje 14 m. Rytmické poradie klenby, pilierov a oblúkov priťahuje, „unáša" pohľady smerom k oltáru. 8,2 m širokú hlavnú loď uzatvára 5,3 m hlboká svätyňa, zatvorená tromi stranami osemuholníka, ako koniec, resp. vrchol výraznej hlavnej osi. K tomuto sa pripája kazateľnica umiestnená na severnej strane od východu druhého piliera, tvoriac tak menšiu os v smere kríža. Usporiadanie lavíc zabezpečuje, aby veriaci z väčšiny miest rovnako dobre videli na kazateľnicu a aj na oltár.
Po postavení kostola sa kongregácia podľa svojich síl snažila neustále zveľaďovať miesto života viery prežívaného v spoločenstve. V prvej polovici 19. storočia bola zhotovená ozdobná mreža pred oltárom a mreža obklopujúca chór, ako aj budova sakristie, pripojená k východnej strane kostola. 15. októbra 1834 došlo počas silného zemetrasenia k popraskaniu klenby kostola, ktorej oprava sa mohla len veľmi ťažko uskutočniť, pukliny sa neskôr ešte viackrát objavili. V rokoch 1842-1843 dostala loď kostola škridľovú a v rokoch 1853-1854 opäť šindľovú strechu. Súčasné brány a vnútorné ochranné chodby boli postavené v období rokov 1870-1872.
V druhej polovici 19. storočia – vďaka postaveniu železnice (1859), vyrovnaniu (1867) a vyhláseniu mesta za sídlo župy (1876) – sa mesto dalo na cestu rýchleho rozvoja a v kruhu jeho evanjelictva stále vzrastala požiadavka na vonkajšiu výzdobu kostola. Naplánovaným renovovaním si cirkevné spoločenstvo chcelo dôstojným spôsobom pripomenúť blížiace sa storočné jubileum, a tým dokázať rozrastanie evanjelického spoločenstva. V roku 1883 stavebný podnikateľ, Sándor Király st. (1840-1906) znova pokryl strechu medeným plechom, prestavba vonkajších priečelí s poukazom na históriu sa uskutočnila v období rokov 1885-1886 na základe projektov stavebného majstra Jánosa Gottlieba Mehlhouseho pochádzajúceho z Dolného Saska, no žijúceho v Nyíregyháze. Vtedy bolo zhotovené reprezentatívne orámovanie brán a okien, výrazná hlavná rímsa a markantné pilastery, umožňujúce zvislé členenie. V súvislosti s oslavami stého výročia bolo upravené okolie kostola, kedy bola zhotovená ohrada z kovaného železa tiahnuca sa okolo budovy, ktorá sa pôvodne oblúkovite ťahala aj pred hlavným priečelím, zhruba sa pridŕžiavajúc línie dnešného schodišťa a mala tri zatvárajúce sa brány.
Vonkajšou prestavbou zrealizovanou na storočné jubileum zostala nedotknutá vnútorná časť kostola, ktorá si v podstate zachovala pôvodnú farbu. Ozdobná maľba – vzhľadom na jej bohatstvo - skutočne nezvyčajná na evanjelických kostoloch, ktorú možno vidieť aj dnes, je ojedinelou v dedičstve našej cirkvi. Veľkej úlohe predchádzala renovácia vonkajšieho „obalu" budovy, v záujme ma-

ximálnej ochrany pripravujúceho sa vnútorného vymaľovania. Umelecký maliar Gyula Benczúr, slávny rodák Nyíregyházy, si tiež prezrel a vyjadril svoj názor s predstavami v súvislosti s vnútornou úpravou, ktoré vypracoval István Gróh (1867-1936), učiteľ Vysokej školy umenia. V spojení s pôvodným štýlom budovy s dobrým citom vytvoril taký neobarokový vzhľad, ktorý ešte aj dnes v podstate určuje vnútornú atmosféru kostola. Túto obrovskú prácu vykonali v prvom rade vysokoškolskí študenti Istvána Gróha a vyžiadala si len 10 mesiacov. V roku 1910 paralelne s maľovkou bol pre organ (na základe plánov Otta Riegera) na západnej strane zo železobetónu postavený chór, rozšírený o jednu časť klenby.

Výzdoba vnútorných povrchov – podľa barokového princípu stupňovania dojmu – sa zdola nahor postupne spestruje, všetky motívy pôsobia v priestore iluzionistickým spôsobom. Súhlasne s protestantskými tradíciami tvoria kompozíciu len ornamenty, biblické obrazy a stavebné prvky, v ktorých panujú rôzne odtiene šedej, okrovej, zlatej a modrej farby. V strede steny nad pásovými oblúkmi bočných chórov sú umiestnené maľované ozdobné tabule, na ktorých si možno všimnúť ornamenty a biblické porekadlá nachádzajúce sa na modrom podklade, prispôsobené k liturgickej funkcii danej časti priestoru. Vymaľovanie klenby bočných lodí je všade rovnaké, v oválnych poliach, rozdelených na štyri časti, vidno girlandy, vence, listové ornamenty, vázy a stavebné prvky, vytvorené perspektívnym spôsobom prispôsobujúcim sa k povrchu. Vzory sú tak živo namaľované, že len zblízka a zboku sa pozerajúc možno zistiť, že sa nachádzajú v rovine a nie v priestore. Oválne klenby hlavnej lode, rozdelené na šesť častí, sú zdobené vencami a výklenkami ukončenými lomeným štítom, pôsobiacimi plastickým dojmom, v ktorých sú umiestnené girlandové vázy s charakterom neocopf. V dolných rohových poliach s modrým pozadím sa striedajú vencové, listové, stuhové kartuše, resp. biblické obrazy-páry. Bezprostredne nad oltárom vo venci z pšeničných klasov možno vidieť kalich obklopený chlebom, resp. hroznom a hroznovými listami, poukazujúc tým na svätosť tu odslúženej večery Pána. Nad kazateľnicou sa nachádzajúci kríž, stojaci pred kamennými tabuľami symbolizuje Starý a Nový zákon, na otvorenej knihe horiaci lampáš je symbolom Knihy života a slova Pána, čiže zobrazuje tú radostnú správu, ktorú môžeme počuť v kázni. V klenbe nad oltárom je v pomerne skrytom stave učupená jedna „silná pevnosť", resp. utrpenie predstavujúci kríž, veniec z tŕnia a trstina.

V roku 1910 bola zo vzorových cementových platní zhotovená dnes viditeľná podlaha, na základe plánov Istvána Gróha lavice, ako aj lustre a nástenné lampy. Za organom, nad piliermi držiacimi východnú stranu veže a nad oblúkovitým otvorom medzi nimi, v stene pod líniou klenby sa skrýva menej známy „odkaz" našich predkov, z časti písaný gotickým písmom, ktorý pravdepodobne zvečňuje mená hláv rodín v značnej miere sa podieľajúcich na stavbe kostola, s uvedením dátumu 1786.

V priebehu posledného renovovania v rokoch 2001-2003 bola opravená strecha, na potrebných miestach ju spevnili a pokryli ju novou medenou krytinou. Guľa na veži bola znova pozlátená a 29. augusta 2001 naspäť umiestnená. Na steny bola nanesená dýchajúca minerálna omietka a farba, ako aj bola zabezpečená dodatočná izolácia proti vlhnutiu. Sekcie priečelia očistili, doplnili a zafarbili, ako aj pokryli plechom, čím sa vonkajší „obal budovy" v plnej miere znovuzrodil.

Evanjelický Veľký kostol v Nyíregyháze je zvláštnou pamiatkou, starovekým svedkom dejín našej cirkvi a mesta. V priebehu uplynulých storočí sa kongregácia snažila zachovať a podľa svojich možností obohatiť dedičstvo jej predkov. V roku 2011, oslavujúc 225. výročie vysvätenia kostola nemôžeme mať ani my inú úlohu, akou je zachovať v pôvodnej kráse a zveľaďovať to, čo naši otcovia usilovnou, obetavou prácou stvorili a na nás odkázali. Veľkou úlohou blízkej budúcnosti bude renovácia vnútorného priestoru, rekonštrukcia ozdobnej maľby, na čo sa cirkevné spoločenstvo už dlhú dobu pripravuje. Tak ako dejiny nyíregházskej kongregácie a kostola svedčia o milosti Všemohúceho Boha, preklenujúcej mnohé generácie, a o neoblomnej, aj v ťažkých dobách trvajúcej, pevnej viere v Neho, tak aj my, potomkovia žijúci v 21. storočí, musíme s podobnou vytrvalosťou lipnúť na jedinom a ozajstnom Nárožnom Kameni, na Kristovi, zakladajúc na ňom budovanie budúcnosti naplnenej nádejou a vierou.

4. Baroque Centuries – the Building of the Great Church

Summary

The Lutheran Great Church of Nyíregyháza is a special building in the history of the town as well as in the history of our church. It is not only the second largest Lutheran church in Hungary and the oldest surviving building of our town, but it is also made special by its beautifully proportioned shape, impressive size and richly ornamented interior. In the course of the past centuries, the liturgical space has become architecturally richer, and the various historical layers have been built upon each other in a harmonious way, offering the visitor of the church a unique experience.

Several factors have jointly inspired and influenced the emergence of the Lutheran church type. As Luther himself did not lay down any specific, rigid rules regarding the construction of the new churches in his writings, architects had a great opportunity to experiment with their new buildings. The German architect, Leonhard Cristoph Sturm (1669-1719) wanted to create churches that served the requirements of liturgy as well as possible. In his theoretical works he designed various versions for the arrangement of central floor plans and the distribution of the bulk of the buildings. In his theoretical plans, Sturm produced Greek cross, octagonal, triangular, and T-shape layouts. The common feature of all these was the central location of the altar and the pulpit as one organic unit. In order to increase the number of seats, Sturm included tiered choirs in his plans. The Huguenots, driven away from France in the early 17th century, fled to several countries of Europe. In their new homelands they mostly built churches of elongated rectangular layout, with the choir running around the interior of the building. Many of the new churches were modelled on the large house of prayer in Charenton, near Paris. In addition to the buildings described above, the architects of the Court Chamber of Vienna produced a variety of standard plans for the Roman Catholic churches to be built in the villages re-settled during the 18th century after the destruction of the decades of Turkish occupation. These churches were designed in a simple Baroque style that came to be a model to follow for the Lutherans as well. They regarded these buildings as the "real" churches and, by erecting churches in that style, they wished to demonstrate their religious equality and emancipation after the long period of oppression and persecution. The slowly emerging Hungarian Protestant religious architecture was based upon a characteristic amalgamation of these historical preliminaries.

The Lutheran Great Church of Nyíregyháza, similarly to other Lutheran churches, came into being as a result of the Decree of Tolerance (Edictum Tolerantiae) of Emperor Joseph II, issued on the 25th of October 1781. That was the period when the impressive great city churches were born. Fine examples of the type include the Great (German) Church in Pozsony (German: Pressburg, Slovakian: Bratislava, constructed 1774-1776), the churches of Sopron (1782-1783), Kőszeg (1783), Rozsnyó (now Roznava, Slovakia, 1784-1786), the Old Church of Győr (1784-1785), the Old Church of Szarvas (1786-1788), the German Church of Mezőberény (1787-1789) and the church of Igló (now Slovakia, 1790-1796). These buildings were all constructed in a late Baroque style, and their common feature is that they have a nave and a transept, arched ceilings, and the choirs rest on thick, walled columns. In most of the churches, the choirs run around the inside of the church, with the exception of the eastern side. The height of the interior of the naves is usually the same, so these churches are like great halls. The size of the main nave is large and wide, whereas the transepts have become much smaller. The interior of these churches radiate order and tranquility, and the effect is further enhanced by the pure white walls.

Soon after the Decree of Tolerance had been issued, the congregation of Nyíregyháza submitted an application to the Council of Governor on the 10th of March 1782. In this application they requested the permission to build a church. The Council, however, found the plans made by the Italian architect Giuseppe Aprilis too ambitious and large, and rejected the application. But our ancestors did not give up, and applied directly to the Emperor with a petition dated 23 June 1783. The Court soon granted a permission, and the foundation stone of the new church was laid down in the presence of the new pastor, Sámuel Schmál, on the 25th of March 1784. Considering the general level

of logistics and transportation of the time, the church was ready in a remarkably short time, two and a half years. The new church was consecrated by Dean Frigyes Coroni on the 25th of October 1786. The short period of construction indicates the determination of the congregation, their joint effort and the huge, almost superhuman sacrifice they made in order to erect a new church. As part of the traditional joint work, farmers transported the stone from the quarry at Bodrogkeresztúr; there were sometimes as many as sixty ox carts transporting the building material at a time. The 1,5-1,6 meter thick walls, and the 1,3 x 1,5 meter columns, separating the naves, were built with tight fitting carved stones. The arches were made of burnt bricks, reinforced with ribs in the middle. The upper parts of the tower were made entirely with bricks, with supporting arches and weight reducing niches in the side walls.

The earliest architectural depiction of the building is a plan signed by master builder Imre Lipniczky in 1840. The plan shows the main facade, and the towers the front of which is almost in the same vertical pane with the facade. The walls were divided by narrow ledges at the corners and more prominent horizontal dividing and main ledges along the larger surfaces. The original ledges were more narrow and simple than they are today. The stone frames of the segment-arched windows and the wrought iron bars at the ground floor are from the Baroque age. The windows were originally closed with redwood shutters. The present zinc-framed glazed windows were made in 1865-1866. The original roof was covered with shingles.

According to comtemporary sources, the church was a puritan building, whitewashed inside and out, similar to the Great Church of Békéscsaba. A document from 1804 mentions that the columns were "painted to marble colours," and that is what they look like today as well. The three-nave church, divided by arches into six segments, is an impressive building, 20,3 m wide and 39,7 meter long. The small doors and windows lend a certain fortress-type appearance to the church, in the spirit of Luther's slogan: "A mighty fortress is our God." The windows appear to be dwarfed by the huge dimensions of the walls, and the interior of the church is often characterized by a mystic twilight. The effect is reinforced by the dark inner decorations added to the church in 1910. The 4,5 meter wide and 4,6 meter high side aisles are covered with flattened surbased spherical vaults, with elegant arches on the edges and tiered choirs on both sides. The interior of the church is covered with a series of surbased spherical vaults, which are placed in different heights and are segmented by arches. The highest point of the vaults above the floor level in the nave is 13,7 meter, whereas above the altar is 14 meter. The rhytmic line of vaults, arches and pillars directs the attention of the viewer towards the altar. The 8,2 meter wide nave is closed by an altar oriented towards the east. The three sides of the altar form three of the sides of an octagon. The 5,3-meter-deep altar is a due closure of the main axis of the building. The pulpit is located on the northern side of the second pillar along the eastern wall of the church, forming a smaller, cross-axis within the nave. The arrangement of the benches inside the church offers an equally good view to the pulpit and to the altar to every member of the congregation.

Once the church was ready, the congregation made efforts to continually enrich the place of worship as much as their financial situation made it possible. The ornamental wooden grid around the choir and in front of the altar was installed in the first half of the 19th century. The sacristry, attached to the eastern side of the church, was constructed at that time, too. The heavy earthquake that took place on the 15th of October 1834, damaged the vaults of the church. Repair was difficult, the cracks in the masonry appeared again and again. In 1842-1843 the roof of the nave was covered with tiles, then in 1853-1854 shingles were used again. The gates and the inner windshields as we see them today were made between 1870 and 1872.

In the second half of the 19th century, the town developed in a spectacular way. Railroad was built (1859), Austria and Hungary achieved a political compromise (1867) and Nyíregyháza became the county capital (1876). As a result of the development, the people following the Evangelical faith wanted to decorate their church on the outside to match it to the dynamically developing town. They planned a major reconstruction work for the approaching centennial celebrations, in order to demonstrate the growth and wealth of the congregation. In 1883, a local builder, Sándor Király Sr. (1840-1906) covered the roof with copper plates. The designs for the reconstruction of the external walls in a historical style were made by Johann Gottlieb Mehlhouse, a master builder who was born in Lower Saxony and lived in Nyíregyháza. The reconstruction of the walls was carried out in 1885-1886. Ornamented frames were added to the windows and doors, the main ledge and the pilasters, vertically dividing the walls, were made. As part of the centennial celebrations, the place around the church was also reconstructed. A wrought iron railing around the building was manufactured and installed. Originally the railing ran around the main facade as well, following the semi-circle of the stairs leading up to the entrance. There used to be three gates with locks in the rail fence.

The centennial reconstruction was restricted to the outside of the church. The interior was left intact, with its original decoration. The internal reconstruction was preceded by the external, in order to give a better protection for the decorations planned to be created later. The rich ornamentation of the Lutheran church of Nyíregyháza is unique in our built heritage. A famous native of Nyíregyháza, painter Gyula Benczúr, studied the plans made for the internal decoration of the building, and provided an expert's opinion about it. The designs were made by István Gróh (1867-1936), a professor of the College of Applied Arts. Gróh selected a Neo-Baroque image that has determined the interior of the church ever since. The large-scale work was primarily done by István Gróh's students from the college. They accomplished the task in the impressively short time of 10 months. In 1910, when the internal decoration works were in progress, a new, reinforced concrete balcony was added to the western side of the church. This is the home of the organ, designed by Ottó Rieger.

The ornamentation of the inner surfaces is becoming richer as we proceed from below upwards, as it is characteristic of the Baroque style. Each part of the ornamentation is designed to make a 3D effect. In accordance with Protestant traditions, leaves, branches, Biblical symbols and architectural elements make up the composition. The dominant colours are various shades of grey, ochre, gold and blue. In the cnetral parts of the wall segments above the archivolts by the side choirs there are blue tablets, containing painted leaves and Biblical sentences in an alternated order. The sentences match the liturgical role of the part of the building concerned. The decoration of the vaults of the two side aisles is identical: oval fields divided into four parts, wreaths, leaves, vases and architectural elements, painted in a perspectivical way. The patterns are reproduced so faithfully that the spectator will only realize that the pictures are two-dimensional when they view them at a close range and from the side. The surface of the fields of the vaults is divided into six segments, decorated with wreaths and misleadingly realistic small chamber-like buildings. The chambers contain Louis XVI-style vases with garlands. The background of the lower corner fields is blue, and they contain cartouches decorated alternatedly with garlands, leaves, ribbons and Biblical symbols. Directly above the altar, there is a goblet, surrounded with a wheat wreath, bread, grapes and leaves, referring to the sacrament of the Holy Communion. The wall above the pulpit is decorated with a cross, standing in front of stone tablets, symbolizing the Old and the New Testaments, the word of God, and a lamp burning on an open book stands for the book of life, the joy we find in the Holy Scripture. Undr the arch above the organ, in a relatively hidden point, there is the "mighty fortress" and a cross, symbolizing the Passio, with a crown of thorns and a reed.

The patterned concrete floor tiles were installed in 1910, together with the benches, designed by István Gróh, the chandeliers and the wall bracket lamps. Behind the organ, and above the three-centered arch between the pillars supporting the eastern side of the tower, we find a message from our ancestors: a list of the names of the family heads who played an important role in the construction of the church. Some of the names are inscribed in old Gothic characters. The list of names is dated 1786.

The most recent renovation took place in 2001-2003, when the structure of the roof was reinforced and the roof covered with new copper plates. The gold plating of the globe of the spire was re-guilded, and re-installed in its original place on the 29th of August 2001. Respirating mineral plaster and paint was put on the walls, and insulation against water was applied. The facade was scrapped, cleaned, repaired and re-painted, the elements protruding from the pane of the wall were covered with zinc plates. In this

way, the entire external ”shell” of the building was completely renewed.

The Lutheran Great Church of Nyíregyháza is a special relic and an ancient witness of the history of our church and of our town. In the past centuries, the congregation has made efforts to preserve and, as much as their financial resources enabled them, enrich their ancient heritage. In 2011, when we celebrate the 225th anniversary of the consecration of the church, we continue this mission of preserving the church in its original beauty and further improve what our hardworking forefathers created and bequeathed to us. The next major project is going to be the reconstruction of the interior, the renovation of the decoration. The parish has been preparing for this work for a long time. The history of the church and congregation of Nyíregyháza has stretched through the centuries from the grace of God and with the relentless belief of our ancestors. We, their descendants in the 21st century, must insist on the only true cornerstone, Christ, with the same determination, and build our future with hope and confidence.

4. Barocke Jahrhunderte – Das Gebäude der Grossen Kirche

Zusammenfassung

Die evangelische Große Kirche in Nyíregyháza nimmt in der Geschichte unserer Kirche und der Stadt unter mehreren Aspekten eine besondere Position ein. Sie ist die zweitgrößte evangelische Kirche in unserem Lande, das älteste, auch heute noch stehende Gebäude der Stadt. Über ihre Monumentalität hinaus sorgen die Raumform und hauptsächlich die reiche innere Verzierung für ihre Einmaligkeit. Durch die Jahrhunderte wurde der liturgische Raum architektonisch immer reicher gestaltet, wobei die zu einer Einheit verschmolzenen historischen Schichten den hier Einkehrenden ein spezifisch einmaliges Erlebnis bescheren.

Bei der Entstehung des evangelischen Kirchentyps waren mehrere inspirierende Quellen von Bedeutung Da Luther in seinen Schriften keine festen, bestimmenden Prinzipien bezüglich der Ausgestaltung neuer Kirchenbauten festgelegt hat, öffneten sich für die Architekten große Spielräume für Experimente. Für den deutschen Leonhard Cristoph Sturm (1669-1719) galt als Hauptzielsetzung der Entwurf/die Konzeption einer zu den liturgischen Ansprüchen möglichst ideal passenden Anordnung. In seinen theoretischen Werken arbeitete er die unterschiedlichen Variationen des zentralen Grundrisses und der Formensprache und Maße aus. Er fertigte Idealformen in griechischen Kreuz-, Achteck-, sogar Dreieck-, T- und Kreis-Formen an, deren gemeinsames Merkmal die zentrale Platzierung der als eine Einheit gehandhabten Kanzel- und Altargestaltung war, darüber hinaus die Anwendung von mehrstufigen Chören im Interesse der Steigerung des Fassungsvermögens. Die aus Frankreich am Anfang des 17. Jahrhunderts vertriebenen Protestanten, die Hugenotten flüchteten in zahlreiche europäische Länder, in denen sie für ihre mitgliedsstarken Kirchengemeinden überwiegend längliche Kirchenbauten mit einem rechteckigen Grundriss und umlaufendem Chor errichteten, für die als Musterbeispiel das Gebetshaus großen Ausmaßes in der Gemeinde Charenton bei Paris fungierte. Darüber hinaus entwarfen die Architekten der Wiener Hofkammer mehrere Standardpläne für die in den im Laufe des 18. Jahrhunderts neu besiedelten Dörfern zu errichtenden römisch-katholischen Kirchen in einem einfachen Barock-Stil, die auch für die Lutheraner als Muster fungierten. Diese verkörperten für sie die „wahre“ Kirchenform, da sie nach der langen Periode der Verfolgung ihre Gleichberechtigung auch durch die ähnliche Massgestaltung unter Beweis stellen wollten. Aus der eigenartigen Verschmelzung dieser Hauptströmungen und Vorbilder entstand die sich allmählich entfaltende heimische protestantische Kirchenarchitektur.

Die evangelische Große Kirche in Nyíregyháza kann ihre Existenz dem Toleranzpatent (Edictum Tolerantiae) vom 25. Oktober 1781 vom Kaiser Josef II. verdanken, gleich zahlreichen zeitgenössischen Kirchenbauten. In dieser Zeit entstand der Typ der monumentalen städtischen Großkirchen, schöne Beispiele dafür sind die (deutsche) Großkirche in Pressburg (Pozsony/Bratislava) (1774-1776), in Sopron (Ödenburg) (1782-1783), in Kőszeg (Güns) (1783) und die Kirche in Rosenau (Rozsnyó/Roznava) (1784-1786), die Alte Kirche in Győr (Raab) (1784-1785), die Alte Kirche in Szarvas (1786-1788) und die Deutsche Kirche in Mezőberény (1787-1789), sowie die Kirche in Zipser Neudorf (Igló/Spisska Nova Ves) (1790-1796). Gemeinsames Merkmal dieser Gebäude ist der spätbarocke Zopf-Stil, der viereckige Grundriss mit drei Schiffen und Gewölbe, sowie die Verwendung von Chören auf massiven, gemauerten Säulen, die – bis auf die linke Seite – im Inneren herumlaufen. Die Raumhöhe der Schiffe ist ungefähr gleich, so kann im Allgemeinen von Hallenkirchen gesprochen werden. Die Breite des Hauptschiffes wurde größer, die Seitenschiffe erhielten wesentlich kleinere Ausmaßen. Diese Kirchenräume strahlen durch ihre architektonische Ausgestaltung eine große Ordnung und Abgeklärtheit aus; dieser Eindruck wird noch stärker durch die homogenen in weißem Ton gehaltenen Wandflächen zur Geltung gebracht.

Die Kirchengemeinde in Nyíregyháza richtete nach dem Erlass des Toleranzpatents, am 10. März 1782 mit der Bitte um einen Kirchenbau ein Ersuchen an den Statthalterrat, welcher die vom italienischen Baumeister Giuseppe Aprilis aufgelegten Pläne für zu groß und prunkvoll erachtete und die Verwirklichung verweigerte. Unsere Vorfahren ließen es nicht dabei bewenden, sie wandten sich mit ihrer Bittschrift vom 23. Juni 1782 unmittelbar an den Kaiser, vom Hof erhielten sie bald darauf die Genehmigung. Der Grundstein wurde in der Amtszeit von Samuel Schmál am 25. März 1784 gelegt. In Anbetracht der damaligen technischen und Transportbedingungen wurde die Kirche sehr schnell, in zweieinhalb Jahren fertig gestellt, sie wurde am 25. Oktober 1786 durch den Superintendenten Frigyes Coroni eingeweiht. Die Kürze der Bauzeit zeigt sehr markant die feste Entschlossenheit und den Zusammenhalt der Gläubigen, sowie das riesige, beinahe übermenschliche Opfer, welches für den Bau der Kirche erbracht wurde. Den Überlieferungen nach transportierten die Landwirte mit sechzig Ochsengespannen zeitgleich den Stein aus dem Steinbruch in Bodrogkeresztúr.

Die 1,5 – 1,6 m starken Mauern und die 1,3 x 1,5 m starken Säulen zwischen den Schiffen wurden aus engangelegten, geschnittenen Steinen angefertigt, das Bogengewölbe wurde aus gebrannten Ziegeln, in der Mitte mit verstärkenden Rippen geformt. Der obere Teil des Turmes entstand in Gänze aus Ziegeln, die Seitenwände werden von innen durch Bögen und Nischen entlastet.

Die früheste bekannte architektonische Abbildung entstand im Zuge der geplanten Turmerhöhung aus dem Jahr 1840, signiert durch den Maurermeister aus Nyíregyháza, Imre Lipniczky. Auf diesem Plan erscheint die Hauptfassade, aus deren Vertikalebene der Turm kaum hervorragt, dessen Form mit der heutigen beinahe identisch ist. Die Wandflächen wurden ursprünglich an den Ecken und den Seiten durch leicht abgesetzte Pfeiler und waagerecht durch betonte Gliederungs- und Hauptsimse unterteilt, die wiederum im Vergleich mit den heutigen wesentlich einfacher und schmaler waren. Die Steinfassungen der Fenster mit Segmentbogenabschluss und die schmiedeisernen Gitter im Parterre stammen aus der Barockzeit. In den Öffnungen wurden zuerst Fensterflügel aus Lärche eingebaut, die heutige Verglasung mit Zinkrahmen stammt aus den Jahren 1855-1856. Das Gebäude hatte ursprünglich eine Schindelbedeckung.

Auf Grund der ehemaligen Aufzeichnungen war die Kirche äußerst schlicht, von außen und von innen weißgetüncht, was heute etwa dem Inneren der Großen Kirche in Békéscsaba vergleichbar ist. Nach der Beschreibung aus dem Jahre 1804 waren die Säulen „marmorfarben angestrichen“ also ähnlich wie der heutige Stand es zeigt. Der innere Raum der dreischiffigen Hallenkirche, bestehend aus sechs Bogensektionen, wirkt in erster Linie durch seine Monumentalität, er ist insgesamt 20,3 m breit und 39,7 m lang. Die verhältnismäßig kleinen Öffnungen betonen das festungsmäßige Erscheinungsbild, im Sinne des Lutherschen Spruches „Ein feste Burg ist unser Gott“. Wegen der mächtigen Ausmaße wird der Anteil der Fensterflächen in den Schatten gestellt, deswegen ist für das Innere vielfach ein ahnungsvoller Dämmerschein charakteristisch, was durch die in dunklen Tönen gehaltene Schmuckbemalung aus dem Jahr 1910 noch gesteigert wird. Die 4,5 m breiten und 4,6 m hohen Seitenschiffe werden vom flachen Kappengewölbe überdacht und von eleganten, Korbbogen nachahmenden Halbkreisbögen flankiert, mit den über ihnen gestuft aus-

gestalteten Seitenchören. Der Kirchenraum wird durch eine Reihe von tschechischen Kappengewölben mit unterschiedlicher innerer Höhe abgedeckt, die zwischen den halbkreisförmigen Bögen konstruiert sind, der Abschluss der Kappenhöhen erreicht in der Mitte 13,7 m, im Bereich über dem Altar 14 m. Die rhythmische Anordnung der Kappenbögen, der Säulen und der Halbkreisbögen leiten ja „reißen“ den Blick zum Altar hin. Das 8,2 m breite Hauptschiff wird durch den mit drei Seiten eines Achtecks eingefassten, 5,3 m tiefen, nach Osten gerichteten Chor abgeschlossen, als Haupt- bzw. Höhepunkt der Hauptachse. Angeschlossen wird die an der Nordseite der zweiten Säule auf der östlichen Seite aufgestellte Kanzel, wodurch eine kleinere Achse in Kreuzrichtung entsteht. Die Anordnung der Sitzbänke stellt sicher, dass die Gläubigen von den meisten Plätzen sowohl die Kanzel als auch den Altar gleichermaßen unmittelbar in ihrem Blickfeld haben können.

Nach der Errichtung der Kirche war die Kirchengemeinde nach Kräften stets bemüht den Schauplatz des gottesdienstlichen Lebens kontinuierlich zu bereichern. In der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurde das Ziergitter um die Chöre und vor dem Altar aufgestellt, sowie die an die östliche Kirchenwand angebaute Sakristei fertig gestellt. Infolge des starken Erdbebens am 15. Oktober 1934 wurden die Dachbögen der Kirche beschädigt, deren Reparatur nur schwerlich erfolgen konnte, die Risse traten auch später mehrfach auf. 1842-1843 erhielt das Kirchenschiff eine neue Ziegelsteinverkleidung, 1853-54 erneut eine Schindelbedeckung. Die Tore und die inneren Windfangvorrichtungen, wie sie heute zu sehen sind, wurden 1870-1872 errichtet.

Im Laufe der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts – dank des Eisenbahnbaus (1859), dem Ausgleich (1867) und der Erlangung des Komitatssitz-Status (1876) – legten die Lutheraner der sich schnell entwickelnden Stadt immer größeren Wert auf die äußere Verzierung der Kirche. Durch die geplante Erneuerung wollten sie das sich herannahende hundertjährige Jubiläum würdig begehen und von dem inneren und äußeren Wachstum der Kirchengemeinde Zeugnis ablegen. 1883 erhielt das Dach durch den Bauunternehmer Sándor Király d.Ä. (1840-1906) eine Messingplattenbedeckung, die historisierende Umgestaltung der äußeren Fassaden erfolgte nach den Plänen des in Niedersachsen gebürtigen aber in Nyíregyháza lebenden Baumeisters Johann Gottlieb Melhouse in den Jahren 1885-1886. Damals wurden auch die repräsentativen Fassungen der Tore und Fenster, das betonte Hauptgesims und die vertikale Gliederung erzeugenden, markanten Pilaster angefertigt. Im Anschluss an die Hundertjahrfeier wurde auch die Umgebung der Kirche neu gestaltet, so entstand der schmiedeiserne Zaun um das Kirchengebäude, der ursprünglich auch vor der Hauptfassade in einem Halbkreis aufgestellt war, etwa in der Linie des heutigen Treppenaufganges, mit drei verschließbaren Zugängen.

Die für die Hundertjahrfeier abgeschlossene äußere Umgestaltung ließ das Innere unberührt, welches im Wesentlichen immer noch die überlieferte Farbgebung bewahrte. Die heutige – bei den lutherisch-evangelischen Kirchen äußerst ungewöhnliche Schmuckbemalung – was die Üppigkeit betrifft – ist einmalig in der baulichen im baulichen Erbe unserer Kirche. Dem großen Unterfangen ging die Erneuerung der äußeren „Hülle“ voraus, im Interesse des umfassenden Schutzes der anstehenden inneren Bemalung. Auch der berühmte Sohn der Stadt Nyíregyháza, der Malerkünstler Gyula Benczúr nahm Einsicht in die Pläne für die innere Gestaltung und begutachtete diese, welche dann vom Lehrer der Hochschule für Kunstgewerbe, István Gróh (1867-1936) bearbeitet wurden. Es gelang ihm im Einklang mit dem Originalstil des Gebäudes feinfühlig das Neobarock-Erscheinungsbild zu gestalten, das die Stimmung des Kircheninnern auch heute grundsätzlich prägt. Die gewaltige Arbeit wurde hauptsächlich von den Schülern von István Gróh von der Hochschule ausgeführt, die alles in allem 10 Monate in Anspruch nahm. 1910, parallel mit den Malarbeiten wurde auf der Westseite ein Stahlbetonchor mit einem weiteren Bogenabschnitt für die neue, von Otto Rieger entworfene Orgel angebaut.

Die Verzierung der inneren Wandflächen – gemäß dem Prinzip der Wirkungssteigerung des Barock – wird von unten nach oben stufenweise immer reicher, ein jedes Motiv täuscht illusionistisch eine Plastizitätswirkung vor. Nach den protestantischen Traditionen besteht die Komposition ausschließlich aus pflanzlichen Zierelementen, biblischen Symbolen und architektonischen Motiven, die vorherrschenden Farben sind Grau, Ocker, Gold und Blau in unterschiedlichen Tönen. In der Mitte der Wandflächen über den Bögen der Seitenchöre sind gemalte Schmucktafeln angebracht, auf denen vor blauem Hintergrund abwechselnd pflanzliche Zierelemente und biblische goldene Sprüche zu beobachten sind, diese richten sich nach der liturgischen Funktion des jeweiligen Raumabschnittes. Die Dachbogenbemalung der Seitenschiffe ist überall gleich, in den viergeteilten, ovalen Feldern sind Feston, Kränze, Blattschmuck, Vasen und architektonische Motive zu sehen, die sich perspektivisch an die Wandfläche anpassen. Die Muster sind so lebensecht abgebildet, dass ihr flächenmäßiger Charakter nur durch die Betrachtung aus nächster Nähe und von der Seite „entlarvt“ wird. Die sechsgeteilte Flächen der Bogenfelder im Hauptschiff werden mit Kränzen und täuschend echten, durch Bogenfassaden angeschlossene Nischen-Bauten geschmückt, in denen Vasen in Zopfstil mit Festonschmuckverzierung untergebracht sind. In den unteren Eckfeldern mit blauem Hintergrund folgen abwechselnd Kartuschen mit Feston-, Blatt-, und Bandverzierung bzw. Symbolpaare aus der Bibel aufeinander. Unmittelbar über dem Altar mitten in einem goldenen Erntekranz sehen wir einen Kelch umgeben von Weintrauben und –blättern, als Verweis auf das Sakrament des Abendmahls. Das Kreuz über der Kanzel symbolisiert das Neue, seine Platzierung vor Steintafeln das Alte Testament, die brennende Lampe auf einem aufgeschlagenen Buch verweist auf das Buch des Lebens und das Wort Gottes, mit einem Wort auf die frohe Botschaft, die uns durch die Predigt zuteil wird. Im Bogenfeld über der Orgel, in einer verhältnismäßig verdeckten Lage sind ein „feste Burg“, bzw. ein die Passion symbolisierendes Kreuz mit dem Dornenkranz und mit einem Schilfrohr versteckt.

1910 wurde der heutige Bodenbelag aus Zementplatten verlegt, die nach den Plänen von István Gróh angefertigten Sitzbänke wurden aufgestellt, die Kron- und Wandleuchter angebracht. Hinter der Orgel, über den die Ostseite des Turmes tragenden Säulen und über der Öffnung des Korbbogens zwischen ihnen, im Wandfeld unter der Dachbogenlinie verbirgt sich eine wenig bekannte, zum Teil mit gotischen Lettern geschriebene „Botschaft“ unserer Vorfahren, die aller Wahrscheinlichkeit nach die Namen der beim Kirchenbau eine bedeutende Rolle spielenden Familienhäupter mit der Jahreszahl 1786 verewigt.

Während der letzten Renovierung zwischen 2001-2003 wurde der Dachstuhl repariert, an den erforderlichen Stellen verstärkt und das Dach erhielt eine neue Kupferabdeckung. Der Turmknopf wurde neu vergoldet und am 29. August 2001 wieder aufgesetzt. Die Wände erhielten atmungsaktiven Mineralputz und auch um die nachträgliche Feuchtigkeitsisolierung wurde sich gekümmert. Die Fassadengliederungen wurden gesäubert, ergänzt und neu gestrichen, sowie mit Blechabdeckungen versehen. Dadurch ist die äußere „Hülle“ des Gebäudes nunmehr in vollem Umfang neu geboren.

Die evangelisch-lutherische Große Kirche in Nyíregyháza ist ein besonderes Erinnerungssymbol, Zeuge der Geschichte unserer Kirche und der Stadt von Anfang an. In den vergangenen Jahrhunderten war die Kirchengemeinde bestrebt das Erbe der Ahnen zu wahren und nach Möglichkeit zu bereichern. 2011, in dem wir den 225. Jahrestag der Einweihung der Kirche feierlich begehen, darf unsere Aufgabe auch nicht anders lauten, als das in seiner ursprünglichen Schönheit zu bewahren und zu bereichern, was unsere Väter mit inbrünstiger und opfervoller Arbeit ins Leben riefen und uns überlieferten. Eine große Herausforderung der nächsten Zukunft wird die Erneuerung des Innenraumes, die Rekonstruktion der Prunkmalerei bedeuten, für die sich die Kirchengemeinde bereits seit Längerem wappnet. Wie die ganze Geschichte der Kirchengemeinde in Nyíregyháza und ihrer Kirche von der Generationen überbrückenden Gnade des Allmächtigen und von dem festen, auch in schweren Zeiten unerschütterlichen Glauben unserer Vorfahren zeugen, so sind wir, die Generation im 21. Jahrhundert auch dazu verpflichtet, uns mit der gleichen Beständigkeit an dem einen, wahren Eckstein, an Christus festzuhalten, auf dieser Basis können wir an einer hoffnungs- und vertrauensvollen Zukunft bauen.

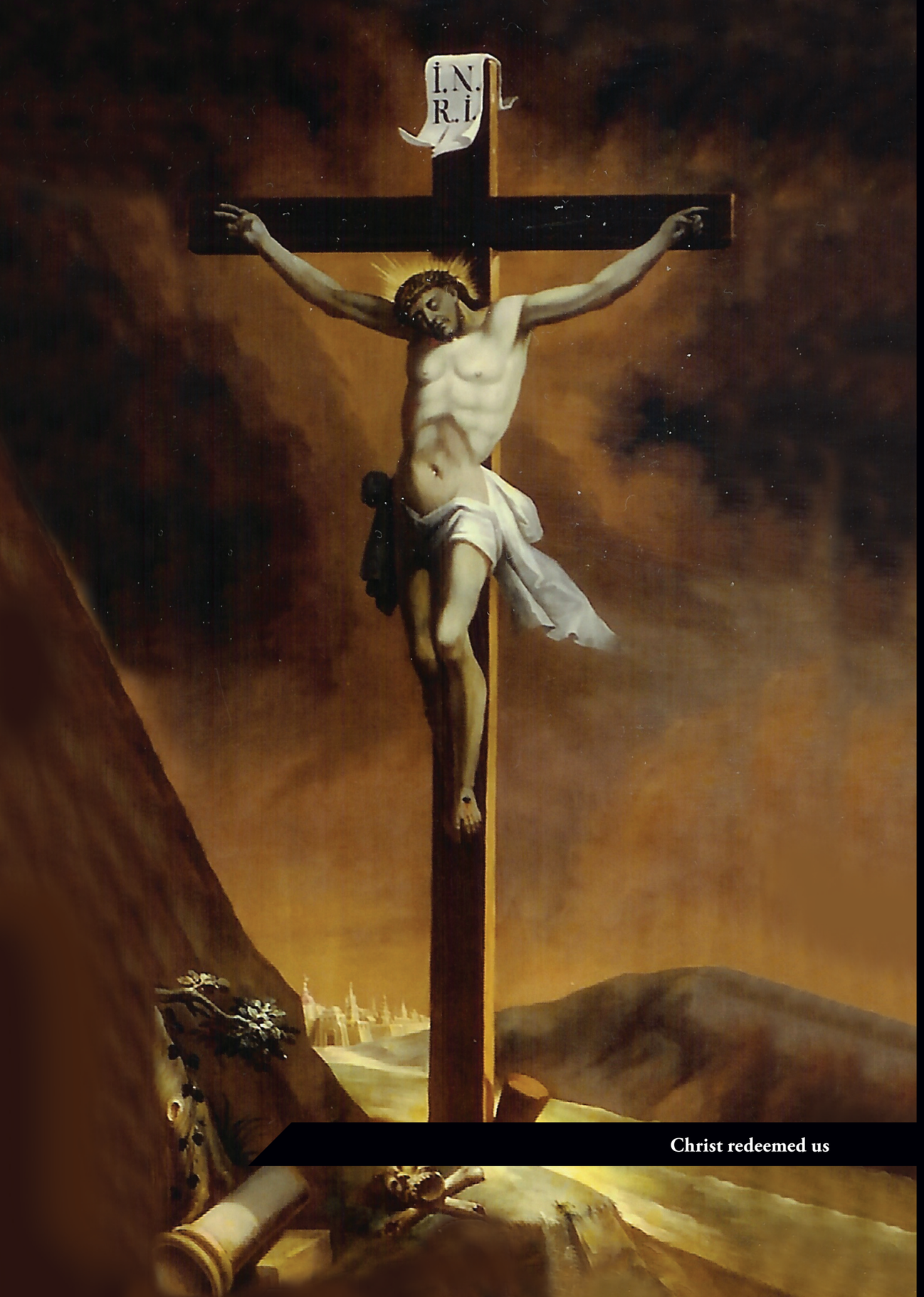

Christ redeemed us

Krisztus örök váltságot szerzett

Oltár, szószék, keresztelőkő – avagy az elődök hitvallása

Kristus získal večné vykúpenie

Christ redeemed us

Christus hat die ewige Erlösung erworben

Adámi László

Hadd szögezzem le rögtön írásom elején: a kedves Olvasó nem a szokásos értelemben vett tanulmányt talál ezeken az oldalakon, bár pontos hivatkozásokra törekszem, ahol csak lehet. Igehirdető vagyok, és minden ebből a szempontból érdekel. Kérem, ezt mindenkor vegyék figyelembe!

Nos, ebben a szellemben kívánok foglalkozni a nyíregyházi evangélikus nagytemplom oltárának, szószékének és keresztelőkövének történetével és jellegzetességeivel is. A történet kapcsán rá kell mutatnom arra, hogy **vannak izgalmas és további kutatást igénylő kérdések**. Nagy valószínűséggel nem felel meg pl. a valóságnak az az elterjedt, sőt lexikális adattá vált elgondolás, hogy az oltárunk a máriapócsi görög katolikus templomból származna. Van viszont olyan jellegzetessége, aminek újbóli fölfedezése azért óriási jelentőségű, mert **az elődök Jézus Krisztusra mutató határozott, igei hitvallását hordozza**.

Az oltár
The altar

Ami a lexikális vonatkozásokat illeti, a megye műemlékeit bemutató fontos műben – a templom berendezésének tárgyalásánál – az alábbi ismertetést találjuk az **oltárról**: *„Főoltár.* Az oltárépítmény a máriapócsi görög katolikus templomból származik. Koporsó alakú stipesz. Igen gazdagon profilozott és faragott retabulum, két csavart és két sima oszloppal. Szélein gazdag barokk karéjos-virágos domborműves faragások. A törtíves képkeretben sötét tónusú, nyugodt kompozíciójú, Krisztust a kereszten ábrázoló olajkép.

Az oltárkép
The altar picture

Fölötte Istenszem áttört sugárkévében, kétoldalt egy-egy harsonás angyal szobra. Az oltárt virágfüzéres, áttört faragás koronázza. Az oltárépítmény rokokóba hajló barokk, XVIII. század közepi, a festmény klasszicizáló késő barokk, 1780 körüli."[1] A régi cseh nyelven (külön szlovák irodalmi nyelv akkor még nem létezett!) ránk maradt feljegyzésekből viszont ilyen részleteket tudhatunk meg az oltár történetéről: *„… tisztelt egyházunk 1796-ban, Isten segítségével, oltárt emelt, melyet a jolsvainak mondott Reizinger János faszobrász[2] készített; amely december 4-én fel is szenteltetett … az akkori pap szívesen ráállt és azonnal cselekedett: a tokaji lelkészt, Joh. Georg. Budelust levélben kereste meg, hogy fent nevezett napon hozzánk jöjjön el és vegyen részt a felszentelésben. … ugyanakkor mi az egész gyülekezet az elkészült oltárnál Isten kegyelmes szeretetéért imáinkban hálát adtunk. … A fent nevezett faszobrász faragó munkájának költségei: Az egyház 600 rénes aranyat fizetett. Az oltár az 1800. évig festetlenül állt. Azután 1800. június 14-én az oltár festésére és lakkozására szerződést kötöttek Vurczninger Mihály festőmesterrel, aki az egész munkát, a festést és aranyozást 1000 rénes aranyért vállalta fel, a koszton és kvártélyon túl (a szerződést lásd a Schmál-féle protokollum 430. lapján). – 1803-ban készen lett az oltár festése, a szószék, a keresztvíztartó és az oltár mögötti kórus lefestése, a tíz oszlop kivakolása, a lelkész lócájának elkészítése, minek alkalmával az egyház 558 rénes aranyat fizetett Kraudy Ignácz, szabinovi (kisszebeni) festőnek."*[3]
További följegyzéseket ill. leveleket, megállapodásokat is lehet találni a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltárában. Pl. az 1790-1811. közötti iratokat őrző 2. „Leveleskönyvben" föllelhető (cseh nyelven) az oltár festésére vonatkozó, 1800. június 14-én kötött megállapodás is, *Michael Wurtzninger*[4] aláírásával. Bizony, **fontos lenne** a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltárában őrzött, **cseh nyelven írt régi egyházi dokumentumokat** – különösen is a nagyrészt Schmál Sámuel templomépítő lelkész által lejegyzett **„Protocol"**-t[5] – részletesen kutatni, **lefordíttatni**: ezekből a feljegyzésekből **sok nyitott kérdésre választkaphatnánk**... (A„Protocol"-nakjellemzője különben, hogy minden dokumentumot eredeti nyelvén idéz: a latint latinul, a magyart magyarul, a németet németül; miközben a fő szöveg csehül van írva.)

Azt egyébként – az oltárképet szemlélve – magunk is megállapíthatjuk, hogy a megfeszített Krisztusnak ez az ábrázolása a nyugati hagyományt követi: nincs rajta semmi ikonszerű jellegzetesség, az **INRI** felirat pedig a latin *„Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum"* szövegre utal. Már ebből is nyilvánvaló, hogy legalábbis a kép maga nem lehet görög katolikus eredetű. Ráadásul néhány éve újból fölfedezhettünk valamit, ami – sejthetően kb. 1910 óta – közel egy évszázadon át nem volt látható!

A felirat
The scription

Az oltárkép 2005. évi restaurálásakor ugyanis előkerült ismét a vastag festékréteg alól – a kép keretén felül található két alma alakú címerpajzsban – a következő felirat (ma használatos betűkkel írva): ***„K Židum v 9. Kap. v 12 Krystus všel jednou do svatyně, věčné vykoupení nalezl."***[6]
A feliratban – régi helyesírással és gót betűkkel – cseh nyelvű bibliai idézetet találunk, amely **a kralicei Biblia szövegéből** származik! Az ige a mai magyar protestáns bibliafordításban így található: ***Krisztus „(a tulajdon vérével) ment be egyszer s mindenkorra a szentélybe, és örök váltságot szerzett"*** (Zsid 9,12b). A cseh szöveg közvetlen fordítása: ***„Zsidókhoz 9. fej. 12. v. Krisztus bement egyszer a szentélybe, örök váltságot szerzett"***.

A tót/szlovák anyanyelvű evangélikusság évszázadokon keresztül a huszita gyökerű Csehmorva Testvérek Egyházának (Jednota Bratska) tudós lelkipásztorai által készített (ó)cseh bibliafordítást használta, melynek végleges szövegét az 1613. évi kralicei kiadás jelentette. Miután a Habsburg-hatalom az 1620. novemberi fehérhegyi csata után a cseh evangéliumi keresztyéneket (protestánsokat) módszeresen elüldözte, a XVIII. század elejétől az evangélikusok adják ki ezt a bibliafordítást: pl. *Bél Mátyás* és *Krmann Dániel*.[7] Külön szlovák nyelvű Biblia nem létezett ugyanis egészen addig, amíg elsőként – az evangélikus ébredési-közösségi mozgalomban Nyíregyházán is (1911-től 1920-ig) szolgáló – *Rohácsek József / Jozef Roháček* el nem készítette és ki nem adta bibliafordítását![8]

A Tranoscius énekeskönyv mellett tehát a cseh nyelvű Bibliát hozták magukkal az 1753-tól Nyíregyházára települő evangélikusok is (bár Biblia valószínűleg kevesebb családnál volt, mint énekeskönyv).

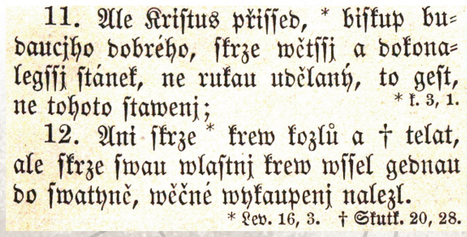

11. Ale Kriſtus přiſſed, * biſkup budaucjho dobrého, ſkrze wětſſj a dokonalegſſj ſtánek, ne rukau udělaný, to geſt, ne tohoto ſtawenj; * Ř. 3, 1.
12. Ani ſkrze * krew kozlů a † telat, ale ſkrze ſwau wlaſtnj krew wſſel gednau do ſwatyně, wěčné wykaupenj nalezl.
* Lev. 16, 3. † Stuſk. 20, 28.

Külön fontosnak tartom hangsúlyozni azt, hogy az oltárkép fölött levő feliratban – az igehely megjelölése után a *„Krystus"* szó betoldásával – **pontos**

idézet található, amint az ide mellékelt (egy évszázaddal későbbi, de még gótbetűs kiadásból való) szövegrészlet utolsó másfél sora is mutatja.[9]

A megmaradásért és az itt maradásért vívott három évtizednyi küzdelem után, 1784-1786 között templomot építő nyíregyházi tirpák evangélikusságnak és lelki vezetőiknek – elsősorban nyilván az 1783-tól 1801-ig itt szolgáló Schmál Sámuel lelkésznek († 1801. február 22.[10]) – a hitvallása ez a felirat, a megfeszített Krisztust ábrázoló oltárkép fölött! Azt hirdeti, hogy **Jézus Krisztus egyszeri, tökéletes áldozata, váltsághalála örök érvényű; nincs más, Isten előtt érvényes áldozat és az Úr Jézuson kívül nincs más közbenjáró: csakis Őáltala lehet békességünk Istennel, életünk és üdvösségünk**!

Mivel az oltár kiváltképpen az Úr szent vacsorája ünneplésének a helye, ezért természetesen ez a fölfestett ige emlékeztet arra is, ami hitvallásaink szerint az úrvacsorát megkülönbözteti a római katolikus misétől: utóbbiban ti. engesztelésről van szó, Jézus Krisztus áldozatának mintegy újbóli megjelenítéséről. Ezzel szemben – Isten igéjének világos bizonyságtétele alapján – valljuk, hogy **részünkről szó sem lehet engesztelésről**, hanem már **csak a dicsőítés és hálaadás áldozatáról**, amint erről *Melanchthon* ír az **Ágostai Hitvallás** és az **Apológia XXIV.** Cikkében, megmutatva az engesztelő áldozat és a hálaáldozat különbségét (kizárva a mise engesztelő jellegét); ill. ahogyan Luther ír a „miseáldozatról" a **Schmalkaldeni Cikkek** Második tételében.[11]

Az oltárral kapcsolatos vizsgálódásunk után a **szószékre** vonatkozó adatokat is vegyük számba! A lexikális ismertetésben ezt találjuk: „*Szószék.* A főhajó bal oldalának közepén helyezkedik el a felfüggesztett fa szószék, amelyhez egyszerű falépcső vezet. A középen kihasasodó szószéket öt volutásan kitüremkedő, faragott pillér tagolja; közöttük három mezőben, kartusos keretben aranyozott medalionok vannak. Alsó részén négy virágmotívum és egyszerű gerezdes kiképzés. Keretes háttámla, a hangvető bojtos szélű, virágfüzéres, tetején négyvolutás korona, urnával lezárva. Fehér-arany festésű, késő barokk, XVIII. század vége."[12]

Meg kell említeni, hogy a lépcső stílusában nem egészen illeszkedik a szószékhez. Ezen kívül az idézett ismertető nem tér ki arra sem, hogy a hangvető belső oldalán a **Szentlélekre utaló**, arany festésű galamb alak található, sugárkévékkel. Pedig ennek is fontos üzenete van! Emlékeztetés ez arra a reformátori felismerésre, amiről *Luther* így írt – saját személyes hittapasztalata alapján! – már a reformáció kezdetén, 1518-ban, a tőle tanácsot kérő *Spalatinnak*: „Először is egészen bizonyos, hogy a Szentírást nem foghatjuk fel a magunk erejéből és értelméből. Ezért hát minden azon fordul meg, hogy imádsággal közeledjünk hozzá, mégpedig azzal a könyörgéssel, hogy végtelen irgalmasságából adja meg Isten az ő igéjének megértését, hogy ha úgy tetszik neki, véghez vihessen valamit az ő dicsőségére. Mert az isteni igének nincs más tanítómestere, mint maga az ige szerzője, amint mondja is: Istentől tanítottak lesznek mindnyájan. Ezért kell a Szentlélek erejében bíznod. Hidd ezt el nekem, mert én ezt megtapasztaltam."[13] A keresztyén egyházról pedig – amelyben **a megfeszített és feltámadott Krisztusról szóló evangéliumot tisztán hirdetik és hallgatják** – ezt írja Luther, az evangélikus hitvallási iratnak számító Nagykátéban: „Ez az az anya, aki minden egyes keresztyént fogan és hordoz Isten igéje által, amelyet a Szentlélek jelent ki és terjeszt, amellyel megvilágosítja és lángra gyújtja a szíveket, hogy megértsék és befogadják az igét, csüngjenek rajta és ragaszkodjanak hozzá. Ha pedig a Szentlélek nem hirdetteti és nem kelti életre az igét a szívben, hogy megragadja azt, akkor kárba vész."[14]

Ami a szószéken lévő aranyozott medalionokat illeti, valószínű, hogy egy restaurálás során itt is rábukkanhatnánk egy feliratra! Az 1841-42-ben *Miklósffy Sámuel* által szerkesztett TÖRTÉNETKÖNYV ugyanis arról tesz említést (bemutatva az oltárt, a szószéket, a templom egész belső berendezését), hogy a szószéken **2Tim 4,2** volt felírva![15] Mai magyar protestáns bibliafordításunkban ez így olvasható: ***„hirdesd az igét, állj elő vele, akár alkalmas, akár alkalmatlan az idő, feddj, ints, biztass teljes türelemmel és tanítással"***! Igen, a szószékre csak így szabad fölmenni!

Számomra feltűnő volt az a hiány, az oltár és a szószék kapcsán már idézett – Szabolcs-Szatmár megye műemlékeit tárgyaló – lexikális alapműben, hogy a **keresztelőkövet** nem említi!

A szószék
The pulpit

Igaz, első ránézésre elég jellegtelennek tűnik: főként így, vastag olajfestékkel bemázolva... Az elődök igei hitvallását azonban a keresztelőkő, pontosabban a fedele is magán hordozza! Volt idő, amikor – úgy tudom – ez a fedél is le volt mázolva: legalábbis ennek a nyomai láthatók a rézfedélbe vésett betűkön. Nem minden jelzést lehet egyértelműen beazonosítani rajta, de pontosan kivehető az **1788.** évszám és a N.Y. H.A utalás! És ott van – körbefuttatva(!) – a keresztséggel kapcsolatban alapvető fontosságú ige: ***„Kdo weri a pokersten budje, spaseni budje, kdo ale nje weri, zatraten budje"***. Ez a mai magyar protestáns bibliafordításban így található: ***„Aki hisz, és megkeresztelkedik, üdvözül, aki pedig nem hisz, elkárhozik" (Mk 16,16)***. Ami különösen érdekes, hogy ez a felirat viszont nem egyezik a kralicei Biblia szövegével, amit itt mutatok be mellékelten:[16]

16. Kdoż uwěřj a * pokřtj ſe, ſpaſen
bude; kdoż pak neuwěřj, budeť zatracen.
* Stutt. 2, 38, 41.

A keresztelőkő
The baptizing stone

Milyen szöveg lehet hát ez a keresztelőkő fedelén? Egy szlovákiai látogató azt mondta, amikor megmutattam ezt a feliratot: „staroslovenský", vagyis régi, ó-szlovák... **Az anyanyelven megértett ige van odavésve, üdvösséget ígérő és figyelmeztető tartalmával; összhangban az evangélikus, lutheri hitvallással:** „Tudjuk pedig jól, hogy üdvözülni nem jelent mást, mint bűntől, haláltól és ördögtől megváltottan Krisztus országába jutni és Vele örökké élni. Ebből megint csak azt látod, hogy milyen nagyra kell becsülnünk és értékelnünk a keresztséget, hiszen kimondhatatlan értékű kincset kapunk benne...

A keresztelőkő fedele közelről
A close-up picture of the cover of the baptizing stone

Mivel ezek az igék ezt az üdvösséget kínálják a vízzel együtt és vele kapcsolatban, nem is lehet másképp befogadni, mint úgy, hogy hisszük a szívünkben. Hit nélkül semmit sem használ a keresztség, noha önmagában bőséges, isteni kincs. Ez az egyetlen ige: »aki hisz«, olyan erejű, hogy kizár és visszautasít minden olyan cselekedetet, amelyet azzal a szándékkal tehetnénk, hogy megszerezzük és megérdemeljük vele az üdvösséget. Mert eldöntött dolog az, hogy ami nem hit, az semmit sem visz az üdvösség felé, nem is kap belőle semmit."[17] Bizony, szükséges megértenie ma is mindenkinek, aki megáll e keresztelőkő mellett: **Istennek a keresztségben fölkínált kegyelme nem lesz üdvösségemre, ha megvetem Isten igéjét, és nem engedem, hogy a Szentlélek munkálkodjék a szívemben.**

Az oltár, a szószék és a keresztelőkő jellegzetességeinek e rövid, vázlatos áttekintéséből is kitűnik, hogy a templom belső berendezésének kialakításában mindenütt tetten érhető a biblikus, hitvallásos, evangélikus, lutheri gondolkodás. Az elődök – a korabeli lehetőségek szerint művészi módon és a bibliai feliratok által értelmezve – igyekeztek formába önteni mindezt: úgy, hogy a gyülekezet számára **a művészi alkotások is Isten igéjét hordozzák**, lelkiismereteket ébresztő és – összetört szíveknek – a kegyelem vigasztalását hirdető erővel. Azt gondolom, hogy az 1910-ben készült belső festés – a szimbólumaival és a magyar nyelven fölfestett igékkel – valamiképpen ugyancsak ezt a célt szolgálta. Közben azonban elfedte az ősök más nyelven megvallott és megszenvedett bizonyságtételét. Jó, hogy ezekből a régi feliratokból kettő újból előttünk lehet. **Tudatosítani** is kell a jelentőségüket!

Végül még egy – valamikor ugyancsak fölfestett – igét hadd idézzek. *Miklósffy Sámuel* a TÖRTÉNETKÖNYV-ében megemlíti azt is, hogy *„a második bólthajtáson az óltár felett"*[18] **Jak 1,22** volt fölírva: **„Legyetek az igének cselekvői, ne csupán hallgatói, hogy be ne csapjátok magatokat."**

Hivatkozások

1 Dercsényi Dezső-Entz Géza (szerk.): Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II. Akadémiai Kiadó Budapest 1987.; 176. oldal

2 „Rezbar" = fafaragó/-szobrász. – Vö. pl. Pechány Adolf, Dr.: Tót és magyar szótár – Budapest, Révai Testvérek irodalmi intézet R. T. (1906.); 297. oldal: „Rezba, f. faragvány; Rezbár, m. szobrász"; valamint Stelczer Árpád, Vendégh Imre (szerk.): Szlovák-magyar kéziszótár – Akadémiai Kiadó . Budapest 1973; 544. oldal: „rezbár, -a, -i h1 (fa)faragó, faszobrász".

3 „Nyíregyháza városának krónikája 1753-ik évtől kezdve", „Nagy Sámuel tulajdona 1831-ik évtől" (elejéről 4 lap hiányzik); 56-57. oldal – Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára. A cseh nyelvű szöveget fordította: Bánszki Hajnalka / Adámi László. (Nagyon fontos, hogy Reizinger Jánosra vonatkozóan a „rezbar" szó szerepel: „… Cyrkew nassj Roku 1796 Oltár, ktery Rezbar Reizinger János rečenj z G/J/elssawi robil, z pomoci Božj wyzdwihla …")

4 „Nyíregyh. Ev. Ekkl. Levéltára 2." 113.szám – Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára

5 „Protocol aneb KNIHA CIRKEWNÍ … Samuel Schmál ..." (Protokollum 1753-1820) – Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára

6 Vö.: Demcsákné Balczó Ildikó: Örök váltságot szerzett – in: HÍRMONDÓ, a Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet hírei, XIV. évf. 12. szám 2005. december; 9. oldal

7 „Po roku 1613 sa Kralická Biblia v Čechách už tlačit' nemohla, a to celé desat'ročia, ba až dve a pol storočia. Jej vydávanie prevzali preto slovenskí evanjelici, ktorí vedeli na to nájst' spôsob najmä v zahraničí. Prvé vydanie po viac ako sto rokoch pripravili Matej Bel a Daniel Krman v Halle roku 1722 (znovu ju vydali roku 1745 a 1766)." – Petrík, Dr. Ján M.: Kralická Biblia, in: Tranovský Evanjelický Kalendár na rok 1979, Tranoscius, Liptovský Mikuláš – v Cirkevnom Nakladatel'stve, Bratislava; 107. oldal

8 Vö. Petrík, Dr. Ján M.: Kralická Biblia, in: Tranovský Evanjelický Kalendár na rok 1979, Tranoscius, Liptovský Mikuláš – v Cirkevnom Nakladatel'stve, Bratislava; 108. oldal („do Roháčkovej Biblie"); valamint (Márkus József András:) Isten műve napjainkban – Kiadja: A Nyíregyházai Methodista Gyülekezet (1935); 36. oldal („A Biblia és Rohácsek – külön történet. Amikor is ifjú korában megtért, nagy teherként a szívére nehezedett az a tény, hogy az ő népének a 20. században még csak Bibliája sincsen. Ha Szent Írást olvasni akart, kénytelen volt cseh nyelven olvasni azt. Ez a gondolat nem hagyta nyugodni. Megtanult tökéletesen héberül, görögül, latinul, alaposan tanulmányozta a tót nyelvjárásokat és lefordította a Szent Írást népének anyanyelvére. A Biblia embere volt keresztül-kasul.")

9 Zsid 9,11-12 – Biblj Swatá, W Praze Nákladem biblické společnosti britické a zahraničné 1894 (családi hagyatékként van birtokomban)

10 „Nyíregyháza városának krónikája 1753-ik évtől kezdve", „Nagy Sámuel tulajdona 1831-ik évtől"; jelenlegi 220. oldal – Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára

11 Vö. Az Ágostai Hitvallás XXIV. A mise, ill. Az Ágostai Hitvallás Apológiája XXIV. cikk. A miséről, in: Konkordia Könyv, Az Evangélikus Egyház Hitvallási Iratai I. – Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály Budapest, 1957; különösen a 181-189. oldalak; valamint (D. Luther Márton:) A Schmalkaldeni Cikkek, in: Konkordia Könyv, Az Evangélikus Egyház Hitvallási Iratai II. – Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály Budapest, 1957; 15-17. oldalak

12 Dercsényi Dezső-Entz Géza (szerk.): Szabolcs-Szatmár megye műemlékei II. – Akadémiai Kiadó Budapest 1987.; 176. oldal

13 Idézi Ottlyk Ernő, D. Dr.: Luther élete és műve – A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya Budapest, 1983; 92. oldal

14 Doktor Luther Márton Nagykátéja, A Hiszekegy, a harmadik hitágazat, in: Konkordia Könyv, Az Evangélikus Egyház Hitvallási Iratai II. – Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály Budapest, 1957; 156. oldal

15 „TÖRTÉNETKÖNYV, mellyben a Nyíregyházi Evangelika Ekklésiának … évenkénti történetei, Miklósffy Sámueltől szerkesztve...", 26. oldal – Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára. Ez a kéziratos mű később, az 1803. évi fontosabb kiadásoknál ezt is említi: „Kraudy Ignácz festésznek az orgona, új szónoki szeknek (a régi helyb. orosz Ekklnak ajándékoztatott) és az oltárnak festéséért 1434 f 36"; 111. oldal

16 Mk 16,16 – Biblj Swatá, W Praze Nákladem biblické společnosti britické a zahraničné 1894

17 Doktor Luther Márton Nagykátéja, A keresztség, in: Konkordia Könyv, Az Evangélikus Egyház Hitvallási Iratai II. – Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály Budapest, 1957; 186-187. oldal

18 „TÖRTÉNETKÖNYV, mellyben a Nyíregyházi Evangelika Ekklésiának … évenkénti történetei, Miklósffy Sámueltől szerkesztve"...; 27. oldal – Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség Levéltára

5. Krisztus örök váltságot szerzett
Oltár, szószék, keresztelőkő – avagy az elődök hitvallása

Az oltáron lévő kereszt Corpus-szal és a Bibliával
The cross on the altar, with the Corpus and the Bible

Barokk szószék a XVIII. századból
Baroque pulpit from the 18th century

5. Kristus získal večné vykúpenie Oltár, kazateľnica, krstiaci kameň – alebo vierovyznanie predkov

Zhrnutie

Kostol je miestom uctievania Boha; architektúra, zariadenie, výtvarné umenie a hocičo iné sa musí prispôsobiť tomuto účelu: na slávenie Boha a spásu ľudí. Dejiny a charakteristické črty oltára, kazateľnice a krstiaceho kameňa nyíregyházskeho evanjelického Veľkého kostola je tiež potrebné skúmať v tomto duchu. Počas skúmania by sme mohli dostať odpoveď na mnohé otázky, keby sme dali preložiť staré dokumenty písané v českom jazyku (zvlášť slovenský literatúrny jazyk v tej dobe ešte neexistoval), uložené v archíve cirkevného spoločenstva – napr. „Protocol" farára *Samuela Schmála*, stavajúceho kostol.

Podľa rozšírenej predstavy, ktorá sa stala lexikálnym údajom, by tento barokový oltár pochádzal z gréckokatolíckeho kostola v Máriapócsi. Avšak so záznamov, ktoré sme zdedili, sa z dejín oltára môžeme dozvedieť nasledovné podrobnosti: „… Cyrkew nassj Roku 1796 Oltár, ktery Rezbar Reizinger János rečenj z G/J/elssawi robil, z pomoci Božj wyzdwihla …" Čiže: „… naša cirkev v roku 1796 z pomoci Božej postavila oltár, ktorý zhotovil rezbár János Reizinger, pochádzajúci z Jelšavy…" Ďalej sa môžeme dozvedieť, že na natretie a nalakovanie oltára bol najprv poverený *V/Wlurczninger Mihály*, a potom *Kraudy Ignácz*, v období medzi rokmi 1800 a 1803. Zobrazenie ukrižovaného Krista na obraze oltára sa uskutočnilo na základe západných tradícií (INRI!). Pri reštaurovaní v roku 2005 sa na hornej časti rámu obrazu opäť objavil nápis (napísaný dnes používaným písmom): ***„K Židum v 9. Kap. v 12 Krystus všel jednou do svatyně, věčné vykoupení nalezl."*** V tomto texte – písanom starým pravopisom a gotickým písmom - nachádzame presný biblický citát v českom jazyku, ktorého preklad znie: ***„K Židom v 9. Kap. v 12 Kristus raz vošiey do svätyne, našiel večné vykúpenie."*** Treba vedieť, že evanjelici so slovenským materinským jazykom dlhé storočia používali preklad biblie, ktorý spravila cirkev česko-moravských bratov (Jednota Bratska), a ktorého konečný text uverejnilo kralické vydanie z roku 1613. (Potom od XVIII. storočia evanjelici vydávajú tento preklad: napr. *Mátyás Béla Dániel Krmann*.) Okrem spevníka Tranoscius si aj túto bibliu mohli zo sebou priniesť osadlíci, ktorí od roku 1753 prichádzali do Nyíregyházy. Po zápase trvajúcom tri desaťročia, vierovyznanie slov napísaných na oltári nyíregyházskych trpáckych evanjelikov stavajúcich svoj kostol od 1784 do 1786 hlása, že jediná, dokonalá vykupujúca smrť Ježiša Krista platí naveky, pred Bohom nie je iná, platná obeť a okrem Ježiša nie je žiadny iný prostredník!

Na ľavej strane hlavnej lode sa v strede nachádza drevená kazateľnica bielo-zlatej farby, v štýle neskorého baroka, ku ktorej vedú jednoduché drevené schody. Na ľavej strane amplióna je umiestnená socha holuba zlatej farby, poukazujúca na Svätého ducha a zväzok lúčov. Pripomínajú uznanie reformátorov, o ktorom Luther napísal toto: „božie slovo nemá iného majstra-učiteľa, len akým je sám autor tohto slova". Je pravdepodobné, že pri reštaurovaní by sme našli nápis aj na kazateľnici! Totiž v diele Kniha udalostí, ktoré v rokoch 1841-42 napísal *Samuel Miklósffy*, sa spomína (predstavujúc celé vnútorné zariadenie kostola), že na kazateľnici bolo napísané **2Tim 4,2**! V dnešnom biblickom preklade to možno prečítať takto: **„hlásaj toto slovo, vystupuj s ním, či je vhodná alebo nevhodná doba, karhaj, varuj, povzbudzuj s plnou trpezlivosťou a učením!"**

Natretý hrubou vrstvou olejovej farby sa dnes na prvý pohľad zdá byť dosť netypickým. Avšak slová vierovyznania predkov sú zvečnené aj na medenom vrchnáku krstiaceho kameňa! Jasne možno vidieť napr. rok **1788** a písmená **N Y H A** a je tam – dookola – tento text: ***„Kdo weri a pokersten budje, spaseni budje, kdo ale nje weri, zatraten budje."*** V dnešnom preklade Biblie to znie takto: **„Kto verí a bude pokrstený, bude spasený, ale kto neverí, bude zatratený" (Mk 16,16)**. Je zvlášť zaujímavé, že tu sa nápis nezhoduje s textom kralickej Biblie! Podľa jedného návštevníka zo Slovenska je písaný v staroslovenskom jazyku. V svojom materinskom jazyku porozumel, že sú tam vyryté slová sľubujúce spasenie a upozorňujúce na zatratenie; čo sa zhoduje s lutherovým vierovyznaním: „Bez viery nemá krst žiadny účinok, hoci sám o sebe je to hojný, božský poklad."

Vo vytvorení vnútorného zariadenia kostola sa všade stretávame s vierovyznaním, lutherovým myslením. Umeleckým spôsobom a analyzujúc biblické nápisy sa snažili zhotoviť všetko tak, aby aj tieto diela boli pre kongregáciu nositeľmi Božieho slova!

Teraz, v roku 2011, keď slávime 225. výročie vysvätenia nyíregyházskeho evanjelického veľkého kostola, by som na záver chcel citovať ešte jedno Božie slovo – kedysi bolo tiež niekde napísané. *Samuel Miklósffy* vo svojej Knihe udalostí spomína, že *„na druhom zhybe klenby nad oltárom"* bolo napísané **Jak 1,22: *„Buďte vykonávateľmi slova, nie len jeho poslucháčmi, aby ste seba samých neoklamali".***

Adámi László
evanjelický kňaz

5. Christ redeemed us Altar, pulpit, baptismal stone – the faith of our ancestors

Summary

A church is the place of religious worship; its architecture, furniture, art and decoration should all match the original purpose: the praise of God and the redemption of man. We therefore need to examine the history and characteristics of the altar, pulpit and baptismal stone of the Lutheran Great Church of Nyíregyháza from this point of view. We could find a number of interesting additions to our research if we had a translation of the old documents written in Czech language and preserved in the archives (no separate Slovakian literary language existed at that time!) Such an interesting document is e. g. the "Protocol" of Sámuel Schmál, the church builder minister.

It is a common belief that the Baroque altar of the church was brought from the Greek Catholic church of Máriapócs. This is what we find in the encyclopaeida. Contemporary sources, however, contain the following: „… Cyrkew nassj Roku 1796 Oltár, ktery Rezbar Reizinger János rečenj z G/J/elssawi robil, z pomoci Božj wyzdwihla …" that is: „… in 1796, our parish, with the help of God, erected an altar, which was made by wood carver János Reizinger, also known as joslvai..."

We also learn from these documents that the painting and varnishing of the altar was first ordered from Mihály V/W/urczninger, later Ignácz Kraudy was received the task, between 1800 and 1803. The depiction of the crucified Jesus in the altar-piece follows western traditions (INRI!). During the restoration of 2005, an inscription on the frame of the altar-piece was revealed. This is a quotation from the Bible in Czech language. In modern characters it reads in the following way: ***„K Židum v 9. Kap. v 12 Krystus všel jednou do svatyně, věčné vykoupení nalezl."*** The inscription was written in Gothic characters and archaic spelling. The text translates as follows: ***"To the Jews, Chapter 9, verse 12. Christ went into the sanctuary and found redemption for ever".*** It is to be noted that for centuries the Lutheran Slovakians used the Bible-translation of the Czech-Moravian Brotherhood (Jednota Bratska), which received its final version in the Kralice-edition in 1613. (From the 18th century, this edition was published by the Lutherans, e. g. Mátyás Bél and Dániel Krmann). It is likely, that the news settlers coming to Nyíregyháza after 1953 brought with them this Bible, in addition to the Tranoscius song book. The confession of the Lutheran tirpáks painted on the frame of the altar declares that the unique and only redemption is through the death of Jesus Christ is of eternal value; there is no other sacrifice that is valid in the eyes of God, and there is no other intercessor but Jesus.

The suspended, late-Baroque, white and gold painted pulpit is in the middle of the left hand side of the nave. Simple wooden steps lead up to the pulpit. On the inner side of the soundboard there is a dove, surrounded with light beams, referring to the Holy Spirit. It reminds us of Luther's words: "There is no other teacher of the words of God but the author of the words himself." It is likely that a restoration would reveal an inscription on the pulpit as well. Sámuel Miklósffy, editor of the TÖRTÉNETKÖNYV [History Book], published in 1841-42, describes the whole interior of the church. Miklósffy mentions that an inscription from 2Tim 4:2 was on the pulpit. In our translation of the Bible it reads in the following way: "preach the word; be ready in season and out of season; reprove, rebuke, and exhort, with complete patience and teaching!"

Today the pulpit is covered with a thick coat of enamel paint. The confession of our ancestors is, however, preserved on the copper cover of the baptismal stone as well. The year, 1788, is clearly visible, with the reference **N.Y. H.A** utalás, and there is a text running around the cover: ***„Kdo weri a pokersten budje, spaseni budje, kdo ale nje weri, zatraten budje”.*** It translates as ”Whoever believes and is baptized will be saved, but whoever does not believe will be condemned.” (Mk 16:16). It is interesting, that the wording is not fully identical with the text of the Kralice-Bible! A Slovakian visitor péointed out that the text is ”staroslovenský,” that is, archaic Slovakian... The promise of redemption is inscribed there in the native language of the congregation, and reinforces Luther's words: ”Baptism is, though a wealthy, divide treasure, is worthless without faith.”

The Lutheran way of thinking is present in all parts of the interior of the church. With an artistic use of quotations from the Bible, all the furniture and decorations have been converted into carriers of the message of God to the congregation!

When today, in 2011, we celebrate the 225th anniversary of the consecration of the Lutheran Great Church of Nyíregyháza, let me quote yet another sentence that used to be inscribed inside the church. Sámuel Miklósffy in his TÖRTÉNETKÖNYV says that ”on the second arch above the altar, James 1:22 was written: ”Do not merely listen to the word, and so deceive yourselves. Do what it says.”

László Adámi
Lutheran minister

5. Christus hat die ewige Erlösung erworben Altar, Kanzel, Taufstein – das Glaubensbekenntnis unserer Vorfahren

Zusammenfassung

Die Kirche ist ein Ort für den Gottesdienst; Baustil, Einrichtung, bildende Kunst und alles andere müssen diesem Zweck dienen: dem Lobpreisu Gottes zum Heil der Menschen. Auch die Geschichte und Eigenarten des Altars, der Kanzel und des Taufsteins der Nyíregyházer Großkirche müssen unter diesem Aspekt geprüft werden. Viele Fragen könnten im Zuge der Forschung beantwortet werden, wenn wir die in Tschechisch verfassten alten Dokumente (eine eigenständige slowakische Literatursprache gab es damals noch nicht!) aus dem Gemeindearchiv - z.B. das „Protocol” von Pastor *Sámuel Schmál*, der die Kirche bauen ließ- ins Ungarische übersetzen lassen würden.

Laut der verbreiteten, sogar als lexikale Angabe geltenden Meinung stamme dieser Barockaltar aus der griechisch-katholischen Kirche in Máriapócs. Die erhalten gebliebenen Aufzeichnungen enthalten jedoch folgende Details der Altargeschichte: „… Cyrkew nassj Roku 1796 Oltár, ktery Rezbar Reizinger János rečenj z G/J/elssawi robil, z pomoci Božj wyzdwihla …” Das heißt: „… Unsere Kirche hat mit Gottes Hilfe in 1796 einen Altar errichten lassen, der vom Holzbildhauer *János Reizinger*, der wahrscheinlich aus Jolsva stamme, angefertigt wurde...” Diesen Dokumenten entnehmen wir auch, dass mit der Bemalung und Lackierung des Altars zwischen 1800 und 1803 zuerst *Mihály V/W/urczninger*, dann *Ignácz Kraudy* beauftragt worden waren. Die Darstellung des gekreuzigten Christus folgt der abendländischen Tradition (INRI!). Während der Restaurierung im Jahr 2005, kam die folgende Aufschrift auf dem oberen Bildrahmen zum Vorschein (mit heute gebräuchlichen Buchstaben): ***„K Židum v 9. Kap. v 12 Krystus všel jednou do svatyně, věčné vykoupení nalezl.“*** In diesem Text findet man ein tschechischsprachiges Bibelzitat - mit alter Rechtschreibung und gotischen Buchstaben -, dessen direkte Übersetzung lautet: ***„An die Hebräer, Kapitel 9, Vers 12: Christus ist einmal in das Heiligtum gegangen und hat erwarb die ewige Erlösung erworben”.*** Man muss wissen, dass die Slowakischsprachigen (vermutlichen Lutheraner) jahrhundertelang die Bibelübersetzung der Kirche der tschechisch-mährischen Brüdern (Jednota Bratska) benutzt haben, deren endgültigen Text die Ausgabe in Kralice aus 1613 verkörpert. (Seit dem 18. Jahrhundert wurde diese Übersetzung von den Lutheranern verlegt, z. B. *Mátyás Bél* und *Dániel Krmann*.) Mag sein, dass über das Liederbuch „Tranoscius” hinaus die Einsiedler, die sich ab 1753 in Nyíregyháza niederließen, diese Bibel mitbrachten. Das Bekenntnis der Tirpaken (*Ungar-Slowaken*) zur evangelischen Konfession wurde auf den Altar der zwischen 1784 und 1786 nach drei Jahrzehnten andauernden Kampf, erbauten Kirche gemalt. Es verkündet, dass der einmalige, vollkommene Erlösungstod Jesu immerwährend ist; es gibt kein anderes, vor Gott gültiges Opfer, und außer Jesus gibt es keinen anderen Fürsprecher!

In der Mitte der linken Seite des Hauptkirchenschiffs befindet sich die weiß-gold bemalte, spätbarocke, gehängte Holzkanzel, die durch eine einfache Holztreppe zugänglich ist. An der unteren Seite des Schalldeckels ist eine goldfarbene, auf den Heiligen Geist hinweisende Taubengestalt mit Strahlgarben zu sehen. Dies ist ein Verweis auf die reformatorische Erkenntnis, die Luther charakterisiert: „Gottes Wort hat keinen anderen Lehrmeister als den Verfasser des Wortes selbst”. Falls die Kanzel restauriert würde, könnte man wahrscheinlich auch dort eine Aufschrift finden! Denn das GESCHICHTENBUCH von Sámuel Miklósffy aus 1841-42 (das die ganze Inneneinrichtung der Kirche vorstellt) erwähnt, dass auf der Kanzel der Vers **2Tim 4,2** geschrieben war! In unserer heutigen Bibelübersetzung ist dies so zu lesen: ***„Predige das Wort, steh dazu, es sei zur Zeit oder zur Unzeit; weise zurecht, drohe, ermahne mit aller Geduld und Lehre”!***

Auf den ersten Blick scheint dies heute etwas untypisch zu sein, mit dicker Ölfarbenschicht übermalt. Jedoch, das Bekenntnis der Vorfahren ist auch an der Kupferdecke des Taufsteins zu lesen. Man kann z. B. die Jahreszahl **1788** und den Hinweis **N.Y. H.A** genau entnehmen, und, umlaufend, ist auch der Text ***„Kdo weri a pokersten budje, spaseni budje, kdo ale nje weri, zatraten budje”*** zu lesen. In der heutigen Bibelübersetzung heißt es: ***„Wer da glaubt und getauft wird, der wird selig werden; wer aber nicht glaubt, der wird verdammt werden” (Mk 16,16).*** Es ist besonders merkwürdig, dass die Schrift mit dem Text der Bibel aus Kralice nicht identisch ist. Laut eines slowakischen Besuchers ist die Sprache „staroslovenský”, also alt-, ur-slowakisch… Das in der Muttersprache verstandene, heilzusagende und warnende Gotteswort ist hier eingraviert, übereinstimmend mit dem Lutherischen Urbekenntnis: „ohne Glauben ist die Taufe nichts nütz, ob sie gleich selbst ein reichlicher, göttlicher Schatz ist”.

An der Gestaltung der Inneneinrichtung der Kirche ist die gläubige, bekenntnisstarke, lutherische Denkweise abzulesen. Die Schöpfer strebten danach, alles auf künstlerische Weise und die biblischen Zitate auslegend zu gestalten, damit auch diese Werke Gottes Wort für die Gemeinde verkündigen.

Wenn wir heute, 2011 das 225. Jubiläum der Einweihung der evangelischen Großkirche begehen, zitiere ich als Schlusswort ein - ehemals auch aufgemaltes - Gotteswort. *Sámuel Miklósffy* erwähnt in seinem GESCHICHTENBUCH auch, dass *„an dem zweiten Bogen über dem Altar”* die Worte **Jak 1,22** geschrieben waren: ***„Seid aber Täter des Wortes und nicht Hörer allein; sonst betrügt ihr euch selbst”.***

László Adámi
Lutheran minister

AZ ORGONA

Organy kostola

The Organs of the Church

Die Orgeln der Kirche

Dr. Kovács László Attila

The Organs of the Church

6. AZ ORGONA

A nagytemplom orgonájának és kántorainak történetét dr. Kormos Gyula kutatta és írta meg „A nyíregyházi evangélikus Nagytemplom orgonatörténete, kántorai” címmel. Megjelent a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle XLIII. évfolyamában (2008/3:317-359). Összefoglaló ismertetőnket Kormos Gyula tanulmánya alapján készítettük.

A mai templom felépítése után 10 évvel, 1796-ban a gyülekezet szerződést kötött egy 25 regiszteres orgona megépítésére Emanuel Kummer nagyváradi orgonaépítővel. A német nyelven készített, példaértékű, szépen kidolgozott, részletes szerződés a következőket tartalmazza:

„A Tiszteletre méltó Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezet kívánságára összeállítottam egy új orgona diszpozícióját, amely mind a település helyzetének, mind a templomnak megfelelő, mégpedig a következőképpen:

Fő manuál

1.) Principál 8 láb, ónból a homlokzatban
2.) Alap 16 láb, a nagy oktáv fából,
a többi 3 ónból
3.) Hohlflöte 8 láb fából
4.) Viola di Gamba 8 láb, ónból
5.) Flauta Forte 8 láb, ónból
6.) Fugara 4 láb
7.) Salicinal 4 láb
8.) Octava 4 láb
9.) Quinta 3 láb
10.) Octava 2 láb
11.) Mixtur major 4 soros
12.) Mixtur minor 4 soros

} ónból

Pozitív

1.) Prestant 4 láb, ónból
2.) Pordun 8 láb, fából
3.) Flauta traversia 8 láb
4.) Quintathöna 8 lán, ónból
5.) Echo 8 láb, ónból
6.) Waldflöte 2 láb
7.) Octava 2 láb
8.) Cymbel 4 soros

} ónból

Pedál

1.) Violon 16 láb
2.) Contrabass 16 láb
3.) Octavbass 8 láb
4.) Cornett 4 sor, 2 láb
5.) Posaun 16 láb

Mellékhúzók:

1.) Manual Coppel
2.) Tremulant

Ehhez tartoznak
1.) 5 db szélláda, 2 a főműhöz, 2 a pozitívhoz, és 1 a pedálhoz, amelyeket úgy kell kialakítani, hogy ezáltal minden változat kellően érvényesüljön, jól és tartósra kidolgozva.
2.) 3 fúvó, 12 láb hosszú és 6 láb széles.

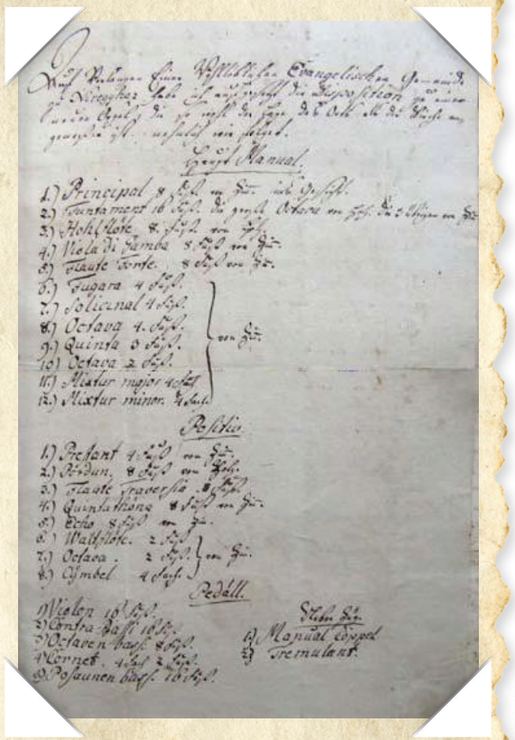

Emanuel Kummer orgonaépítő szerződése
The contract of Emanual Kummer organ maker

3.) A traktúrát úgy kell elkészíteni, hogy az egy jó mechanikához illően könnyen játszható legyen, akadás nélkül.
4.) A billentyűzet az új szokás szerint hosszú oktávval C, Cis-től d””-ig ébenfával és elefántcsonttal jól kidolgozva.
5.) A pedál: szintén hosszú oktávval, c’-ig.
6.) Minden egyes hangszínváltozat intonációját úgy kell kidolgozni, hogy mindegyik feleljen meg a saját nevének, továbbá úgy összességében, mint egyenként olyan hatást mutasson, hogy ez az orgona mind a Tiszteletreméltó Gyülekezetnek, mind építőjének dicsőségére szolgáljon.
7.) Mivel némi munka, amely sajnos kevés értéket képvisel, már elkészült, én azonban a saját építési módom miatt abból a sípokon kívül semmit sem tudok felhasználni, ezért ezeket fel fogom használni hozzá, és mivel ennél a diszpozíciónál a pedál több hangot kap, a hiányzókat elkészítem.
8.) Meggyőződve az orgona szükségességéről és meghatódva a gyülekezet nemes bizalmától, mindent megtennék azért, hogy kívánságait teljesítsem, és a munka fogja bebizonyítani, hogy csalódtak-e, beleértve azt a kötelezettséget, hogy elkészüljön az 1797. Szent Mihály napi istentiszteleten való használatra. Azzal az ígérettel, hogy azt teljesen jól és tartósan elkészítem, hogy az minden hozzáértő megelégedésére szolgáljon, továbbá annak elkészülte után magamat minden szakértőnek alávetem.

Mindezekért követelésem mindösszesen (a lakatos-, szobrász- és asztalosmunkák kivételével) kettőezer rajnai forint, miközben azonban minden anyagköltséget állok. Továbbá kötelezem magam, hogy az orgonán, annak elkészülte után egy évvel, minden hibát, amely magától előfordul, térítés nélkül kijavítok.

Azt is kívánnám a Tiszteletre méltó Gyülekezetet esdeklően kérve, hogy már a munka kezdetére a faanyagot az én költségemre szerezze be, aminek a jó munkához száraznak kell lennie.

Továbbá önök vállalják azt is, hogy számomra a munkámhoz megfelelően kényelmes szállást biztosítsanak. Szerszámaim és az anyagok szállítását ingyenesen biztosítják és a nehéz részek elhelyezésénél segítségemre legyenek.

A fizetés a következő ütemezésben történjen:
200 forintot, amikor a munkát itt elkezdem,
200 forintot, ha a szélládák mind elkészültek,
200 forintot, ha a fúvók az orgonaszekrény párkányzatával együtt elkészültek,
400 forintot, amikor az orgona megszólaltatható lesz,
600 forintot, amikor éppen dolgozom és szükségesnek vélem,
400 forintot, ha az orgona teljesen készen lesz és majd egy pártatlan szakértő alkalmasnak és jónak találta.

Minden továbbiban a Tiszteletreméltó Gyülekezet méltányos belátására bízom magam, amelybe teljes bizalmamat helyezem. Hogy erre rászolgálok-e, azt majd az orgona fogja bebizonyítani.

Amennyiben ezen pontok mindkét részről elfogadtatnak, akkor a felek aláírják azokat. Ilyeténképp történt. Aláírás:

Nyíregyháza, 1796. május 20-án.
Steph. Franko bíró
Mich. Szekeres
And. Graff
Georg Kirko
Matth. Miskolczy

Emanuel Kummer
Orgonaépítő

Előttünk: Samuele Schneider és Joanne Schulek gyülekezeti lelkészek.”

A szerződés 7.) pontjából arra következtethetünk, mintha valaki már korábban elkezdett volna egy kisebb pedálos orgonát felépíteni, vagy már volt a gyülekezetnek egy hangszere, amelyet talán az imaházból hoztak át. Erre vonatkozóan azonban semmilyen más adatot nem találtak a kutatók e szerződésben foglaltakon kívül.

A szerződésből és további dokumentumokból is kiderül, hogy az orgona lakatos-, asztalos- és díszítőfaragási munkáit, valamint az orgona festését és aranyozását nem Kummer végezte, hanem arra más mestereket kértek fel. Az orgonával kapcsolatos lakatos munkákat a debreceni órás- és lakatosmesterre, Herman Ferencre bízták. Az orgona és karzat díszítőfaragási munkáira a bodrogkeresztúri Gesper Lőrinc szobrásszal kötöttek megállapodást. Az oltár, az orgona és a karzat festésére, aranyozására pedig a kisszebeni Krandy Ignáccal, a *„festés művészete mesterével”* állapodtak meg. A munkálatok befejezésére pedig Spórer József *„Academicus Márványos Pictor és Aranyozó”*-t kérték fel.

Kummer ugyan 1798-ban elkészült az orgonával, de annak festése és díszítőfaragó munkái csak 1803-ban fejeződtek be, akkor sem teljesen, **Spórer József 1815-ben** tesz pontot a munkálatokra.

Az orgona összköltsége az oltár és karzatfestéssel együtt – leszámítva a mesterek és segédjeik többhetes ellátását – közel **4500 rajnai aranyforintot** tett ki.

Rajnai arany forint
Rheinische gulden, German golden coin

A 25 regiszteres, 2 manuálos, pedálos, mechanikus csúszkaládás orgona barokk hangszernek számított, de olyan sípsorokat is tartalmazott, amelyek csak a klasszicizmust követően válnak általánossá a hazai orgonaépítésben. Azért érdemel kiemelt figyelmet, mert építésekor az akkori Magyarország evangélikusainak egyik legnagyobb orgonája volt. Mivel játszóasztalt nem említ a szerződés, így a kor gyakorlatának megfelelően minden bizonnyal játszószekrénnyel rendelkezett, azaz az orgonista háttal ült az oltár felé. Így az I. manuálról volt játszható a pozitív, a II. manuálról pedig a főmű. Az orgonaszekrény alabástromszínű márványfestéssel, aranyozott díszítéssel volt ellátva, a karzat mellvédjében elhelyezett pozitívmű pedig a szokványos síptakaró faragáson kívül aranyozott koronadísszel is rendelkezett.

Az orgona építőjéről, Emanuel Kummer-ről tudjuk, hogy inaskodó vándorévei vége felé Johann Pekingnél dolgozott, akitől 1794-ben titokban keletre szökött. Előbb Kassán próbálkozott letelepedni és orgonaépítőként dolgozni, de szökése miatt a hatóságok nem engedélyezték letelepedését. Végül Nagyváradon telepedett le. Ismert munkái: a jászalsószentgyörgyi (1814), a tyukodi (1814), a debreceni Szent Anna templom (1816), a hajdúszoboszló-i (1818) és a magyarkeceli (1832) egykori orgona.

A nyíregyházi evangélikus nagyttemplom Kummer által épített nagy és értékes orgonájának életútja meglehetősen viszontagságos volt. Viszonylag sokszor szorult javításra. Csaknem tízen kíséreltek több-kevesebb sikerrel megbirkózni a képességeiket meghaladó, a számukra a szokásosnál lényegesen összetettebb feladattal. Így a 20. század elején is az egyházközség szeretné megjavíttatni a hangszert. Előbb Angster József és Fia cégéhez fordulnak. A nagy nevű cég két, egymásnak ellentmondó javaslatot ad. Véleménye szerint nem érdemes, szinte lehetetlen vállalkozás javítani a régi orgonát. Ezek után az egyházközség **Rieger Ottó Orgonagyárához** fordul.

De a Rieger cég sem ajánlotta a javítást, hanem új orgonaépítésére tett javaslatot. Az új, pneumatikus rendszerű, romantikus hangképű orgona tervei 1909-ben készülnek el. Az új orgonaterv szükségessé tette a szűk és fából készült karzat átalakítását, bővítését is. **Az 1910. év végére elkészült az új karzat, 1911-ben pedig az új orgona is helyére kerül.** Kétmanuálos, pedálos, 30 regiszteres orgonát épített a Rieger cég. Nyelvregisztere nem volt ennek az orgonának! De a kor ízlésének megfelelően a legmodernebb játszótechnikai segítőkkel ellátott játszóasztala volt: mindenféle kopulával, fix kombinációkkal, kétsoros szabadkombinációval, redőnnyel és hengerrel. A lelkesedés nagy volt, és orgonahangversenyek tartását is elhatározták.

A Rieger testvérek orgonagyára (1896)
The organ factory of the Rieger bros. (1896)

Rieger Otto

Rieger Gustav

Az orgona 15.840 koronába került, de a tölgyfából készült szekrény 1.400 korona többletköltséget jelentett.

Az örvendezés nem tartott sokáig az első világháború alatt elrendelt rekvirálás miatt. 1918-ban az új orgona homlokzati sípjait, a régi, Kummer által épített orgona teljes fémből készült sípanyagát, három harangot és a toronysüveg vörösréz borítását is be kellett szolgáltatni.

Az időközben nagyon megrongálódott orgona javítására, a hiányzó homlokzati sípok pótlására, 3 nyelvsípsor és egy elektromos fúvómotor beépítésére, és az egész hangszer hátrább helyezésére 1927-ben került sor. A munkálatokat Marcell Endre, szász származású evangélikus orgonaépítő végezte.

A gyülekezet ekkori orgonista lelkésze, **Gáncs Aladár** 1971-ben levelezésbe kezdett Trajtler Gábor orgonaművésszel az orgona átalakítása ügyében. 1972-ben nagyszabású átalakítást végzett az orgonán **Kneifel Mihály** orgonaépítő. 1982-ben **Trajtler Gábor** egyházzenei igazgató **Nagyváti Pál** gyülekezeti orgonosta-kántor szorgalmazására elkészítette a terveket az orgona újabb átalakítására, bővítésére, mely szerint sor került egy 3. manuál beépítésére, az orgona pneumatikus vezérlésének elektropneumatikussá átalakítására, korszerű játszóasztal, új diszpozíció kialakítására, a régi sípsorok átintonálására. A munkálatokat több ütemben 1984 és 1997 között végezték el. A Fővárosi Művészi Kézműves Vállalat kezdte, majd **Jávori Pál** orgonista működése alatt az Aquincum Orgonaépítő és Hangszerész Kft. Folytatta és **Szabó Árpád** orgonaépítő mester fejezte be.

Az új 3 manuálos játszóasztal
The new three-manual keyboard

Az átépített, bővített orgona mai diszpozíciója a következő:

I. Főmű (C-g³, 56 hang)

1. Burdon	16’
2. Principál	8’
3. Vájt fuvola	8’
4. Kupakos fuvola	8’
5. Gamba	8’
6. Fl. harmonique	8’
7. Oktáv	4’
8. Födött	4’
9. Zúgóquint 2 sor	2 2/3’
10. Fuvola	2’
11. Kornett 3-5 sor	
12. Mixtúra 5 sor	2 2/3’
13. Trombita	8’

II. Redőnymű (C-g³, 56 hang)

14. Gyöngéd födött	16’
15. Hegedűprincipál	8’
16. Födött	8’
17. Salicional	8’
18. Oktáv	4’
19. Oktávfuvola	4’
20. Quint	2 2/3’
21. Oktáv	2’
22. Terc	1 3/5’
23. Akuta 4 sor	1’
24. Oboa	8’

III. Mellmű (C-a³, 58 hang)

25. Flauta tibia	8’
26. Csöves fuvola	4’
27. Nazát	2 2/3’
28. Erdei fuvola	2’
29. Principal	1’
30. Cimbel 3 sor	1/3’
31. Vox humana	8’

Pedálmű (C-f¹, 30 hang)

32. Principalbass	16’
33. Subbass	16’
34. Violonbass	16’
35. Oktávbass	8’
36. Zergekürt	8’
37. Fuvolabass	8’
38. Korálsíp	4’
39. Zúgósíp 4 sor	2 2/3’
40. Bombard	16’

Tremoló a redőnyműhöz és mellműhöz
Normál, super- és suboktáv kopulák.
Háromsoros szabadkombináció + pedálkombináció
Csoportkapcsolók: plénum és tutti.
Redőny, henger.
Hengert, 16’-t, nyelveket ki/bekapcsolók.

Az orgona felújítása

Az orgona nagyszabású átalakítását, felújítását, bővítését több áldozatkész adakozó mellett a Szabolcsitej Rt., a Nyíregyháza Megyei Jogú Város, a Taurus Mezőgazdasági Abroncs Kft., az Isobau Kft. és a denkendorfi német testvérgyülekezet támogatta.

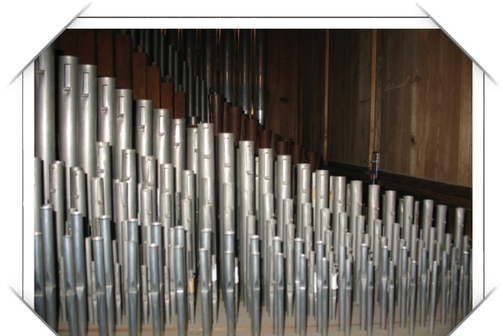

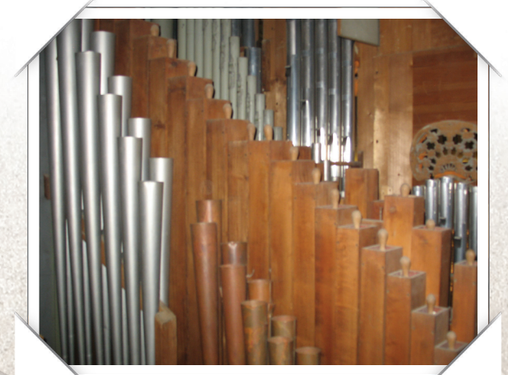

A gyülekezet orgonista-kántorai

A nagy múltú nyíregyházi evangélikus gyülekezet zenei életében és orgonatörténetében meghatározó szerepet töltöttek be a gyülekezet kántorai, orgonistái. A Nagytemplom első, barokk orgonája is – magyarországi viszonylatban – nagy és értékes orgonának számított, amelyen jól, olykor kiemelkedően képzett kántorok teljesítettek szolgálatot. Kántortanítók végezték a kántori-orgonista szolgálatot. Mivel a tanítói feladatok és a gyülekezeti alkalmak nagy terhet róttak a kántortanítókra, volt idő, amikor ketten vagy hárman is szolgálatban álltak. Már 1828-ban foglalkoztatta a gyülekezet vezetőségét az önálló kántori és orgonistai hivatal létrehozása, de csak 1868-ban született meg a döntés arról, hogy az orgonista állás ezentúl független lesz a tanítói állástól. Később a főorgonista mellett szinte mindig voltak kisegítő kántorok vagy másodorgonisták is. A levéltári adatok azonban legtöbbször csak a gyülekezet alkalmazásában álló kántorokról, orgonistákról szólnak; a kisegítők, helyettesítők adatai hiányosak.

A következő kántortanítókról, orgonistákról tudunk, akik a Nyíregyházi Evangélikus Gyülekezetben, majd annak Nagytemplomában kántori szolgálatot végeztek:

1753-1754	Medvedszky Tóbiás
1765-1766	Wandlik Márton
1767-1804	Lehotszky András
1789-1804	Mihóky Mátyás
1803-1828	Király János
1811-1817	Burghardt Mihály
1820-1850	Tregjár Pál
1829-1831	Csillag Márton
1831-1868	Nagy Sámuel
1833-1849	Kollman Sámuel
1833-1850	Susztek Sámuel
1852-1860	Gáspári János
1861-1868	Szénfy Gyula
1861-1898	Nagy Lajos
1875-1920	Zsák Endre
1899-1910	Santroch Alajos
1923-1948	Krecsák László
1948-1952	Deményfalvi Kálmán
1952-1978	Gáncs Aladár
1978-1989	Nagyváti Pál
1990-2005	Jávori Pál
2006-2008	Demen Szabolcs
2008-tól	Kiss Zoltán

Gáncs Aladár az énekkar tagjaival az orgona előtt
Aladár Gáncs and the members of the choir in front of the organ

Békésen egymás mellett a mesterre váró zenekar tagjai
Members of the choir at rest

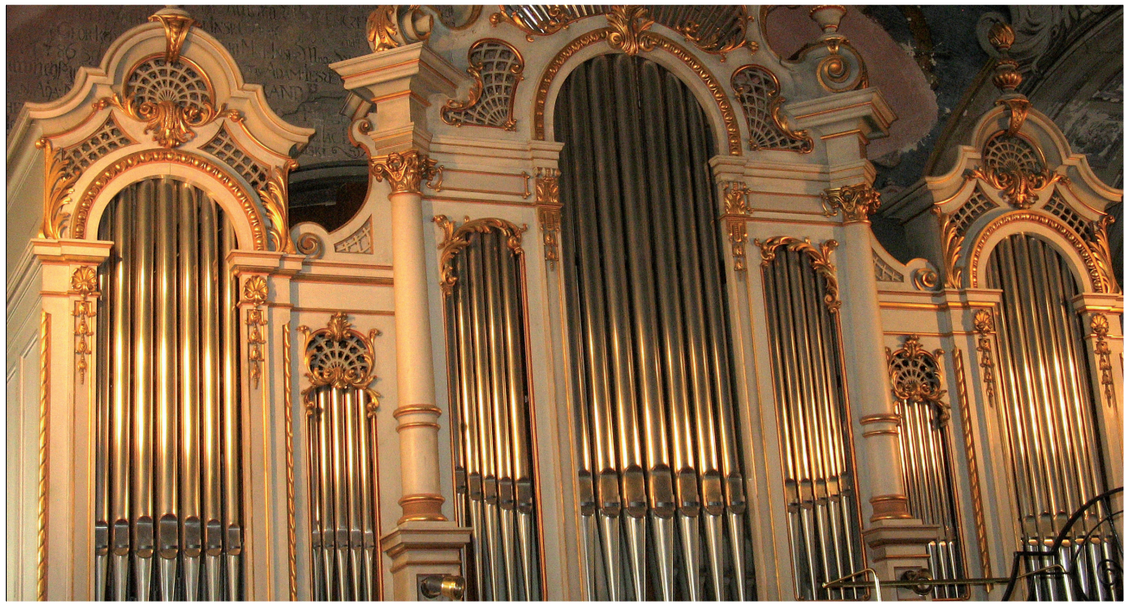

Az orgona díszes előnézete a karzaton
The richly ornamented rfront of the organ

Az új, 3 manuálos játszóasztal
The new, three-manual keyboard

6. ORGANY KOSTOLA

Zhrnutie

Dejiny organov nyíregyházskeho evanjelického Veľkého kostola skúmal a napísal organológ Dr. Gyula Kormos. Jeho štúdia pod názvom Kantori, dejiny organu nyíregyházskeho evanjelického Veľkého kostola bola uverejnená v XLIII. ročníku Szabolcs-Szatmár Beregského prehľadu (2008/3: 317-359.).

Prvý organ kostola dala kongregácia postaviť Emanuelovi Kummerovi, majstrovi z Nagyváradu. Dvojmanuálový, pedálový, 25 registerový organ bol zhotovený v roku 1798. Avšak nafarbenie organu a ozdobné vyrezávacie práce sa úplne skončili až v roku 1815. Tento veľký organ bol vynikajúcim hudobným nástrojom barokového umenia, ale obsahoval aj také píšťaly, ktoré sa až po klasicizme stali zaužívanými v domácej výrobe organov. V dobe jeho stavania sa považoval za jeden z najväčších organov maďarských evanjelikov.
Začiatkom 20. storočia bol tento hudobný nástroj tak zničený, že odborníci v Maďarsku fungujúcich firiem veľkého mena, zaoberajúcich sa stavbou organov (závod na výrobu organov Angster a Rieger), na ktoré sa cirkevné spoločenstvo obrátilo, radšej navrhovali postavenie nového, moderného organu, ako by sa podujali na zreštaurovanie starého, barokového nástroja. Po dlhom zvažovaní cirkevné spoločenstvo poverilo budapeštiansky závod Rieger na výrobu nového, dvojmanuálového, pedálového, 30 registerového organu. Moderný organ romantického charakteru s pneumatickým systémom bol zhotovený v roku 1910, ale vyžiadal si aj rozšírenie chóru. Preto sa práce skončili až ku koncu roka 1911.
Kongregácia sa však dlho neradovala z nového, veľkého hudobného nástroja. Pri konfiškácii v roku 1918 musela odovzdať priečelné píšťaly nového organu a zo starého, Kummerom postaveného organu všetky kovové píšťaly (ktoré sa doteraz neúspešne pokúšala kongregácia predať), spolu s tromi zvonmi a medenou krytinou veže.
Ako to len bolo možné, došlo k doplneniu chýbajúcich píšťal, a potom bolo na organe postavenom firmou Rieger viackrát prevedené rozšírenie a prestavba. Posledné rozšírenie a renovácia sa skončila v roku 1997: výsledkom bol organ obsahujúci 4 rady jazykových píšťal, 40 registrov, 3 manuály, elektro-pneumatický systém. Okrem účelov na bohoslužbách sa využíva aj na koncerty: pravidelne sa konajúce organové zbožnosti majú v nyíregyházskom evanjelickom Veľkom kostole viacdesaťročnú tradíciu. Zrenovovaný hudobný nástroj je vhodný na ozvučenie väčšiny diel organovej literatúry: v prvom rade na predvedenie romantických diel, ale možno z neho vyčariť aj barokové tóny.

6. THE ORGANS OF THE CHURCH

Summary

The history of the organ of Lutheran church of Nyíregyháza was researched and written by Dr. Gyula Kormos, an expert of organs. His essay titled: "A nyíregyházi evangélikus Nagytemplom orgonatörténete, kántorai" [The History of Organs and Choir Masters of the Lutheran Church of Nyíregyháza] was published in Vol. XLIII (2008/3: 317-359) of the Szabolcs-Szatmár Beregi Szemle [Sz.-Sz.-B. County Review].

The parish ordered the first organ for the church from Emanuel Kummer, an organ manufacturing master of Nagyvárad (today: Oradea, Romania). The two-manual organ with pedals and 25 registers was ready in 1798. The paintwork and ornamental carvings were, however, only completed by 1815. This great organ was an outstanding instrument of the Baroque age, and it contained rows of pipes that were suitable for playing tunes that only became fashionable after the neo-classical age. When it was installed in the church, it was one of the largest organs of the Hungarian lutherans.
By the early 20th century the organ was so badly worn and damaged that the experts of the leading organ manufacturing companies in Hungary (Angster and Rieger organ factories) recommended the construction of a new and modern organ, instead of attempting a repair of the old, Baroque one. After a long consideration, the leaders of the parish ordered a new, two-manual, pedalled organ with 30 registers from the Rieger organ factory of Budapest. The modern, romantic style, pneumatic organ was ready by 1910, but it necessitated the enlargement of the choir. The work was only finished by the end of 1911.
The congregation did not have much time to enjoy their new instrument. In 1918, when the military needed all available metals, they took away the pipes of the new organ, and even those of the old one, built by Kummer (the parish had tried to sell those unsuccessfuly), the three bells and the copper cover of the spire.
As soon as it was possible, they replaced the missing pipes, and the Rieger-organ underwent several renovations and enlargements. The last of these took place in 1997: the instrument now has 4 rows of pipes, 40 registers, 3 manuals and an electropneumatic driving system. The organ is also used for concerts, in addition to its traditional role of providing music for services. Organ concerts in the Lutheran Great Church of Nyíregyháza look back on several decades of traditions. The new organ is suitable for playing the largest part of organ pieces of the universal music literature. It is excellent for playing romantic music, but is also suitable for performing Baroque tunes.

6. DIE ORGELN DER KIRCHE

Zusammenfassung

Die Geschichte der Orgeln in der Lutherisch-Evangelischen Großen Kirche in Nyíregyháza wurde von dem Organologen Dr. Gyula Kormos erforscht und beschrieben. Die Studie erschien unter dem Titel „A nyíregyházi evangélikus Nagytemplom orgonatörténete, kántorai" [Die Orgelgeschichte und die Kantoren der evangelischen Großen Kirche in Nyíregyháza] in: Szabolcs-Szatmár Beregi Szemle (XLIII), 2008/3. S.317-359.

Die erste Orgel ließ die Gemeinde von dem Orgelbaumeister Emanuel Kummer aus Oradea/Nagyvárad/Großwardein bauen. Die Orgel mit zwei Manualen, Pedal und 25 Registern wurde 1789 fertig gestellt. Die Anstreich- und Holzschnitzverzierungsarbeiten wurden aber erst im Jahre 1815 endgültig abgeschlossen. Diese große Orgel war ein herausragendes Musikinstrument der Barockkunst; sie enthielt bereits Pfeifenreihen, die im Orgelbau in Ungarn erst nach dem Klassizismus eine allgemeine Verbreitung fanden. In ihrer Bauzeit galt diese Orgel als eine der größten Orgeln der Lutheraner in Ungarn.

Dieses Musikinstrument wurde bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts so stark beschädigt, dass die Experten der angefragten namhaften Orgelbaufirmen in Ungarn (Angster und Rieger) eher den Bau einer neuen, modernen Orgel nahe legten, als die Restaurierung des alten Barockinstruments zu befürworten. Nach langen Überlegungen wurde von der Kirchengemeinde die Orgelwerkstatt Rieger in Budapest beauftragt, eine neue Orgel mit zwei Manualen, Pedal und 30 Registern zu bauen. Diese zeitgemäße, pneumatische Orgel im romantischen Stil wurde bereits 1910 angefertigt, machte aber auch die Erweiterung des Chores erforderlich. So konnten die Einbauarbeiten erst gegen Ende 1911 abgeschlossen werden.

Die Freude der Gemeinde über die neue und große Orgel blieb nicht lange ungetrübt. Bei der Requirierung 1918 mussten die Frontpfeifen der neuen und sämtliche Metallpfeifen der alten, von Kummer angefertigten Orgel (welche die Gemeinde die ganze Zeit vergebens versuchte zu verkaufen), zusammen mit drei Glocken und der Kupferverkleidung der Turmspitze abgeliefert werden.
Sobald es möglich war, wurden die fehlenden Pfeifen ersetzt, die Rieger-Orgel wurde dann auch mehrfach ergänzt und umgebaut. Die bisher letzte Erweiterung und Erneuerung wurde 1997 abgeschlossen: so entstand eine Orgel mit vier Zungenpfeifenreihen, 40 Registern, 3 Manuale mit einem Elektro-Pneumatik-System. Über ihre gottesdienstliche Verwendung hinaus dient sie auch Konzertzwecken: die Andachten mit Orgelmusik haben in der Lutherisch-Evangelischen Großen Kirche in Nyíregyháza eine mehrere Jahrzehnte zurückreichende Tradition. Das erneuerte Musikinstrument ist für die Aufführung großer Teile der Orgelliteratur geeignet: in erster Linie zwar für die Aufführung romantischer Werke, aber auch Barockklänge lassen sich aus ihr hervorzaubern.

There are Two Bells in the Tower...

A TORONY LAKÓI:
A TORONYBAN KÉT HARANG LAKIK…

Dva zvony bývajú vo veži…

There are Two Bells in the Tower…

Im Turm wohnen zwei Glocken…

Sallai Gábor

A harang

„Földbe ásva és agyagba
Égve áll a forma már.
Elkészüljön a harang ma !
Fel, fiúk, a munka vár !
Nem baj, ha pereg Verejtéketek,
Valljon a mű mesteréről ;
De nincs áldás, csak az égből.”

Friedrich Schiller: ÉNEK A HARANGRÓL

A harang azon kevés tárgyaink egyike, amely több ezer éves múlt után napjainkban, mindennapi életünkben változatlan alakjában és funkciójában van jelen, nem ment ki a divatból, nem helyettesíthető semmilyen más modern eszközzel. Elkészítésének módja sem sokat változott az évszázadok alatt. A bennünket körülvevő számtalan silány, divathullámokat követő tárgy között az állandóságot és a szépséget is jelképezi.

A harangöntés nagy múltú mesterség és mindig misztikus tevékenységnek számított. A harangkészítők féltették mesterségbeli fogásaikat, amelyek többségét nemzedékek során tapasztalati úton kísérletezték ki, és titkolták őket a kívülállók előtt. A harangtervezés, mintakészítés és öntés hosszú, nagy türelmet és tapasztalatot igénylő folyamat és csak a fárasztó munka legvégén derül ki, hogy valóban eredményes volt-e: felcsendül-e a kívánt hang az új harang megkondításakor?

Márpedig a kecses alakú, szép hangú harang öntéséhez nagyon kell érteni, hiszen igen kényes jószágról van szó. A harang nemcsak egyszerű használati tárgy, hanem műalkotás, amint Magyarország egyetlen harangöntő családjának feje, Gombos Lajos mondja: a harang elkészítése leginkább a szobrászművészethez hasonlít, csakhogy a harangnak a néma szobrokkal ellentétben meg is kell szólalnia, mégpedig pontosan a megkívánt, megrendelt zenei hangon, a templomtoronyban mellette függő társaival összhangban. A díszítésekkel ékesített harang tehát nemcsak esztétikailag szép bronzöntvény, hanem hangszer is.

A harangok ősei kolomp, méhkaptár, illetve cukorsüveg alakúak voltak, a mai forma fokozatosan alakult ki a 15. század végére. A harang anyaga legtöbbször 75-80% rezet és 20-25% ónt tartalmazó bronz. Évszázadokon át komoly veszélyt jelentett a harangokra egy-egy háború kitörése, mivel az ágyúkat hasonló összetételű bronzból öntötték, s ha úgy fordult a helyzet, rekvirálták az ország legszebb harangjait is.

A harangok hangja és a képzelet

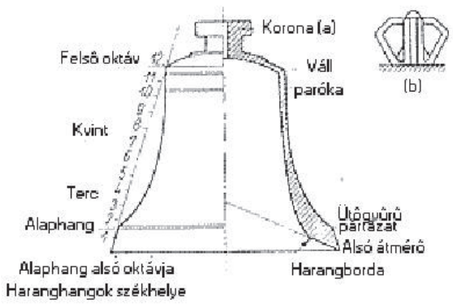

1. ábra A harang szerkezete
The structure of the bell

Az **1. ábra** mutatja a harang szerkezetét, részeinek elnevezését és az egyes haranghangok „székhelyét” a palástonA harang szerkesztése bonyolult művelet, több módszer is ismeretes, valamennyi tapasztalati képletek, arányszámok felhasználásával történik. A helyes szerkesztés azért is fontos, mert a harang hangját elsősorban az alakja határozza meg; ezen kívül az ötvözet összetétele illetve tisztasága befolyásolja kisebb mértékben. Az **alaphang** az ütővel ütköző alsó, vastag részen, a pártázaton vagy ütőgyűrűn szólal meg.

Az ügyesebb harangöntők a harang hangjának első **5 részhangját** általában az alábbi frekvenciaarányok szerint hangolják be: 1:2:2,4:3:4. A zene nyelvére ezt lefordítva: **a legalsó** és legtovább (50–150 s) szóló **zúgóhang** felett egy oktávval szól a **prímhang**. (Az oktávot nem kell magyarázni; pl. re-re’.) Ennek a prímnek a lecsengése kb. 22–30 százalékkal rövidebb, mint a zúgóhangé. A prímhang felett egy **kisterc**cel található a **harmadik részhang** (szolmizálva: re’-fá’), amelynek lecsengése az esetek nagy többségében 13 százaléka a zúgóhangnak. Megjegyzendő, hogy e kisterc miatt nevezik ezeket a harangokat *mollterces*nek. (Ha ez a hangköz nagyterc, akkor a harang *dúrterces*.)

A prímhang felett egy kvinttel következik **a negyedik részhang** (re’-lá’). Ennek lecsengése is kb. 8–12 százaléka a zúgóhangének. **Az ötödik részhang éppen egy oktávval van a prímhang felett** (re’-re”). **Ennek neve *nominál* hang avagy *felsőoktáv.*** Lecsengése csupán néhány másodperc (5–6 százalék). A harang hangjának megítélésekor nagyon fontos, hogy a felsőoktáv milyen magasságú.

A megütés pillanatában hallott hangot, amit a harangnyelv fémes ütközése okoz az ütőgyűrűn, ***ütéshang***nak nevezzük. *Lord Rayleigh* 1890-1894-ben az angliai Terling harangjait tanulmányozta, és azt a meglepő tényt állapította meg, hogy e harangok ütéshangja nem azonos a harangok alaphangjával, a zúgóhanggal, sőt ez a hang a legtöbb esetben képzelt, az agy szüleménye, mivel nincs benne a harangok részhangtartományában. Elnevezte az ütéshangot *reziduum* (avagy *maradék*) hangnak, mivel bizonyos rezgések eredményeként jön létre, de nem azonos a legmélyebb rezgési módus frekvenciájával. (Tisztán *virtuális*nak akkor mondunk egy hangszerhanghoz társított megszólalási hangmagasságot, ha az nincs benne a részhangsorban.)

A harangmag és álharang készítése

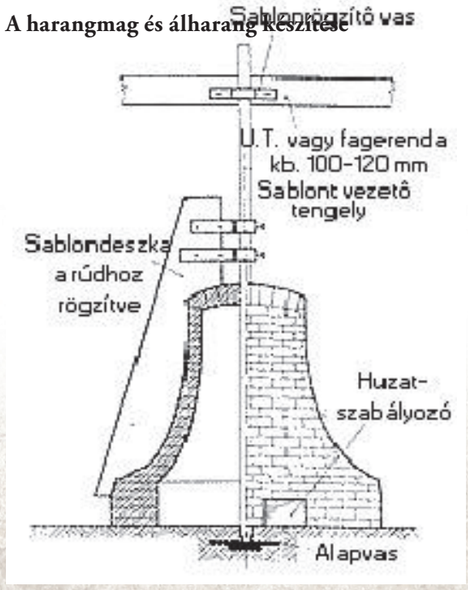

2. ábra A harangmag készítése
Producing the core

A harangöntés első lépése a harang belső alakjának megfelelő mag elkészítése az öntő gödörben. A mag tűzálló kemencefalazó téglákból faragott idomokból készül, a továbbiakban kis kemenceként működik, tehát van tűztere és huzatszabályozó nyílása is. (**2. ábra**)

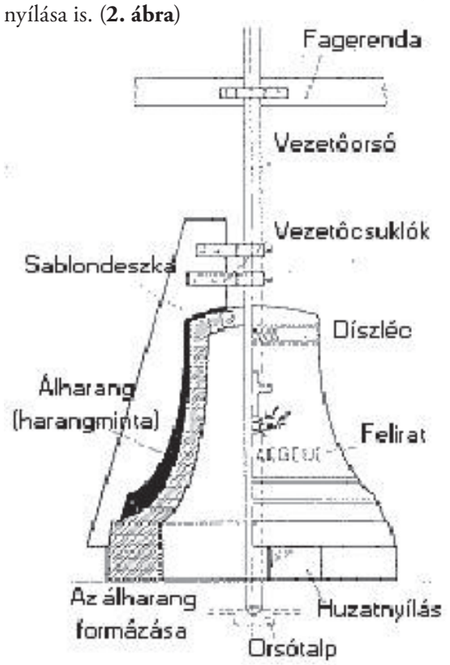

3. ábra Az álharang
The dummy bell

Az álharangra nagyon óvatosan, 9-10 lépésben, ecsettel viszik fel az úgynevezett finomsár rétegeket; ez az anyag az agyagon, samottliszten, vízen kívül tejet, cukrot, tojást sőt emberi hajszálakat is tartalmaz az évszázadok során kialakult és féltve őrzött recept szerint.

A szokatlannak tűnő alkotórészek az anyag homogenitását, szilárdságát, végső soron repedésmentességét biztosítják. Így alakítják ki a belső felületén a kész harang negatív lenyomatát tartalmazó köpenyt. A köpenyre vasabroncsokat és emelő-horgokat szerelnek, hogy kiszárítása után fel tudják emelni. A szárítás kiégetéssel történik, **800-900 °C**-on.
A tüzelés a magban folyik. Ezután daruval vagy emelőcsigával emelik fel a köpenyt.

A harang öntése

Az álharangot eltávolítják, a köpenyt visszahelyezik a mag fölé, és az így keletkező harangűrbe öntik a megolvasztott, **1300 °C**-os bronzot a magra helyezett koronában, a harang felfüggesztő elemében kialakított beömlőnyíláson keresztül (**4. ábra**).

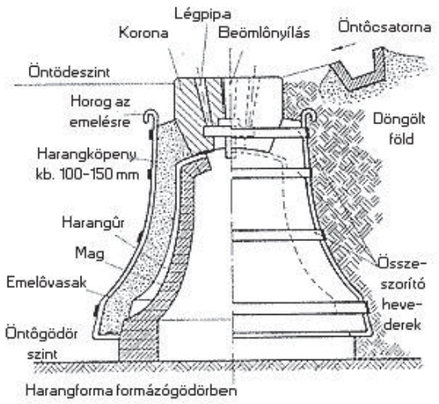

4. ábra A harang öntése
Founding the bell

Öntés előtt azonban a harangformát az öntőgödörben földdel gondosan körbedöngölik. Ez egy többmázsás, nagyméretű harang esetén nem kis munka. Körben járva, súlyos döngölőkalapáccsal végzik, fokozatosan, rétegről rétegre. Néhány napi hűlés, a folyékony fém teljes megszilárdulása után kiássák a harangot, daruval kiemelik az öntőgödörből, a ráégett agyagot leverik. A harang testét óvatosan tisztítják, nehogy a finom díszítések megsérüljenek. A készre munkálás során, köszörülés, reszelés, csiszolás után alakul ki a harang fényes, sima teste.

Izgalmas pillanat a harang hangjának ellenőrzése. Előveszik a hangvilla-sorozat megfelelő darabját és megütik vele a harang pártázatát: ha hangjuk megegyezik, megcsendül a több mázsás harang az apró hangvillával azonos hangon. Ha nem szólal meg, vagy hamis hangot ad, össze kell törni a harangot és újraolvasztani, korrekcióra nincs mód, kezdődhet elölről a többhónapos munka...

Forrás: Longa Anna : A Harang. Megjelent a Természet Világa, 129. évf. 7. sz. 1998. július

Harangöntő műhelyek

Seltenhofer Frigyes és fiai

A magyar harangöntészet egyik legfontosabb műhelye. A több mint 100 éven keresztül működő, soproni harangöntő dinasztia alapítója a német származású, Seltenhofer Frigyes Keresztély harangöntő, aki Bécsben kezdte munkáját, majd Sopronban telepedett le 1814-ben. A család több generáción keresztül harangok százait öntötte egészen 1945-ig, amikor soproni gyárukat bombatámadás a földdel tette egyenlővé. A legtöbb megrendelésük az evangélikus egyháztól érkezett. Az öntöde vidéki elhelyezkedése ellenére piacukat a teljes országra ki tudták terjeszteni, így még az Alföldön is megtalálhatóak harangjaik.

Legjelentősebb harangjaik:

Olmützi katedrális (8600 kg)
Békéscsaba, evangélikus kistemplom (3600 kg)
Sopron, evangélikus templom (3441 kg)
Nyíregyháza, evangélikus nagytemplom (2400 kg)
Kőszeg, Jézus Szíves templom (2100 kg)
Tiszafüred, református templom (1595 kg)
Debrecen, görög katolikus templom (1958 kg)

Szlezák László

A legszélesebb körökben ismert magyar harangöntő. A mai templomi harangok jelentős többségét ő öntötte. Thury János gyárát 1910-ben vette át. Az I. világháború utáni harangpótlások komoly hányadát ő végezte, így ő önthette újjá a budapesti, a váci és az esztergomi Bazilika nagyharangját. Ezek közül a budapesti Szent István Bazilikáé, a 7795 kg-os Szent Imre harang a 20. század magyar harangöntészetének legnagyobb alkotása. A II. világháború után unokatestvérén, Szlezák Ráfaelen kívül konkurenciája nem maradt, így az 1940-es évek végén történt harangpótlásokban a legkomolyabb szerepet kapta. Gyárát 1951-ben államosították, majd 1954-ben bezárták. 1953-ban halt meg. Mesterségét 1956-tól nevelt fia, Gombos Lajos folytatta Ducsák István néven.

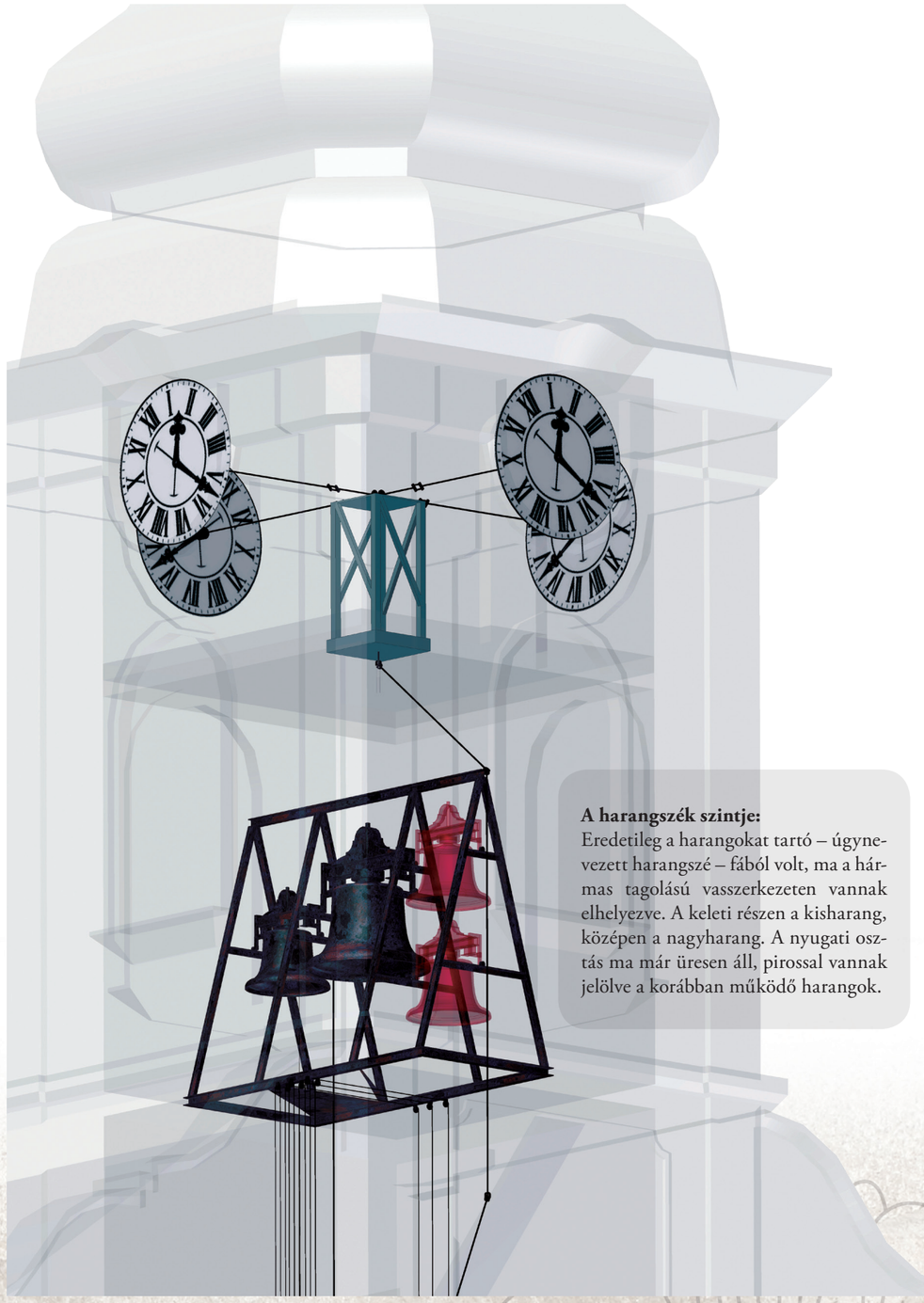

A toronylakók szolgálati helye, térbeli elhelyezkedésük a toronytérben
The location of the bells within the tower

A Nyíregyházi Evangélikus Nagytemplom ma élő harangjainak főbb jellemzői:

Ssz.	Beépítési hely	Megnevezés	Súly (kg)	Alsó átmérő (cm)	Alaphang	Gyártó
1.	Torony harangszék középső	Nagyharang	2400	174	cisz^{1}	Seltenhofer Frigyes és Fiai (1903)
2.	Torony harangszék keleti	Kisharang	800	111	f^{1}	Szlezák László
3.	Harangjáték tartó felső bal 1.	Harangjáték	-		cisz^{3}	Szlezák László
4.	Harangjáték tartó felső bal 2.	Harangjáték	-		h^{3}	Szlezák László
5.	Harangjáték tartó felső bal 3.	Harangjáték	-		a^{2}	Szlezák László
6.	Harangjáték tartó felső bal 4.	Harangjáték	-		aisz^{2}	Szlezák László
7.	Harangjáték tartó felső bal 5.	Harangjáték	-		hisz^{3}	Szlezák László
8.	Harangjáték tartó középső bal 1.	Harangjáték	-		g^{2}	Szlezák László
9.	Harangjáték tartó középső bal 2.	Harangjáték	-		fisz^{2}	Szlezák László
10.	Harangjáték tartó középső bal 3.	Harangjáték	-		e^{2}	Szlezák László
11.	Harangjáték tartó középső bal 4.	Harangjáték	-		gisz^{2}	Szlezák László
12.	Harangjáték tartó alsó bal 1.	Harangjáték	-		disz^{2}	Szlezák László
13.	Harangjáték tartó alsó bal 2.	Harangjáték	-		h^{1}	Szlezák László
14.	Harangjáték tartó alsó bal 3.	Harangjáték	-		cisz^{2}	Szlezák László

A **nagyharang** alaphangja **cisz^{1}**-en szól. A **kisharangé: f^{1}**
A **harangjáték** az órát ütő nagy haranghoz van „hangolva".
Az óra által vezérelt harangjáték minden órában az alábbi dallamot játssza. (A dallam két első hangját – meglepő módon – kisszekunddal magasabban játssza):
a^{2} - aisz^{2} - fisz^{2} - e^{2} - cisz^{2} - e^{2} - fisz^{2} - gisz^{2} - gisz^{2}- fisz^{2} - a^{2} - gisz^{2} - fisz^{2} -e^{2} - disz^{2} - cisz^{2}

A Nagytemplom tornyában lakó harangok története
(az események leírása időrendben, a talált iratok alapján)

1754-ben az oratórium – azaz a pajtatemplom – lebontásakor a magukkal hozott kisharangot is elmenekítették.

„…1754ik Decemb. havában a Megyének ismét megparancsoltatott, a Lutheranus Predikátort nem csak Nyíregyházáról, de egész Szabolcs Megyéből is száműzni, és az oratoriumot földig lerontatni. Illy aggodalmas parancs előbb jött a Gróf kezéhez, mint a közönséghez, ki minden haladék nélkül a maga tisztjét Szaplonczay Kristófot Nyíregyházára küldi, a lakosokat illy nagy veszély felől tudósítja és parancsolja, hogy tüstént a lelkész is valahova eltakarodjék, az oratorium is azonnal rontassék le. Ezen parancsolat következtében a Nyíregyháziak az oratoriumot mindjárt azon éjjel úhy széthordták, hogy allig lehete nyomát feltalálni; a harangot Sulyan Ádám tanyájára vitték s ott szénásboglya alá rejtették; Vandlik Debrecenbe vittetett, a hol őt, a Gróf is ehez adakozván, élelem, lak ,s egyébb szükségesekkel ellátták."
Forrás: Történetkönyv (1753-1885) E/5-1.19. oldal

1802 - A harmadik harang

„Evang. Eldődeink ekkori vallási buzgalmát bizonyítja az is hogy ők, kik egykor az üldözés napjaiban kéntelenek valának harangjokat egy szálláson eltakarítani, elásni, ezen század második évében két harangot is keveselvén egy harmadik húsz mázsának öntésére nagy készséggel adakoztak, melly 2268 ft öszvetett summából még ez évben elkészülvén felhúzatott."

Forrás: Történetkönyv (1753-1885) E/5-1. 10. oldal.

1804 - A harangok leírása

„Harangok. A toronyban függ 3 harang.

1. A nagy az Kassán öntetett 1802-ben még pedig a Nyíregyháziaknak ezen célra tett önkénytes ajánlásukból, melly egy óra alatt 2268 for. és 23 krt hozott be, készíttetett. Annak bizonyságára, hogy ez a harang a közönségnek legkissebb költsége nélkül megszerzett légyen, azoknak neveik, kik arra önként tettek ajánlásokat az Ekl. Jegyző könyvébe beiktatvák .- Ez a harang 2060 fontot nyom és illy felírása van; Fieri curavit Ecclesia Evang. Luth. Nyíregyhaziensis communibus propriis sumptibus sub ministerio RRDD. Joans Schulek et Samuelis Nagy, Inspectoratu Joannis Fedor: ... - a szélén: Opere Christiani Lebrecht Campani fusoris, Cassovig A.D. MDCCCII

2. A másik harang melly közepsőnek mondatik, mintegy 800 fontot nyom, illy feliratú: Hodie si vocem ejus audieritis nolite obdurare corda vestra - Pro Gloria Dei curavit Ecclesia Evangelico Lutherana Nyíregyhaziensis, au-iliante Deo conflata per Johannem Leherer. Ao. Dom. 1763.

3. Kissebb harang mintegy 200 fontni illy felírással: Ecclesia -- iensis Ao. 1768. -- Van azonkívül óra is, melly az Ekklésia költségén készítetett, de a melly minthogy az egész városnak szolgál, a közönség pénztárából szokott igazíttatni."

Forrás: Történetkönyv (1753-1885) E/5-1. 28. oldal

1832 - A nagyharang megrepedt

„Április valamellyik napján vétetett ez észre és látható lőn, hogy az ütő helyén mint egy féllábnyi hosszú hasadék van. A köztanácskozás következtében a Presbyterium ezen hibának megigazítását Mikolik Mátyás helybeli sárga-réz mívesre bízta. Ez a megrepedt helye szintolly nagy négyszeget reszelt ki, és a harangot megfordítva állíttatá fel. És mivel a harang ütő is rossznak találtatott, egy újnak forrasztása végett küldetett Puchy Pál a Diós-győri vash..rokba, a hol az 2 vf-tért elis készíttetvén, beillesztetett."

Forrás: Történetkönyv (1753-1885) E/5-1. 260. oldal

1833 - A nagyharang újraöntése a fülesdi harangöntővel

„A nagy harangon tavaszon történt igazítás nem sokat ért. Augustus 11-diki tűzvész alkalmával ez a harang még inkább megrongáltatott a sírások esztelen verése által. Így már egészen haszonvehetetlenné lett. Az Ekklésia az egri harangöntőre akarta volna bízni ezen munkát, de az akkori Gondnok jelenté, hogy ezen munkára ajánlkozott volna Szatmáry Antal fülesdi harangöntő, ki is szép ajánló levelet tud előmutatni. A sok kétkedés és tanácskozás után Ekklésiánk övele ..kötésre lépett: hogy az újra öntendő harang körül belől 24 mázsás legyen, a megrepedtet ő tartozik feldarabolni; minthogy a mostani könnyebb, a apadóba is egy része el fog enyészni, a megkívántató mennyiségű rezet és czint az Ekklésia fogja hozzá adni; a harangöntéshez megkívántató minden egyéb matériálék, szerszámok és napszámosok ő általa lesznek adandók és fizetendők; ...."

Forrás: Történetkönyv (1753-1885) E/5-1. 268-270. oldal

1834. október 15-én reggel földrengés volt, melyben megrepedt a templom torony felőli oldala, hogy a harangokban kár keletkezett volna, erről nem történik említés a feljegyzésekben.

1835 - A középső harang öntése a megmaradt ércből

„A nem rég öntetett nagy harangból mintegy hat mázsa ércz megmaradt. Erre nézve, valamint azon okból is, hogy a 6 és 20 mázsás harangok összve nem hangzanak, s egymáshoz illő arányban nincsenek: rendelt az Ekklésia egy közép harangot önteni, melly 13 mázsát nyomna. Ezen munka az egri harangöntőnéra Susztel Annára bízatott, kinek Sahliger Antal nevű legénye azt öntötte. A volt massát magával elvive, a többit 13 mázsáig ő pótolta. A munka minden fontnak öntése után 12 ezüst árral az öntő adta ércznek minden fontja per 1 for. 30 kr. váltóban fizettetett. Egy summában 1189 vft. E harangnak felírása ez, déli oldalán koszorúba foglalva: Öntette a Nyíregyházi Evang. A.V. Ekklésia, J.N. Kovács András Inspector N. KralovanszkyAndrás Főbíró, N. Marko János Vicebíró, J.J. Farbaky Daniel és Mikus Samuel prédikátorok, N. Zsiska Mihály Curator idejében MDCCC---V. eszt. Északi oldalán pedig szinte koszorúba foglalva ez: Zu Gottes Ehr bin ich geflossen

Anton Sahliger Roth Stuek kunst und Glokengiesser hat mich gegossen in Erlau. Anno 1835. Szalagokkal, kendőkkel és mesterséges virágokkal felékesítve muzsika szó mellett, miután a paplak udvarán megmázsáltatott volna August. 12-kén délután mintegy 2 órakor sok nézők jelenlétében a toronyba felhúzatott. Használtatik különösen hétköznapi déli és esti harangozásra"

Forrás: Történetkönyv (1753-1885) E/5-1. 285. oldal)

1846 - Megrepedt a középső és a legkisebb harang

„A középharang és nem sokára a legkisebb is megrepedt. Ezen repedés március 30-án vétetett észre, mellyet alkalmasint tűzvészkor történt harangütés okozott, nem sokára azután megrepedt a legkissebb harang is. A Presbytérium ez iránt azt határozta, hogy a Pesti és Hatvani harangöntők szólíttassanak fel, mellyik vállalná ezen két harangnak újonnan öntését jutalmasabban."

Forrás: Történetkönyv (1753-1885) E/5-1. 492. oldal)

1866 - A repedt és használhatatlan harangok cseréje illetve új Pozdech féle koronával történő felszerelése ügyében tárgyalásokat határoznak el, az erre kijelölt presbiterek által, akiknek amúgy is Bécsben van dolguk, így a budapesti tárgyalásra a harangok ügyében megbízatást kapnak. Az előkészítő tárgyalások eredményét bizonyítja hogy Pozdech Józseftől két harang megvételére kerül sor.

„A 862 és 450 fontos két harang megvétetik , azonban többi harangjainknak az új mód szerinti felszerelését ez úttal elhalasztjuk."

Forrás: Jegyzőkönyvek (1864-1878) E/6-3. 157. old. 1866/№ 3. (jan. 24.)

1871 - A nagyharang megfordításának kérdése- és 1877-ben még a harangok átöntése is napirendre kerül.

1882 - Javaslat történik a harangszék meglévő fa szerkezetének, vas szerkezetűre történő kiváltására, csökkentve ezzel harangozáskor a torony falára gyakorolt hatást is.

1903 - A nagyharang elrepedt, így az újraöntése vagy új harang vétele érdekében adománygyűjtésre tesznek lépéseket, de a nagyhéten még megengedik a harangozást a repedt haranggal.

Forrás: Jegyzőkönyvek 1896-1909) E/6-5. 1903/24. ápr. 4.

1903. július 25. - Új nagyharang és egy kisebb új harang készítését, valamint a fa harangszék vas szerkezetűre történő cseréjét határozzák el. Mivel több egyháztag kéri a régi harang felhasználását, táviratilag értesítik a Seltenhofer céget az elvárásról.

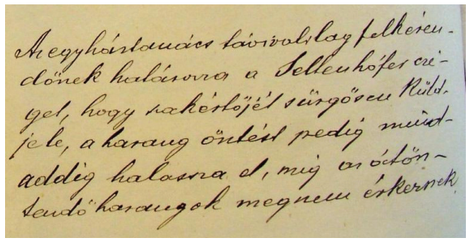

Az egyháztanács távirata a harangöntésről
The telegram of the church council

„Az egyháztanács táviratilag felkérendőnek határozza a Seltenhófer czéget, hogy szakértőjét sürgősen küldje le, a harang öntést pedig mindaddig halassza el, míg az átöntendő harangok meg nem érkeznek."

Forrás: Jegyzőkönyvek (1896-1909) E/6-5. 1903/89. (aug. 22.)

1903. október 10. - A harangok megérkeznek.

Zelenka Pál püspök a harangok az október 18-án tartott felszentelési ünnepén felesége súlyos betegsége miatt nem jelenhetett meg.

1907 áprilisában - biztosítást kötnek a harangokra a Trieszti Általános Biztosító Társaságnál 10.850 korona erejéig 5 éven át, évente 48 K 75 fillérért.

1915. október 24. - Ismertetik a 10421. sz. vallás- és közoktatásügyi miniszteri leiratot, illetve e tárgyban a püspök 4069/1915.körlevelét **a harangok rekvirálásáról**. Mindegyik harangot ellenszolgáltatás nélkül felajánlják a haza oltárára, az érte járó pénzre nem tartanak igényt. Ha a hadvezetés a torony teljes vörösréz burkolatát jobbnak tartja, akkor a harangok helyett ezt adnák oda. A torony vörösrézburkolatát a harangok helyett nem fogadta el a hadvezetőség, ugyanakkor a körlevél értelmében a harangok árának tőkésítése érdekében is eljárnak.

Forrás: Jegyzőkönyvek (1909-1921) E/6-6. 405. old. 1915/Kvt. 59.

1917. május 5. - A 3 db harang átadásáról szóló 1917. márc. 27-én felvett jegyzőkönyvet bemutatják. A három harang súlya 1364 kg, értéke 5456 K volt.

Forrás: Jegyzőkönyvek (1909-1921) E/6-6. 472-473. old. 1917/Egyht. 25. (május 5.)

1917. május 6. - már kilátásba helyezték a megmaradt harang rekvirálását is.

Forrás: 1917/Kvt. 22. (máj. 6.)

Az egyházközség elnöksége és a polgármester kérést adott be a minisztériumhoz, hogy a megmaradt harang tűzjelzésre megmaradhasson. Többirányú közbenjárásra megnyugtató választ kaptak, hogy egyetlen harangjuk megmaradhat.

1927. augusztus 13. - A harangjáték megrendelése Szlezák Lászlónál
Képviselőtestületi jegyzőkönyvek (1921-1931) E/6-7. 505. old. 1927/60. (aug. 13.)

1943. március 20. - Lépések a nagyharang megmentése érdekében
Presbiteri jegyzőkönyvek (1939-1950) E/6
G/5-57. 1956. I. 3. Harangjáték és óra javítás
G/2-25. 19. old., 519. sz. (1957. febr.) Harangjáték szerelés.

Ma, a XXI. század elején – 2011 októberében – a Nyíregyházi Evangélikus Nagytemplom felszentelésének 225. éves évfordulóján a toronyban két harang lakik.

A toronyból két harang, a tornyon kívül pedig jól láthatóan 12 kisharang szolgál hívőt és nem hívőt egyaránt. Az elődök hitvallásának gyümölcse, hogy a történelem viharai során elpusztult, megrepedt, rekvirált harangokat újra és újra pótolták. Így a nagy- és a kisharangok hívó, figyelmeztető, vagy éppen ünnepet hirdető szava, messze hallatszik városszerte. A harangjáték csengő dallama pedig a mai napig, minden órában megszólaltatja elődeink, és a ma élők fohászát:

„Jövel, Szentlélek Úristen,
Töltsd be szíveinket bőven."

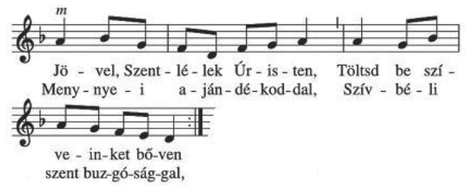

Felhasznált irodalom:

Longa Anna: A Harang. Megjelent a Természet Világa, 129. évf. 7. sz. 1998. július

Dr. Kormos Gyula és Vadnay Katalin saját kutatásaik alapján összeállított, „A Nyíregyházi Evangélikus Nagytemplom harangjairól talált iratok az 1917-es rekvirálásig" című harangtörténeti hivatkozások gyűjteménye.

7. A TORONY LAKÓI: A TORONYBAN KÉT HARANG LAKIK…

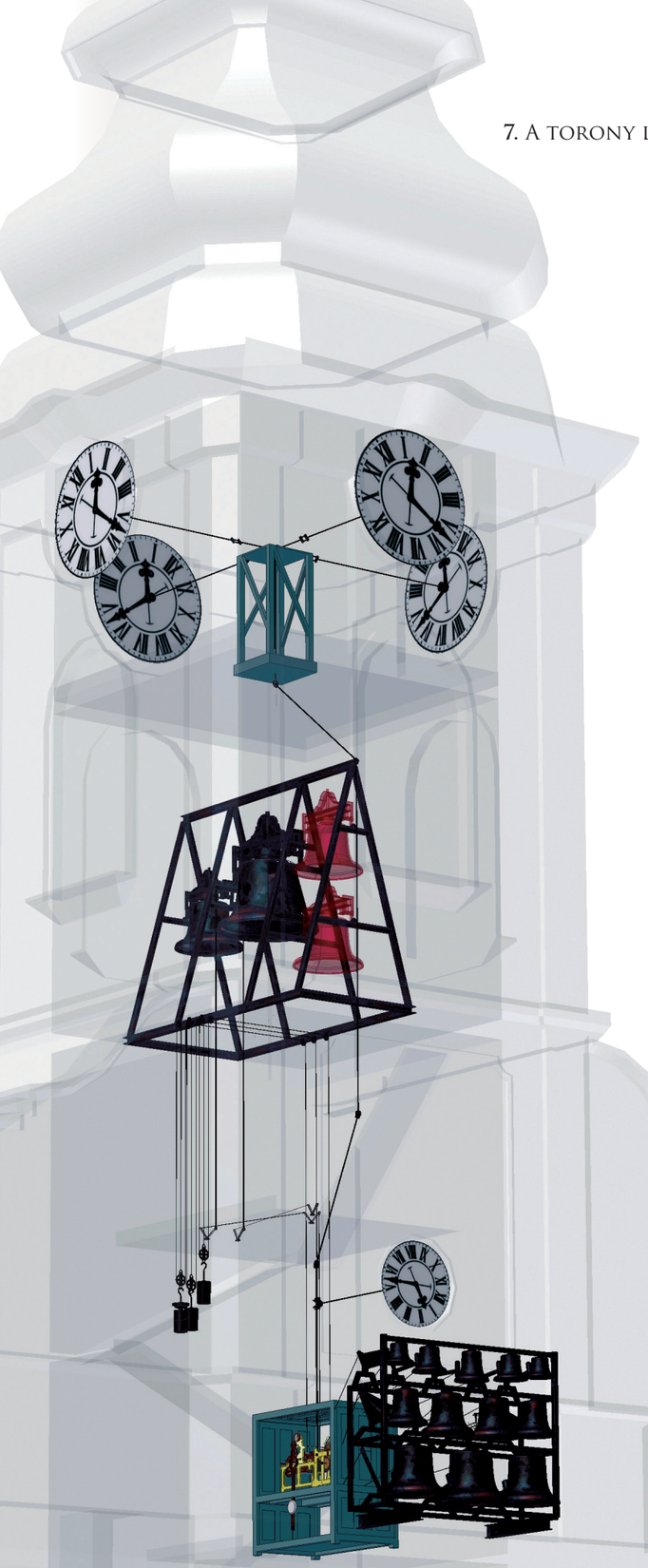

1. Számlapok:
A toronyban közvetlen a toronysisak alatt egy önálló szint van kiképezve, a toronyóra felső négy számlap mutatója meghajtásának elosztására. A hajtás a lejjebb lévő harangszék felől az órától érkezik, a fő kardán tengelyen, melynek irányát (a harangszék helyfoglalása miatt) több helyen kardán csuklók törik meg. A fogazott fém homlokerekekkel kialakított elosztó hajtóművet állványzat tartja.

2. Harangok:
Eredetileg a harangokat tartó – úgynevezett harangszék – fából volt, ma a hármas tagolású vasszerkezeten vannak elhelyezve. A keleti részen a kisharang, középen a nagyharang. A nyugati osztás ma már üresen áll, pirossal vannak jelölve a korábban működő harangok.

3. Óra és harangjáték:
Belül az óraszekrény a toronyórával, kívül a homlokzaton a harangjáték 12 harangja

A nagyharang alulnézetből
The greater bell, from below

Munkában a két harang az acél harangszékben
In work the two bells on their steel supports

A nagyharang korona peremes felfogatása, pártázata
The rim and moulding of the greater bell

Középen a nagyharang, balra jól látható a harangszék hiányzó harangjainak helye
The great bell in the middle, the empty spaces of the missing bells are clearly visible

A kisharang korona peremes felfogatása, pártázata
The rim and moulding of the smaller bell

A kisharang felső- és alsó pártázatának- és palástjának díszítő elemei
Ornamentation on the moulding of the smaller bell

A kisharang bal odalán a negyedeket jelző kongató kalapács
The hammer striking the quarters on the left hand side of the smaller bell

7. Dva zvony bývajú vo veži…

Zhrnutie

Úvod kapitoly oboznamujúcej s dejinami zvonov veľkého kostola, v ktorom sa píše o zvonoch a výrobe zvonov, sme zostavili použitím práce Anny Longa nesúcej názov „Zvon". Dokument obsahujúci odkazy na dejiny zvonov pod názvom „Písomnosti o zvonoch nyíregyházskeho evanjelického Veľkého kostola nájdené do konfiškácie v roku 1917" zostavil Dr. Gyula Kormos a Katalin Vadnay na základe vlastných výskumov. Nasledovný doklad bol vypracovaný na základe tejto zbierky odkazov.

Zvon

Zvon je jedným z mála predmetov, ktorý aj po viacerých tisícročiach sa v súčasnosti, v našom každodennom živote vyskytuje v nezmenenej forme a funkcii, nevyšiel z módy, nedá sa nahradiť žiadnym iným moderným nástrojom. Ani spôsob jeho zhotovenia sa počas mnohých storočí veľmi nezmenil. Medzi početnými podradnými, módnym trendom sa prispôsobujúcimi vecami predstavuje stabilitu a krásu.

Odlievanie zvonov je remeslom s dlhou minulosťou a vždy bolo považované za mystickú činnosť. Výrobcovia zvonov sa báli o svoje majstrovské fortiele, väčšinu ktorých vypracovali skúsenosťami získanými počas mnohých generácií a pred cudzími ich udržovali v tajnosti. Projektovanie zvona, príprava formy a odlievanie sú súčasťou dlhého procesu vyžadujúceho si veľkú trpezlivosť a prax a až na konci únavnej práce vyjde najavo, či skutočne bola úspešná: či pri rozozvučaní zvona zaznie očakávaný zvuk.
Zvon nie je len jednoduchým predmetom na používanie, ale je to umelecké dielo, ako tvrdí Lajos Gombos, hlava rodiny, ktorá sa ako jediná v Maďarsku zaoberá odlievaním zvonov: zhotovovanie zvona sa najviac podobá sochárstvu, len v porovnaní s nemými sochami musí zvon vydať zvuk, ešte k tomu presne taký, aký bol objednaný, aby harmonizoval s ostatnými spoločníkmi vedľa neho visiacimi v kostolnej veži. Čiže vyzdobený zvon nie je len esteticky pekná bronzová odliatina, ale aj hudobný nástroj.

Materiálom zvona je obyčajne bronz pozostávajúci zo 75- 80% medi a 20 - 25% cínu. Počas dlhých storočí vypuknutie jednotlivých vojen znamenalo veľké nebezpečenstvo pre zvony, pretože delá boli odlievané z podobného bronzu a keď si to situácia vyžadovala, došlo k skonfiškovaniu aj najkrajších zvonov krajiny.

Po uskutočnení prípravy plánu, zhotovenia jadra a pazvona, odliatia, čistenia a leštenia, prác vyžadujúcich si odborné znalosti, skúsenosti a pozornosť, je kontrola zvuku hotového zvona napínavým momentom. Zo série ladičiek sa vyberie príslušný kus a udrie sa ním na kraj zvona: ak je ich zvuk rovnaký, z ťažkého, obrovského zvona sa ozve taký istý zvuk, aký má malá ladička. Ak zvon nezazvučí, alebo vydá falošný zvuk, treba ho rozbiť a znova odliať. Korigovať sa nedá, viacmesačná práca sa môže začať odznova….

Dieľne na odlievanie zvonov

Seltenhofer Frigyes a synovia

Je jednou z najdôležitejších maďarských dieľní na odlievanie zvonov. Zakladateľom šopronskej dynastie, ktorá sa viac ako 100 rokov zaoberá odlievaním zvonov, je Seltenhofer Frigyes Keresztély, majster nemeckého pôvodu, ktorý začal svoju prácu vykonávať vo Viedni, potom sa v roku 1814 usadil v Šoproni. Rodina odlievala stovky zvonov cez niekoľké generácie až do roku 1945, keď ich šopronský závod bol pri bombovom nálete zrovnaný so zemou. Najviac objednávok dostali od evanjelickej cirkvi.

Szlezák László

V najširších kruhoch známy maďarský odlievač zvonov. Značnú väčšinu dnešných kostolných zvonov odlial on. Závod Jánosa Thuryho prevzal v roku 1910. Doplnenie zvonov po I. svetovej vojne vo veľkej miere zabezpečil on.

Hlavné črty dnes žijúcich zvonov nyíregyházskeho evanjelického Veľkého kostola:

č.	Miesto zabudovania	Názov	Hmotnosť kg	Dolný priemer cm	Základný tón	Por. č. tónu	Por. č. tónu
1.	Veža- miesto zvona v strede	Veľký zvon	2400	174	**cis¹**	-	Seltenhofer Frigyes a synovia (1903)
2.	Veža- miesto zvona na východe	Malý zvon	800	111	**f¹**	-	László Szlezák
3.	Držiaci zvonkohru horný ľavý 1.	Zvonkohra	x		**cis³**	-	László Szlezák
4.	Držiaci zvonkohru horný ľavý 2.	Zvonkohra	x		**h³**	-	László Szlezák
5.	Držiaci zvonkohru horný ľavý 3.	Zvonkohra	x		**a²**	**1. - 11.**	László Szlezák
6.	Držiaci zvonkohru horný ľavý 4.	Zvonkohra	x		**ais²**	**2.**	László Szlezák
7.	Držiaci zvonkohru horný ľavý 5.	Zvonkohra	x		**his³**	-	László Szlezák
8.	Držiaci zvonkohru stredný ľavý 1.	Zvonkohra	x		**g²**	-	László Szlezák
9.	Držiaci zvonkohru stredný ľavý 2.	Zvonkohra	x		**fis²**	**3.-7.-10.-13.**	László Szlezák
10.	Držiaci zvonkohru stredný ľavý 3.	Zvonkohra	x		**e²**	**4.-6.-14.**	László Szlezák
11.	Držiaci zvonkohru stredný ľavý 4.	Zvonkohra	x		**gis²**	**8.-9.-12.**	László Szlezák
12.	Držiaci zvonkohru dolný ľavý 1.	Zvonkohra	x		**dis²**	**15.**	László Szlezák
13.	Držiaci zvonohru dolný ľavý 2.	Zvonkohra	x		**h¹**	-	László Szlezák
14.	Držiaci zvonohru dolný ľavý 3.	Zvonkohra	x		**cis²**	**5.-16.**	László Szlezák

Veľký zvon má hmotnosť 2400kg, priemer 174cm a jeho základný tón je cis1 . Malý zvon má hmotnosť 800kg a základný tón je f 1. Zvonkohra je veľmi pekne „zladená" s veľkým zvonom odbíjajúcim hodiny, a každú hodinu hrá melódiu **a² – ais² – fis² – e² – cis² – e² – fis² – gis² – gis² – fis² – a² – gis² – fis² – e² – dis² – cis².**

Historické udalosti zvonov nyíregyházskeho evanjelického Veľkého kostola
(V chronologickom poradí, na základe nájdených dokumentov od roku 1754 do konfiškácie v roku 1917.)
Naši predkovia pri zbúraní oratória, t.j. kostola v stodole, v roku 1754 zachránili aj malý zvon, ktorý si so sebou priniesli.
(Dejiny cirkvi (1753-1885) strana E/5-1.19.)

Tretí zvon 1802. (Dejiny cirkvi (1753-1885) strana E/5-1. 10.)
Prasknutie veľkého zvona v roku 1832.
(Dejiny cirkvi 1753-1885) strana E/5-1. 260.)
Znovuodliatie veľkého zvona odlievačom zvonov z Fülesdu v roku 1833.
(Dejiny cirkvi 1753-1885) strana E/5-1. 268-270.)
Odliatie stredného zvona zo zvyškov rudy, ako aj jeho nápis v roku 1835:
(Dejiny cirkvi 1753-1885) strana E/5-1. 285.)
V roku 1846 raskol stredný a najmenší zvon:
(Dejiny cirkvi (1753-1885) strana E/5-1. 492.)
25. júl 1903 Rozhodlo sa o zhotovení nového veľkého zvona a jedného menšieho zvona, ako aj o výmene dreveného miesta zvona na železnú konštrukciu. Pretože viac členov cirkvi žiada o použitie starého zvona, telegraficky informujú firmu Seltenhofer o svojich požiadavkách.
(Zápisnice 1896-1909) E/6-5. 1903/89. (22. aug.)
Je predložená zápisnica o odovzdaní 3 ks zvonov spísaná 27. marca 1917, 3 zvony mali hmotnosť 1364 kg a hodnotu 5456 K. 6. mája bola oznámená konfiškácia aj posleného zvona. Predsedníctvo cirkevného spoločenstva a starosta podali žiadosť na ministerstvo, aby si mohli ponechať posledný zvon za účelom ohlasovania požiaru. Na základe pomoci z viacerých strán dostali uspokojujúcu odpoveď, že ich posledný zvon môže zostať.

Zápisnice poslaneckého zboru (1921-1931) E/6-7.
Str. č. 505 1927/60. (13. aug.): Objednanie zvonkohry u Lászla Szlezáka.
Presbyteriánske zápisnice (1939-1950) E/6-?
20. III. 1943. Opatrenia v záujme zachránenia veľkého zvona
G/5-57. 3. I. 1956. Zvonkohra a oprava hodín
G/2-25. str. č.19., č. 519. (febr. 1957.) Inštalácia zvonkohry

Dnes, v roku 2011 na začiatku XXI. storočia, v deň 225. výročia vysvätenia Nyíregyházskeho evanjelického veľkého kostola bývajú vo veži dva zvony:

Z veže 2 zvony a mimo veže 12 dobre viditeľných malých zvončekov (zvonkohra) slúžia veriacim a neveriacim. Vďaka vierovyznaniu predkov, ktorého sú plodom, že zvony, ktoré boli v priebehu historických búrok, zničené, popraskali a došlo k ich skonfiškovaniu, neustále nahradzovali a umiestnili vo veži Veľkého kostola. Preto ešte aj dnes počuť ďaleko v meste zvolávacie, upozorňujúce alebo sviatok oznamujúce slovo veľkého a malých zvonov. Melodická zvonkohra do dnešného dňa každú hodinu odohrá modlitbu predkov a dnes žijúcich veriacich: **„Príď, Duch svätý Pane Bože, naplň nám naše duše."**

Zvonkohra je veľmi pekne „zladená" s veľkým zvonom odbíjajúcim každú hodinu a hrá melódiu.

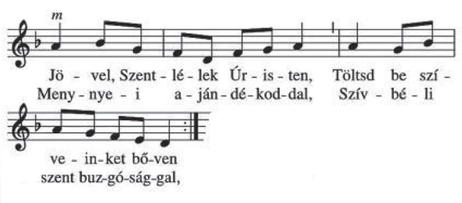

7. There are Two Bells in the Tower

Summary

For the history of the bells of the great church and the introduction dealing with the history of bell founding, Anna Longa's work titled "A Harang" [The Bell] was used as a source. Dr. Gyula Kormos and Katalin Vadnay produced a set of references titled "A Nyíregyházi Evangélikus Nagytemplom harangjairól talált iratok az 1917-es rekvirálásig" [The Documents Related to ther Bells of the Lutheran Great Church of Nyíregyháza up to the Requisitioning in 1917]. The present essay has been based upon that set of documents.

The Bell

The bell is one of the very few objects that have been in use for thousands of years in the same format and function. It is still a part of our life, it has not gone out of fashion, and it cannot be replaced with any other object. The method of producing bells has not changed much over the centuries either. Amongst the cheap, low quality objects that surround us and that vanish with any change of fashion, the bell represents stability, permanence and beauty.

Bell founding is a trade of great traditions, and it has always been regarded as a mystic activity. Bell founders have experimented and developed the tricks of their trade for generations, and always jealously guarded their secrets from outsiders. Planning a bell, making a model and casting the final bell require a lot of patience and experience, and it will only turn out at the end whether the new bell tolls the way it is expected to.
A bell is not a mere utility object; it is at the same time a piece of art, as the head of Hungary's only bell founding family, Lajos Gombos put it: producing a bell is similar to the work of a sculptor. But, as opposed to a silent sculpture, a bell is supposed to toll, in an exactly determined musical tone, an in concer with its companions hanging in the church tower. A richly ornamented bell is not only aesthetically appealing; it is at the same time a musical instrument.

Most bells are made of bronze, containing 75–80% copper and 20–25% tin. For centuries, the outbreak of a war was a grave danger for bells, as artillery pieces are cast of bronze of a very similar composition, and if the situation so demanded, the military requisitioned even the most beautiful bells in the country.

After the production of the core and the dummy, cleaning and polishing the ready bell, came the exciting moment of testing its sound. They select the appropriate tuning fork from the set, and hit the bell: if their sounds match, the new bell is fine. If their sounds do not match, the new bell is to be broken up. It is not possible to re-melt and re-found a bell or repair it in any way; the entire work, lasting for several months, may start all over again...

Bell founding workshops

Frigyes Seltenhofer and Sons

Seltenhofer's workshop was the most important bell founding workshop in Hungary. The bell founding dynasty that existed for over 100 years was established by Frigyes Keresztély Seltenhofer, a German craftsman who started his career in Vienna and later settled in Sopron 1814. Several generations of the family founded hundreds of bells until 1945, when their factory in Sopron was destroyed by a bombing raid. Most of their orders were placed by the Lutheran church.

László Szlezák

The best known Hungarian bell founder. Most of the church bells that are found in Hungary today were founded by Szlezák. He took over János Thury's factory in 1910. Most of the bells requisitioned in World War I were replaced by him after the war.

Main Characteristics of the Bells of the Lutheran Great Church of Nyíregyháza:

No.	Place of installation	Description	Weight, kg	Lower diameter, cm	Keynote	Place in tune	Founder
1.	Tower, middle	Big bell	2,400	174	**C sharp^{1}**	-	Frigyes Seltenhofer and Sons (1903)
2.	Tower, eastern	Smaller bell	800	111	**f^{1}**	-	László Szlezák
3.	Carillon rack, upper left, 1st	Carillon	x		**C sharp^{3}**	-	László Szlezák
4.	Carillon rack, upper left, 2nd	Carillon	x		**h^{3}**	-	László Szlezák
5.	Carillon rack, upper left, 3rd	Carillon	x		**a^{2}**	**1. – 11.**	László Szlezák
6.	Carillon rack, upper left, 4th	Carillon	x		**A sharp^{2}**	**2.**	László Szlezák
7.	Carillon rack, upper left, 5th	Carillon	x		**H sharp^{3}**	-	László Szlezák
8.	Carillon rack, central, left 1st	Carillon	x		**g^{2}**	-	László Szlezák
9.	Carillon rack, central, left 2nd	Carillon	x		**F sharp^{2}**	**3.-7.-10.-13.**	László Szlezák
10.	Carillon rack, central, left 3rd	Carillon	x		**e^{2}**	**4.-6.-14.**	László Szlezák
11.	Carillon rack, central, left 4th	Carillon	x		**G sharp^{2}**	**8.-9.-12.**	László Szlezák
12.	Carillon rack, lower left 1st	Carillon	x		**D sharp^{2}**	**15.**	László Szlezák
13.	Carillon rack, lower left 2nd	Carillon	x		**h^{1}**	-	László Szlezák
14.	Carillon rack, lower left 3rd	Carillon	x		**C sharp^{2}**	**5.-16.**	László Szlezák

The weight of the great bell is 2,400 kg, its diameter is 174 cm. The keynote of the bell is **C sharp**[1]. The weight of the smaller bell is 800 kg, its keynote is **f**[1]. The carillon is tuned to the great bell which strikes the hours, and at every hour the carillon plays the following tune: **a² – A sharp² – F sharp² – e² – C sharp² – e² – F sharp² – G sharp² – G sharp² – F sharp² – a² – G sharp² – Fsharp² – e² – D sharp² – C sharp².**

The History of the Bells of the Lutheran Great Church of Nyíregyháza
(In a chronological order, according the available documents, from 1754 to the requsition in 1917.)
When our ancestors were forced to demolish their oratory–in a barn–in 1754, they saved their small bell that they had brought with them to their new home.
(History of the Church (1753-1885) pp. E/5-1.19)
Third bell, 1802. (History of the Church (1753-1885) p. E/5-1. 10)
The great bell cracked in 1832.
(History of the Church 1753-1885) p. E/5-1. 260)

A new great bell ordered from the bell founder of Fülesd in 1833.
(History of the Church 1753-1885) p. E/5-1. 268-270)
A mid-size bell made of the remaining material, and its inscription in 1835:
(History of the Church 1753-1885) p. E/5-1. 285)
In 1846, both the smaller and the mid-size bell cracked:
(History of the Church (1753-1885) p. E/5-1. 492)
25 July, 1903: The manufacturing of a new great bell and a smaller one is decided. The leadership of the church also decided that the wooden bell cage would be replaced with an iron one. As several members of the the congregation wanted to use the old bell, they sent a telegram with the specifications to the Seltenhofer company.
(Records 1896-1909) E/6-5. 1903/89. (22 Aug.)
The minutes of the transference-acceptance procedure of the three bells were presented to the congregation on the 27th of March1917. The weight of the three bells was 1,364 kg, and they cost 5456 korona. On the 6th of May there were rumours that the remaining bell would be requisitioned, too. The leadership of the parish and the mayor submitted an application to the ministry, in order to be able to retain the last bell for fire alarm purposes. They were promised that were going to be allowed to retain their last surviving bell.
Minutes of the meetings of the assembly (1921-1931) E/6-7.
p. 505, 1927/60. (13 Aug.): ordering a carillon from László Szlezák.
Records of the Presbitery (1939-1950) E/6-?
20 March 1943: measures taken in order to save the great bell
G/5-57. 3 January 1956: repair of the church clock and the carillon
G/2-25. p. 19, no. 519 (February 1957) repair of the carillon

Today in 2011, in the early 21st century, on the 225th anniversary of the consecration of the Lutheran Great Church, there are two bells in the tower:

Two bells in the tower, and twelve small ones (the carillon) outside the tower serve believers and non-believers. Thanks to the faith of our ancestors, the bells that have been lost, cracked, damaged or requisitioned in the storms of history have been replaced every time, and installed in the tower of the church. The call of the bigger and smaller bells can be heard all over the city. The beautiful melody of the carillon still plays the tune of one of our traditional prayer, inherited from our predecessors.

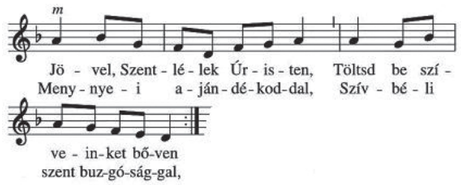

7. Im Turm wohnen zwei Glocken…

Zusammenfassung

Die Glocke

Eine Glocke ist einer *der wenigen Gegenstände, der seit Jahrtausenden in unveränderter Form und mit ungeänderter Funktion Teil des Alltagslebens ist.* Noch immer ist sie nicht altmodisch und kann durch kein anderes, modernes Mittel ersetzt werden. Die Methode der Herstellung hat sich während der Jahrhunderte nicht entscheidend geändert. Unter den vielen kläglichen, nur den Modewellen folgenden Gegenständen in unserer Umgebung, sind die Glocken Wahrzeichen der Beständigkeit und auch der Schönheit.

Glockengießen ist ein Gewerbe mit reichen Traditionen und galt immer als ein mystisches Handwerk. Vor den Außenstehenden haben die Glockenmacher ihre Kunstgriffe verborgen, denn diese waren zumeist über Generationen hinweg auf empirischem Weg ausgearbeitet und weitergeben worden, Glockenplanung, Musteranfertigung und Gießen sind lange Prozeduren, die viel Geduld und Erfahrung beanspruchen; erst nach Abschluss der anstrengenden Arbeit lässt sich der Erfolg erkennen: ertönt der gewünschte Ton, wenn die Glocke angeschlagen wird?

Eine Glocke ist nicht nur ein einfacher Gebrauchsgegenstand, sondern auch ein Kunstwerk. Wie Lajos Gombos, als Haupt der einzigen Glockengießerfamilie in Ungarn, sagt: die Herstellung einer Glocke ist am besten der Bildhauerkunst zu vergleichen, jedoch im Gegensatz zu den stummen Standbildern müssen die Glocken auch ertönen, und zwar den gewünschten, bestellten Musikton geben, im Einklang mit den anderen Glocken im Kirchenturm. Die verzierte Glocke ist also nicht nur ein ästhetischer Bronzeguss, sondern sie stellt auch ein Musikinstrument dar.
Das Material der Glocken ist Bronze, die zumeist aus 75 - 80 % Kupfer und 20 – 25 % Zinn besteht. Der Ausbruch von Kriegen bedeutete jahrhundertelang immer eine große Gefahr für die Glocken, da auch die Kanonen aus ähnlichem Material gegossen wurden, sogar die schönsten Glocken Ungarns wurden gegebenenfalls für militärische Zwecke beschlagnahmt und eingeschmolzen.

Nach der Planung, Erstellung des Kerns und der „falschen Glocke", nach den präzisen Arbeitsphasen des Gießens, der Reinigung und des Schleifens, die viel Erfahrung, Fachkenntnisse und Aufmerksamkeit beanspruchen, kommt der aufregendste Moment: die Prüfung des Klanges der fertigen Glocke. Man schlägt die Krönung der Glocke mit einer entsprechenden Tongabel; wenn die schwere Glocke denselben Klang hören lässt wie die kleine Tongabel, war die Arbeit erfolgreich. Wenn aber die Glocke gar nicht oder falsch ertönt, muss sie zerschlagen und neu gegossen werden. Eine nachträgliche Korrektur ist nicht mehr möglich, man muss die mehrere Monaten lang dauernde Arbeit von Neuem beginnen.

Glockengießer-Werkstatt

Frigyes Seltenhofer und Söhne

Diese Glockengießer-Werkstatt ist eine der Wichtigsten in Ungarn. Sie wurde in Sopron (Ödenburg) von dem christlichen Glockengießer aus Deutschland, Frigyes Seltenhofer, gegründet und war mehr als 100 Jahre in Betrieb. Seltenhofer hatte die Arbeit in Wien angefangen und sich 1814 in Sopron nieder gelassen. Mehrere Generationen dieser Glockengießer Dynastie haben hunderte von Glocken geschaffen. 1945 ist der Betrieb in Sopron durch einen Bombenangriff völlig zerstört worden. Die meisten Bestellungen hat die Werkstatt von der evangelischen Kirche erhalten.

László Szlezák

Er ist der bekannteste ungarische Glockengießer. Die meisten Kirchenglocken von heute sind von ihm gegossen worden. Er hat den Betrieb von János Thury in 1910 übernommen; ein bedeutender Teil der Ersatzglocken nach dem Ersten Weltkrieg war von ihm gegossen worden.

Hauptcharakteristika der heute funktionierenden Glocken der Lutherisch-Evangelischen Großkirche in Nyíregyháza:

Nr.	Einbauort	Bezeichnung	Gewicht kg	Unterer Durchmesser cm	Grundton	Tonzeilennr.	Hersteller
1.	Turm Glockenstuhl, Mitte	Großglocke	2400	174	**cis^1**	-	Frigyes Seltenhofer und Söhne (1903)
2.	Turm Glockenstuhl, Ost	Kleinglocke	800	111	**f^1**	-	László Szlezák
3.	Glockenspiel-Gerüst, oben links 1.	Glockenspiel	x		**cis^2**	-	László Szlezák
4.	Glockenspiel-Gerüst, oben links 2.	Glockenspiel	x		**h^2**	-	László Szlezák
5.	Glockenspiel-Gerüst, oben links 3.	Glockenspiel	x		**a^2**	**1. - 11.**	László Szlezák
6.	Glockenspiel-Gerüst, oben links 4.	Glockenspiel	x		**ais^2**	**2.**	László Szlezák
7.	Glockenspiel-Gerüst, oben links 5.	Glockenspiel	x		**his^3**	-	László Szlezák
8.	Glockenspiel-Gerüst, Mitte links 1.	Glockenspiel	x		**g^2**	-	László Szlezák
9.	Glockenspiel-Gerüst, Mitte links 2.	Glockenspiel	x		**fis^2**	**3.-7.-10.-13.**	László Szlezák
10.	Glockenspiel-Gerüst, Mitte links 3.	Glockenspiel	x		**e^2**	**4.-6.-14.**	László Szlezák
11.	Glockenspiel-Gerüst, Mitte links 4.	Glockenspiel	x		**fis^2**	**8.-9.-12.**	László Szlezák
12.	Glockenspiel-Gerüst, unten links 1.	Glockenspiel	x		**dis^2**	**15.**	László Szlezák
13.	Glockenspiel-Gerüst, unten links 2.	Glockenspiel	x		**h^1**	-	László Szlezák
14.	Glockenspiel-Gerüst, unten links 3.	Glockenspiel	x		**cis^2**	**5.-16.**	László Szlezák

Ereignisse während der Lebensgeschichte der großen Glocken der Lutherisch-Evangelischen Großkirche in Nyíregyháza:
(Chronologisch, auf Grund der aufgefundenen Dokumente, von 1754 bis zur Beschlagnahme in 1917.)

1754 Unsere Vorfahren haben bei dem Abbau des Oratoriums, also der Scheunenkirche in die mitgebrachte kleine Glocke gerettet.
(Geschichte der Kirche (1753-1885) E/5-1. Seite 19)
1802 die Dritte Glocke kommt hinzu
1803 (Geschichte der Kirche (1753-1885) E/5-1. Seite 10)
1832 Riss in der Großglocke
(Geschichte der Kirche 1753-1885) E/5-1. Seite 260)
1833 Neuguss der Großglocke durch einen Glockengießer aus Fülesd
(Geschichte der Kirche 1753-1885) E/5-1. Seite 268-270)
1835 Guss der mittleren Glocke aus dem übrig gebliebenen Erz, und Aufschrift
(Geschichte der Kirche 1753-1885) E/5-1. Seite 285)
1846 Riss in der mittleren und der kleinsten Glocke
(Geschichte der Kirche (1753-1885) E/5-1. Seite 492)

25. Juli 1903: Es wurde beschlossen, eine neue Großglocke und eine kleinere, neue Glocke anfertigen zu lassen. Außerdem soll der Glockenstuhl aus Holz gegen einen anderen mit Metallkonstruktion ersetzt werden. Da mehrere Kirchenmitglieder um die Verwendung der alten Glocke bitten, wurde die Firma Seltenhofer über die Erwartungen durch ein Telegramm informiert.
(Protokolle 1896-1909) E/6-5. 1903/89. (22. August)
27. März 1917: Die Abnahmeprotokolle der drei Glocken von ergaben, dass die drei Glocken 1364 kg wogen und einen Wert von 5456 K haben. Am 6. Mai wurde die Beschlagnahme auch der übrig gebliebenen Glocke in Aussicht gestellt. Der Vorstand der Kirchengemeinde und der Bürgermeister haben an das zuständige Ministerium einen Antrag gestellt, die verbliebene Glocke als Feueralarm behalten zu dürfen. Dank der Mitwirkung mehrerer Parteien wurde die beruhigende Antwort gegeben, dass die einzige Glocke bleiben durfte.
Protokolle der Stadtverordnetenversammlung (1921-1931) E/6-7. Seite 505.
13. August 1927: Bestellung des Glockenspiels von László Szlezák. Protokolle der Stadtverordnetenversammlung (1921-1931) E/6-7. 1927/60.
20. März 1943: Maßnahmen für die Rettung der Großglocke. Protokolle des Presbyteriums (1939-1950) E/6-?
3.1.1956: Reparatur des Glockenspiels und der Uhr. G/5-57.
Februar 1957: Montage des Glockenspiels. G/2-25. Seite 19. Nr. 519.

Heute, im Jahr 2011, am Anfang des 21. Jahrhunderts, zum Zeitpunkt des 225. Jubiläums der Einweihung der Lutherisch-Evangelischen Großkirche, wohnen im Turm zwei Glocken:

Zwei Glocken im Turm und zwölf kleine Glöckchen außerhalb des Turmes (das Glockenspiel) dienen sowohl den Gläubigen als auch den Ungläubigen. Dank sei der Glaubensstärke unserer Vorfahren, die immer wieder die in den Stürmen der Geschichte zugrunde gegangenen, gerissenen, beschlagnahmten Glocken ersetzt und in den Turm der Großen Kirche einbauen ließen. So lässt sich der einladende, mahnende oder eben festlich verkündende Klang der kleinen und der großen Glocken auch heute noch stadtweit hören. Die klingende Melodie des Glockenspiels lässt das Gebet unserer Vorfahren und der heutigen Gläubigen zu jeder Stunde ertönen: **„Jövel, Szentlélek Úristen, Töltsd be szíveinket bőven.” *(Komm, Heiliger Geist, Gott, erfülle unsere Herzen reichlich).***

Das Glockenspiel ist sehr schön auf die große Stundenglocke „abgestimmt”, und spielt in jeder Stunde die Melodie **a^2 – ais^2 – fis^2 – e^2 – cis^2 – e^2 – fis^2 – gis^2 – gis^2 – fis^2 – a^2 – gis^2 – fis^2 – e^2 – dis^2 – cis^2.**

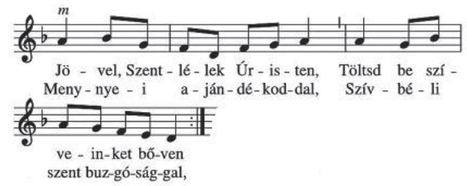

(Die einführenden Bemerkungen über die Geschichte und Herstellung der Glocken wurden unter Verwendung des Werkes „Die Glocke” von Anna Longa erstellt. Das Dokument „Aufgefundene Unterlagen über die Glocken der Nyíregyházer Evangelischen Großkirche bis zur Beschlagnahme im Jahre 1917” wurde von Dr. Gyula Kormos und Katalin Vadnay auf Grund ihrer eigenen Forschungen zusammengestellt. Die vorliegende Darstellung basiert auf dieser Sammlung.)

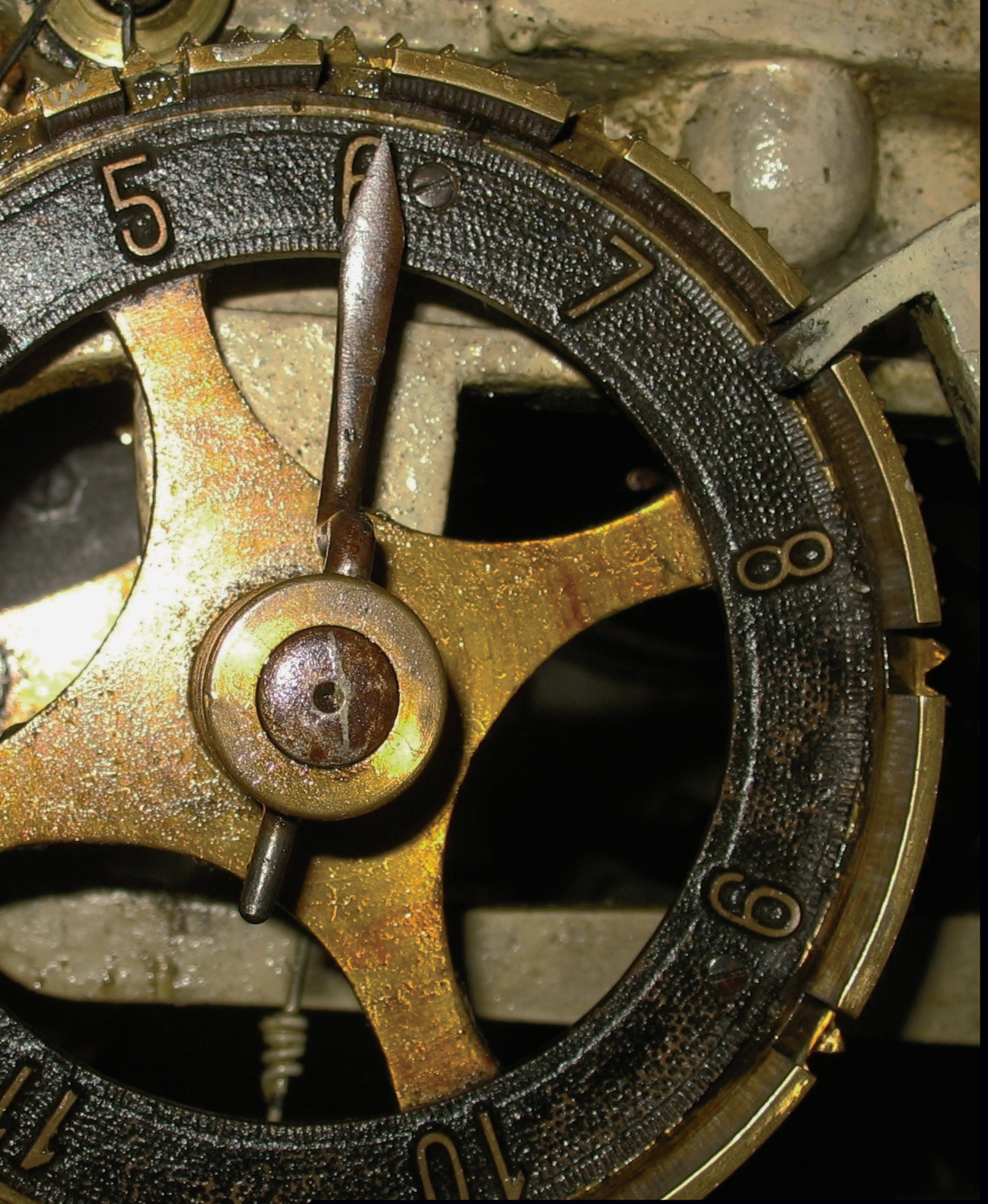

Church Clock and Carillon

A torony lakói: Toronyóra és a harangjáték

Vežové hodiny a zvonkohra

Church Clock and Carillon

Turmuhr und Glockenspiel

Sallai Gábor

„Mit mérek, Istenem, könyörgök, ha kijelentem amúgy hozzávetőlegesen, hogy ez az idő hosszabb, mint a másik, vagy amikor határozottan állítom: ez az idő amannak kétszerese? Tudom, az időt mérem, mert kiterjedése nincsen. Nem a múltat mérem, hiszen már tovaillant. Mit mérek tehát? A múló, de még el nem múlt időt?"

(Aurelius Augustinus)

Az időmérés története a mechanikus órák előfutáraiként említi a hosszú évszázadokon át használatban lévő vízórákat, tűzórákat, homokórákat és a legelterjedtebbet, ugyanakkor a legegyszerűbb csillagászati eszközt, a napórát. Minden időmérő eszköznek sajátos fejlődéstörténete, felépítése van, de egy és ugyanazt a célt szolgálta: követni, láthatóvá tenni, érzékelni és megmérni a mérhetetlen és elvont idő múlását.

A toronyórák, a közösségek százados szolgái, a közelmúltban még a települések elválaszthatatlan részei, a falvak, városok féltett kincsei voltak. A közösségi tulajdon szép példáiként tájékoztatták a lakosságot az idő múlásáról, figyelmeztettek a feladatokra, intettek a pihenésre. Ma, a digitális órák világában sajnos egy kicsit már az idő is magántulajdon lett. Ki-ki a karjára csatolva hordja programozott vesszőfutását. A közös idő, a közös cselekvések, a közös fohászok mutatói pedig jobbára állnak. A rozsda-rágta szerkezetek még őrzik az utolsó mozdulatokat, és a megfakult számlapok mögül galambok bámulnak a járókelőkre.

Szerencsére Nyíregyháza kivételnek számít. Sok vihart megélt toronyórái a helyükön vannak és a rövidebb-hosszabb üzemzavartól eltekintve tisztességgel szolgálják a város lakosságát.

Napjainkban, amikor a műszaki csúcsteljesítmények mondhatni életünk részévé váltak, csodálattal és elismeréssel adózunk az egykori mesterembereknek, a harangöntőknek, az órakészítő lakatosoknak, építőknek, népi mestereknek, akik szaktudásukkal, alkotásaikkal sokszor a kor általános műszaki színvonalát is megelőzték. Műveik láttán kérdések fogalmazódnak meg, választ keresünk például arra, hogyan tudott több harangból álló, összhangban csengő harang együttest készíteni a harangöntő mester, hiszen ma, számítógépes világunkban sem egyszerű feladat ez. Hogyan gondolta ki az egykori lakatosmester azt a bonyolult, több tucat fogaskerékből kialakított szerkezetet, amely összekapcsolva a harangokkal, évszázadokon át jelezte a múló időt, de mindig a jelenben?

A toronyóra nem liturgikus kelléke a templomnak. Emiatt a toronyórákat nem szentelték fel, bár egy kisebb település életében a toronyóra felszerelése számottevő esemény kellett hogy legyen, amit a kor híradási lehetőségei, valamint a Historia Domus is megörökített. A harangok tisztelete általános jellegű, a toronyórához viszont nem kötődnek érzelmileg a település lakói, annak ellenére, hogy egy sor, lélektanilag megalapozott funkciót töltött be a közösség életében. Mindenekelőtt életritmust diktált, feltéve, hogy járása pontos, szabályos volt. Ellenkező esetben bosszúságot, félreértést okozott, számos kellemetlenség forrása is lehetett. A témához kapcsolódó irodalom (Takács József, 2007) leszögezi, hogy a toronyórának figyelmeztető funkciója is van, pontosabban arra tanít, hogy *„használd az időt, és készülj az örökkévalóságra"*. Arra inti a híveket, hogy gondoljanak az elröppenő időre és a haldoklókra, akiknek talán éppen akkor ütött utoljára a toronyóra. Az is vitathatatlan, hogy a toronyórának nemcsak időjelző szerepe volt, a harang megkondítása nemcsak az aktuális időre hívta fel a település lakóinak figyelmét: azt is jelezte hogy a megismétlődő óraütés, ami tulajdonképpen harangkondítás, Isten dicsérete is egyben. Ez viszont már szakrális eleme az óraütésnek. A toronyóra akkor volt igazi közösségi tényező egy helység életében, amikor főleg a szegényebb rétegnek nem volt anyagi lehetősége, hogy órát vásároljon.

A korszerű időjelző berendezések, eszközök elterjedésével, a hordozható órák tömeggyártásával eltűnik a toronyóra eredeti feladatának egyik része, az időjelzés, és talán megerősödik szakrális, lélektani funkciója: az óra ütése intő jelként figyelmeztet a mulandóságra, Isten jelenlétére.[1]

A város első toronyórája valószínűleg az evangélikus templom tornyát díszítette. Levéltári források alapján feltételezhetjük, hogy a templom építésének évében, 1786-ban, vagy röviddel azután szerelték fel a toronyban. A Magyar városok monográfiája Hűnek Emil szerkesztette VIII. kötetének 46. oldalán ugyan az olvasható, hogy 1858-ban került először óra a toronyba, ez azonban nyilvánvaló tévedés. Bizonyítható, hogy 1858-ban már a harmadik óra szolgálta a város közönségét. Margócsy József hívta fel a figyelmet arra, hogy a városi toronyóráról az első hiteles forrás 1808-ból való. Ekkor bízták annak kezelését Hlaváts János órásmesterre; *„az toronybeli óra augusztusi végzés szerint órás Hlaváts János gondviselése alá bizattatott a város törvénybírája Súlyán József, Pleskó József, Benki István urak által."*[2] A forrásból nemcsak az derül ki, hogy 1808-ban már volt órája a toronynak, hanem az is, hogy ez az óra a városé volt és annak kezeléséről a város gondoskodott.

A következő adatunk 1823-ból való. Ekkor már Kühne Kristóf nyíregyházi mester a toronyórák kezelője. 1823. július 6-án a város közgyűlése úgy határozott, hogy *„a toronybeli óráknak leendő reparációjaként az órák számtáblája a város kasszájából fizetendő réztáblákból készíttessenek."*.[3]

1832-ből két adatunk is van. Kühne Kristóf mester elhalálozott, de özvegye szerette volna megtartani az órakezelői állást, ezért kéréssel fordult a városi közgyűléshez:

„Néhai Kühne Kristóf vólt város conventionátus órássá özvegye ajánlván magát állásadóul egy alkalmatos órás legénynek tartása neveletlen árvái tekintetiből kéri a meghatározandó fizetés mellett a toronybeli órának igazítását, s arra való felügyelést gondoskodása alá adatni, és őtet annak mindenkori jó állapotban való tartására leköttetni."[4]

A város teljesítette a kérést és az özvegyet a vállalt kötelezettsége mellett megbízta a toronyóra kezelésével, de kikötötte: *„a toronybeli órát nemcsak minden nap felhúzni és igazítani, de a körül minden kisebb újításokat azon konventióért pontosan megtenni tartozik"*.

A másik adat a toronyóra köteleinek cseréjére vonatkozik. 1832. december 8-án *„Nemzetes Benkő István főbíró jelenti, hogy a toronybeli óra kötelek már oda nem használtatván, azok helyébe még a tavalyi főbíró által újak csináltattak, eszerént a kopottaknak hová fordítása iránt rendelést tenni kelletik."*[5]

A közgyűlés az elkopott három kötélből kettőt megtartani rendelt, egyet pedig árverésen értékesített. Hiába volt azonban meg minden igyekezet a régi óra javítására, 1836-ra – csaknem félszáz esztendős szolgálat után – alkatrészei teljesen elkoptak.

A város elhatározta, hogy saját költségén új órát készíttet és a régit a római katolikusoknak ajándékozza. Az új órára vonatkozóan a közgyűlés igen szigorú feltételeket fogalmazott meg. Azt *„egészen finom rézkarikákkal, aczél tengelyekkel, ágyú értz perselyekkel"* kellett a mesternek készítenie. Kikötötték azt is, hogy *„az egész óra mív esztergályozott legyen és készítője három esztendeig álljon jót"* munkája minőségéért.

A város vezetése semmit sem bízott a véletlenre és a feltételek utolsó pontjaként azt is megfogalmazta, hogy *„amennyi ára lészen az egész órának, annyi értékű jószágot bátorságul tartozik hitelesen előmutatni, és azt aképpen lekötni, hogy az óra haszon vehetetlen volna, az árát elvigye és az egész órát option- aliter visszavehesse."*[6]

A kemény és szigorú feltételek ellenére több mester is vállalkozott a toronyóra elkészítésére. Megtette ajánlatát Kéhler Sándor Nyíregyházáról, Treffler József Pestről, Jákób Aloijz *„lakása a várban, a dísz piaczon"*, Trach Ádám Debrecenből, Stantzel József Egerből. Végül ez utóbbi ajánlatot fogadta el a város, erről tanúskodik a közgyűlés 1836 július 10-i jegyzőkönyve. *„Olvastatott Stantzel József egri órás levele, melyben fel nem vállalhatónak lenni jelentvén a toronybeli árának 700 pengő forintokért kívánt elkészítését, e helyett azon ajánlatát teszi, hogy 840 pengő forintokért kész az új órát a kívánt mód szerint elkészíteni, és a mostani toronybeli ótska órát is a római katolikusok tornyába igazítani és felállítani."*

A testület úgy határozott, hogy a munkálatokért csak nyolcszáz forintot hajlandó fizetni. *„Tudósíttasson, hogy ha a toronyórát a kívánt mód szerint és feltételek alatt megkészítendi, s ennek felállítása után a mostani ótska óra leszedetvén és az ő költségén elszállíttatván azt kellő mód szerint a római katolikusok tornyába akalmaztatja, egy summában nyolcszáz pengő forintnak fizetése részére oly móddal ajánltatik, hogy ezen summából száz pengő forintnak a jótállás ideje alatt conditioképpen bent maradjanak."*[7]

Az új órát felállítása után nyíregyházi mester gondozta, az a Kéhler Sándor, akinek a nevével már találkoztunk az óra készítésére ajánlatot tevő mesterek között. 1843-ban Suták Sámuel polgármester előtt hét esztendőre elvállalta a megbízatást.

„Alól írt megesmérem, hogy én magamra vállaltam Nyíregyháza város toronyórájára nézve az órás mesteri kötelességek teljesítését."[8]

A harangjáték és az alsó óraszámlap
The carillon and the lowr dial of the clock

A toronyóra nyugati felső számlapja
The western upper part of the clock dial

1853-ban a tornyot bádoglemezzel fedték be. A munkálatok költségeihez a város is hozzájárult 500 pengő forinttal. A közgyűlési határozat a döntést a következőkkel indokolta: *„miután a folyamodó egyház tornya mint e helyütt legmagasabb pont, egyszersmind a város tulajdonát képező közóra alkalmatosságául, a községi tűzi őrök lakása és éj napontai működési színhelyéül is használtatik. ötszáz pengő forint ajándékul adatni határoztatik.”*[9]

Öt év múlva, 1858-ban már a harmadik órát készíttette a város. Jelzi ez, hogy Stantzel József a szigorú feltételek vállalása ellenére is gyenge órát készített 1856-ban. A harmadik órát Schelle János órásmester csinálta, akiről a nevén kívül egyéb adatot nem sikerült felkutatni. Munkájáért a város 685 pengő forintot fizetett, amit nagyon is megérdemelt a derék mester, mert ez az óra 1927-ig működött.[10] Az óra kezelői, gondozói közül néhányat ismerünk. 1892-ben Sulyok Ferenc, 1895-ben Tamási Endre, 1899-től Géppel Tivadar volt az óra kezelője.

Az 1927-es esztendő jeles dátum a városi toronyórák történetében. A közgyűlés úgy határozott, hogy az evangélikus templom 69 éve működő órája helyett újat készíttet. Március 5-én a polgármester az evangélikus egyház lelkészi hivatalának a következőket írta:
„Nyíregyháza város közönsége az 1858. évben rendelte meg az ág. h. ev. templom tornyában lévő városi toronyórát. Az óramű egyes szerkezeti részei Géppel Tivadar órásmester jelentése szerint már annyira elkoptak, hogy új óra beszerzéséről kell gondoskodni. Az ág. h; ev. egyház és a város között fennálló évszázados meleg kapcsolatra való hivatkozással felkérem az egyház nagytiszteletű vezetőségét, hogy szíveskedjék engedélyt adni és hozzájárulni ahhoz, hogy a régi városi óramű leszereltessék, és modern szerkezetű, világító számlappal ellátott, legújabb rendszerű toronyóra állíttassék fel az egyház tulajdonát képező toronyban.”

Az evangélikus egyház az új toronyórára vonatkozó városi kezdeményezéseket örömmel fogadta. A rendelkezésre álló iratokból valószínűnek látszik, hogy ekkor, 1927 márciusának első felében, még nem volt szó arról, hogy a modern óraszerkezethez harangjátékot is kapcsolnak. A város az új óra készítésére már 1926 decemberében pályázatot írt ki. Annak ellenére, hogy Nagy Elek műszaki tanácsos véleménye szerint a Budapesti Óragyár ajánlata volt a legkedvezőbb, a munkát mégis Sowinski József pesti órakészítő cége kapta meg. Géppel Tivadar – a városi órák gondozója – ennek a cégnek az ajánlatát tartotta a legkedvezőbbnek.

A polgármester március 5-én kelt levelében értesítette Sowinski Józsefet a pályázat elnyeréséről. Arra kérte, hogy a részletek megbeszélésére látogasson el Nyíregyházára. Valószínű, hogy a nyíregyházi megbeszélésen került szóba a harangjáték készítése, mert március 22-én Sowinski a következőket írta Kardos István kultúrtanácsosnak;

„Tisztelettel vagyok bátor szíves tudomására hozni, hogy Szlezák harangöntő úrnál két ízben voltam, alig haza érve Méltóságos Polgármester úr üzletemben volt, azonnal megmutattam a harangok árait és pedig: 8 db. harang 328 kg kb. 1100 pengő. Amennyiben a harangjátékos óra lesz készítve, úgy nagyobb méretű óraszerkezetre van szükség melynél több az anyag és több a munkabér, ennélfogva több a kiadás.”

A városi közgyűlés március 24-én határozott a harangjáték megrendeléséről, 25-én pedig már értesítették Sowinskit is a döntésről. Módosították a tervezett költségvetést a következőképpen:

*„**4000 pengő** — az óraszerkezet (legalább is olyan nagy, mint a római kat. templom tornyában lévő, 4 világítószámlappal, a számlapok 185 cm átmérőjűek).*

***360 pengő** — az ötödik világító számlap és egy pár mutató.*

***640 pengő** — Harangjáték-szerkezet kalapácsokkal és a megfelelő nagyobb szerkezet árának különbözete.”*

Természetesen a harangok elkészítése, a felszereléshez szükséges kőműves munka tovább növelte a költségeket. Időközben az eredetileg nyolc harangból álló szerkezetet is tizenkettőre bővítették. Bencs Kálmán polgármester 1927 július 23-án írta alá a Szlezák cégnek küldött megrendelést *„12 darab kis harangocskáról, melynek súlya kb. 16 kg-tól 35 kg-ig terjed darabonként.”* A polgármester a szerződéssel együtt elküldte a tizenkét harang pontos leírását is a harangjáték dallamával együtt. A harangokra a következő felirat került; *„Nyíregyháza város közönségének tulajdona 1927. augusztus.”*

A városatyák elfogadták a tervezőnek azt az elgondolását, hogy az új szerkezet „ne csupán szöveg nélküli, zenélőóra-szerű dallammal gyönyörködtesse a hallgatóságot, hanem örökítsen meg az utókor számára olyan eszméket és erkölcsi igazságokat, amelyek a harangjáték megalkotóiban és az egész magyar nemzetben a harangjáték idejében éltek.”

Az elgondolás szerint a nap minden órájában más dallamot kell majd játszania a harangjátéknak. Ezek pedig a következők:

1 órakor: Isten áldd meg a magyart!
2 órakor: Te benned bíztunk eleitől fogva.
3 órakor: Talpra magyar, hí a haza!
4 órakor: Nem veszhet el Magyarország sohasem, sohasem!
5 órakor: Nem, nem, soha! Nem, nem, soha!
6 órakor: Hej Rákóczi, Bercsényi, Bezerédi Magyar vitézek nemes vezéri!
7 órakor: Horthy Miklós azt üzente, Ne félj magyar senkitől se!
8 órakor: Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar!
9 órakor: Erős vár a mi istenünk!
10 órakor: Fél világgal szembeszállva harcol a hős magyar.
11 órakor: Ah, hol vagy magyarok tündöklő csillaga?
12 órakor: Hiszek, hiszek.

Az óraszerkezet és a harangjáték alig egy fél esztendő alatt elkészült annak ellenére, hogy a munkálatokat több dolog is hátráltatta. Három budapesti gyárnak kellett összehangolnia a tevékenységét, hiszen más cég készítette az órát, más a harangokat és ismét más az óra számlapját és szögletvas keretét. Ez utóbbit a Schubauer Lakatosáru és Gépműhely, amelyik 1927 augusztus 16-i levelében arról panaszkodott, hogy *„munkás szabotázs és munkás sztrájk”* teszi lehetetlenné a szerződés teljesítését. *„Végtelenül sajnáljuk, de minden sürgetésük dacára sem tudjuk a fenti kérdéses karikákat illetve gyűrűket folyó hó 23-ra leszállítani, minthogy a t. Cím nagyon jól tudja, hogy azok elkészítésén vezetőinket dolgoztatjuk csupán, és ezt is különös előzékenységből tesszük csupán a t. Címmel szemben, minthogy vezetőinket jogunk nincsen ezen munka bevégzésére kényszeríteni.”*

Hogy a költségek csökkenjenek, a város 50%-os szállítási kedvezményt kért a kereskedelemügyi minisztertől. Kedvezmény illette ugyanis a harangok vasúti szállítását, amennyiben azok a háborúban elrekviráltak pótlását szolgálták. Mivel azonban az evangélikus templom harangocskái esetében erről nem lehetett szó, a miniszter a kérelmet elutasította.

A képviselőtestület minden igyekezete ellenére nemhogy csökkentek volna, inkább növekedtek a költségek. Be kellett vezetni a toronyba a villanyt, hiszen az új óra számlapjait meg kellett világítani. Ezzel együtt villanycsengőt szereltek a toronyba, hogy az őröknek a földszintről jelzéseket adhassanak. A próbaüzemelés során derült ki, hogy bizonyos alkatrészeket ki kell cserélni. Négy fogaskerék egy vashenger és egy vasállvány már itt készült Nyíregyházán az Irsai és Társa Vasöntöde Gép és Szivattyúgyárban. Ez 1200 pengő többletköltséget okozott, amit a város csak nehezen akart elfogadni.

1928. január 24-én végre mégiscsak megszólaltak a harangocskák. Az átadáson készült jegyzőkönyv szerint azonban a hallgatóságnak kevés örömet okoztak. Az óraszerkezetet kifogástalannak találták csakúgy, mint a Sowinski cég által készített harangjáték-hengert és a kalapácsrendszert is. A harangocskák hangját azonban erősen kritizálták. Kardos István tanácsos úr megfogalmazása szerint azok nem tiszta hangolásúak, nincs meg a harangok összhangja, ezért nem adják vissza tisztán a kívánt dallamokat.

A Szlezák cég képviselőjével egyetértésben arról döntöttek, *„hogy a dolgon csak úgy lehet segíteni, ha más megfelelő dallamot vesznek fel, amelyik befejezett és alaphangon végződik, továbbá az összhangosítás a harangok természetének megfelelően egyszerűbb és jólhangzóbb lesz, végül Szlezák cég szólíttassék fel a hibás hangolású harangok kijavítására.”*

Még ugyanezen a napon a polgármester levelet írt a Szlezák cégnek, melyben közli, hogy *„a szakértő bizottság véleménye alapján a harangokat nem vesszük át.”*

Február 9-én már újra leszerelték a harangokat és esztergályozással igyekeztek tisztább hangzásúvá varázsolni azokat. Végül mindkét fél megelégedésére kialakult a csiszoltabb hangzás, megszületett az egyszerűbb dallam. A későbbiekben a város és a készítők között már csak a kifizetéseket illetően volt vita. Az építkezés és szerelés teljes költsége 15279 pengő volt, amely a város költségvetésében jelentős tételnek számított. Ezt az összeget részletekben fizette ki a város, alkalmanként csak felszólításra. Sowinski többször is írt ebben az ügyben a polgármesternek, néha már bírósággal fenyegetőzött, de a teljes összeg kifizetésére csak júliusban került sor. A jó hírű órásmester utolsó levelében

végül tisztelettel bocsánatot kért a polgármestertől *„azért, mert olyan gyakran írtam követelésem ügyében, de méltóságodban volt bizalmam s tudtam, hogy bajomon csak méltóságod tud segíteni.”*

Bizonyára elnyerte Bencs Kálmán „bocsánatát”, mert a polgármester 1928 december 7-én elismerő levelet küldött a cégnek: *„Nyíregyháza város hatósága részéről kívánságára szívesen igazolom, hogy a nyíregyházi ág.h.ev. templom tornyába Ön az 1927. év folyamán zenélő szerkezettel ellátott városi toronyórát készített. Ez a toronyóra minden tekintetben kifogástalan, pontosan jár, kézzel készített kiváló óraszerkezete van, amelyet a készítés ideje óta javítani egyszer sem kellett. Az órának öt világító számlapja van. Az óraszerkezethez kapcsolt harangjáték-szerkezet illetve kalapácsrendszer is teljesen kifogástalanul működik.”*

Az óraszerkezet és harangjáték apróbb javításokkal 1968-ig működött. Ekkor került sor nagyobb arányú felújításra. A felújítást természetesen a tulajdonos, vagyis a város végeztette. Az óraszerkezet javításakor talán ideológiai megfontolásból az is felmerült, hogy a harangjáték dallamait megváltoztatják. Az evangélikus egyház képviselői a változtatás ellen erélyesen tiltakoztak. Megyer Lajos igazgató lelkész és Balczár István egyházfelügyelő levélben kérték a Hazafias Népfront Megyei Bizottságát, járjon közbe, hogy a felújított szerkezet továbbra is a régi dallamokat játszhassa!

„Alulírottak, mint a nyíregyházi evangélikus egyházközség elnöksége azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulunk a Hazafias Népfront Mélyen Tisztelt Bizottságához..., hogy az evangélikus templomunk tornyán elhelyezett és Nyíregyháza város közönségének tulajdonát képező harangjáték helyreállítása... alkalmából, a harangjáték dallamának megállapításakor szíveskedjenek tekintetbe venni, illetve meghallgatni a város ősi lakosainak, a szlovák eredetű, de jó magyarrá lett „tirpákokénak a harangjáték számára helyet adó templom 2000 lelkes népének kívánságát és kérését. Amikor Nyíregyháza város 1927-ben, külföldi mintára a harangjátékot beszerezte és azt az evangélikus templom tornyába elhelyezte, nemcsak a legmegfelelőbb helyet találta meg ezzel idegenforgalmi szempontból is, hanem értékelte és becsülte a város fejlesztésében és életében olyan komoly és döntő szerepet játszó tirpákság szolgálatát és munkáját, ugyanakkor természetesnek tartotta, hogy az evangélikus templom tornyában elhelyezett harangok az evangélikus egyház által kért korál-dallamokat játszanak. Ezek a dallamok azután összenőttek az emberekkel, szinte azt is mondhatnánk, hogy úgy lettek a harangok összeválogatva, hogy ezeket a dallamokat adják ki, illetve szólaltassák meg, s azok megváltoztatása tudomásunk szerint nehéz, szinte lehetetlen – igen nehéz visszhangot váltanánk ki a város érdekét és annak fejlődését mindenkor szem előtt tartó népünk szívéből. Ezekre a szempontokra való tekintettel az lenne a tiszteletteljes kívánságunk és kérésünk, hogy a dallam megállapítására szervezzenek egy bizottságot, amelyben egyházunk képviselete is helyet találna és ez a bizottság mérlegelje és tegye komoly vizsgálat tárgyává evangélikus egyházunk kérését.”[11]

A tiltakozás sikeres volt, mert azóta is – kicsit talán hamisan – a „Jövel Szentlélek Úristen” kezdetű korál dallamot játssza a harangjáték.

Az 1968-as felújítás óta 43 év telt el. A mostanában tapasztalható üzemzavarok azt bizonyítják, hogy a Bencs Kálmán polgármester úr által megdicsért szerkezet 85 évi szolgálata után ismét megérett egy nagyobb felújításra, annak ellenére, hogy az 1980-as években Lipcsei Zoltán nyíregyházi evangélikus lakatosmester, a presbitérium lelkes tagjainak segítségével az óra működésében jelentkező alapvető hibákat kijavította.

„Ezek a régi órák még az élet teljességét mutatták, azt szabdalták fel különösebb pontossági becsvágy nélkül kényelmes rekeszekre, melyekben minden elfért, mint egy öreg almáriom fiókjaiban, ahol nemzedékek használati tárgyai vagy ruhadarabjai férnek meg békés bőségben. Nézem a régi számlapot, az elmúlt pillanatot, s mintha az időbe néznék, szó szerint, a közönyös és végtelen időbe, mely láthatatlan fogaskerekeivel némán megőröl mindent, amiről ma azt hisszük, hogy végtelenül fontos vagy elviselhetetlen. Nem is olyan fontos, s mindenképpen elviselhető. Az óra bizonyítja: nem lehet vitatkozni vele. Bizonyítja, hogy minden elmúlik, ami fáj, s marad az idő számlapján a pillanatból, melyet az élet értelmének gondoltál, egy rovátka, melynek száz év múltán nincs többé értelme.”

(Márai Sándor, 1994)

Forrás: Nagy Ferenc „Egészet és fertályt üssön! - A nyíregyházi toronyórák története” című, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár kiadásában megjelent írása

1 Bitay Enikő - Márton László - Talpas János 2009 Technikatörténeti örökség a kalotaszegi Magyarvalkón
2 Sz.Sz.BMLt. V. A. 103/A 3/199
3 Sz.Sz.BMLt. V. A. 101/A, 1/1 396 no.
4 Sz.Sz.BMLt. V. A. 101/A, 5/5 4054 no.
5 Sz.Sz.BMLt. V. A. 101/a., 5/5, 48 no.
6 Sz.Sz.BMLt. V. A. 102/B, 36/166
7 Sz.Sz.BMLt. V. A. 101/A, 9/9,1866 no.
8 Sz.Sz.BMLt. V. A. 102/7, 83/1863
9 Sz.Sz.BMLt. V. A. 142,10/5A, 1853
10 A továbbiakban idézett forrásokat ld. Sz.Sz.BMLt. V. B. 186. 925 d. jelzésű pallium. A városi mérnöki hivatal iratainak levéltári rendezésekor a toronyórákra vonatkozó anyagokat csoportosították.
11 Sz.Sz.BMLt. XXVTI. 204, 12/a

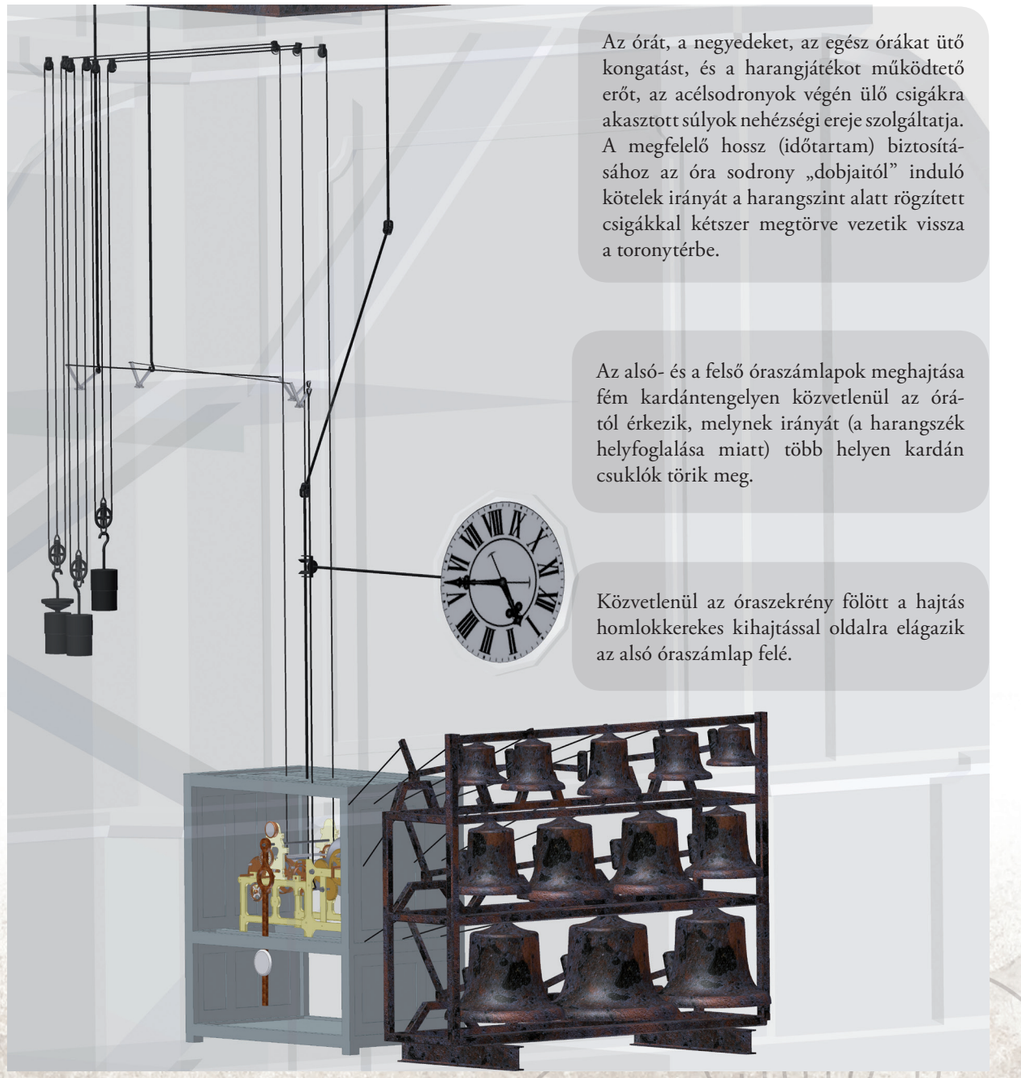

Az óra, a harangjáték és a működtető súlyok méretarányos 3D hatásvázlata
A 3D sketch of the clock, the carillon and the operating weights

8. A torony lakói: Toronyóra és a harangjáték

A torony lakóinak elhelyezése közös szolgálati helyükön, méretarányos 3D látványterv
A 3D image of the positions of the bells

Feljárat a torony lakóihoz
Access to the tower

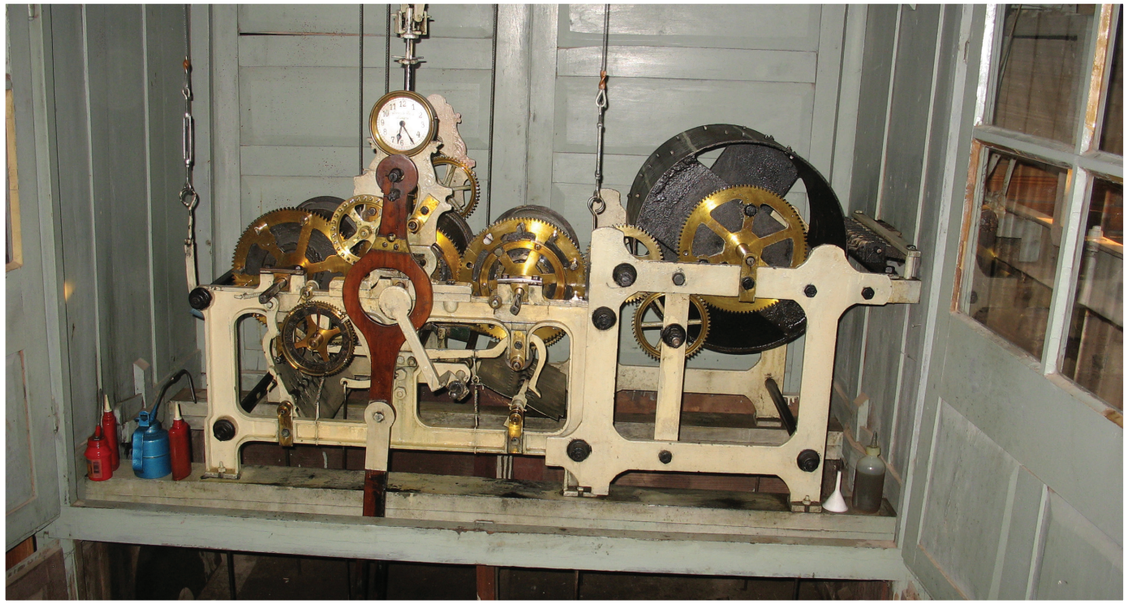

Óraszekrény az órával
The clock and its box

Az órabeállítást ellenőrző számlap
The dial for adjusting the clock

A harangjátékot vezérlő dob és a kalapácsokat működtető „lovasok”
The guiding drum of the carillon and the ”riders” operating the hammers

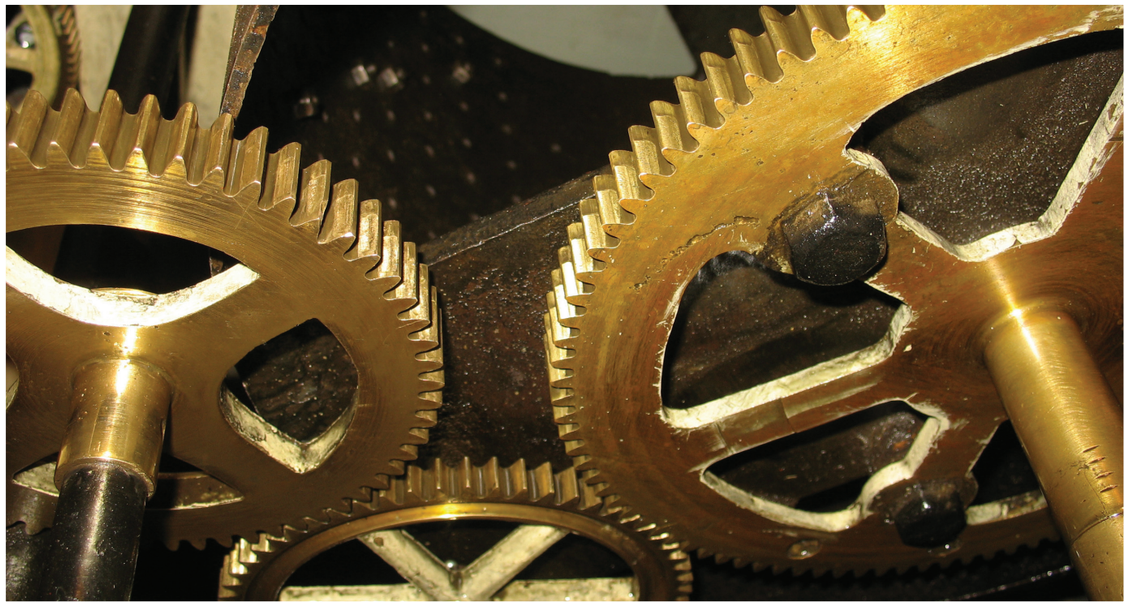

Harangjátékot vezérlő dob fogaskerék meghajtása
The cogwheel driving the guiding drum of the carillon

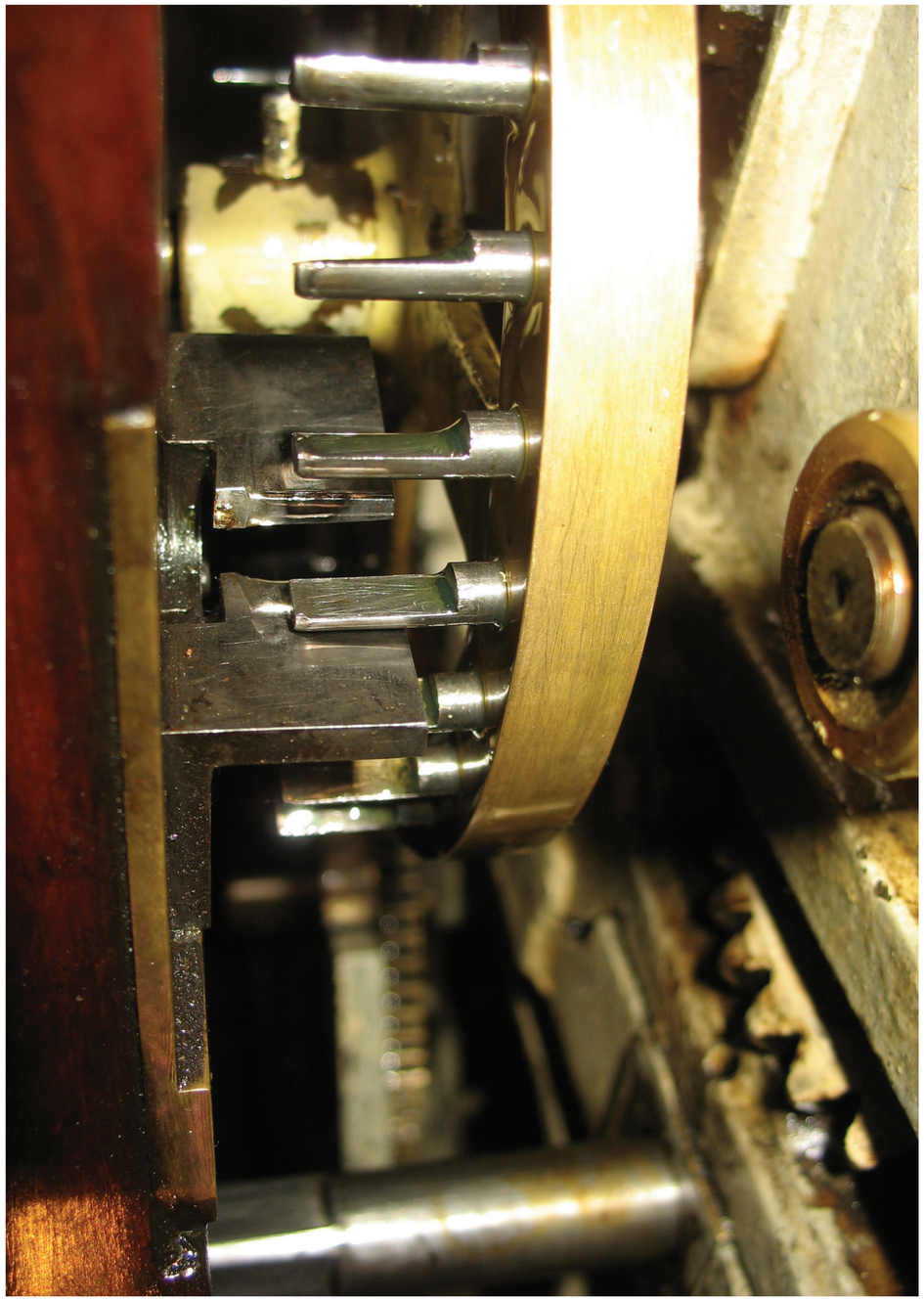

A toronyóra „szíve”, az Anker-kerék
The ”heart” of the clock, the Anker-wheel

A harangjátékot működtető huzalok
The wires operating the carillon

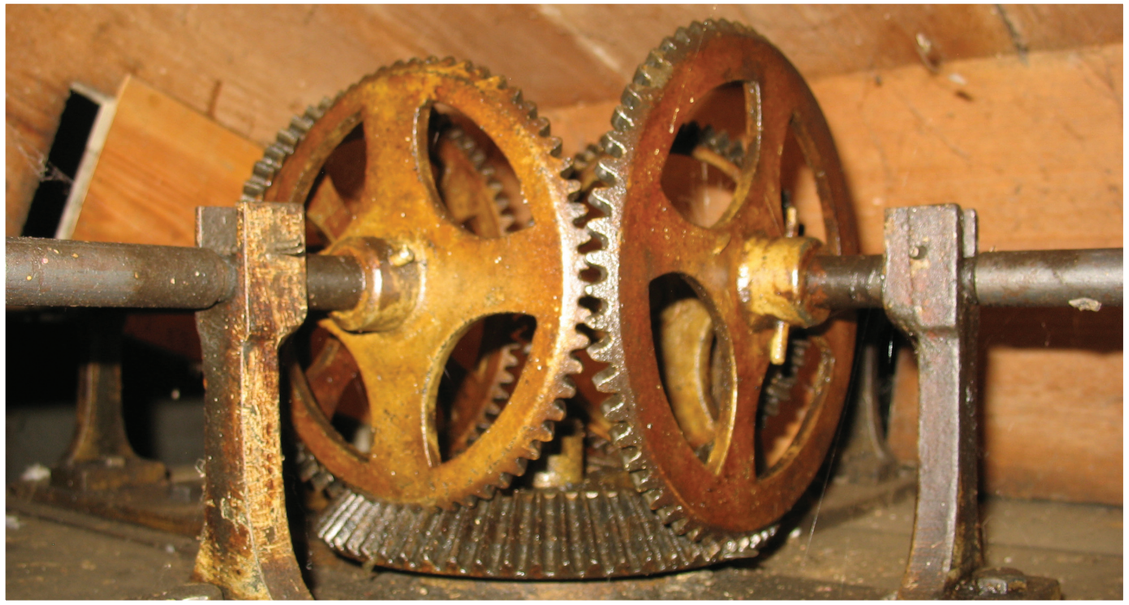

A felső négy óraszámlap hajtáselosztása homlokkerekes hajtóművel
The driving mechanism of the upper four dials

Az óraszámlap mutatók kardántengelyes hajtása
The driving axis of the hands of the clock

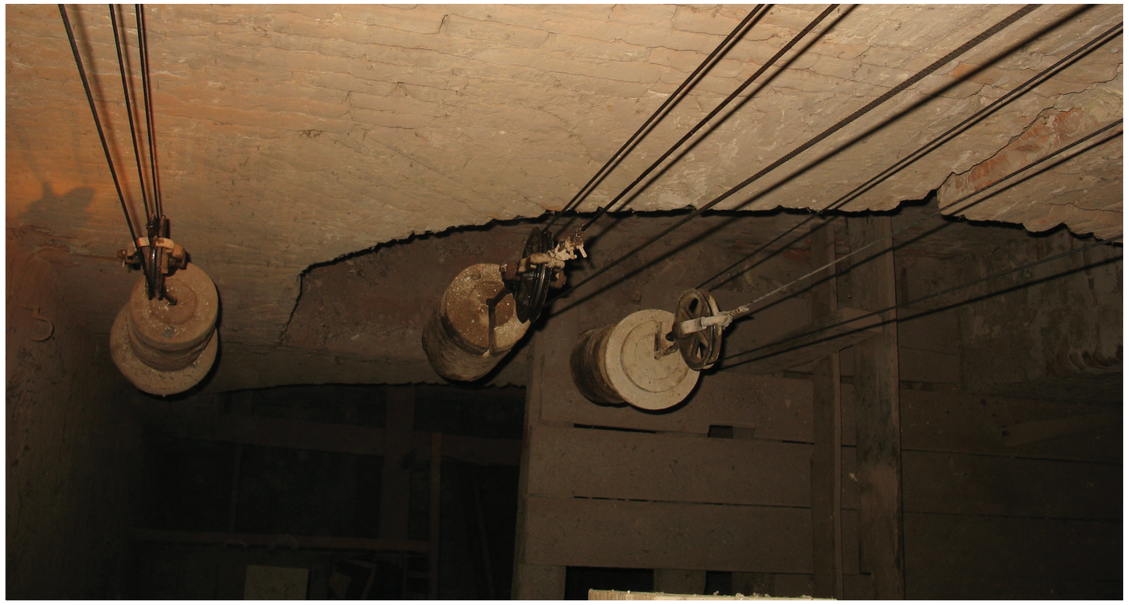

Az óra-, a kongatás- és a harangjáték hajtására szolgáló, csigákon függő súlyok
The weight hanging on wheels and driving the clock, the bells and carillon

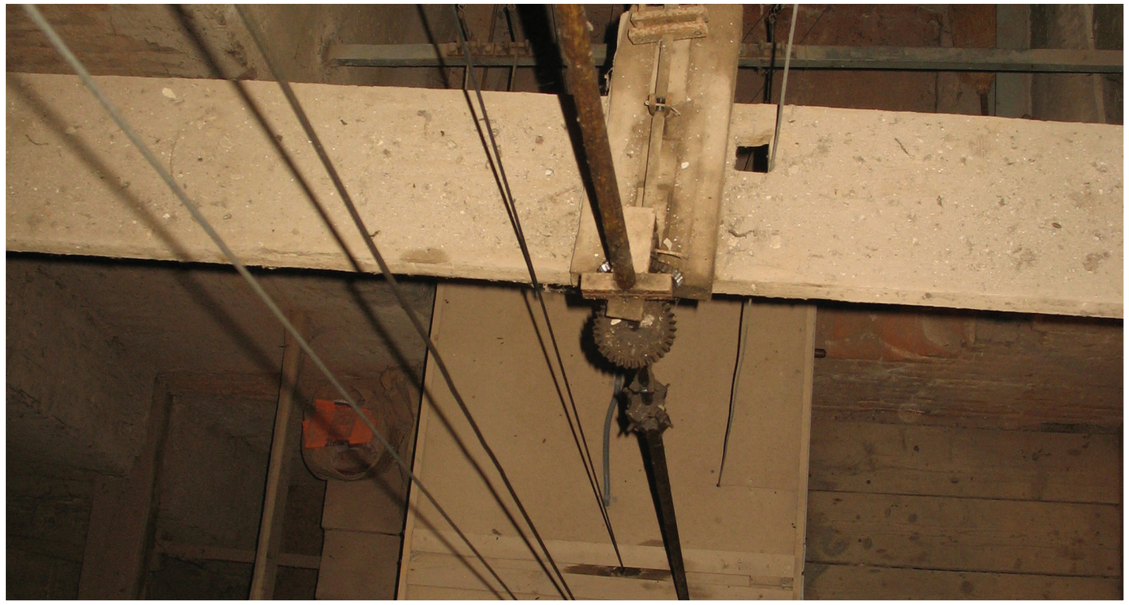

Az óraszekrénytől (lentről) induló acélsodronyok és a kardántengely
The wire cables coming out of the clock box and the axis

A harangjáték egy részlete az óra által működtetett harangütő kalapáccsal
A detail of carillon, with the hammer

Kilátás a városra a kihajtható felső óraszámlap mögül
A view to the city, from the folding out clock dial

Az óra-, a kongatás- és a harangjáték felhúzása mai napig kézi erővel történik
Winding up the clock and the carillon, sounding the bells are still done manually

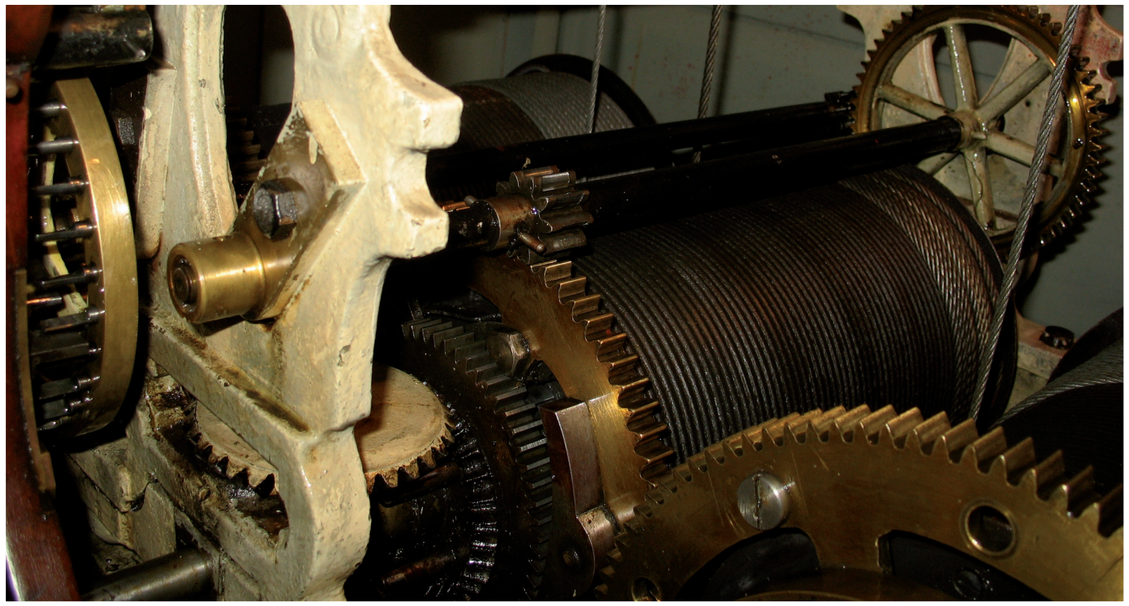

Az órát hajtó középső sodronytároló henger és az óramű egy részlete
The central wire cable drum and a detail of the clockwork

8. EŽOVÉ HODINY A ZVONKOHRA

Zhrnutie

„Čo meriam, Bože, prosím, ak vyhlásim len tak približne, že tento čas je dlhší, ako ten druhý, alebo ak rozhodne tvrdím:tento čas je dvojnásobkom tamtoho? Viem, meriam čas, lebo nemá rozsah. Nemeriam minulosť, veď tá už prešla. Čo teda meriam? Prechádzajúci, no ešte neuplynutý čas?“

(Aurelius Augustinus)

Hodiny na vežiach boli storočnými služobníkmi spoločenstiev, ešte v nedávnej minulosti tvorili neoddeliteľnú súčasť obcí, boli drahocennými pokladmi dedín, miest. Ako pekné vzory spoločenského majetku informovali obyvateľov o plynutí času, upozorňovali ich na vykonávanie úloh, pripomínali oddych. Dnes, vo svete digitálnych hodín sa bohužiaľ už aj čas stal tak trocha súkromným vlastníctvom, na zápästí nosíme naprogramovaný urýchlený život. Ručičky spoločného času, spoločných činností, spoločných modlitieb väčšinou už stoja.

Našťastie Nyíregháza je výnimkou. Vežové hodiny, ktoré prežili mnoho víchric, sú na mieste a odhliadnuc od menších-väčších porúch statočne slúžia obyvateľom mesta. Vežové hodiny plnia aj upozorňovaciu funkciu, presne povedané, učí: *„využij čas a priprav sa na večnosť*”. Napomína veriacich, aby mysleli na plynúci čas a na umierajúcich, ktorým možno práve vtedy bili hodiny na veži poslednýkrát. Rozšírením moderných zariadení marania času, masovou výrobou prenosných hodín sa stratí jedna časť pôvodnej funkcie vežových hodín – onamovanie času a možno sa posilní jej sakrálna, psychologická funkcia: údery hodín upozorňujú na pominuteľnosť, na prítomnosť Boha.

Prvé vežové hodiny Nyíregyházy zdobili vežu evanjelického kostola. Na základe archívnych zdrojov môžeme predpokladať, že do veže boli nainštalované v roku 1786 – rok postavenia kostola, alebo krátko potom. József Margócsy obrátil pozornosť na skutočnosť, že prvý overený zdroj týkajúci sa mestských vežových hodín pochádza z roku 1808. Z tohto zdroju sa dozvedáme nielen to, že už v roku 1808 boli na veži hodiny, ale aj to že tieto hodiny patrili mestu, ktoré sa staralo o ich fungovanie.

V roku 1858 dalo mesto spraviť už tretie hodiny. Tieto tretie hodiny zhotovil hodinár János Schelle, okrem jeho mena sa o ňom ďalšie údaje nepodarilo zistiť. Za prácu mu mesto zaplatilo 685 pengő forintov, ktoré si šikovný majster skutočne zaslúžil, pretože tieto hodiny fungovali až do roku 1927.[1]

Rok 1927 je významným dátumom v histórii mestských vežových hodín. Verejné zhromaždenie sa rozhodlo, že miesto hodín, ktoré 69 rokov pracovali na veži evanjelického kostola, dá spraviť nové. Evanjelická cirkev s radosťou prijala návrh mesta v súvislosti s novými vežovými hodinami. Z dokumentov, ktoré máme k dispozícii, sa zdá byť pravdepodobné, že vtedy, v prvej polovici marca 1927 sa ešte nehovorilo o tom, že k modernému hodinovému mechanizmu bude pripojená aj zvonkohra.

V liste z 5. marca starosta informoval Józsefa Sowinského o vyhraní konkurzu. Pravdepodobne na rokovaniach v Nyíregyháze prišlo do reči zhotovenie zvonkohry.

Dňa 24. marca 1927 na verejnom zhromaždení mesto rozhodlo o objednaní zvonkohry a 25. marca bol Sowinski o rozhodnutí informovaný. Na zvony bol umiestnený tento nápis: *„Majetok publika mesta Nyíregyházy august 1927”.*

Mechanizmus hodín a zvonkohra boli zhotovené sotva za pol roka. Pri skúšobnej prevádzke vyšlo najavo, že niektoré súčiastky treba vymeniť. Štyri ozubené kolesá, jeden železný valec a jeden železný stojan bol vyrobený už tu v Nyíregyháze, v závode Irsai a Spoločník Zlievarne, závod na výrobu strojov a čerpadiel. Starosta, Kálmán Bencs, poslal 7. decembra 1928 závodu list uznania: *„Zo strany úradu mesta Nyíregyházy na jeho žiadosť s radosťou potvrdzujem, že ste v priebehu roka 1927 na vežu evanjelického kostola augustínskeho vierovyznania zhotovil mestské vežové hodiny vybavené hrajúcim mechanizmom. Tieto hodiny sú z každého pohľadu bezchybné, presne idú, majú vynikajúci, ručne vyrobený mechanizmus, ktorý od jeho zhotovenia nebolo treba ani raz opravovať. Hodiny majú päť svietiacich ciferníkov. K hodinám pripojený mechanizmus zvonkohry, respektíve kladivový mechanizmus tiež funguje úplne bezchybne.”*

Hodinový mechanizmus a zvonkohra s drobnými opravami fungovali do roku 1968. Vtedy prišla na rad renovácia väčších rozmerov, ktorú samozrejme vykonal majiteľ, čiže mesto. Pri oprave mechanizmu hodín, možno z ideologického hľadiska, vznikol návrh na zmenu melódie zvonkohry. Predstavitelia evanjelickej cirkvi proti tejto zmene rázne protestovali. Riaditeľ-kňaz Lajos Megyer a cirkevný inšpektor, István Balczár, v liste žiadali Župný výbor Vlasteneckého národného frontu, aby sprostredkoval, že zrenovovaný mechanizmus nech aj naďalej hrá staré melódie!

Od renovácie v roku 1968 uplynulo 43 rokov. V blízkej minulosti sa vyskytnuté poruchy dokazujú, že mechanizmus, pochválený starostom Kálmánom Bencsom, je po 84 ročnej službe opäť zrelý na väčšiu obnovu, aj napriek tomu, že v osemdesiatych rokoch predchádzajúceho storočia Zoltán Lipcsei, nyíregyházsky evanjelický zámočník, oduševnený člen vtedajšieho presbytéria, podstatné chyby vyskytujúce sa pri fungovaní mechanizmu opravil.

8. CHURCH CLOCK AND CARILLON

Summary

”What am I measuring, I beg you oh My Lord, when I say, that this period of time is, just approximately, longer than that, or when I declare that this period is definitely twice as long as that period of time? I am aware that I am attempting to measure the time. It does not have dimensions. I am not measuring the past, as it is long gone. What am I measuring, then? The time which is now passing, but has not yet passed?”

(Aurelius Augustinus)

The church clocks, century-old servants of communities, were inseparable parts of villages and towns, cherished treasures of the settlements. As fine examples of community property, they showed the time, warned of tasks to be accomplished and told us when it was the moment for a rest. Today, in the world of digital clocks and watches, even time has, unfortunately, become private property. Everybody wears their programmed rat race on their wrists. Many of the once faithful indicators of the time to be spent together, in a community, the indicators of time of joint work and joint prayer are now idle.

Fortunately, Nyíregyháza is an exception. Its trusty old church clocks are still there and, except for the shorter or longer periods of repair and maintenance, they continue to serve the people of the city. A church clock has a warning function as well: ”make use of your time, and prepare for the eternity!” It teaches the members of the congregation to think of the rapidly passing time, to think of people who might be dying at that very moment, for whom the bell tolls. As modern chronometers are mass-manufactured today, one of the original functions of the church tower will perhaps vanish; it will be no longer needed as an indicator of time, but its spiritual functions may become more powerful. It will warn us of the transitory nature of our existence, and of the presence of God.

In Nyíregyháza, the Lutheran church was the first to boast a church clock. The sources available in the archives suggest that the clock was installed in the tower in the year when the church was built, that is in 1786, or soon after. József Margócsy found the earliest authentic source mentioning the church clock, dated in 1808. From the document we do not only learn that there was a clock in the tower in 1808, but also that the clock was the property of, and managed by, the city.

In 1858, the city council ordered the third clock for the church. The third clock was manufactured by József Schelle, watchmaker. Unfortunately, no data other than his name were found about him. For his work, the city paid him 685 forints. That was a well-deserved payment, as the clock was in use until 1927.

1927 was an important date in the history of the church clocks. The Assembly decided to have a new clock made instead of the old one, that had been used for 69 years. The Lutheran congregation was pleased to hear about the initiation. According to contemporary documents, at that time, in the first half of March 1927, there were no plans to connect a carillon to the new, modern clock.

The Mayor notified József Sowinski about the success of his application in a letter dated on the 5th of March. It is likely that the possibility of installing a carillon was first mentioned at the discussion between the Mayor and the winning bidder, Sowinski, in Nyíregyháza.

The city council made a decision about the installation of a carillon at its meeting on the 24th of March 1927. On the following day, the 25th of

March, they informed Sowinski about the decision. The following words were inscribed on the bells: "Property of the Community of the City of Nyíregyháza, August 1927."

The clock and the carillon was ready in a mere six months. During the trial run it turned out that several components had to be replaced. Four cogwheels, an iron cylinder and a supporting rack was manufactured by Irsai and Co., Iron Foundry, Machine- and Pump Factory in Nyíregyháza. On the 7th of December 1928, Mayor Kálmán Bencs dispatched a letter of recommendation to the company: "At the request of your company, on behalf of the authorities of Nyíregyháza, I am pleased to hereby officially verify that in the year of 1927 You installed a city church clock, equipped with a musical instrument, in the tower of the church of the Lutheran congregation of the Augustan faith. The clock functions perfectly, its excellent, hand-made mechanism has not had to be repaired at all since it was installed. The clock has five illuminated dials. The mechanism of the carillon connected to the clock, including its hammer system, also functions perfectly."

With some minor repairs, the clockwork and the carillon worked well until 1968. Then a major restroration project took place. It was ordered and, naturally, paid for, by the owner, that is, the city. When the clockwork was repaired, there were some ideas to change the melody played by the carillon. It was dictated by contemporary ideological consideration. The leadership of the Lutheran congregation protested against it very powerfully. Lajos Megyer, director minister and István Balczár, superintendent of the parish sent a letter to the County Committee of the People's Patriotic Front, asking them to interfere and allow the carillon to play the old, traditional tunes!

43 years have elapsed since the clock was refurbished in 1968. Cases of malfunction experienced recently indicate, that after 84 years of service, the mechanism praised by Mayor Kálmán Bencs now is in need of another major repair, despite the fact that some of the major problems were eliminated by Zoltán Lipcsei, a Lutheran locksmith of Nyíregyháza with the help of an enthusiastic member of the presbitery in the 1980s.

8. Turmuhr und Glockenspiel

Zusammenfassung

„Was messe ich, ich bitte dich, mein Gott, wenn ich unbestimmt sage: „Diese Zeit ist länger als jene", oder auch bestimmt: „Diese ist doppelt so lang als jene?" Ich messe die Zeit, ich weiß es; aber ich messe nicht die zukünftige Zeit, weil sie im Raume keine Ausdehnung; ich messe nicht die vergangene, weil sie nicht mehr ist. Was messe ich also? Etwa die vorübergehende Zeit, aber noch nicht vergangene Zeit. So war es meine Meinung."

(Aurelius Augustinus)

Turmuhren sind jahrhundertealte Diener der Gemeinden; in der näheren Vergangenheit waren sie noch untrennbare Bestandteile, sogar Schätze von Dörfern und Städten. Als schöne Beispiele des gemeinschaftlichen Eigentums, gaben diese Uhren den Einwohnern bekannt, wie die Zeit verfließt; sie haben die Geschäfte und Zeit der Entspannung angemahnt. Heute, in der Welt der digitalen Uhren wurde leider sogar die Zeit Privateigentum. Heute tragen wir alle unseren „programmierten Spießrutenlauf" angeschnallt, und die Zeiger der gemeinsamen Zeiten, der gemeinsamen Tätigkeiten und der gemeinsamen Gebete stehen zumeist still.

Zum Glück, Nyíregyháza gilt als eine Ausnahme. Die Turmuhren der Stadt, die sowohl gute als auch schlechte Zeiten erlebt haben, sind immer noch auf ihren Plätzen, und von kleineren Betriebsstörungen absehend dienen sie den Stadtbewohnern verlässlich. Die Turmuhr besitzt auch eine warnende Funktion; sie mahnt die Leute, nutze die Zeit und bereite dich auf die Ewigkeit vor". Sie warnt die Gläubigen, sie sollen auf die vorbeihuschende Zeit und an die Sterbenden denken, denen die Turmuhr vielleicht zum letzten Mal geschlagen hat. Durch die Verbreitung und Massenproduktion der modernen tragbaren Zeitmessinstrumente geht ein Teil der ursprünglichen Aufgaben der Turmuhren – die Zeit zu zeigen - verloren, und wird vielleicht die sakrale, psychologisch-spirituelle Funktion gestärkt: der Klang der Uhr macht auf die Vergänglichkeit und auf Gottes Gegenwärtigkeit aufmerksam.

Die erste Turmuhr in Nyíregyháza war ein Schmuckstück im Turm der lutherisch-evangelischen Kirche. Aufgrund der Archivquellen dürfen wir annehmen, dass die Uhr im Jahr des Kirchenbaus (1786) oder kurz danach im Turm angebracht wurde. Der berühmte und bekannte Forscher der Geschichte von Nyíregyháza, József Margócsy verwies darauf, dass die erste authentische Quelle über die Turmuhr aus 1808 stammt. Aus dieser Quelle geht nicht nur hervor, dass im Jahr 1808 eine Uhr im Turm bereits vorhanden war, sondern, dass diese Uhr städtisches Eigentum war, und für den Betrieb die Stadtverwaltung sorgte.

Im Jahr 1858 ließ die Stadt schon die dritte Uhr anfertigen; diese wurde von dem Uhrmachermeister János Schelle hergestellt; über ihn sind außer seinen Namen keine weiteren Angaben verfügbar. Für seine Arbeit hat er von der Stadtverwaltung 685 Konventionsgulden erhalten, die der gute Meister wohl verdient hat, da diese Uhr bis 1927 einwandfrei funktionierte.1

Das Jahr 1927 ist in der Geschichte der Turmuhren von Nyíregyháza sehr bedeutend. Die Stadtverordnetenversammlung hat die Entscheidung getroffen, für die lutherisch-evangelische Kirche eine neue Uhr machen zu lassen, um das schon seit 96 Jahren fungierende Uhrwerk zu ersetzen. Die lutherisch-evangelische Kirche hat diese Initiative der Stadt voller Freude aufgenommen. Auf Grund der verfügbaren Unterlagen ist es wahrscheinlich, dass damals, in der ersten Märzhälfte von 1927 der Anschluss eines modernen Glockenspiels noch nicht in Frage gekommen ist. Der Bürgermeister hat József Sowinski über die Erteilung des Auftrags in einem Brief vom 5. März benachrichtigt. Wahrscheinlich ist die Idee des Glockenspiels im Zuge der Besprechungen in Nyíregyháza angesprochen worden.

Die Stadtverordnetenversammlung hat einen Beschluss über die Bestellung des Glockenspiels am 24. März 1927 gefasst, und die Entscheidung wurde bereits am 25. März Sowinski übermittelt. Die Glocken tragen die folgende Aufschrift: „Eigentum der Gemeinde der Stadt Nyíregyháza August 1927."

Das Uhrwerk und das Glockenspiel waren in einem knappen Halbjahr fertig. Während des Probebetriebs hat es sich herausgestellt, dass einige Teile ausgewechselt werden müssen. Vier Zahnräder, ein Eisenzylinder und ein Eisengerüst sind schon in Nyíregyháza, in der Eisengießerei Maschinen- und Pumpenwerk Irsai und Partner hergestellt worden. Bürgermeister Kálmán Bencs hat am 7. Dezember 1928 einen Dankesbrief an den Betrieb geschickt: „Von der Seite der Stadtbehörde Nyíregyháza wird hiermit auf Ihren Wunsch gern bestätigt, dass Sie im Laufe des Jahres 1927 eine Turmuhr mit Musikvorrichtung für die evangelische Kirche Augsburgischen Bekenntnisses hergestellt haben. Diese Turmuhr ist in jeder Hinsicht einwandfrei, ist pünktlich, verfügt über ein manuell hergestelltes, ausgezeichnetes Uhrwerk, das seit der Inbetriebsetzung kein einziges Mal repariert werden musste. Die Uhr hat fünf leuchtende Zifferblätter. Auch das an die Uhr angeschlossene Glockenspielwerk, beziehungsweise Hammersystem funktionieren einwandfrei."

Das Uhrwerk und das Glockenspielwerk funktionierten mit kleineren Reparaturen bis 1968. In diesem Jahr wurde eine größere Erneuerung notwendig, die natürlich vom Eigentümer, also von der Stadtverwaltung geleistet war. Während der Reparatur des Uhrwerks - vielleicht aus ideologischen Überlegungen heraus - tauchte auch die Idee auf, die Melodien des Glockenspiels abzuändern. Die Vertreter der lutherisch-evangelischen Kirche traten dieser Änderung energisch entgegen. Pastor-Direktor Lajos Megyer und Kircheninspektor István Balczár ersuchten den Bezirksausschuss der Vaterländischen Volksfront in einem Brief, sich dafür einzusetzen, dass das erneuerte Glockenwerk auch weiterhin die alten Melodien spielen dürfe!

Seit der Erneuerung im Jahre 1968 sind 43 Jahre vergangen. Die Betriebsstörungen in der näheren Vergangenheit weisen darauf hin, dass das vom Bürgermeister Kálmán Bencs gelobtes Werk nach 84 Jahren Dienst wieder für eine größere Erneuerung reif ist, obwohl der lutherisch-evangelische Schlossermeister Zoltán Lipcsei - mit Hilfe eines enthusiastischen Mitglieds des damaligen Gemeindekirchenrats - die grundsätzlichen Betriebsfehler in den 1980-er Jahren behoben hat.

A Message from our Ancestors

Üzenet elődeinktől

Odkaz od našich predkov

A Message from our Ancestors

Botschaft der Vorfahren

Demcsákné Balczó Ildikó

Váratlan lelet a templomgömbben

A toronysisak felújítása során szükséges volt a díszítőelemek – csillagok és gömb – leszerelése, újraaranyozása. Még odafenn a magasban szedték szét a két darabból álló gömböt, és a mesterek nem kis meglepetésére egy 50 cm hosszú, 9 cm átmérőjű rézhengert találtak benne. Kinyitás után kiderült, hogy iratokat tartalmaz. Lehozták a Lelkészi Hivatalba a leletet, ahol az urnát kinyitottuk, és én elsőként, megrendült szívvel vehettem kezembe ezeket a kincseket. Tüzetesebb átnézés után ugyanis kiderült, hogy három, különböző időpontban készült levelet tartalmaz.

Az első 1822-ben,
a második 1853-ban,
a harmadik 1883-ban íródott.

Az elsőt Schulek Gáspár az eklézsia akkori lelkésze írta „parókiáján" latin nyelven, különleges bársonyszerű nagyméretű papíron, jó minőségű, ma is kitűnően olvasható tintával. Ebben is, és a másik két iratban is, dióhéjban benne van egyházközségünk első 130 évének története.

Schulek Gáspár először felsorolja az akkori világi és egyházi vezetőket országos és helyi szinten egyaránt. Evangélikus egyházunk országos felügyelője nem kisebb ember volt, mint báró Prónay Sándor, a király kamarása „aranysarkantyús vitéz", egyházközségünk felügyelőjét pedig Reguly Gábornak hívták. A gyülekezet másik lelkésze Farbaki Dániel volt abban az időben. Ebből a legrégebbi iratból számomra a legérdekesebb az volt, mennyire ismerte a lelkész a gyülekezetét, saját maga végezte el a statisztikai összeírást. Eszerint az egyházközségben 10521 lélek volt, felsorolja, hogy ebből hány a férfi, és hány a nő, hányan hitvallók (konfirmáltak), hány udvarban laknak hívei, foglalkozás szerint hány a gazdálkodó, iparos, inas, szolga, szolgáló, s végül azt is, hogy 17 fő a koldus. A 869 tanulót, – melyből 383 lány (!) – négy tanító és négy mesterember oktatja. Szívet melengető a búcsúmondat: *„Az irgalmas Isten áldja meg ezt az egyházat, a mi Urunk Jézus Krisztus által, kiknek dicséret és dicsőség mindörökkön örökké. Ámen."*

A második levél 1853-ban keltezett, magyarul írta Riszdofer János az egyházközség jegyzője. Az egész iratot átlengi a vesztett szabadságharc miatti keserűség, a megelőző évek nehézségeinek fájdalmas emléke, népünk és egyházközségünk önállóságának korlátozott volta miatti szomorúság. Az 1831-es országos kolerajárvány idején 420-an haltak meg a gyülekezetből, 1832-ben olyan tűzvész volt az alvégen, hogy 138 ház égett le. 1834-ben „olyan rettenetes földrengés" volt, hogy a templomban is kárt okozott. Egy kis reménysugár: 1846-ban óvoda, 1847-ben *„tanítókat képző seminárium"* nyittatik. Jönnek viszont a még súlyosabb csapások: 1847 tífuszjárvány 1026 halottal, az 1848-as forradalom évében a kolerajárvány 1209 áldozatot követelt gyülekezetünkből, az 1849-es ostromállapot idején dúló kolerajárványban 1261 evangélikustól kellett végső búcsút venni. Három év, 3500 – járványban elpusztult – ember! Mit hozott az 1850-es év? Haynau tábornok rendeletére az ország négy jeles püspökét leváltották, helyettük *„administrátorokat"* ültettek az egyházkerületek nyakába. Mi volt 1853-ban az irat keltezése idején? Még mindig ostromállapot, osztrák törvények „egyházi gyűléseket csak legfőbb engedély mellett és császári-királyi biztos jelenlétében szabad tartani, s jegyzőkönyvei felkívántatnak."
Nagy szükség volt a záró-mondat kéréseire: *„Áraszszon az ég üdvet az elhúnytakra, áldást az élőkre és boldogító kegyelmet Evangélica Egyházunkra!!!"*
Valószínűleg a cenzúra miatt e mondat után szinte odalopva ez áll: *„Minden jót édes hazánkra!!!"*

Mit örökített meg ugyanaz a Riszdorfer János 30 év múlva, 1883-ban?

Az 1867-es kiegyezéssel a Habsburg politikai nyomás enyhült, de új veszélyek fenyegették hazánkat. Délkelet felől, Egyiptomból kolerajárvány közelít, „északkeleten az oroszországi hírhedett nihilismus mindent felforgatni törekvő fergetege" fenyeget. Az Észak-Amerikából Európába özönlő olcsó terményei országunk gabonakereskedését is tönkreteszik. Ez az állam „gyér népességű hazánkból is igen sok polgárt a maga keblére édesget". Nyíregyházán pedig „hatodik héten tart a világhírű tiszaeszlári bűnügynek végtárgyalása".Mit ír a krónikás gyülekezetünkről? A lelkészek Bartholomeides János és Farbaky József, a felügyelő Meskó Pál. 60 év előtt 4 tanító volt, most már 28, ebből 6 gimnáziumi tanár. Folyik a gyűjtés az alapkőletétel 100 éves évfordulójával kapcsolatos felújításra. Az adakozókat gyűjtőívek örökítették meg, kis évkönyvek még az iskolások által adott krajcárokat is felsorolják.
Az elindított munkálatokról Riszdorfer János így ír: „A templom felújítással az ágostai hitvallású evangéliumi egyház jámborságuknak, vallásszeretetüknek és Istenbe vetett bizalmuknak óhajtották tanújelét adni, és a templomépítő elődök drága emlékét akarják hálás kegyelettel megtisztelni."

Hírmondó X. évf. 09. szám
2001. szeptember

A toronygömbben talált 1883-ból származó irat.
(A szövegben néhol az egymást követő kötőjelek az értelmezhetőség hiányát jelzik):

Isten, áldd meg a' hazát, jó kedvvel, bőséggel!!!

Üdvözítőnk születésének egyezer nyolczszáz és nyolczvanharmadik, az az MDCCCLXXXIII = 1883ik, s első Ferencz József Magyarország királya uralkodásának 35ik évében; a midőn a magyarországi ágostai hitvallást követő evangyéliomi egyházaknak és iskoláknak egyetemes főfelügyelője báró Prónay Dezső vala; a' tiszai egyházkerület felügyelői hivatalát Péchy Tamás országgyűlésünk képviselőházának elnöke, szuperintendensi méltóságát Czékus István rozsnyói lelkész viselte; a hegyaljai egyházmegyénél Lichtenstein József felügyelő ,s Bartholomaeidesz János főesperes és nyíregyházi egyik lelkész buzgólkodának; itt Nyíregyházán pedig Meskó Pál felügyelő és a' már nevezett Bartholomaeidesz János valamint Farbaky József lelkészek vezetnék egyházunk ügyeit; - - - továbbá, a' mikor édes hazánk immáron 16ik évében gyakorolja ismét, temérdek új törvényt hozva, az 1849ik évben jogtalanúl elvont, de 1867ben visszavívott ősi alkotmányát, és a vele ugyanegy uralkodó alatt élő osztrák birodalommal közös ügyei iránt szövetségi egyezményt kötve, s a' küldfölddeli érintkezéseknél közös képviseletet tartva, osztrák ,s magyar birodalom czímet már szintén 16 év óta vesz használatba; - - - és a' midőn Európát, ,s benne hazánkat, délkeletről, az Egyiptomban dühöngő kolerának pusztításai rémítenék ,s óvrendszabályokra kényszerítenék; - - - ,s észak-keleten az oroszországi hírhedett „nihilizmus" mindent felforgatni törekvő fergetege, már az ottani zsidóügyet is, egész népvándorlássá bírta volt felzaklatni; - - - és mikoron a' francziák köztársaságot képeznek; az olasz egy királysággá forrt vissza és edzi erejét; a' német egység óriás hatalommá vívta fel magát; az angol, világkeresekedelméért hajlékony politikát követ; Osztrák és Magyarhon, Németországgal szövetségben áll, ,s a' békét Európában erősen őrizi; és a' corruptiót magába szívni kezdő szabad és roppantul kifejlett ipari Észak-amerikának temérdek ingyenes heverő földe még a' gyér népességű hazánkból is igen sok polgárt a' maga kebelére édesget, ,s olcsó terményeivel minden európai versenyt legyőzve, hazánk gabonakereskedését is eltemetéssel fenyegeti; - - - ugy szintén a' midőn édes hazánk már hét évi rosz termés és elemi károk csapásait viseli és minden kigondol-

ható adónemek terheivel el van árasztva; - - - végre a' mikor itt városunk kebelében, a' nyíregyházi királyi törvényszék előtt már 6ik héten tart a' világhírű tisza eszlári bűnügynek végtárgyalása, - mely bűnügy a szomszéd Tisza Eszlár helységben eltűnt Solymosi Eszter serdülő keresztény hajadonnak, múlt évi húsvét előtt, az ottani zsidótemplomban, probára odagyűlt sakterek által történt meggyilkoltatása miatt emeltetvén, - miután a' vádlottak iránt a' hazai és külföldi összes zsidóság, sajtó és gyűjtések útján, védők és egyéb segítségek által, szembeszökőleg érdeklődött, ‚s így magát a' vádlottakkal mintegy azonosítani látszott, - ennélfogva éles bírálat alá vonatta a' zsidó erkölcsök és erkölcstan értékét és a' testvériséget lehelő keresztény felebaráti szeretetteli megférhetlen természetét.

Akkoron a' nyíregyházi ágostai hitvallást követő evangyéliomi egyház, hívei jámborságának, vallásszeretetének és istenbe vetett bizalmának kétségtelen jelét adni óhajtólag; s az ezen monumentális épületet emelt elődöknek drága emlékét, hálás kegyelettel megtisztelni buzgólkodva, - ezen hatalmas templomának 1884ik évi martius 25ik napján bekövetkező évszázados ünnepét, ugyanezen templom és tornyának a' híveknél gyűjtött 25,000 forintnyi összes költségeni maradandó felékesítésével és rézfedél alá vételével megörökíteni elhatározta; és az idevágó átalakítási munkákat Király Sándor fővállalkozó nyíregyházi építőmester által immár folyamatba tévén, - ezen érintett torony Kulcsár Károly által Miskolczon 820 forintért tűzben megaranyozott gombját és csillagát, árbóczának hegyére, e' mai napon, az az julius 29én, istennek dicsőítése végett újjólag visszahelyezé. ---

Ezen egyház elöljáróinak névsora a következő: Lelkészek: Bartholomaeidesz János 1861iki aprilistől, Farbaky József 1873 octobertől. Segédlelkész: Jungmann Géza 1879 septembertől. - - Gymnasiumi tanárok: Kovács János 1865ik évtől, Martinyi József 1868ik évtől, Szlaboczky Imre 1873ik évtől, Leffler Sámuel 1874ik évtől, Chovátcs Agoston 1874ik évtől, Materny M. Lajos 1875ik évtől; az ének, testgyakorlás és hitelemzés iránt 4 ideiglenes oktató is működvén. - Elemi belső tanítók: Mráz Károly 1853ik évtől, Gdovin János 1853ik évtől, Szénfy Gyula okleveles ügyvéd 1861ik évtől, Gerhard Sámuel 1866ik évtől, Pazár István 1869ik évtől, Habzsuda Dániel 1870ik évtől, Ruzsa Endre 1873ik évtől, Gdovin Endre 1874ik évtől, Boczkó Lajos 1874ik évtől, Stofan Lajos 1877ik évtől, Ruman Endre 1878ik évtől, Andrási Sámuel 1879ik évtől. - Tanyai tanítók: Fábián Márton 1863tól, Valent Pál 1866tól, Mráz János 1869ik évtől, Csernák János 1871ik évtől, Vietórisz András 1874től, Balázsi Vilmos 1877ik évtől, Tomasoszky Lajos 1887ik évtől, Mácsáriszky Lajos 1887ik évtől, Loykó Imre 1887ik évtől, Lomen Sámuel 1882ik évtől. - - Presbytrerek: Babicz András, Babicz János, Barzó János, Belfy András, Bencs János, Bencs László, Bogár Lajos, Czambel Pál, Cseh Pál, Csengery József, Csengery Sámuel, Drényószky Mihály, Leffler Sámuel, Lipták Dániel, Lóczi András, Garay István, Gdovin János, Gyurcsány József idősb, Gyurics Pál, Henzsely András, Hibján Dániel, Hibján Sámuel, Hok Mihály, Hok Pál, Hölz József, Huray Mihály, Jánószky András, Jánószky János iparos, Jéger József, Joszka János, Kacska János, Kerekréthy Miklós, Kordován Mihály, Kovács András lovas, Kovács Ferencz, Kovács János tanár, Kovács László, Kovács P. Pál, Kovács Soma, Krajecz János, Krajnyák György, Krcsah Ádám, Kubacska András, Kubaffy Arthúr, Máy Adolf, Majerszky Béla egyházi jegyző, Márföldy György, Markó Mihály, ifjabb Maurer Károly, Meskó László, Doktor Meskó Pál felügyelő, Morauszky György, Mráz Déri Dániel, Mráz Károly, Nádasy György, Nádasy Mihály, Palánszky Soma iskolai felügyelő, Palicz András simai, Palicz János mészáros, Palotay Sámuel, Pazár István, Prékopa Dániel, Rudics János, Somogyi Gyula, Stevanyik András, Szmolár Pál idősb, Szénfy Gyula, Zajácz József, Zomborszky János, Zomborszky Mihály. Póttagok: Gáfrik Mihály, Garay János, Hudák János, Janovszky Mihály; Kovács Gábor, Kovács Mihály poloma, Lehoczky András, Lenhard János, Nádasy Károly, Nagy Mihály gazda, Palicz Ádám; Pataky Lajos gondnok, Praviczky Mihály, Rotaridesz János, Szalánczy Pál, Szekeres János, Sexty Gyula. - - - Belső egyházfiak: Tímár Sámuel állandó, Szikora Pál, Pazár András és Barta Mihály tiszteletbeliek; ‚s esküdtek Balczár István, Zsivay Mihály. -

Az egyház vagyona: épületekben a' templom, melynek hossza belül 24 öl, vagy is 45,52 méter, szélessége 14 öl, vagy is 26,55 méter, , s ugyanennyi belmagassága is, falainak vastagsága 8 láb, vagy is 2,53 méter, most az említett évszázados örömünnepére homlokzatán, oldalain, gazdagon kiékesítettek és finom réz tetőzettel láttatik el; továbbá az ehez kapcsolva lévő 32 öl vagyis 60,67 méter magasságú torony, mely ma az újonnan aranyozott gombbal díszesíttetett fel és szintén finom réz tetőzettel láttatik el. Az elsőben oltár, derék orgona, szószék és egyéb felszerelvényekkel; az utóbbiban 5 haranggal, melynek egyike 20 mázsás és 21 fontos, másodika 13 mázsás, harmadika 8 mázsás és 62 fontos, negyedike 4 mázsás és 50 fontos, és ötödike 68 fontos súlyús tisztességesen ellátva; azután még szintén épületekben van két paplak, egy gymnaziális épület terjedelmes és nagyszerűen befásítva belső udvartelekkel, 8 elemi iskolai épület; úgyszintén 5 tanyai iskolai épület; - földben pedig találtatik 136 catastralis hold és 979 négyszögöl birtoka; - végre tőkékben bír, patronatusi segély czímén a' várostól 32,860 forintot, egyházi czélokra a' látogatási jegyzőkönyv kimutatása szerint 12,445 forint 34 fillér, elemi iskolákat illető alapítványban 15,740 forint 8 fillér, ‚s gymnasiumi alapítványokban 111,577 forint 95 fillér, - vagy is összesen 172,223 forint 37 fillér.

Közelebbi érintkezésben álló hatóságok és tisztviselők: borosjenői Tisza Kálmán magyar királyi miniszterelnök, mint egyszersmind belügyminiszter. Trefort Ágoston vallás és közoktatásügyi miniszter. - Szabolcs megye hatósága helyben, és pedig Graefl József főispán, Zoltán János alispán, Bégányi Ferencz főjegyző, Miklós László, Novák Gyula aljegyzők, Fintor József árvaszéki elnök, Básthy Barna, Péchy Gyula, Böszörményi Kornél ülnökök, Megyessy Gábor pénztárnok, Kállay Ferencz számvevő, dr. Szabó Dávid tiszti főorvos, Szikszay Pál tiszti főügyész, Mikecz János tiszti alügyész, Újlaky György főlevéltárnok, Erdélyi Antal allevéltárnok. - Tanfelügyelő Szabolcs megyében, szintén mint Szabolcs megye hatósága Nyíregyházi székhellyel: Velkey Pál. - Adófelügyelőség Nyíregyházán: Böhm Hugó adófelügyelő, Papp László pénzügyi fogalmazó, Lukrics Károly, Pecze Károly, Fráter Aladár, Paskó Péter számtisztek. - Nyíregyházi királyi törvényszék, jelesül Kornis Ferencz elnök, Grudesz Ernő, Fazekas László, Ábrányi Aurél, Virágh Kálmán, Russu Gusztáv, Megyery Géza, Fejér Barna bírák. Zoltán Aurél pertárnok, Patkó Tamás vizsgálóbíró, Simon Viktor czímbejegyző vezető, Bary József helyettes vizsgálóbíró, ‚s mindnégyen jegyzők. Embery István irodaigazgató. Virágh Aladár telekkönyvvezető. Lázár Kálmán királyi ügyész, Ambrózy Mihály, Bulyovszky József királyi alügyészek. - Nyíregyházi járásbíróság: Kovács Jenő járásbíró, Dudinszky Gyula, Nagy Lajos, Kunfalvy István aljárásbírák; Vekerdy Máté aljegyző. - Királyi közjegyző Nyíregyházán: Somogyi Gyula. - - Rendezett tanácsú Nyíregyháza városa tisztikara: Krasznay Gábor polgármester, Kerekréthy Miklós főkapitány, Sáry Pál főjegyző, Czupra Endre aljegyző, Bencs László közigazgatási és gazdászati tanácsnok, Oltványi Endre adóügyi tanácsnok, Májerszky Béla, Niketszky Lajos árvaszéki tanácsnokok, Meskó László tiszti ügyész, Horváth Gyula tiszti mérnök, Déry Károly főszámvevő, Palicz Mihály levéltárnok, Joszka János házi pénztárnok, Marsalkó Gusztáv házipénztári ellenőr, Krajnyák György adópénztárnok, Martinyi Sámuel adóügyi ellenőr, Kömíves Károly adótiszt, Meskó Pál tiszti főorvos, Takács Alajos alorvos és tiszti sebész, Karner János tiszti állatorvos, özvegy Gulyás Paulina tiszti szülésznő, Barzó András városgazda és erdőfelügyelő, Kovács Károly alkapitány, Czapkay Géza, úti biztos, Kovács Lajos csendbiztos. - -

Népesség Nyíregyházán az 1883ik év elején. - Jelenvolt polgári lélekszám 24,102. - Ebből magyar 13,534., német 389., tót 8678., oláh 13., ruthén 10., horvát-szerb 6., egyéb hazai nyelvű 11., külföldi nyelvű 66., beszélni nem tudó 1395., - Vallás tekintetében pedig ágostai evangelikus 12,640., római katholikus 4934., görög katholikus 2540, görögkeleti 33., helvét evangelikus 1855., unitarius 2., izraelita 2097., egyéb hitfelekezetű 1., - Olvasni írni tudó lakosok száma 12,830. - Összes lakóházak száma Nyíregyházán 3207. -

Az egyházat és a várost közelebb érdeklők 1853tól 1854ben a' templom új zsindely tetőt nyer. - 1855ben Farbaky Dániel lelkész halála január 14én. - Ennek folytán Sztruhár Károly és Rószdorfer János kiküldöttek jelentésére Havjár Dániel rimaszombati, majd Elefánt Mihály tápiószentmártonyi elkészek próbára hívatnak; ‚s ez utóbbi meg is választatik. - Jurányi Sámuel tanár 3ik lelkésszé alkalmaztatik. - - 1856ban Miklósffy Sámuel lelkész halála január 13án. - Helyébe Geduly Lajos beszterczebányai lelkész hívatott próbára, - majd Pákh Mihály vértanúi érdemeket szerzett szuperintendens kéretett fel minden próba nélkül, ‚s hajlandóságot is mutatott, - de a' tót nyelvbenni nehézkessége miatt magát adott ígéretéből felmentetni kérte. A Reguly Sámuel ösztöndíja először osztatik ki. - - 1857ik évben Jeszenszky László hódmezővásárhelyi lelkész, a' Schmál Károly ajánlatára próbára hívatik és meg is választatik. - Nagy Sámuel 25 éves tanítói ügybuzgalmának elismeréseül ezüst billikomot nyer az egyháztól. - 1858. Egyház-

kerületi gyűlés Nyíregyházán. - Jurányi Sámuel lelkész meghal január 17én. 1859ben Császári pátens megzavarja az egyház nyugalmát. Jeszenszky mellette, Elefánt ellen áll sorompóba. - 1870ben Jeszenszky László papi hivatalától felfüggesztetik martius 16án. - Benedek helytartó és táborszernagy ezen egyház viszályainak kiegyenlítésére junius 14én Nyíregyházára leutazott. - 1873. Nagy kolera pusztítja a lakosságot. - 1878ban híres canonica visitatio Czékus István szuperintendens úr által megtartva. -

Áldja az ég legjobb áldásaival egyházunkat és ennek buzgó gyermekeit. -
Az egyház megbízásából
Nyíregyházán, julius 29én. 1883.

Riszdorfer János
Egyháztag

Mikó István, Balog Géza és Demcsákné Balczó Ildikó a toronygömbbel
István Mikó, Géza Balog and Ildikó D. Balczó with the freshly guilded symbols and orb

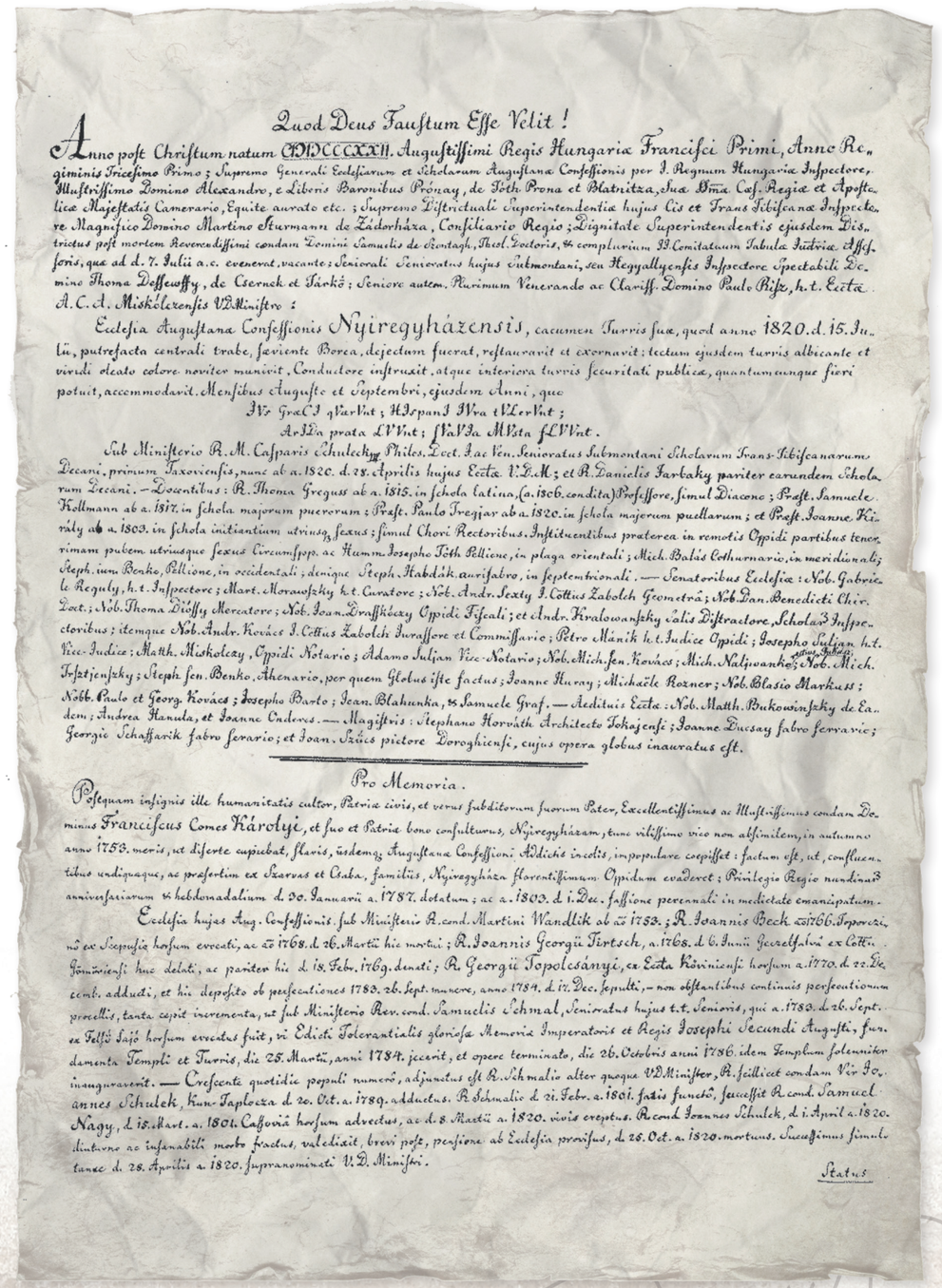

Quod Deus Faustum Esse Velit !

Anno post Christum natum MDCCCXXII. Augustissimi Regis Hungariæ Francisci Primi, Anno Regiminis Tricesimo Primo; Supremo Generali Ecclesiarum et Scholarum Augustanæ Confessionis per I. Regnum Hungariæ Inspectore, Illustrissimo Domino Alexandro, e Liberis Baronibus Prónay, de Tóth Prona et Blatnitza, Suæ Sacræ Cæs. Regiæ et Apostolicæ Majestatis Camerario, Equite aurato etc.; Supremo Districtuali Superintendentia hujus Cis et Trans Tibiscanæ Inspectore Magnifico Domino Martino Scurmann de Zádorháza, Consiliario Regio; Dignitate Superintendentis ejusdem Districtus post mortem Reverendissimi condam Domini Samuelis de Rontagh, Theol. Doctoris, & complurium 33. Comitatuum Tabulæ Judiciariæ Assessoris, quæ ad d. 7. Julii a.c. evenerat, vacante; Seniorali Senioratus hujus Cultmontani, seu Hegyallyensis Inspectore Spectabili Domino Thoma Dessewffy, de Csernek et Tárkö; Seniore autem Plurimum Venerando ac Clariss. Domino Paulo Rifz, h.t. Ecclæ A.C.A. Miskolczensis V.Ministro:

Ecclesia Augustana Confessionis Nyiregyházensis, cacumen Turris suæ, quod anno 1820. d. 15. Julii, putrefacta centrali trabe, sæviente Borea, dejectum fuerat, restauravit et exornavit: tectum ejusdem turris albicante et virridi oleato colore noviter munivit, Conductore instruxit, atque interiora turris securitati publicæ, quantumcunque fieri potuit, accommodavit. Mensibus Augusto et Septembri, ejusdem Anni, quo

IVs GraCI qVaVIt; HIspanI IVra tVLerVnt;
ArabIa prata LVnt; sVaVIa MVsta fLVnt.

Sub Ministerio R.M. Casparis Schulechy Philos. Doct. ac Ven. Seniovatus Submontani Scholarum Trans-Tibiscanarum Decani, primum Taxoviensis, nunc ab a. 1820. d. 28. Aprilis hujus Ecclæ V.D.M; et R. Danielis Farbaky pariter earundem Scholarum Decani. — Docentibus: R. Thoma Greguss ab a. 1815. in schola latina, (a. 1806. condita) Professore, simul Diacono; Præst. Samuele Kollmann ab a. 1817. in schola majorum puerorum; Præst. Paulo Trejjar ab a. 1820. in schola majorum puellarum; et Præst. Joanne Király ab a. 1803. in schola initiantium utriusq. sexus; simul Chori Rectoribus. Instituentibus præterea in remotis Oppidi partibus tenerrimam pubem utriusque sexus Circumspp. ac Humm. Josepho Tóth Pellione, in plaga orientali; Mich. Balás Cothurnario, in meridionali; Steph. ium Benke, Pellione, in occidentali; denique Steph. Habdák aurifabro, in septentrionali. — Senatoribus Ecclesiæ: Nob. Gabriele Reguly, h.t. Inspectore; Mart. Moravszky h.t. Curatore; Nob. Andr. Sexty J. Cottus Zabolch Geometrâ; Nob. Dan. Benedicti Chir. Doct.; Nob. Thoma Dióssy, Mercatore; Nob. Joan. Draskóczy Oppidi Fiscali; et Andr. Kiralowanszky Calis Districtore, Scholæq. Inspectoribus; itemque Nob. Andr. Kovács J. Cottus Zabolch Juraffore et Commissario; Petro Mánik h.t. Judice Oppidi; Josepho Julian h.t. Vice-Judice; Matth. Miskolczy, Oppidi Notario; Adamo Julian Vice-Notario; Nob. Mich. sen. Kovács; Mich. Naljwanko; Nob. Mich. Isztjenszky; Steph. sen. Benko, Athenario, per quem Globus iste factus; Joanne Huray; Michaële Rozner; Nob. Blasio Markuss; Nobb. Paulo et Georg. Kovács; Josepho Barto; Joan. Blahunka, et Samuele Graf. — Aedituis Ecclæ: Nob. Matth. Bukowinszky de Eadem; Andrea Hanula, et Joanne Cadues. — Magistris: Stephano Horváth Architecto Tokajensi; Joanne Ducsay fabro ferrario; Georgio Schaffarik fabro ferario; et Joan. Szűcs pictore Doroghiensi, cujus opera globus inauratus est.

Pro Memoria.

Postquam insignis ille humanitatis cultor, Patriæ civis, et verus subditorum suorum Pater, Excellentissimus ac Illustrissimus condam Dominus Franciscus Comes Károlyi, et suo et Patriæ bono consulturus, Nyiregyházam, tunc vilissimo vico non absimilem, in autumno anno 1753. meris, ut diserte cupiebat, flavis, iisdemq. Augustanæ Confessioni addictis incolis, impopulare cœpisset: factum est, ut, confluentibus undiquaque, ac præsertim ex Szarvas et Csaba, familiis, Nyiregyháza florentissimum Oppidum evaderet; Privilegio Regio nundinas anniversariorum et hebdomadalium d. 20. Januarii a. 1787. dotatum; ac a. 1803. d. 1. Dec. fassione perennali in medietate emancipatum.

Ecclesia hujus Aug. Confessionis sub Ministerio R. cond. Martini Wandlik ab a. 1753.; R. Joannis Beck a. 1766. Poprozinensi ex Scepusio horsum evocati, ac a. 1768. d. 26. Martii hic mortui; R. Joannis Georgii Tirtsch, a. 1768. d. 6. Junii Gecselfalvæ ex Cottu Gömöriensi huc delati, ac pariter hic d. 18. Febr. 1769. denati; R. Georgii Topolcsányi, ex Ecclæ Körösiensi horsum a. 1770. d. 22. Dec. cond. adduci, et hic deposito ob persecutiones 1783. 26. Sept. mancre, anno 1784. d. 17. Dec. sepulti, — non obstantibus continuis persecutionum procellis, tanta cepit incrementa, ut sub Ministerio Rev. cond. Samuelis Schmal, Seniovatus hujus t.t. Seniovis, qui a. 1783. d. 26. Sept. ex Felső Sájó horsum evectus fuit, vi Edicti Tolerantialis gloriosa Memoria Imperatoris et Regis Josephi Secundi Augusti, fundamenta Templi et Turris, die 25. Martii, anni 1784. jecerit, et opere terminato, die 26. Octobris anni 1786. idem Templum solemniter inauguraverit. — Crescente quotidie populi numero, adjunctus est R. Schmalio alter quoque V.D. Minister, R. scilicet condam Vir Joannes Schulek, Kun-Taplocza d. 20. Oct. a. 1789. adductus. R. Schmalio d. 21. Febr. a. 1801. fatis functo, successit R. cond. Samuel Nagy, d. 15. Mart. a. 1801. Cassovia horsum advectus, ac d. 8. Martii a. 1820. vivis exceptus. R. cond. Joannes Schulek, d. 1. April a. 1820. diuturno ac insanabili morbo fractus, valedixit, brevi post, persione ab Ecclesia provisus, d. 26. Oct. a. 1820. mortuus. Successimus simultanee d. 28. Aprilis a. 1820. supranominati V.D. Ministri.

Status

A toronygömbben talált latin nyelvü irat 1822-ből
The Latin document from 1822, found in the orb

9. Tajomstvá gule na veži

Zhrnutie

Odkaz od našich predkov (výťah)

Mečakaný nález vo vežovej guli:

V priebehu renovácie vežového klobúka v roku 2003 bolo potrebné odmontovanie a opakované pozlátenie zdobiacich prvkov – hviezd a gule. Guľa pozostávajúca z dvoch kusov bola rozložená ešte tam hore vo výške a na veľké prekvapenie majstrov našli v nej medený valec dlhý 50 cm a s priemerom 9 cm. Po jeho otvorení vyšlo najavo, že ukrýva listiny. Nález zniesli do fary, kde sme urnu otvorili a ja, ako prvá, som s búšiacim srdcom mohla vziať do rúk tieto poklady. Po pozornejšom prezretí sme zistili, že obsahuje tri listy napísané v rôznom čase.

Prvý list napísal v roku 1822 Gáspár Schulek, vtedajší kňaz kostola, na fare po latinsky, na zvláštnom zamatovom papieri veľkých rozmerov, atramentom dobrej kvality, výborne čitateľný ešte aj dnes. V tomto ako aj v ďalších dvoch dokumentoch je stručne zhrnutá história prvých 130 rokov nášho evanjelického spoločensva.

Druhý list pochádza z roku 1853, v maďarskom jazyku ho napísal János Riszdorfer, notár evanjelického spoločenstva. Celým dokumentumom sa tiahne trpkosť vyplývajúca z prehratého boja o slobodu, bolestivé spomienky na ťažkosti predchádzajúcich rokov, smútok prameniaci z obmedzovanej samostatnosti nášho ľudu a evanjelického spoločensva.

Tretí list bol napísaný v roku 1883 a jeho autorom bol takisto János Riszdorfer. Píše v ňom, že po vyrovnaní v roku 1867 sa síce zmiernil politický nátlak Habsburgovcov, avšak naša vlasť bola ohrozovaná novými nebezpečenstvami.
Prebieha zbierka na renováciu kostola, súvisiaca so 100 ročným jubileom položenia základného kameňa. Boli zvečnené listiny uvádzajúce mená darcov a malé ročenky obsahujú ešte aj zoznamy grajciarov, ktoré darovali školáci.

Demcsákné Balczó Ildikó

9. The secret of the orb

Summary

A Message from our Ancestors (Excerpt)

An unexpected finding in the orb:

During the renovation of the spire in 2003 it was necessary to remove the ornamentation from the top, the stars and the orb. They were cleaned and re-gilded. The craftsmen disassembled the orb on the top of the spire. When the two halves were separated from each other, the builders, much to their surprise, found a 50 cm long and 7 cm wide sealed copper cylinder in it. The cylinder contained documents. They brought it down to the parish office, where I had the honour of being the first person to hold the documents in my hands. It was a really moving moment for me. A detailed examination of the papers revealed that they consisted of three letters, written in different times.

The first was written in 1822 by Gáspár Schulek, minister of the congregation at that time. The minister wrote the letter at his parsonage, and used fine, velvet-like paper, and high quality ink, clearly readable today. The letter is written in Latin. The three letters contain the first 130 years of the history of our church in a nutshell.

The second letter was dated in 1853. János Riszdorfer, notary of the parish wrote the letter in Hungarian. The entire letter is permeated by the bitterness caused by the lost War of Independence, the memory of the hardships suffered during the preceding years, and the sadness over the limited freedom of our church.

The third letter was written in 1883 by the same János Riszdorfer, who was the author of the previous one.
Riszdorfer accounts that with the Compromise of Austria and Hungary in 1867 the pressure of Hapsburg politics on Hungary was not as heavy as previously, but there were new dangers on the horizon.

Riszdorfer also talks about the collection of money for the renovation of the church for the 100th Anniversary of laying the foundation stone. The list of the names donating money for the renovation was recorded on sheets, including even the small change offered by schoolchildren.

Demcsákné Balczó Ildikó

9. Geheimnisse des Kirchturmknopfes

Zusammenfassung

Botschaft der Vorfahren (Auszug)

Überraschender Fund im Kirchturmknopf:

Im Zuge der Erneuerungsarbeiten des Turmhelmes 2003 erwies sich die Demontage und Neuvergoldung der Schmuckelemente – der Sterne und des Knopfes - als erforderlich. Noch in der Höhe wurde die aus zwei Teilen bestehende Turmkugel auseinandermontiert und zur großen Überraschung der Bauarbeiter lag darin ein 50 cm langer und 9 cm breiter Messingzylinder. Nach der Öffnung des Zylinders entdeckte man darin Schriftstücke. Schon im Pfarramt wurde der Fund geöffnet und ich konnte als erster, erschütterten Herzens diese Schätze in die Hand nehmen. Nach genauerer Prüfung zeigte es sich, dass es sich um drei, zu unterschiedlichen Zeitpunkten angefertigte Briefe handelt.

Den ersten, aus dem Jahr 1822 schrieb Gáspár Schulek, der damalige Pfarrer der Kirchengemeinde in seiner „Parochie" in lateinischer Sprache, auf einem besonderen, samtähnlichen großen Papierbogen mit einer Tinte von guter Qualität, die auch heute noch ausgezeichnet lesbar ist. In diesem Schriftstück und in den anderen zwei ist die Geschichte der ersten 130 Jahre unserer Kirchengemeinde beschrieben.

Der zweite Brief ist von 1853 datiert und erstellt von János Riszdorfer, dem Notar der Kirchengemeinde. Im ganzen Schriftstück schwingt die Verzweiflung über den verloren gegangenen Freiheitskampf mit, die schmerzhafte Erinnerung an die Schwierigkeiten in den vorausgegangenen Jahren und die Trauer über die eingeschränkte Souveränität unseres Volkes und der Kirchengemeinde.

Der dritte Brief wurde 1883 geschrieben, von dem Autor des zweiten Briefes, János Riszdorfer. Er beschreibt, dass durch den Ausgleich der politische Druck durch die Habsburger zwar nachgelassen hat, aber die Heimat durch neue Gefahren bedroht wird.

Anlässlich des 100-sten Jahrestages der Grundsteinlegung fand eine Spendensammlung für die Kirchenrenovierung statt. Die Namen der Spender und sogar die von den Schülern gesammelten Heller wurden auf Bögen festgehalten.

Demcsákné Balczó Ildikó

Recent past, Public life, Interviews

Közelmúlt, közélet, interjúk

Nedávnej minulosti, Verejného života, Rozhovory

Recent past, Public life, Interviews

Neue Vergangenheit, Öffentliches Leben, Interviews

Kopka János
Laborczi Dóra

Laborczi Dóra

Beszélgetés Gáncs Péter elnök-püspökkel a nyíregyházi evangélikus nagytemplom jubileuma kapcsán

Gyertek be kapuin

Gáncs Péter Nyíregyházán nőtt fel, ahol édesapja, Gáncs Aladár lelkész szolgálataiban, és a gyülekezet életben is aktívan részt vett. A nagytemplomban konfirmált, itt tanult meg orgonálni, itt húzta a nagyharangot még annak gépesítése előtt, de az is előfordult, hogy ebédet hozott édesapjának, akinek a rengeteg esküvő miatt egész nap nem volt ideje hazamenni. Nyíregyházi emlékeiről, mint a lelkész fia, a templomok 21. századi funkciójáról pedig, mint a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetője beszélt.

- Mi jut eszébe legelőször a nyíregyházi nagytemplomról?

- A nagytemplom a város szimbóluma, a legmagasabb épület Nyíregyházán. Emlékszem, hogy – amikor gyermekként gyakran mentünk fel az akkori harangozóval, Pecznyik Pali bácsival – onnan még a tokaji hegyet is lehetett látni tiszta időben. Akkor még kézzel harangoztunk, ott volt az egész város és a környék alattunk. Ha jól tudom, aztán az eredeti terv az volt, hogy addig építsék a szemközti pártszékházat, hogy magasabb legyen a toronynál. Nem hiszem, hogy ez végül sikerült nekik. Aztán az is meghatározó emlékem, hogy kétszázan konfirmáltunk, és zengett az Erős vár.

- 50-es években a komoly állami ellenállás ellenére 200-an konfirmáltak a nagytemplomban, ma pedig, amikor elvileg szabad az út, mégis fele ennyien. Ennek mi lehet az oka?

- Először is az lehet, hogy felnőtt egy olyan generáció, lassan kettő, amelyik nem kapott keresztény nevelést, és az ő gyermekeik, unokáik sem érzik ezt fontosnak. De az is közrejátszhatott ebben, hogy az 50-es, 60-as években észlelhető volt az a tendencia is, hogy ha valaki nem értett egyet azzal, ami zajlott az országban, azt az egyházhoz való hűséggel is ki lehetett fejezni. Nem azt mondom, hogy ez ellenzéki magatartás volt, mert ennél többet jelent az egyházhoz való kötődés, de például az óriási dolog volt, hogy az orgona félórákra, amelyeket édesapám indított el a 70-es években, a főiskolás fiatalok is bejöttek a templomba. Igaz, hogy orgonahangverseny címén, de vállalták, hogy ők ezt az értéket igénylik. A templomnak csodálatos akusztikája van, ami miatt ma is pótolhatatlan. Az édesapám által elindított orgona félórák fénykorában – ahol sokat lapoztam apunak – volt olyan, hogy ezer ember is összegyűlt egy hétfő este. Mert a templom volt a zene forrása is.
Ma az egyházi műveket lehet hallani és játszani bárhol – koncerttermekben, hangversenyeken, nem feltétlenül a templomban.
Másrészt viszont ennek a tendenciának a hátterében áll az is, hogy elkerülhetetlenül utolért bennünket a szekularizáció, demográfiailag is látványos, hogy kevesebb a keresztelő, mint a temetés. Mi még úgy tanultuk, hogy 17 000 evangélikus él nyíregyházán, és a városban is az evangélikusság dominált, ma már katolikus többség van, vagy semmilyen.

- Emlékszik valamilyen állam-egyház közti konfliktusra azokból az időkből?

- Engem Balczó András konfirmált, és megdöbbentő volt, hogy nem sokkal utána, még abban az évben, 1962 nyarán hirtelen meghalt. Az ő temetése nagyon komoly, tömeges demonstráció volt az egyház mellett. A nagytemplomból temették őt, onnan vonultunk végig a városon, ki az északi temetőbe. Utána, ha jól tudom ebből komoly bonyodalom is lett, mivel az akkori városvezetés nagyon meg volt azon rökönyödve, hogy az egyháznak mekkora tömegei vannak. Éppen ezért – ha jól emlékszem – Rőzse Pista bácsit, aki nem sokkal utána meghalt, őt még lehetett a templomban felravatalozni, de már nem engedték ezt a demonstratív kivonulást.

- Milyen üzenete lehet ma egy műemlék-templomnak?

- Egy nagy templomban a méretek miatt nehezen lehet közösségi élményt megélni. Emlékszem, hogy sokszor, amikor fölmentem nyíregyházi nagytemplom karzatára, én voltam ott egyedül. Ahogyan az sem biztos, hogy az a több száz gyermek, aki a nagytemplomba konfirmál, annak az lesz a lelki otthona is. Az a kérdés inkább, hogy – miután az ünnepi aktus lezajlik – az ember mennyire találja meg a helyét a saját környékén lévő templomban, gyülekezetben. A mai, kisebb, emberléptékű templomokban talán jobban átélheted, hogy egy közösség tagja vagy. A nagytemplom üzenete az a mindenkori ember számára, hogy az Isten mennyire hatalmas. Ahol megtapasztalhatod azt, hogy milyen kicsi és esendő vagy, tehát ilyen szempontból üzen a szentről és hatalmas, mindenható Istenről. Isten szeretetét kevésbé lehet érezni, a nagyságát annál inkább. Ha viszont egy templom kinyílik, és ott a betérőt várja is valaki, akkor az ember nem csak azt érzi, hogy belépett egy óriási épületbe, ami az Isten háza, hanem fogadja is valaki, akin keresztül az Isten szeretete, személyes hangja is ráköszön. Hogy ne csak borzongás legyen az emberben, ha belép. És ha már a borzongásnál tartunk, nekem rengeteg fázós emlékem van a nagytemplomról...

- Milyen emlékei vannak még?

- Nagy élmény volt mindig a szentesti és a szilveszter éjféli istentisztelet. Éjfélkor általában édesapa prédikált és én orgonáltam. Szenteste mindig énekelte a kórus a csendes éjt, azt én kísérhettem, nagymama hegedült, édesapa vezényelt. Ezek például nagyon kedves emlékeim. Ahogyan a már említett harang is, amit az első időkben, amikor ott laktunk, még nem gépiesítettek. Volt minden nap reggel nyolckor istentisztelet, akkor mindig szólt a harang, rengeteg temetés volt és esküvő, akkor is. Érdekes, hogy amikor édesanyáék felkerültek Budapestre, ami a legjobban hiányzott nekik, az a harang. De a harangjáték is nagy kincse a nyíregyházi nagytemplomnak, ez szintén egyedülálló az országban. Úgy nőttem föl a templom tövében, hogy állandóan hallgattuk a harangot, a harangjátékot, ez biztos, hogy meghatározó az életemre nézve. Az is egy érdekes történelmi adalék, hogy amikor én odakerültem az ötvenes években, a parókia még Malinovszky téren volt, aztán lett Felszabadulás tér, aztán a rendszerváltás után Luther tér – így nekem nem kellett elköltöznöm ahhoz, hogy a lakcímem változzon.

- Mennyiben változik – ha változik – egy nagytemplom funkciója az idők során?

- A nagytemplom a múltat őrzi, amikor az egyház még egyértelműen meghatározta egy település arculatát és hangulatát, tehát a templom volt a legmagasabb, legnagyobb épület mindenütt. Leginkább népegyházi szimbólum volt, ami, ha nem is mindig, de a nagy ünnepeken mindenképpen megtelik. Emlékszem a nyíregyházi nagytemplomnak arra a virágkorára, amikor egy szombaton hét vagy nyolc esküvőt tartottak zsinórban, olyankor az ebédet vagy a vacsorát oda kellett vinnünk édesapámnak az orgonapadhoz, mert arra sem volt ideje, hogy a parókiára átszaladjon ebédelni.
Azóta megváltozott az egész egyházépítési vízió, ma már nem feltétlenül egy központban gondolkodik az egyház, hanem kisebb, családiasabb, közösségbarát templomok épülnek. A nagytemplom tehát egyfelől a múltat is idézi. Másfelől ma azért sem lehet ugyanaz a funkciója, mint régen, amikor minden tanyáról

a nagytemplomba jártak, mert ez volt az egyedüli, ez volt a templom. Most sokan a körzeti templomokba mennek vasárnaponként. Ebben az új helyzetben kellene megtalálni a nagytemplomnak is a 21. századi funkcióját, hogy egy jó értelemben vett idegenforgalmi, befogadó centrum legyen, ahová jó bemenni, föltöltődni akkor is, ha éppen nincs istentisztelet. Ahol – ha mást nem – akár CD-ről is szólhat a zene. Egy evangélikus templomnak nem biztos, hogy süketnek kell lennie, szólhatnának Bach kantáták például. A nyíregyházi nagytemplomnak fantasztikus atmoszférája van, a hatalmas falaival és az impozáns oltártérrel. Úgy gondolom, hogy az nagy luxus, ha egy ilyen épület csak akkor nyílik ki, amikor éppen istentisztelet van benne. A templomoknak, és főleg egy nagy, műemlék-templomnak, amit mindenki észrevesz, bárhonnan jön, lehet egyfajta szakrális oázis funkciója, ahová bármikor be lehet ülni. Hiszen olyan kincs ez, amit jó lenne a kívülállók számára is elérhetővé tenni, arról nem is beszélve, hogy a zárt templomajtónak van egy üzenete. Az, hogy az egyház bezárkózik, fél a világtól, bizalmatlan. Sokszor hangzik el az az érv a kapunyitás ellen, hogy mi lesz, ha valamit ellopnak. Én azt mondom, hogy ennél sokkal nagyobb kockázat az, hogy ha valaki be akar menni egy templomba imádkozni, de zárt kapukat talál. Tehát óriási érték egy nagy templom, ha nyitott. Ha zárva van, akkor olyan, mint egy bebalzsamozott múmia, amit őrzünk az utókor számára, de félünk megnyitni.

Kopka János

Beszélgetés Sztankó Gyöngyivel, a Hajdú-Szabolcsi Evangélikus Egyházmegye espresével

„Hatalmas összefogás van mögöttünk és előttünk…”

- Mire gondolt, amikor bizalmat kapott a megválasztását követően?

- Arra, hogy milyen nagy felelősséggel jár ez a szolgálat, s hogy elegendő lesz-e az igyekezetem a bizalom beteljesítéséhez. Soha nem gondoltam addig, hogy valaha is elérhetem ezt a megtisztelő megbízatást. Az a harmincegy esztendővel azelőtti nap is elém villant, amikor felvételizni mentem a teológiára, s moratórium lévén az is kérdésessé vált, hogy egyáltalán felvesznek-e – nőként. De hála Istennek – és bizonyosan Gáncs Aladár lelkészemnek, akinek az ajánló soraival mehettem a felvételi bizottság elé – sikerült.

- Régi hagyományt lehetett ezzel megtörni. Egyszerű tirpák család sarjaként, nehéz sorsú földművesek gyermekeként teljesülhetett élete vágya…

- A Sztankó és a Bogár (apai-anyai ágak) családfők nevei benne szerepelnek az 1753-ban Békésből Nyíregyházára települő háromszáz pionír családnév között. Ők az első telepesek 258 esztendővel ezelőtti idejövetelük legelső feltételei közt kikötötték, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák, papot és tanítót hozhassanak magukkal és templomot építhessenek. Istenükhöz és vallásukhoz minden körülmények között ragaszkodó emberek voltak az én felmenőim is. Gyerekkoromban a még szlovákul is beszélő nagyszüleimtől, de főként a dohánygyárban ötvenkét esztendőn át robotoló és világháborúkat, forradalmakat, hányattatások sorát megélt nagymamámtól tanultam meg hitünk megvallását, az élet megpróbáltatásainak elviselését.

Folyamatosan hallottam templomépítő őseink apáról- fiúra, anyától-leányra szálló történeteit. Szinte a mindennapi imádságot követő beszélgetések témája volt az a családi krónika, miként szállították a Hegyaljáról Nyíregyházára úttalan utakon, gyengécske szekerekkel az építőanyagot, s hogyan vállalták az emberfeletti munkát és anyagi áldozatot az Istenházáért.

- Ez érlelhette meg a templom iránti kíváncsiságát?

- Máig előttem van az első élmény: három éves lehettem, amikor először csodálkoztam rá templomunk szépségére, fényességére. Gyerek létemre arra is, hogyan éltem meg az idősebb asszonyok lábainál a sok-sok hosszú, fekete szoknya aljának látványát. Féltem is először tőle. Volt persze azután rengeteg szívderítő esemény, amit soha nem felejtek el. A közös éneklések az evangélikusok gyönyörűséges énekeskönyvéből. A konfirmálás előtti felkészítésünk sok szép élménye, s az emlékezetes istentiszteletek sora, a bibliaórák, a kórusban eltöltött szép idők is a templomhoz kötöttek. Nyolc évesen nagy hatást tett rám Endreffy János lelkész úr egy előadása a szeretetvendégségek teadélutánjainak egyikén. Albert Schweitzer egykori német orvos misszionárius teológus, orgonaművész jótékony és önzetlen életéről. Rengeteg alkalmam volt apró gyerekkortól a teológiai évek kezdetéig ismerkedni a Bibliával. Legalább olyan nagy hatást tett rám a sok-sok gyülekezeti tag nehéz időkben is vállalt lelki tisztasága, hitének bátor megvallása. Mindezek kapcsolódtak templomunkhoz, amely most 225 éve áll a város legmagasabb pontján, s az ország második legnagyobb evangélikus templomaként, a város egyik legszebb műemlék épületeként szolgálja gyülekezetét.
Mindez az utolsó tégláig, a legapróbb berendezési tárgyakig az itt élő evangélikusság keze munkája, szorgalma, adománya révén, a nagyhatalmú akkori helytartótanács urainak ellenkezése, egyes vallási ellenfelek gáncsoskodása, évtizedekig tartó üldöztetésünk ellenére. Ez a templom egész története során bizonyította a vallási türelem és a felekezeti béke nagyszerűségét. Olyan nemes lelkészek sorát mondhatta magáénak, akik beteljesítették a krisztusi parancsolatot: „ha megdobnak kővel, dobd vissza kenyérrel...”. Sok nevet említhetnék e sorban, lelkészeket, espereseket, püspököket. Ifjúkoromtól például Gáncs lelkészt urat, aki bevont minket az egyházi zene szépséges rejtelmeibe, kerékpáros túrákon ismertetett meg a tanyavilág életével, lakosságával. Nagyrészt neki és az egykori püspökünknek, – Túróczy Zoltánnak – az egyházról, a szolgálatról és a gyülekezeti életről szóló hitvalló írásainak köszönhetem, hogy a lelkészi hivatást választottam. Isten megszólító, elhívó szavára válaszolva.

- Immáron harmincegy éve abban a templomban, amelyben keresztvíz alá tartották, ahol konfirmált, bibliaórákra járt, kórusban énekelt?

- Nem lehet elfelejteni azt a napot, amikor lelkész-munkatársként léptem egyházközségünk gyülekezet elé, majd amikor Nagy Gyula püspök úr lelkésszé avatott és amikor először szóltam a szószékről gyülekezetünk tagjaihoz.

- És amikor beiktatták a hat évre szóló esperesi szolgálatba egyházmegyéje történetében az első nőként?

- Esperesi beiktatásomkor Dr. Fabiny Tamás püspök jelenlétében Pál apostoltól idéztem: „Ami mögöttem van, azt elfelejtve, ami előttem van, annak nekifeszülve...” El nem felejtve a mondat első felét, számomra a második fontos igazán: másokért szívósan dolgozva haladni a cél felé. Mi lenne ez más, mint egyházam és gyülekezetem szolgálata minden nap és minden órában. Az evangélium hirdetése világunk nem éppen rózsás körülményei között. E tekintetben is sokat meríthetünk őseink példájából, akik mellőzetésük, üldöztetésük közepette is ragaszkodtak templomukhoz, egyházuk tanításaihoz, Istenükhöz, papjaikhoz, – azok pedig híveikhez. Olyan hatalmas összefogás, erő van mögöttünk és előttünk, amikor bizonyítottuk: a hit és a remény győzedelmeskedik a hitetlenségen és a reménytelenségen. Hazánk egyik evangélikus szigetén maradtunk meg sok gond és baj legyőzésével, s ez a múltunk mellett a jövőnk útját is kijelöli. Hiszem, hogy újabb évtizedek és századok után is élni fog közösségünkben a templomunk homlokzatán immár 225 esztendeje olvasható négy szó: Erős várunk az Úristen!

Kopka János

Beszélgetés Márföldi Istvánnal, a Hajdú-Szabolcsi Evangélikus Egyházmegye felügyelőjével

„A zene és az ének minden evangélikus család féltve őrzött kincse."

- Mire gondol az egyházmegyei felügyelő, ha az elődökről, és a 225 éves templomról kérdezem?

- Mostanában több időm van arra, hogy elgondolkozzam, milyen gyökerekkel rendelkezem, kik voltak az eleim, mit tettek utódaikért, korunkért, önmagukért. Mit vállaltak egymásért, vallásukért, hitükért, városukért, s a templomukért. Szétnézve a családi iratok között sok mindenre rábukkantam, ami továbbgondolásra, családfánk kutatására is bíztat. Már nem elégszik meg az ember hatvanvalahány esztendős kora után azzal, milyen közegben nőtt fel, azt is tudni akarja, hogyan nevelkedett, miként határozta meg a jelenét a családi múlt, a hagyományok és a szokások.

- Hogyan jutott el Márföldi István – akit nagyon sokan ismernek Nyíregyházán és azon túl is, a gazdasági- és közéletben – addig, hogy örömmel fogadja el a meghívást a Hajdú-Szabolcsi Evangélikus Egyházmegye felügyelői posztjára? Úgy gondolom, nem történhetett ez szilárd múltbeli alapok nélkül.

- Családunk több mint két évszázada Puposhalmon élt és gazdálkodott. Nyíregyházán születtem, a nyíregyházi nagytemplomban kereszteltek meg. S mivel édesanyám gyerekkoromban meghalt, az anyai nagyszüleim vettek magukhoz. Vallásos, istenfélő emberekként jártak, s vittek magukkal a templomba már egészen kicsi koromban. Konfirmálásom is – bár ekkor már magam is a tanyán éltem – szintén ebben a templomban történt ünnepi istentisztelet keretében. Soha nem felejtem az otthoni és a templomi énekléseket, amikor nagyszülő, szülő és gyerek együtt dicsérték az Urat. Együtt olvastuk a Bibliát, énekeltük a csodálatos dallamokat abból az evangélikus énekeskönyvből, amit konfirmációs ajándékként kaptunk. A zene és az ének egyébként minden evangélikus család féltve őrzött kincse volt, amely apáról fiúra hagyományozódott, akárcsak a Biblia és az énekeskönyv- feleségem most is a nagyszülők énekes könyvből énekel.

- Milyen volt a templom és a tanyai iskolák imaterme?

- Olyan vasárnapi ünnepi gyülekezőhely, közösségi találkozási pont, amely sok mindent pótolt. A tanyavilág evangélikus iskolái – Puposhalmon is – nagyon sok évtizedig pótolták a nagy templomot, voltak az ifjúság nevelési központjai, otthont adtak a színjátszó és népdalkör, de még a gazdák ezüstkalászos tanfolyamai is működött. Meg persze a munkaszüneti napokon a beszélgetések színhelye a város, az ország és a világ dolgairól. A mi puposhalmi iskolánk összenyitott termei vasárnaponként sok embernek volt az imádság helye. Ezekben a tanyákban – mint minden más külterületi lakóhelyen – a tanító és pap kulcsszerepet játszott a hívei életében a keresztelőtől az esküvőig és az élet végeztéig együtt élt és nem egyszer a munkában is segített az ott élő embereknek. Őket a gyülekezet maguk közül valónak tekintette, megvendégelte, testvérül fogadta, szolgálataikat egyházi és világi tekintetben is igényelte, hálálta meg.

- Hogyan látja a nyíregyházi evangélikusság jövőjét?

Nyíregyháza egy sziget volt a tótajkú magyarság életében, munkája, szorgalma és takarékossága, tisztessége példás lehetett a szűkebb és tágabb környezetben. A hitre jellemző, hogy az egyszerű parasztember nagyapám, aki ha valami ok miatt (jelentős ok lehetett) nem mehetett el vasárnap a templomba, otthon megborotválkozott, ünneplőbe öltözött, elénekeltük együtt az Énekeskönyv néhány énekét, megimádkoztunk, és utána ebédeltünk. Ma már nagytemplomon kívül sok helyen van evangélikus istentisztelet, a gyülekezeti élet sokszínűbb és szerteágazóbb. A tirpákság is sokfelé szóródott, az életmód is változott. Sajnos kevesebben járnak templomba, mint annak idején, de reményre ad okot, hogy gazdagodik, szélesedik a gyülekezeti élet, újra birtokba vettük iskolánkat, új óvoda épül, a Nyíregyházi Főiskolán is folyik evangélikus oktatás. Szociális területen gyarapodott intézményeink száma, szeretetszolgálatunk kiterjedt házi gondozásra, étkeztetésre, hajléktalan ellátásra stb. Joggal él bennem a remény, hogy jobb lesz a holnap a nyíregyházi evangélikusság számára.

Kopka János

Beszélgetés dr. Kovács László Attilával, a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség igazgató lelkészével

„Templomunk lenyűgöző és megtartó erejű."

- Jól tudom, hogy előző szolgálati helye nem Nyíregyházához, nem ehhez a templomhoz köti?

- Erdélyben a Barcaságban, közelebbről a Brassó-közeli Négyfaluban születtem. Öt magyar evangélikus gyülekezet él ebben a városban. E gyülekezetek evangélikus múltja az ottani, Honterus nevéhez kötődő reformációban gyökerezik. Kérdezhetnék, hogyan kerültem ilyen messziről Nyíregyházára igazgató lelkészi beosztásba.

- Hogyan? Kérdezhetnék, hogyan kerültem ilyen messziről Nyíregyházára igazgató lelkészi beosztásba.

- Mindenekelőtt úgy, hogy én sem voltam idegen, de nekem sem volt ismeretlen ez a város, ez a – ne tessék illetlen bóknak tekinteni – kegyes, tirpák gyülekezet. Régről megismerkedtem a nyíregyházi evangélikusság történetével. Kolozsvári teológus-koromban, majd ottani tanári szolgálatom idején ismerhettem meg egyházunk számos itteni hírességét, működésüket, amiknek a híre eljutott Erdélybe is. Geduly Henrik és Turóczy Zoltán nyíregyházi püspökök munkássága nagy tekintélynek örvendett erdélyi vizitációjuk – látogatásuk okán is – mivel Trianon előtt illetve 1940-1944 között az erdélyi magyar evangélikusok lelki irányítását is ők látták el. Sokat tanultam Gáncs Aladár itteni lelkész-orgonista (szintén a nyíregyházi templomban működött). J. S. Bachról írott könyvéből. Egyházzenét művelő ember létemre különös megtiszteltetésnek éreztem, hogy az itteni, nagy hagyományokkal bíró zenés áhítatok rendjén – amely ugyancsak Gáncs Aladár nevéhez fűződik – többször is megszólaltathattam a nyíregyházi nagytemplom felújított orgonáját. Néhány nyíregyházi szolgatársamhoz évtizedekre visszanyúló barátság fűz. Amikor ide meghívtak lelkésznek, már volt valamilyen kötődésem e gyülekezethez.

- Voltak kölcsönös elvárásaik?

- Az itteniektől sok szeretetet kaptunk, meg bizalmat, hogy ezt a kiterjedt gyülekezetet szolgáljuk felesége-gemmel, aki iskolalelkészi állást kapott. Számomra nagyon értékes az a tapasztalat, amit az itteni nagyon mély gyökerekkel rendelkező hívősereg megélt több, mint két és fél évszázad során és amit alkotni volt képes önerejéből. Azoké, akik közül sokan még ma is intenzíven élik meg vallásos életüket. Az is fontos szempontom, hogy itt egy nagyszerű orgona van, amin gyakorta játszom, az is, hogy a gyülekezet vegyes kórusát vezethetem. Szívesen fogadták, hogy visszavezettük Nyíregyházán az orgonazenés áhítatokat.

- Abban a templomban teljesíti szolgálatát, amely most 225 éve fogadja gyülekezetének tagjait. Ad ez pluszt egy messzi földről ideérkezett lelkésznek?

- Hagyománytisztelő ember vagyok, mélyen meggyőződve arról, hogy a hagyományban megtartó erő rejlik, amit újra és újra tartalommal kell megtölteni.

- Ami kifejthető közelebbről?

- Nagyon érdekes jelenség, hogy ijesztően nagyobb a szakadék az egyháznak ma is hitüket megélő és a magukat ugyan evangélikusnak valló, de a gyülekezettel semmilyen kapcsolatot nem tartó társaik között. Amin természetesen változtatni kell. Különösen ebben a közegben, ahol nagyon sok nemzedék szinte a lehetetlent is felvállalta egyházáért, vallásáért, templomáért. Úgy vélem, hogy a világ negatív kihívásai, a jólét, a modernség kísértései közepette kiemelt szerepet kell biztosítani a hagyománynak, őseink, gyökereink, múltunk megismerésének. Aki nem ismeri múltját és annak értékeit, annak jelene elbizonytalanodik, nincs önazonossága, olyan, mint a gyökértelen fa vagy a homokra épített ház, aminek nincs alapja. Magával sodorja, elpusztítja a vihar. Jövőnk érdekében gyökereink erősítésére, alapjaink megszilárdítására jó alkalom a templom csodálatosan szép történetét feleleveníteni, az évfordulót méltóképpen megünnepelni. Én hiszem, hogy a változó és naponta hívságokat kínáló élet, s a tisztességet, egymás szeretetét, az Igét, az örök értékeket kínáló egyház küzdelme során – ha hosszú távon is – az utóbbi fog győzedelmeskedni. Ebben nagy reményekkel tölt el minket, személyesen engem is, hogy félévszázados kiesés után újra megnyithattuk egyházi iskoláinkat. Így a mai ifjúságot már nem csak az egyházellenes propaganda formálja. Gyermekeinknek lehetősége nyílt megismerni a keresztyén értékeket, az örökérvényű Igét, és annak jó erkölcsre, testvéri szeretetre és szolgálatra nevelő tanítását is. Öröm nézni, hogy a hétkezdő áhítatok alkalmával iskolás gyermekeink megtöltik a nagytemplomot. Nyilván, még sok tenni valónk van ezen a téren. Az egyház lelkészei, hitoktatói, szolgái keresik az alkalmakat, szervezik a különböző programokat, hogy a mai nemzedékek megismerjék Krisztust, Megváltó Urunkat, és otthonra találjanak a gyülekezet közösségi életében.

Azért nehéz és sokszor eredménytelen marad ez a fáradozás, mert a mai szülők és nagyszülők – kevés kivétellel – neveltetésüknek megfelelően egyháztól elidegenedett emberek, akiknek életmódjából, heti programjából teljesen kimaradt az istentisztelet. A világ kínálta programok és az információáradat zuhatagában a gyülekezeti alkalmak, az istentiszteletek nem elég vonzók. Az istentiszteletet csak az választja, akinek szokásból, hagyományból beépül az a heti programjába és/vagy tudatában van, hogy milyen értéket képvisel az. Sőt, manapság az emberek egyre inkább elmagányosodnak, a média lakásukhoz köt sokakat. Pedig azt az élményt, amit a gyülekezeti közösségben, az istentiszteleten a közös áhítat, a közös éneklés, zenélés, jelent, azt semmi más nem pótolhatja.

- Nyitott a ma ifjúsága a Bibliára, az egyház rendezvényeire?

- Igen, az. Hagyományaink, őseink történetei közöttük érdeklődést keltenek. Egyre több fiatal nyitott a tárgyi és szellemei örökségre, szeretné megismerni a tegnapot, a régmúltat, őseit. Rengeteg tanulságot rejt a múlt a jelen és a holnap nemzedékének. A közösségi élet elsőségét semmi más nem kérdőjelezheti meg. Mindezekre az értékekre nyitott a mai ifjúság, de éppen az említett egyháztól elidegenedett családok életmódja miatt, kívülről jövő segítségre, bátorításra, irányításra van szüksége, mert otthonról ma a legtöbb fiatal nem kapja ezt meg. A nyíregyházi evangélikus templom e tekintetben is nagyon sokat jelent, számomra is fantasztikus örökség, méreteiben és szépségében is lenyűgöző alkotás: Megtartó erejű és tartást adó műhelye volt ennek a népnek. Mint ilyen, sajátos vonzása van; áldott eszköze lehet a missziónak. Őseink építették fel és hagyták utódaikra. Ha Isten is úgy akarja, még ugyan csak sokáig fogja szolgálni híveit nemzedékről-nemzedékre. Ehhez többek között az is szükséges, hogy legyen ki elmondja fiainknak: „hogy Istenbe vessék bizalmukat.” (Zsolt 78,7) Mert ebbe a templomba hitüket építették bele az ősök, igen nagy áldozatok árán. Ez a hit tartotta meg őket, adott nekik tartást, becsületet, munkabírást és reménységet.

Kopka János

Beszélgetés Veczán Zoltánnal, a Nyíregyházi Evangélikus Egyházközség felügyelőjével

„...hogy tovább éljen őseink vallása, hite.”

- Jól tudom, hogy az elődei sokat tettek a 225 éves templomért?

- Talán jobban megérthető ez a ma embere számára, ha tudja, hogy az elsők között Nyíregyházára érkezett telepesek között voltak Veczánok. Az egyházközség levéltárában Vaczjan Matthia nevű ősömet 1761-es bejegyzéssel találtam meg. Majd – nem kellett sokáig kutatnom – megbizonyosodtam arról: ükapám ükapja is evangélikus vallású volt. Nagyapám is, aki egyszerű csizmadiaként is igazán megélte a hitét. Élénk egyházi életet mondhatott magáénak, egyházközségi felügyelő volt, rendszeresen tartott bibliaórákat. Még ma is nagy szeretettel gondolnak rá, akik Őt ismerték.
A Nyíregyházára 1753-1754-ben érkezett ősök hetedik-nyolcadik nemzedékéhez tartozom, ám jól ismerem a történetüket, az életüket. Pontosan tudom, mint vettek részt a templomuk építésében. Mérnökemberként azt is nagyra értékelem, amit ezek az egyszerű emberek annak idején az Istenháznak megépítéséért tettek.

- Milyen érzéssel gondol a templomépítő Ősökre?

- Hogy a szekérkaravánok miként járták meg akkoriban – 1784-1786 között – az úttalan utakat gyenge szekereikkel, míg a terméskövek Hegyaljáról Nyíregyházára szállították. Mondjon valaki még egy hasonló templomépítkezést közel és távol, ahol a hívek adták össze a forintokat krajcárokat – kinek mije volt –, ajánlották fel szekereiket, lovaikat, fogataikat, meg gyalogmunkájukat és építő-, különösen faanyagaikat. Ezek az emberek, a gyülekezet tagjai hozták tető alá Nyíregyháza máig legnagyobb és építészetileg egyedülállóan értékes templomát. Nyíregyházán az egyes számú helyrajzi számot az evangélikus templom viseli!

- Mit jelent Önnek a most 225 éves templomunk?

- Ebben a templomban kereszteltek. Itt konfirmáltam 12 évesen, itt énekelek a templomi kórusban immár negyven esztendeje, bár még csak 53 éves vagyok. Ugyanezt tette a családom, nálunk természetes, hagyomány az éneklés, a zene. Az is, hogy ami csak tőlünk tellett, tettük a hitünkért, gyermekeinkért, egymásért, másokért.

- Milyen örömökkel, gondokkal jár az egyháznál betöltött tisztsége?

Negyedszázada az egyházközség műszaki szakértője vagyok, négy éve a nyíregyházi vallási közösséget felügyelőként is képviselem az igazgató lelkész mellett. Örülök annak, hogy sikerült az utóbbi időben számos pályázatot nyernünk. Ezek révén megújult a toronysisak, kicserélődött a héjazat, szigetelhették az alapot, újravakolták a külső homlokzatot. Szép lett az épületet körülvevő térburkolat, esti fényben pompázik a műemléktemplom. Ha sikerül, úgy az egyházalapító Luther Márton szobrával is gazdagodik az egyházközség. Később sor kerülhet a belső értékek felújítására, megmentésére is…

- Milyen üzenetet továbbítana a Veczán elődök nevében?

Járványok, háborúk, a korok változásai szétszórták, de megtörni nem tudták a Veczánok nagy családját. Ma Nyíregyházán kívül Miskolcon, Debrecenben és nem kevesen Szlovákiában élnek, köztük többen az egyház szolgálatát választották. Rozsnyón egyikük lelkész rokon fia hívta össze a Veczánok elsőszülötteinek világtalálkozóját, amelyen így is száznál többen jöttek össze, hitet téve családi és hitbéli összetartozásuk mellett.
Nagyon fontosak ezek a számomra, hozzájárulnak ahhoz, hogy jubiláló templomunkkal párhuzamosan tovább éljen őseink vallása, hite. Prosperáljon gyülekezetünk elvilágiasodott életünk ellenére is.

Közelmúlt, közélet képekben

Üdvözlő képeslap Nyíregyházáról (1904)
A postcard from Nyíregyháza (1904)

Képeslap a Nagytemplomról (1904)
A picture postcard with the church (1904)

Épül a Luther-ház 1928.
The Luther House under construction

Nyíregyháza, Luther-utca 1940-ben
Nyíregyháza, Luther street, 1940

Külső feljárat a toronyba
External access to the tower

„Kovács Mihály toronyőr" felirat
The insciption means:
"Mihály Kovács, tower warden"

A toronyőrök pihenő fülkéje a harangok mellett
The resting niche of the tower wardens next to the bells

A náddal és tapasztással „bélelt" fülke belülről
The inside of the resting niche, with thatched and plastered lining

Tűzjelzés a toronyból

Dr. BENE JÁNOS: „A nyíregyházi tűzoltók" (részletek)

Történelme során Nyíregyháza városa sokat szenvedett a gyakori tűzvészektől. A nád- és zsúpfedeles házakra, deszkaépületekre szinte évente felröppent a vörös kakas, tetemes kárt okozva ezzel a lakosságnak. Súlyosbította a helyzetet az is, hogy a városban az alföldi városokhoz hasonlóan főleg a nyári időszakban megfelelő mennyiségű oltóvíz sem volt.
A nagy tüzek közül is kiemelkedett az 1881-es két tűzvész; az egyik emberéletet is követelt. Ekkor határozott úgy a városi tanács, hogy szervezett tűzoltóságot létesít. Az előkészítő és szervező munkát Kerekréthy Miklós városi főkapitány vállalta, s ennek eredményeként 1884. március 19-én a 126 alapító, 16 pártoló és 66 működő tag kimondta a Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egylet megalakulását. Nyíregyházának akkoriban 24.102 lakosa és 3215 lakóháza volt.
A tűzoltóság őrtanyáját a városháza udvarán alakították ki. Itt állították fel a mászó- és tömlőszárító tornyot, az istállóban állandó készenlétben 4 felszerszámozott ló állt. Tűzvész esetén a város tulajdonában lévő összes lóval a tűzoltóság rendelkezett.
A Budapesti Önkéntes Tűzoltó Egylet mintájára megszervezett egylet 1884. augusztus 16-án kezdte meg a rendszeres éjjeli tűzőrséget a városházán lévő őrszobában. **A tűz figyelése és a riasztás a város legmagasabb pontjáról, az evangélikus templom tornyából történt, ahol 4-4 toronyőr váltotta egymást rendszeresen.**
1886 végére felszerelték az első telefonvonalat Nyíregyházán, mely a tűzoltók Őrtanyáját kötötte össze az evangélikus templom tornyával.
A tűz helyének pontos megjelölésére, a tűzoltók és a lakosság kellő tájékoztatására a várost 4 tűzkerületre, a kerületeket pedig 3-3 szakaszra osztották. **Ezután a tüzet a nagyharang 8-10 gyors kongatásával jelezték, majd a nagyharang a kerület számát, a kisebb harang pedig a szakasz számát ütötte.**[1] 1891-ben tovább bővült a telefonhálózat, s az Őrtanyát összekapcsolták az új lovassági laktanyával és a városmajorral is, hogy tűz esetén mind a katonai készültség, mind a városi igák azonnal elérhetőek legyenek.
1894. szeptember végén ünnepelte az egylet fennállásának 10. évfordulóját. A tízéves munka, a korábbinál jóval kevesebb tűzkár bizonyította, hogy dacára a sok nádfedeles háznak, deszkaépületnek, a krónikus vízhiánynak, Nyíregyházán a tűz tetemes anyagi kárt nem okozott, az Önkéntes tűzoltóság intézménye bevált. A tízéves jubileum fényét az ÖTE zászlószentelésével emelték. A zászló tűzvörös szövetből készült, egyik oldalán a város címerével és a „Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egylet" körírással, a másik oldalon tűzoltószerekkel és „Istennek dicsőség, embernek segítség" körírással.
Az ünnepélyt 1894. szeptember 22-én és 23-án tartották meg nagy pompával. Az évforduló tiszteletére a városi képviselőtestület 1000 forintot szavazott meg, melyből az egylet egy új fecskendőt szerzett be, a többit pedig jótékony célra fordította.[2]

Forrás: Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 33-35. - 1990-1992 (Nyíregyháza, 1993)

1 Nyírvidék 1886. jan. 3. 1. sz.
2 Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár V.B.181. közgyűlési jegyzőkönyv: 1894. szept. 21.134/1894.

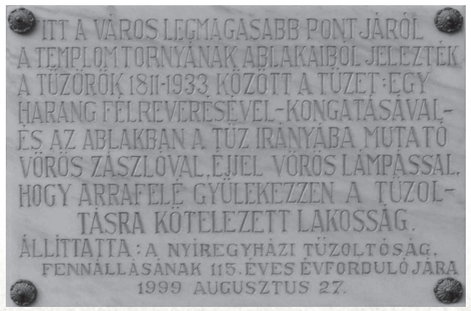

A nyíregyházi tűzoltóság emléktáblája (1999)
A commemorative plaque of the Nyíregyháza Fire Department (1999)

„Absolon” című színi előadás képeslap
A postcard about the theatrical performace titled ”Absolon”

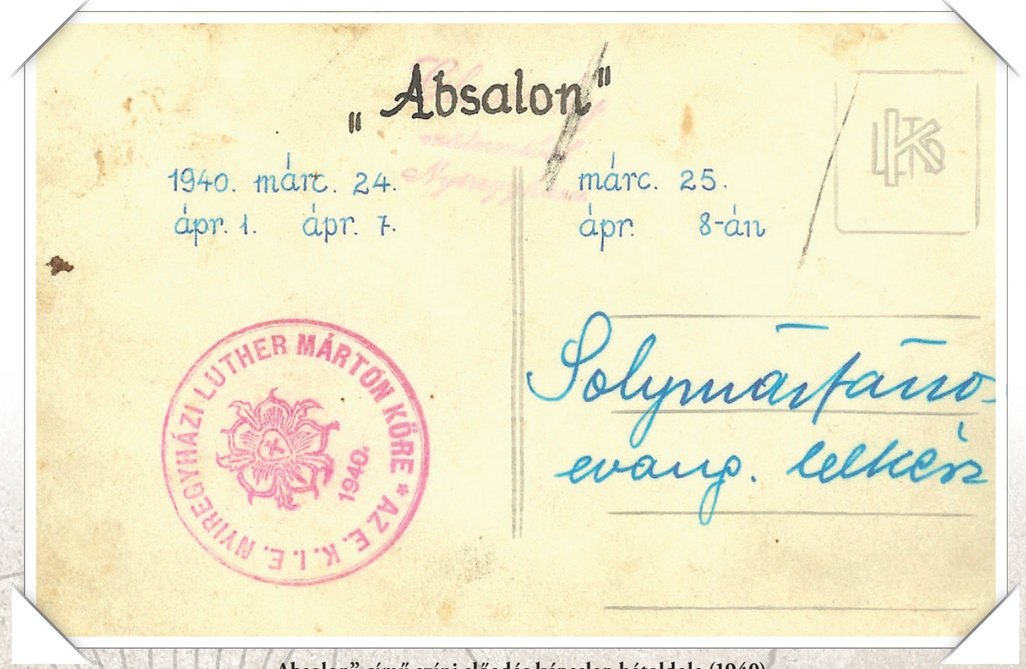

„Absolon” című színi előadás képeslap hátoldala (1940)
Back side of the postcard of the performance of ”Absolon” (1940)

Pecznyik Pál Nagytemplomunk 225 éves Jubileumára írott versei:

Második otthonunk!

Városunkban szép templomunk,
a mi második otthonunk.
Sudár tornya messze látszik,
arany-gombján, napfény játszik.
Idő múlik, meg nem állhat,
elszállt kilenc negyedszázad,
e patinás templom felett,
mely meg ért sok nyarat, telet.
Templomunkban Urunk népe,
megjelenik hétről – hétre,
hogy lelkében felüdüljön,
lelki jókban részesüljön.
Keresztvíz itt hullott rája,
innen indult házasságra.
Több nemzedék fia, lánya
ajkán, itt szállt mennybe hála,
ajándékba kapott jóért,
bocsánatot, bántó szóért.
Közelről - távolról sokan
emlékeznek itt, boldogan.
Templomépítő ősökre,
hittben helyt álló hősökre!
Krisztus népe, nézz előre,
Megváltódra, a Szent Főre!
Látogassad szentelt házát,
benne: Jézus, mindig vár rád.
S ha leáldoz életnapod,
mennyben arcát, megláthatod.

Celldömölk, 2011. VI. 18.

Emlékezünk!

Hála Ég – Föld szent Urának,
aki minket áldott, védett,
ős templomunk megérhetett,
kettőszázhuszonöt évet!
Falai közt azóta szól
élő Ige, ima, ének,
s mindig voltak hallgatói,
lélekmentő szent igének.
Nemzedékek jönnek, mennek,
ám templomunk szilárdan áll,
karcsú tornya égre mutat,
Atyánk minket, honába vár!
Templomfalba épült kövek,
ím, szavak nélkül hirdetik,
lelki áldást kap az Úrtól,
aki ide, megérkezik.
Háborúkban, viharokban,
áll, mint szikla a tengerben,
szószékén, Szentlelke által,
Jézus munkál a szívekben.

Urunk áld meg templomunkat,
álljon, mint Sionnak vára!
Térjen ide még sok lélek,
Megváltónk hívó szavára!
Szóljon benne hétről – hétre,
Ige, ima, hálaének,
szolgáljon szent otthonául,
még sok újabb nemzedéknek!

Celldömölk, 2011. VIII. 15.

Visszatekintés, 27 évre
/1960 – 1987/

A Nyíregyházi evangélikus gyülekezet egyik hívő tagjaként, családommal együtt, 27 évet töltöttem el Nyíregyházán, mint hivatalsegéd, harangozó és temetési segédkántor. Sok szép emlék fűz engemet, ősi templomunkhoz. 1954. július 10-én, templomunk oltárától indultam el a házas élet, áldott útján, hitvesemmel, Simkó Erzsébettel. Házasságunkat, id. Rőzse István lelkészúr áldotta meg. Urunk 40 évet adott, együttes vándorutunkra. Házasságunk idején, 2 leánygyermekünk született. Nem csak gyülekezetünkben, hanem templomunk körül is, sokat munkálkodtam. Bokrokat, fenyőfákat ültettem. A templomunk jobb oldalán álló ezüstfenyő, másfél méter magas lehetett, amikor elültettem, ma már, megközelíti a templomtető magasságát. Szolgálatomat igyekeztem úgy végezni, mint Istennek tetsző istentiszteletet. Nem embereknek akartam szolgálni, hanem egyedül Istennek! Hitvesem, gyülekezeti kántorként szolgált, és esküvőkön is orgonált, templomunkban. Gyülekezetünk énekkarában is, éveken át szolgálhattam, családommal együtt. Urunk kegyelméből, itt lehettem, templomunk felszentelésének 200 éves jubileumi ünnepségén is. Erre az ünnepi alkalomra, verset is írtam. 60 éves koromban, 1980-ban mentem nyugdíjba. 1987-ben költöztem családommal Celldömölkre. Azóta már eltelt 24 év. Idő múlásával, sok kedves emlék elmosódik. Lelki testvéreimnek és ismerőseimnek, nagyobb része már kint pihen az Északi temetőben a feltámadás nagy napjára várva! 92. évemben járva, nem tudom meddig tart még földi vándorlásom. Hálásan köszönöm, templomunk 225 éves jubileumi ünnepségére szóló meghívást. Erre az ünnepi alkalomra is írtam 2 verset. Mind ezt, e rövid visszatekintésemben, szeretném letenni kedves régi Gyülekezetem, ünnepi asztalára.
Hittestvéri üdvözlettel, testvérük a Krisztusban!

Pecznyík Pál
volt gyülekezeti munkatárs
2011. VIII. 15.

Csoportkép az Iskola utcai régi gyülekezeti teremben. Középen virággal Gáncs Aladár és felesége (1960)
A joint photo in the old community in Iskola street.
In the centre, with the flowers: Aladár Gáncs and his wife

Bokortanyai evangélizáción, csoportkép
Evangelization at the group farms, a joint photo

Kerékpárral az „Örömhír vivők” egy csoportja (1960) Balról-jobbra: Pecznyik Pál, ifj. Sallai József, ifj. Nagyváti Pál, Sallai Józsefné, id. Sallai József, Nagyváti Pálné, Gáncs Péter, id. Nagyváti Pál, Gáncs Aladár
Messengers of the ”good news” and their bikes in 1960

Evangélizáció Dédestapolcsányban Marcsek János szervezésében (1958)
Evangelization at Dédestapolcsány, organized by János Marcsek (1958)

Buszkirándulás Gáncs Aladár szervezésében az 1960-as években
A coach tour, organized by Aladár Gáncs in the 1960s

Erinomainen kirkkokuoro Unkarista

Kansainvälisen ystävyyskaupunkitoiminnan kauneimpia hedelmiä ovat erilaiset kulttuuri- ja taidetapahtumat, joista Kajaanissakin on viime vuosina usein saatu nauttia.

Keskiviikkona oli vuorossa unkarilaisen Nyiregyhazen evankelisluterilaisen seurakunnan kirkkokuoro. Pastori Laszlo Magyar, joka esitteli Kajaanin kirkossa keskiviikkona pidetyn konsertin ohjelman, luonnehti esiintynyttä kuoroa tavanomaiseksi kirkkokuoroksi.

Kuitenkin jo ensimmäisistä sävelistä kävi selväksi, että suomalaisittain ajatellen Pál Nágyvatin johdossa oli varsin korkeatasoinen esiintyjäryhmä. Kuoron ohjelma oli vaativa ja kasitti sekä unkarilaisten säveltajien Zóltan Gardovyin ja Gyuler Kapin että tutumpia, Schütztin, Gabrielin ja Hände-

Finnországi újságcikk a Nyíregyházi Evangélikus Énekkar látogatásáról (1986)
A newspaper article published in Finland about the visit of the Lutheran choir (1986)

Finn vendégek fogadása 2006-ban a repülőtéren: balról Nagyváti Pál mellette Lauri Oikarinen
Receiving guests from Finland at the airport in 2006, Pál Nagyváti (left) and Lauri Oikarinen

A 250 éves gyülekezet jubileumi ünnepségének kezdetét jelzik a denkendorfi fúvósok (2003)
The music played by the Wind Orchestra of Denkendorf signify the beginning of the 250th jubilee of the congregation

A 250 éves gyülekezet jubileumi ünnepségen „Hadd zengjen énekszó...!”
Singing at the 250th anniversary of the congregation

Tirpák szekerekkel érkeznek a Nagytemplom elé, a vendégek és vendéglátóik (2003)
Guests and hosts arriving at the Great Church in Tirpák carts

A 250 éves jubileumát ünneplő gyülekezet a Luther-téren
The congregation, celebrating their 250th anniversaryat Luther square

A Nagytemplom ünnepi fényben...
The Great Church, brightly lit

Oltár előtt és a szószéken dr. Kovács László Attila lelkész beiktatásán 2008-ban
At the altar and on the pulpit: the inauguration of Minister Dr Attila László Kovács in 2008

A Nagytemplom „Élő kövei...”
The "living stones" of the Great Church

„Confirma” Zsarnai Krisztián lelkész beiktatásán (2011)
"Confirmation": the inauguration of Minister Krisztián Zsarnai in 2011

Óvoda avatás faültetéssel... (2009)
Opening a new kindergarten, planting a tree... (2009)

A 225 éves jubileumi ünnep igehirdetője dr. Fabiny Tamás (2011)
Dr Tamás Fabiny, performing the service celebrating the 225th anniversary (2011)

„Jézus Krisztus tegnap, ma és mindörökké ugyanaz.” (Zsid 13,8)

A NYÍREGYHÁZI EVANGÉLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG PARÓKUS LELKÉSZEI
1753-2011

VANDLIK MÁRTON	1753-1766
BECK JÁNOS	1766-1768
TIRTSCH JÁNOS GYÖRGY	1768-1769
TAPOLCSÁNYI GYÖRGY	1770-1783
SCHMÁL SÁMUEL	1783-1801
SCHULEK JÁNOS	1789-1820
NAGY SÁMUEL	1801-1820
SCHULEK GÁSPÁR	1820-1824
FARBAKY DÁNIEL	1820-1855
GREGUSS TAMÁS	1824-1825
BENCZÚR SÁMUEL	1826-1830
MIKLÓSFY (MIKUS) SÁMUEL	1831-1856
ELEFÁNT MIHÁLY	1855-1860
JURÁNYI SÁMUEL	1856-1858
JESZENSZKY LÁSZLÓ	1857-1860
BARTHOLOMAIDESZ JÁNOS	1861-1900
BARTHOLOMAIDESZ KÁROLY	1861-1873
FARBAKY JÓZSEF	1873-1896
D. GEDULY HENRIK (PÜSPÖK)	1896-1937
PAULIK JÁNOS	1900-1939
KRIEGER MIHÁLY	1911-1938
DR. DOMJÁN ELEK (PÜSPÖK)	1937-1938
RŐZSE ISTVÁN	1938-1964
D. TÚRÓCZY ZOLTÁN (PÜSPÖK)	1939-1948
JOÓB OLIVÉR	1939-1969
SOLYMÁR JÁNOS	1939-1948
BALCZÓ ANDRÁS	1940-1962
ENDREFFY ZOLTÁN	1948-1987
D. DR. VETŐ LAJOS (PÜSPÖK)	1948-1952
GÁNCS ALADÁR	1953-1978
MEGYER LAJOS	1963-1984
TARJÁN BÉLA	1964-1981
SZABÓ VILMOS	1966-1976
BENKÓCZY DÁNIEL	1966-1977
SZALAY TAMÁS	1969-1978
CSIZMAZIA SÁNDOR	1969-1986
MAGYAR LÁSZLÓ	1977-1992
BOZORÁDY ZOLTÁN	1978-2007
BOZORÁDY ZOLTÁNNÉ	1978-2007
LABORCZI GÉZA	1980-2001
SZTANKÓ GYÖNGYI	1980-
BARTHA ISTVÁN	1995-2001
ADÁMI LÁSZLÓ	2001-
LABOSSA PÉTER	2002-2008
DR. KOVÁCS LÁSZLÓ ATTILA	2008-
ZSARNAI KRISZTIÁN	2011-

Ballagnak a Kossuth Gimnázium végzős diákjai
School leaving ceremony of Kossuth Grammal School

Esti fények az iskola dísztermében kitekintve...
Night lights, as seen from the ceremonial hall of the school

A 225 éves Nagytemplom előtt, az ünnepi Istentisztelet után... (2011. 10. 30.)
After the service in front of the 225 years old great church

Berzsenyi Dániel:

FOHÁSZKODÁS

Isten ! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt:
Léted világít, mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

A legmagasb menny s aether Uránjai,
Mellyek körülted rendre keringenek,
A láthatatlan férgek, a te
Bölcs kezeid remekelt csudái.

Te hoztad e nagy Minden ezer nemét
A semmiségből, a te szemöldököd
Ronthat s teremthet száz világot,
S a nagy idők folyamit kiméri.

Téged dicsőít a zenith és nadir.
A szélvészek bús harca, az égi láng
Villáma, harmatcsepp, virágszál
Hirdeti nagy kezed alkotásit.

Buzgón leomlom színed előtt, Dicső !
Majdan ha lelkem záraiból kikél,
S hozzád közelb járulhat, akkor
Ami után eped, ott eléri.

Addig letörlöm könnyeimet, s megyek
Rendeltetésem pályafutásain,
A jobb s nemesb lelkeknek útján,
Merre erőm s inaim vihetnek.

Bizton tekintem mély sírom éjjelét !
Zordon, de óh, nem, nem lehet az gonosz,
Mert a te munkád: ott is elszórt
Csontjaimat kezeid takarják.

(1810)

Sallai Gábor
másodfelügyelő

Forrássá válhat őseink életének fohásza?

Vajon mit várhatunk egy történeti áttekintéstől, amely a templomot és iskolákat építő nyíregyházi evangélikus közösség elmúlt 258 évének történetéből idéz, életük küzdelmeit, örömeit kísérli meg bemutatni? Ettől az évszámokkal, építészeti- és műszaki adatokkal, képekkel gazdagon illusztrált, és szlovák, német, angol nyelvű fejezeti összefoglalókkal is kiegészített könyvtől?

Úgy gondolom, hogy ennek a földi otthont és benne Istent kereső, hitüket és egymást felvállaló evangélikus közösségnek emberöltőkön keresztül végzett munkája, élő fohásszá vált. Fohásszá, melyben a hit megvallása nemcsak szavakban, hanem tettekben nyilvánult meg. Csak az ily módon megélt és vállalt élő fohász épülhetett bele a falakba, boltívekbe, padsorokba, az orgona- és a harangok hangjába.

Most, mikor a templom felszentelésének 225 éves jubileumát ünnepeljük, nagy szükségünk van arra, hogy jól értsük: miért állhatnak itt ezek az évszázados falak. Sajnos, már sokan nem értik, sokak szerint ez a templom, a mai – sokszor show jellegű – igényeknek már nem felel meg, korszerűtlen, és fenntartása egyre nagyobb gondot jelent az utódoknak. Pedig ezekbe a falakba épített hitvallás, erőt adó forrássá is válhatna.

A feltett kérdésre válaszom egyértelmű. Szeretném, ha a könyvben olvasható történetek, események, és elődeink alkotásainak megismerése segítene bennünket abban, hogy megértsük: csak a mindennapi életünkbe beépített, gyakorlattá váló, tehát termést hozó hitvallás válhat megtartó és hiteles forrássá, magunk, gyermekeink, unokáink és az utókor számára.

Kedves Olvasó!

Végezetül elődeink példája alapján, meg-megújuló „Kövekbe épített hitvallás”-t, a gyakorlatban megvalósuló, azaz gyümölcsöket termő életet kívánok ismeretlen ismerősként Önnek.

Sallai Gábor

10. Miesto doslova

Môže sa modlitba života našich predkov stať prameňom?

Čo možno očakávať od historického prehľadu, ktorý sa pokúša predstaviť dejiny predchádzajúcich 258 rokov života nyíregyházskych evanjelikov stavajúcich kostol a školy, dejiny ich životného zápasu a radosti? Od tejto knihy plnej dátumov, stavebných a technických údajov, bohato ilustrovanej obrázkami a doplnenej prehľadmi v slovenskom, nemeckom a anglickom jazyku?

Myslím si, že práca vykonávaná počas mnohých generácií evanjelického spoločenstva, stojaceho za svojou vierou, hľadajúceho pozemský domov a v ňom Boha sa stala živou modlitbou. Modlitbou, v ktorej sa vyznávanie viery prejavovalo nielen slovami, ale aj skutkami. Len takýmto spôsobom prežívaná a vyznávaná modlitba sa mohla zabudovať do stien, oblúkov, lavíc, do zvukov organu a zvonov.

Teraz, keď slávime 225. výročie vysvätenia kostola, veľmi potrebujeme, aby sme pochopili: prečo tu môžu stáť tieto niekoľko storočné steny. Bohužiaľ, mnohí to už nechápu, mnohí si myslia, že tento kostol už nevyhovuje dnešným – veľakrát pre show typickým – požiadavkám, je nemoderný a jeho údržba spôsobuje potomkom stále väčšie starosti. No vierovyznanie vstavené do týchto stien by sa veru mohlo stať aj prameňom sily.

Moja odpoveď na danú otázku je jednoznačná. Chcel by som, aby spoznanie dejín, udalostí a diel našich predkov, o ktorých sa možno v knihe dočítať, nám pomohlo pochopiť: len vierovyznanie prejavujúce sa v každodennom živote, vo všednej praxi, čiže prinášajúce plody sa môže stať udržujúcim, hodnoverným prameňom pre nás, naše deti, vnukov a pre budúce pokolenia.

Milý čitateľ!

Na záver by som ako neznámy známy chcel na základe príkladu našich predkov zaželať aj Vám obnovujúce sa „Vierovyznanie zabudované do kameňov”, v praxi sa uskutočňujúci, čiže plody prinášajúci život a pevné zdravie.

Gábor Sallai
druhý inšpektor

10. By Means of Epilogue

Is it Possible that the Prayer of our Ancestors Becomes a Source of History?

What may the reader expect from a historical survey of the past 258 years of the church building and school establishing Lutheran community of Nyíregyháza? From this book, illustrated lavishly with pictures, data, facts and figures. and complete with chapter summaries in Slovakian, German and English?

I believe that the work of this community, full of faith and solidarity, seeking a home on Earth and seeking God, has become a living prayer by today. A prayer, the result of relentless work spanning through the lives of generations, that also comprises deeds and actions, not only words. Only that kind of living, manifest prayer may be incorporated into walls, arches, benches, and into the sound of organs and bells.

Now, when we are celebrating the 225th anniversary of the consecration of our church, we need to fully comprehend why these age-old walls still stand here. Unfortunately, fewer and fewer people seem to understand it. In today's world, people want shows and entertainment. For that purpose, a church is unsuited. Its maintenance is costly and strenuous for the new generations. The faith built into these walls could, however, become a source of inspiration, affording strength to us.

My answer to the question posed above is simple. I would like the stories, events and the achievements of our predecessors described in the book to serve as a guide, leading the reader to the recognition that the faith of the ancestors, incorporated into our daily life and work, will be a source of inspiration for our children and grandchildren in the future.

Dear Reader,

When I recall the life, religion and achievements of our ancestors, let me wish you all, as your unknown friend, a fruitful and successful life, good health and a lot of strength based upon a renewed and refreshed faith, upon a "Confession built into stone."

Gábor Sallai
Vice Superintendent

10. Statt eines Nachwortes

Kann das Bittgesuch des Lebens unserer Vorfahren eine Quelle werden?

Was ist wohl von einem historischen Überblick zu erwarten, der den Versuch unternimmt, die Geschichte der vergangenen 258 Jahre der eine Kirche und mehrere Schulen errichteten lutherisch-evangelischen Gemeinschaft in Nyíregyháza, ihre Lebenskämpfe und Freude aufzuzeigen? Was ist wohl zu erwarten von diesem mit Jahreszahlen, architektonischen und technischen Daten und mit Bildern reich bestückten Buch, ergänzt mit Kapitelzusammenfassungen in slowakischer, deutscher und englischer Sprache?

Ich glaube, dass die durch mehrere Menschenalter geleistete Arbeit dieser lutherisch-evangelischen Gemeinschaft, die auf der Suche nach einer Heimat auf Erden und darin nach ihrem Gott war, wobei ihre Mitglieder zu einander und zu ihrem Glauben standen, dass diese Arbeit zu einem lebendigen Bittgesuch wurde. Zu einem Bittgesuch, in dem das Bekenntnis zum Glauben sich nicht nur in Worten sondern auch in Taten offenbarte. Nur das in dieser Weise erlebte und getragene Bittgesuch konnte in die Mauer, Bögen, Sitzbänke aber auch in die Töne der Orgel und der Glocken eingebaut werden.

Jetzt, als wir den 225. Jahrestag der Einweihung unserer Kirche begehen, haben wir es besonders wichtig richtig zu verstehen: warum können diese jahrhundertealten Mauern hier stehen? Leider ist es heute für viele nicht mehr nachvollziehbar, nach Auffassung mancher kann diese Kirche den heutigen – häufig showartigen – Ansprüchen nicht mehr gerecht werden, unzeitgemäß und auch der Betrieb bereitet für die Nachkommen eine immer größere Herausforderung. Aber gerade das in diese Mauern eingebaute Glaubensbekenntnis könnte eine kraftspendende Quelle werden.

Meine Antwort auf die gestellte Frage ist eindeutig. Ich möchte, dass die im Buch festgehaltenen Geschichten, Ereignisse und eine intensivere Bekanntschaft mit den Errungenschaften der Vorfahren uns zu der Erkenntnis verhelfen: nur das in unser Alltagsleben integrierte, zur Praxis gewordene, also fruchtbringende Glaubensbekenntnis kann zu einer erhaltenden und authentischen Quelle werden – für uns, unsere Kinder, Enkelkinder und für die Nachwelt.

Sehr geehrte Leserin, geschätzter Leser!

Abschließend wünsche ich als unbekannter Bekannte Ihnen, auf Grund des Beispiels der Vorfahren, ein sich immer wieder erneuerndes „In Steinen gebaute Glaubensbekenntnis“, ein in die Praxis umgesetztes, das heißt fruchttragendes Leben und gute Gesundheit.

Gábor Sallai
Zweiter Inspektor

Tartalomjegyzék

KÖVEK ÉS ÉLŐ KÖVEK HITVALLÁSA – LECTORI SALUTEM! 7
POSLANIE KAMEŇOV A ŽIVÝCH KAMEŇOV 8
CONFESSION OF STONES AND LIVING STONES 8
GLAUBENSBEKENNTNIS DER STEINE UND DER LEBENDIGEN STEINE 9

1. A TEMPLOMÉPÍTŐ EVANGÉLIKUSOK 10
EVANJELICKÍ STAVITELIA KOSTOLA V NYÍREGYHÁZE 24
LUTHERAN CHURCH BUILDERS IN NYÍREGYHÁZA 26
KIRCHENBAUER LUTHERANER IN NYÍREGYHÁZA 30

2. TIRPÁKOK 34
TRPÁCI 42
THE TIRPÁKS 42
DIE TIRPAKEN 43

3. KÜZDELMÜNK AZ ISKOLÁÉRT 46
DO KAMEŇOV BOJ KONGREGÁCIE O ŠKOLY 55
THE FIGHT OF OUR CONGREGATION FOR ITS SCHOLS 55
KAMPF UNSERER GEMEINDE FÜR DIE SCHULEN 56

4. BAROKK ÉVSZÁZADOK – A NAGYTEMPLOM ÉPÜLETE 58
BAROKOVÉ STOROČIA – BUDOVA VEĽKÉHO KOSTOLA 106
BAROQUE CENTURIES – THE BUILDING OF THE GREAT CHURCH 109
BAROCKE JAHRHUNDERTE – DAS GEBÄUDE DER GROßEN KIRCHE 112

5. KRISZTUS ÖRÖK VÁLTSÁGOT SZERZETT 116
KRISTUS ZÍSKAL VEČNÉ VYKÚPENIE 126
CHRIST REDEEMED US 127
CHRISTUS HAT DIE EWIGE ERLÖSUNG ERWORBEN 128

6. AZ ORGONA 130
ORGANY KOSTOLA 140
THE ORGANS OF THE CHURCH 140
DIE ORGELN DER KIRCHE 141

7. A TORONY LAKÓI: A TORONYBAN KÉT HARANG LAKIK 142
DVA ZVONY BÝVAJÚ VO VEŽI 158
THERE ARE TWO BELLS IN THE TOWER 160
IM TURM WOHNEN ZWEI GLOCKEN 163

8. TORONYÓRA ÉS A HARANGJÁTÉK 166
VEŽOVÉ HODINY A ZVONKOHRA 186
CHURCH CLOCK AND CARILLON 187
TURMUHR UND GLOCKENSPIEL 188

9. ÜZENET ELŐDEINKTŐL 190
ODKAZ OD NAŠICH PREDKOV 198
A MESSAGE FROM OUR ANCESTORS 198
BOTSCHAFT DER VORFAHREN 199

10. KÖZELMÚLT, KÖZÉLET, INTERJÚK 200
NEDÁVNEJ MINULOSTI, VEREJNÉHO ŽIVOTA, ROZHOVORY 200
RECENT PAST, PUBLIC LIFE, INTERVIEWS 200
NEUE VERGANGENHEIT, ÖFFENTLICHES LEBEN, INTERVIEWS 200

UTÓSZÓ 229
MIESTO DOSLOVA 230
BY MEANS OF EPILOGUE 230
STATT EINES NACHWORTES 231